

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

OSMANLI DÖNEMİ ARAP ŞAİRLERİNDEN
İBN ALİ EL-CEZÂİRÎ VE ŞİİRLERİ

Abdeldjalil LABBAS

DOKTORA TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Sedat ŞENSOY

KONYA-2025

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Abdeldjalil LABBAS		
	Numarası	18810601133		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
Tezin Adı	OSMANLI DÖNEMİ ARAP ŞAİRLERİNDEN İBN ALİ EL-CEZÂİRÎ VE ŞİİRLERİ			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Abdeldjalil LABBAS

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Abdeldjalil LABBAS		
	Numarası	18810601133		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
Tezin Adı	OSMANLI DÖNEMİ ARAP ŞAİRLERİNDEN İBN ALİ EL-CEZÂİRÎ VE ŞİİRLERİ			

Bu çalışma, İbn Ali el-Cezâirî'nin hayatı ve şiirlerini 18. yüzyıl Osmanlı dönemi Cezayir'inin tarihî ve kültürel bağlamında ele almakta ve şairin şiirsel üretiminin bu dönemdeki konumu ortaya konulmaktadır. Çalışma aynı zamanda Osmanlı dönemi Cezayir edebiyatı üzerine Türk üniversitelerindeki akademik araştırmalara katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Çalışma, giriş bölümünün ardından üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde şairin hayatı, edebî kimliği ve divanı tanıtılmaktadır. İkinci bölümde divanın muhtevası ele alınarak gazel, medih, mersiye, ihvâniyât gibi şiir türleri tahlil edilmektedir. Üçüncü bölümde ise şairin şiiri, teknik yönden ele alınarak nazım yapısı, vezin ve kafiye ile me'ânî, beyân ve bed'î ilimlerine dayalı belâgat sanatları açısından değerlendirilmektedir.

Araştırma neticesinde, İbn Ali el-Cezâirî'nin dinî görevini edebî kişiliğiyle mezc ederek kendine has bir şiir üslubu geliştirdiği ve Osmanlı dönemi Cezayir'inin zengin edebî muhitini şiirlerine aksettirdiği görülmüştür. Şairin şiirlerinde klasik Arap belâgatının unsurlarını maharetle kullandığı, dil ve üslup açısından yüksek bir seviyeye eriştiği ve bu suretle Arap şiirinin özgün yapısını muhafaza eden seçkin şairlerden biri olduğu tespit edilmiştir.

ABSTRACT

Author' s	Name and Surname	Abdeldjalil LABBAS		
	Student Number	18810601133		
	Department	BASIC ISLAMIC SCIENCES		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)		
		Doctoral Degree (Ph.D.)	X	
	Supervisor	Prof. Dr. Sedat ŞENSOY		
Title of the Thesis/Dissertation	AN ARAB POET OF THE OTTOMAN ERA IBN ALI AL-JAZAIRI AND HIS POETRY			

This study examines the life and poetry of Ibn ‘Alī al-Jazā’irī within the historical and cultural context of 18th-century Ottoman Algeria. It aims to reveal the significance of his poetic output in relation to the environment in which he lived and composed. Furthermore, the research seeks to contribute to academic studies on Ottoman-era Algerian literature within Turkish universities.

The study is structured into three main chapters, preceded by an introduction:

The first chapter explores the poet’s biography, his literary identity, and his dīwān.

The second chapter analyzes the contents of his dīwān, focusing on various poetic genres such as ghazal, madih ritha and ikhwāniyyāt. The third chapter investigates the technical aspects of his poetry, including poetic structure, meter and rhyme, and rhetorical devices derived from the three classical branches of Arabic rhetoric: semantics, clarity, and ornamentation.

The research concludes that Ibn ‘Alī al-Jazā’irī, by harmonizing his religious function with his literary personality, developed a unique poetic style that reflected the richness of Ottoman Algeria’s literary life. His poetry demonstrates a masterful command of classical Arabic rhetorical tools and a high level of linguistic and stylistic sophistication, securing his prominent position in preserving the authentic form of Arabic poetry.

ÖNSÖZ

Şiir, toplumların nabzını yansıtan samimi bir ayna; ulusların umutlarını, acılarını, ve geleceğe dair beklentilerini barındıran bir hazinedir. O sadece bir dil sanatı değil, kimliğin korunduğu, kolektif vicdanın şekillendiği ve gelecek nesillere ilham veren medeniyet sahnesidir. Şiir aracılığıyla birey çevresiyle etkileşime girer, iç dünyasını ifade eder ve değerler ile ahlaki prensipler sanatsal kalıplara dökülerek bellekte ölümsüzleşir. Arap dünyasında şiir, onların "divanı" ve tarihlerinin, soylarına ait kayıtların defteri olarak kalmış, kültürlerini ve değerlerini yansıtan bir ayna olmuştur. Gurur, ağıt, aşk ve hikmet gibi çeşitli duyguların temel ifade aracı olmuş ve günlük hayatlarının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Şiir, kabilenin şanını ve olaylarını ölümsüzleştiren bir dildir ve nesiller boyunca din ve sanat alanındaki yaratıcılığın sürekliliğinin bir kanıtıdır.

Öyle ki bazı kavimleri yüceltmiş, onları iyilikleriyle tarihe geçirmiş; bazılarını ise yermiş yalnızca kusurlarıyla anılır kılmıştır.

Bu bağlamda 18. yüzyılda Osmanlı döneminde Cezayir'deki Dayılar yönetimi sırasında yaşamış olan İbn Ali el-Cezairi'nin şiiri, o dönemin insani ve edebi tecrübesinin derinliğini yansıtan canlı bir belge olarak öne çıkmaktadır. İbn Ali, "Hanefi Müftüsü" olarak üstlendiği dini görevi ile yenilikçi bir şair olarak edebi konumunu birleştirerek, özgünlük ve çağdaşlığı harmanlayan eşsiz bir şiir modeli sunmuştur. Onun şiiri sadece estetikten ibaret bir sanat değil, kişisel meselelerin yanında duygularının ve toplumunun ruhani ve ahlaki sorunlarının samimi bir ifadesiydi. Ayrıca üstün dil ve üslup noktasındaki ustalığı, kelimenin değerini yücelten, belagatle bezenmiş üslubu ve ifade zerafetiyle karakterize edilmiştir.

Bu vesileyle, değerli danışman hocam Prof. Dr. Sedat Şensoy'a bu tezin başından sonuna kadar vermiş olduğu değerli yönlendirmeleri ve destekleri için en derin şükranlarımı sunarım.

Abdeldjalil LABBAS

2025 Konya

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	1
İÇİNDEKİLER	2
TRANSKRİPSİYON	6
KISALTMALAR	7
GİRİŞ	8
GİRİŞ	9
1. Çalışmanın Konusu ve Önemi	9
2. Araştırmanın Problemi, Amacı ve Yöntemi	10
3. Araştırmada Kullanılan Kaynaklar	10
4. Yaşadığı Dönemin Siyasi, Ekonomik, Sosyal, Dini ve Eğitim Durumu	12
4.1 Siyasal Durum	خطأ! الإشارة المرجعية غير معروفة.
4.2. Ekonomik Durum	12
4.3. Sosyal ve Dini Durum	16
4.4. Eğitim Durumu	17
5. Cezayir’de Osmanlı Döneminde Şiir ve Şairlere Genel Bir Bakış	18
BİRİNCİ BÖLÜM	24
İBN ALİ EL-CEZÂİRÎ’NİN HAYATI, ŞİİRLERİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ	24
1. İbn Ali el-Cezâirî’nin Hayatı	24
1.1 Muhammed b. Ali’nin Tam İsmi, Nesebi, Künyesi ve Doğumu	25
1.2. Muhammed b. Ali el-Cezayirî’nin İlmî ve Şahsî Hayatı	27
1.3 Yöneticiler ve Ulema ile İlişkileri	33
1.4. İbn Ali’nin Eserleri	35
1.5. İbn Ali’nin Vefatı	35
2. İbn Ali el-Cezâirî’nin Edebî Şahsiyeti ve Şiirlerinin Bulunduğu Kaynaklar	36
2.1 İbn Ali el-Cezâirî ’nin Edebî Şahsiyeti	36
2.2. Şiirlerinin Bulunduğu Kaynaklar	39
İKİNCİ BÖLÜM	43
İBN ALİ EL-CEZÂİRÎ’NİN ŞİİRİNDE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ	43
1. Gazel	45
1.1. İffetli gazel 48	
1.1.1. Aşkın Mahiyeti	48
1.1.2. Özlem, Dostluk ve Hasret	50
1.1.3. Aşkta Şarap İmgesi	53

1.1.4. Ayrılık ve Acı.....	55
1.1.5. Kadın Konulu Gazeller ve Doğayla Benzetmeler	60
1.1.6. Umut ve İyimserlik	63
1.2. Hissi Gazel	65
1.2.1. Gözler ve Kirpikler	66
1.2.2. Ağız, Dudaklar ve Dişler	69
1.2.3. Yanak	70
1.2.4. Diğer Vücut Uzuvarı.....	73
2. İhvâniyât	77
2.1. Şiirsel Mektuplar	77
2.2. Talep	84
2.3. Eleştiri	85
2.4. Sitem	86
3. Vasıf.....	86
4. Hiciv	91
5. Mersiye.....	94
6. Medih	98
6.1. Nebevî Medihleri.....	99
6.2. Âlimler Medihleri	102
6.3. Hükümdarların Medihleri:.....	105
7. Dini Şiir.....	106
7.1. Hikmet	107
7.2. İlim Talebi	108
7.3. Eğitimde Tavsiyeler	110
7.4. Münacaat ve Af Dileme	112
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	114
İBN ALİ EL-CEZÂİRÎ'NİN ŞİİRİNDE ŞEKİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ	114
1. Şekilsel Özellikler.....	114
1.1. Nazım Türleri.....	114
1.2. Kaside Yapısı	114
1.2.1. Matla'	117
1.2.2. Mukaddime.....	121
1.2.2.1. Gazel.....	122
1.2.2.2. Şikâyet ve Özlem	125

1.2.2.3. Tabiat	128
1.2.2.4. Aţlâl	129
1.2.3. Tehalluş	130
1.2.4. Hâtime	134
1.3. Vezin ve kafiye	137
1.3.1. Vezin	138
1.3.2. Kafiye	143
2. Dil ve üslup Özellikleri	144
2.1. Kelime Seçimi	145
2.1.1. Dini Anlamsal Alan	146
2.1.2. Duygusal Anlamsal Alan	148
2.2. Cümle Yapısı 149	
2.2.1. Haber İfadesi	149
2.2.2. İnşa İfadesi	152
2.2.2.1. Emir	152
2.2.2.2. Nehiy	154
2.2.2.3. İstifham	155
2.2.2.4. Temennî:	157
2.2.2.5. Nida	158
2.3. Anlatım Yöntemleri	159
2.3.1. Beyân Üsluplarından Yararlanma	159
2.3.1.1. Teşbîh	159
2.3.1.2. Mecaz	163
2.3.1.3. İstiare	166
2.3.1.4. Kinaye	169
2.3.2. Bedi' Sanatlardan Yararlanma	171
2.3.2.1. Cinâs	171
2.3.2.2. Tasdîr	175
2.3.2.3. Tasrî'	176
2.3.2.4. İktibas	181
2.3.2.5. Tıbâk	183
2.3.2.6. Mukâbele	186
2.3.2.7. Tevriye	187
2.3.2.8. Telmîh	188
2.3.2.9. Mübâlağa	190

2.3.2.10. Hüsni Ta'îl.....	191
2.3.2.11. Cem' ma'a't-taksîm.....	192
2.3.2.12. Te'kîdü'l-medh bimâ yüshihü'z-zemm.....	193
2.3.2.13. Te'kîdü'z-zemm bimâ yüshihü'l-medh.....	194
SONUÇ	195
KAYNAKÇA.....	200

TRANSKRİPSİYON

a/e	أ	ı/i	إ	u	أ
â	آ	î	إِي	û	أُو
'	ء	K	ك	Ḳ	ق
B	ب	L	ل	R	ر
C	ج	M	م	Ş	ش
D	د	N	ن	T	ت
H	ه	S	س	Ṣ	ث
V	و	'	ع	Ḥ	ح
Z	ز	F	ف	Z	ذ
Ḥ	ح	Ş	ص	Ḍ	ض
Ṭ	ط			Z	ظ
Y	ي			Ġ	غ

Tablodaki transkripsiyon sistemi şahıs adları, künyeler, eser adları ve bazı terimlerin yazılışında kullanılmıştır. Ancak Türkçeye yerleşmiş olan Ahmed, Muhammed, Abdullah, Abdurrahman gibi özel isimlerin yazılışında transkripsiyon sistemi kullanılmamıştır.

Tamlamalar ayrı yazılmış ancak şahıs adlarındaki tamlamalar birleşik yazılmıştır: “Abdüsselâm” gibi.

Harf-i tarifler cümle başlarında olsa da küçük harfle yazılmıştır. Şemsî harfler ve med harflerinin yazılışında ise okunuşu esas alınmıştır: “ed-Düvelî” gibi.

KISALTMALAR

b.	İbn, bin
bkz.	Bakınız
thk.	Tahkik eden
m.	Mîlâdî
h.	Hicrî
ed.	Editör
ö.	Ölüm tarihi
s.	Sayı
vd.	Ve diğerleri
ts.	Tarihsiz
vb.	Ve benzeri
y.b.	Yayıncı Bilinmiyor
çev.	Çeviren

GİRİŞ
KONU İNCELEMESİ VE OSMANLI DÖNEMİNDE CEZAYİR'İN
GENEL DURUMUNA BİR BAKIŞ

GİRİŞ

1. Çalışmanın Konusu ve Önemi

Osmanlı dönemi, Cezayir'in kültürel ve edebî tarihinde önemli duraklardan biridir. 1518'den 1830'a kadar süren bu dönem, toplum yapısı, eğitim sistemi, kültürel pratikler ve entelektüel-edebî üretim gibi birçok alanda derin etkiler bırakmıştır. Bu dönemde Cezayir, yerel ve Osmanlı unsurlarının, Arapça ve Türkçe'nin etkileşimde bulunduğu bir alan hâline gelmiş ve bu etkileşim, hem geleneksel hem yenilikçi özellikler taşıyan özgün edebî örneklerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur.

Her ne kadar bu döneme dair çok sayıda tarihî, idarî ve askerî içerikli çalışma yapılmış olsa da, edebiyat sahası —özellikle Osmanlı etkisindeki Cezayir şiiri— yeterince incelenmemiştir. Bu eksiklik, edebî üretimin yokluğundan değil, aksine belgelerin azlığı, yazma eserlerin ilmî tahkikinin yapılmaması ve döneme ait kaynaklara erişimin zorluğu gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır.

Bu bağlamda, Osmanlı döneminde yaşamış olan İbn Ali Osmanlı dönemi Cezayir edebiyatında öne çıkmaktadır. Türk-Cezayir evliliklerinden doğan bir aileye - Karagüller- mensup olup yaşadığı çevrede etkili etkili bir edebî ses olmuştur. Şiirlerinde dini, millî ve insani duyguları bir arada barındıran temalar işlemiş; gazel, methiye, mersiye, vasıf ve ihvaniyat gibi farklı türlerde eserler vermiştir. Bazı şiirlerinde ise doğrudan sosyal ve siyasî meseleleri dile getirmiştir. Onun dili sağlam, tasvir gücü yüksek ve sembolik anlamlar açısından zengin olup, sanatsal niteliğiyle dikkate değer bir üsluba sahiptir.

Bu araştırmanın amacı, sadece bilimsel bir merak değil; aynı zamanda Osmanlı dönemi Cezayir edebiyatı üzerine var olan belirgin bir boşluğun giderilmesine katkı sunmaktır. Söz konusu dönem, şiirin yalnızca duyguların dışı vurumu değil; aynı zamanda kimliğin ve dilin korunmasında da araç olarak kullanıldığı bir zaman dilimidir. Dolayısıyla İbn Ali'nin şiirlerinin incelenmesi, hem bireysel bir şairi tanıtmak hem de Osmanlı dönemi Cezayir şiirinin yapısını, üslubu ve bağlamını anlamak açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın önemi iki temel nedene dayanmaktadır: Birincisi, mevcut literatür taramasına göre, bu araştırma Türkiye üniversitelerinde İbn Ali el-Cezairî'nin şiirlerini ele alan ilk akademik çalışmadır. Bu yönüyle öncü bir nitelik taşımaktadır. İkincisi ise, Osmanlı Cezayir edebiyatının ulusal kültürel hafızada hak ettiği yeri

yeniden kazanmasına katkı sunma amacıdır. Özellikle Türkiye’de sınır ötesi Osmanlı çalışmaları çerçevesinde bu edebî mirasın gün yüzüne çıkarılması büyük önem arz etmektedir.

2. Araştırmanın Problemi, Amacı ve Yöntemi

Bu araştırma, İbn Ali el-Cezairî’nin şiirlerinin Osmanlı dönemi Cezayir’inin tarihî, toplumsal ve kültürel koşulları ışığında değerlendirilmesini konu edinmektedir. Şairin eserlerinin dönemin edebî seviyesini nasıl yansıttığı; şiirlerinde hangi temalara, sanatsal tekniklere ve estetik bakış açılarına yer verdiği temel araştırma sorularını oluşturmaktadır.

Araştırmanın amacı, İbn Ali’nin şiirlerini hem biçim hem içerik açısından analitik ve sistematik bir şekilde incelemek, onu dönemin edebî haritası içinde konumlandırmak ve Osmanlı Cezayir edebiyatına dair özgün bir katkı sunmaktır. Ayrıca şairin eserlerinde Arap-İslam kültürü ile Osmanlı unsurlarının nasıl etkileşime girdiğini ortaya koymak, böylelikle Cezayir’in kültürel tarihine daha derinlemesine bir bakış sunmak da hedeflenmektedir. Çalışma aynı zamanda, şairin yazma veya nadir kaynaklardaki şiirlerinin tespiti, tahkiki ve yorumlanmasını da içermektedir.

3. Araştırmada Kullanılan Kaynaklar

Bu araştırma, Türkiye bağlamında İbn Ali el-Cezairî’nin şiirlerini ele alan ilk akademik çalışma olması sebebiyle öncü niteliktedir. Osmanlı döneminde Cezayir’le ilgili çalışmalarda çoğunlukla siyasî ve idarî yönler öne çıkarken, edebî üretim görece ihmal edilmiştir.

Cezayir akademik sahasında ise İbn Ali üzerine birtakım çalışmalar yapılmıştır. Ancak bu çalışmaların çoğu şairin yalnızca belirli yönlerine odaklanmakta, onun şiir mirasını bütüncül biçimde ele almamaktadır. Örneğin;

Nasira Bin Butka ve Wasara Şahib’in Bordj Bou Arréridj Üniversitesi’nde hazırladığı "İbn Ali el-Cezairî’nin Kaside-i Bâiyyesinde Dil Yapısı" başlıklı yüksek lisans tezi, belirli bir kasideye odaklanarak dilsel analiz sunmuştur.

Şlef Üniversitesi’nden Haccout Mohammed’in “Osmanlı Dönemi Cezayir Şiirinde Türevlerin Anlamı: İbn Ali ve İbn ‘Ammâr Örneği” adlı tezi, dilbilgisel yapıların anlamı üzerinden bir karşılaştırma yapmıştır.

Ouargla Üniversitesi'nden Safa Hacı'nin "İbn Ali'nin Gazelleri: Sanatsal Bir İnceleme – Lirik Kaside Örneği" başlıklı çalışması, şairin aşk şiirlerini analiz etmiştir.

Camila Matûk'un "İbn Ali el-Cezairî'nin Naat Musammatında Dilsel Göstergeler ve Anlamsal Derinlik" adlı makalesi, naat türünde yazdığı özel bir şiir üzerinden semantik bir yorum geliştirmiştir.

Türkiye'de bu konuyla ilgili yakın dönemde yalnızca bir çalışmaya rastlanmıştır: Hüseyin Dursun'un Türk Edebiyatının Cezayir Şiiri ve Toplumsal Yapıya Etkisi: Dilbilimsel ve Estetik Süreklilik başlıklı makalesi. Makale genel itibarıyla nitelikli bir çalışma olmakla birlikte, bazı önemli karışıklıklar içermektedir. Yazar, İbn Ali el-Cezâ'irî'den bahsederken onu Cezayirli şair İbn Âkucîl ile karıştırmış ve İbn Âkucîl'e ait olan beyitleri yanlışlıkla İbn Ali'ye atfetmiştir.

Her ne kadar bu çalışmaların her biri değerli katkılar sunsa da, hiçbiri İbn Ali'nin Osmanlı dönemine özgü şiir yapısını ve içeriğini kapsamlı biçimde incelememiştir. Bu tez çalışması ise, şairin şiirlerini bağlamı içinde ele alarak, estetik, tarihî ve kültürel yönleri bir arada değerlendirmeyi hedeflemektedir.

Şairin şiirlerine ulaşılmasını sağlayan temel kaynak, Ebu'l-Kasım Saadallah tarafından tahkik edilen İbn "Ammâr el-Cezairî'nin "Cezayir Şiirleri Divanı" adlı eseridir. Bu eserde İbn Ali'ye ait bazı kasidelere yer verilmiştir. Bunun dışında, "İlim Öğrenmeye Teşvik Eden Vasiyet" adlı didaktik şiiri bir ilmî makalede incelenmiş, ayrıca onun Vehran'ın fethine dair yazdığı kaside Fas'ta, Marakeş kütüphanelerinden birinde yazma olarak korunmaktadır. Ancak bu metne erişim teknik nedenlerle mümkün olmamıştır.

İbn Ali'nin şiirlerinin içeriği ve sanatsal özelliklerinin çözümünde hem klasik hem modern eleştiri kaynaklarından yararlanılmıştır. Klasik kaynaklar arasında İbn Raşîk el-Ğayravânî'nin *el-'Umde fî Meĥâsini's-Şi'r*, Ebû Hilâl el-'Askerî'nin *eş-Şinâ'ateyn* ve Hazim el-Ğartâcennî'nin *Minhâcu'l-Buleġâ* adlı eserleri öne çıkmaktadır. Bu kaynaklar, Arap belagat geleneği doğrultusunda şiir analizinde teorik bir temel sunmuştur.

Modern eleştiri araçları açısından Cebbûr Abdunnur'un *Arap Edebiyatı Eleştiri Terimleri Sözlüğü* ve Ahmed Matlûb'un *Klasik Arap Eleştirisi Terimler Sözlüğü* gibi eserlerden faydalanılmıştır. Dilsel açıklamalarda ise *Lisânü'l-Arab*, *Meĥâyisü'l-Luġa* ve *el-Mu'cemü'l-Vasîf* gibi sözlüklere başvurulmuştur.

Ayrıca, Arap edebiyatı üzerine yazılmış Türk akademik kaynakları da gözden geçirilmiş; bu eserlerde yer alan çeviri şiirler ve eleştirel analizler, araştırmanın Türk akademik bağlamına uygun şekilde yapılandırılmasına katkı sağlamıştır.

4. Yaşadığı Dönemin Siyasi, Ekonomik, Sosyal, Dini ve Eğitim Durumu

4.1 Siyasal Durum

Osmanlı varlığı, milâdî 16. yüzyılın başlarından itibaren Cezayir’de kendini göstermeye başlamıştır. Bu dönemde Endülüs’ten deniz yoluyla kaçan çok sayıda Müslüman’ın kurtarılması amacıyla Oruç ve Hayrettin kardeşler önderliğinde bir harekât düzenlenmiştir.

1512 yılında Cezayir’in Bicâye (Bejaia) şehrinden, dönemin emîri Ebû Bekr el-Hafsî başta olmak üzere şehir ileri gelenleri ve ulema, ‘Arûc’tan (Oruç Reis) yardım istemiştir. ‘Arûc, sınırlı sayıdaki askeri birlikle hızla Bicâye’ye intikal etmiş; ancak girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Kurtuluşun yalnızca Osmanlı Devleti’ne dayanmakla mümkün olacağına kanaat getiren Cezayir ileri gelenleri, 1517’de Sultan Selîm Han’a (I. Selim) resmî elçilik göndermiştir. Sultan tarafından 14 savaş gemisi, tecrübeli denizci ekibi ve önemli miktarda silah-cephane tahsis edilmiştir.¹

1516 yılında, Cezâir şehrinin şeyhi Sâlim et-Tûmî, Cezayirliiler adına yardım talep etmek üzere, doğudaki Bicâye (Bejaia) ile batıdaki Veheran (Oran) arasındaki stratejik konum nedeniyle, ‘Arûc’ın Jijel şehrinde bulunduğu yere bir heyet göndermiştir. ‘Arûc, şehrin bu hayati önemini göz önünde bulundurarak daveti kabul etmiş; o yıl içinde Cezayir’in fethini gerçekleştirmiş, halk tarafından sıcak bir ilgiyle karşılanmış ve Cezayirliiler tarafından şehrin sultânı ve Emîrû’l-Cihâd olarak tayin edilmiştir. Bu gelişme, Osmanlı Cezayir Eyaleti’nin kuruluşunun ilk temeli olmuştur.²

Osmanlı hâkimiyeti, Cezayir eyaletinin farklı bölgelerinde yayılmaya devam etmiş ve böylece Osmanlı yönetimi, batıda Târâra Dağları’ndan doğuda el-Kâla’ya, kuzeyde Cezayir şehrinden güneyde Büyük Sahra sınırlarına kadar uzanan geniş bir

¹ Kourine Chevalier, *el-Teîlâfîne sene el-’ûlâ li-kıyâmi devleti Medîneti’l-Cezâ’ir 1510-1540 M*, çev. Cemal hmadna (Tilimsen Cezayir: el-Mü’essese el-Câmi’iyye li’d-dirâsât, ts.), 24-30.

² Kevser Hâşimî, *Muḥâdarât fî Mıkyâs Târîḫ el-Cezâ’ir el-ḥadîs ma beyne el-ḳarnayn 16-19 M* (Cezayir: Câmi’at 08 Mây 1945, 2012), 12.

coğrafyaya yayılmıştır. Bu durum aşağıdaki haritada açıkça görülmektedir:³

Cezayir'deki Osmanlı yönetiminin zaman aralığına gelince, Cezayirli tarihçiler bu dönemin başlangıcını 1519 yılına tarihlendirmişlerdir. Bu tarihte

Cezayir resmî olarak Osmanlı Devleti'ne bağlanmış ve ilk yönetici olarak denizci Barbaros Hayreddin beylerbeyi tayin edilmiştir. Osmanlı hâkimiyeti Cezayir'de üç asrı aşkın bir süre devam etmiş, 1830 yılında Fransızların bölgeyi işgaliyle sona ermiştir. Bu uzun dönem, dört ana evreye ayrılmıştır:

Beylerbeyleri Dönemi (1519–1587)

Paşalar Dönemi (1587–1659)

Ağalar Dönemi (1659–1671)

Dayılar Dönemi (1671–1830).⁴

³ Kheireddine Saidi, *Cezayir-Fas İlişkilerinde Tarihi Krizler* (İstanbul: Afrika Koordinasyon ve Eğitim Merkezi (AKEM), 28 Eylül 2021).

⁴ 'Abâd Şâlih, *el-Cezâ'ir hîlâle el-hukmi et-Turkî 1814–1830* (Cezayir: Dâr Hûma, 2012), 78.

İbn Ali el-Cezâirî, Osmanlı Cezayiri'nin en uzun süren yönetim evresi olan Dayılar Dönemi'nde 1679-1753 yılları arasında yaşamıştır. Tarihçilerin belgelerine göre, bu dönemin siyasi hayatı, Osmanlı yönetiminin diğer evrelerinden farklı olarak birtakım kendine has özellikler taşımaktadır.

Bu dönemde Cezayir'e hükmeden yöneticilere verilen "Dayı" unvanı, "الذایلاتی" ifadesinden türemiştir ve "devlet sahibi" ya da "devlet başkanı" anlamına gelmektedir. Tarih kaynaklarında aktarıldığına göre, başlangıçta dayılar, divanın seçkin üyeleri arasından tavsiye yoluyla yönetime getirilmekteydi. Ancak 1710 yılından itibaren bu sistem değişmiş ve dayılar, genel divan meclisi tarafından seçimle göreve getirilmeye başlanmıştır. Dayı, seçildiği andan itibaren hayatı boyunca hem siyasi hem de askerî yetkileri elinde bulundurarak Cezayir Eyaleti'nin başkanı sıfatıyla görev yapardı.⁵

Dayılar Dönemi boyunca Cezayir'in idarî yapısı, üç ana büyük vilayete ayrılmıştır: Başkenti Kasantina (Konstantin) olan Şark Vilayeti (Doğu Eyaleti), Başkenti el-Medîye olan Tıtrî Vilayeti ve merkezi başlangıçta Ma'askar olan ancak 1708 yılında İspanyollardan kurtarıldıktan sonra Vehran (Oran) şehrinin başkentlik yaptığı Garb Vilayeti (Batı Eyaleti). Daha sonra 1766 yılında bu yapıya dördüncü bir bölge eklenmiş ve merkezi Vâdî Mzâb olmuştur.⁶

Her vilayetin başında "Bey" unvanını taşıyan bir yönetici bulunmaktaydı. Bey, sivil ve ekonomik işlerden sorumluydu ve bu görevleri merkezî yönetime doğrudan bağlı olmadan yerine getiriyordu. Ancak askerî meseleler ve vergi gibi konularda merkezi otoriteye bağlı kalmaktaydı. Bu yapı, 1708 yılında bir değişikliğe uğramış ve dayı, beylerin yetkilerini genişleterek onlara bölgelerinde daha fazla özerklik tanımıştır.⁷

İbn Ali el-Cezâirî'nin doğup büyüdüğü yer olan Cezayir şehri de doğrudan dayı tarafından yönetilmekteydi. Bu şehir, o dönemde Dârü's-Sultân (Sultanın Evi) veya Sanğak-ı Merkezî (merkez sancağı) olarak adlandırılmaktaydı.⁸

⁵ Zayd 'Alî 'Antar Neşvân, *el-Cezâ'ir fi 'Ahd ed-Dâyât, en-Nibrâs* (Şan'â'), Yemen: En-Nibrâs, 2005), 20.

⁶ Neşvân, *el-Cezâ'ir fi 'Ahd ed-Dâyât, en-Nibrâs*, 27.

⁷ Neşvân, *el-Cezâ'ir fi 'Ahd ed-Dâyât, en-Nibrâs*, 28.

⁸ Bûhûş 'Ammâr, *et-Târîh es-siyâsî li'l-Cezâ'ir min el-bidâye wa-gâyete 1962* (Beyrût, Lübnan: Dâr el-Garb el-İslâmî, ts.), 63.

Ebü'l-Kâsım Sa'dullah, dayılar dönemi boyunca Cezayir'deki siyasal sistemi kapalı askerî cumhuriyet olarak nitelendirmiştir. Ona göre bu sistem:

- Cumhuriyettir; çünkü dayı seçimle iş başına gelmekte, yönetim miras yoluyla devredilmemektedir.
- Askerîdir; zira yönetici yalnızca askerî sınıftan seçilebilmektedir.
- Kapalıdır; çünkü iktidar, yalnızca belirli bir gruba, yani dönemin deyimiyle “ocak” adı verilen Osmanlı askerî birlikleri içindeki sınırlı bir zümreye ait olup, geniş halk kesimleri yönetime katılamamaktaydı.⁹

Dayılar döneminde kesin olarak bilinen bir gerçek şudur ki: Cezayir, egemenlik bakımından bağımsız bir yapıya sahipti. Bu dönemde denizcilik faaliyetlerine yoğun şekilde yönelmiş, güçlü bir ordu kurmuş ve büyük devletlerle kıyaslanabilecek düzeyde bağımsız bir bütçe oluşturmuştur.

Ayrıca antlaşmalarını kendi adıyla imzalamış, büyük devletlere elçiler göndermiş, kendi konsolosluklarını kurmuş, ve bütün bunları yaparken Osmanlı merkezi yönetiminden herhangi bir onay veya danışma gereksinimi duymamıştır.¹⁰

4.2. Ekonomik Durum

İbn Ali el-Cezairî'nin yaşadığı Dayılar Dönemi, Cezayir'in yeni bir ekonomik aşamaya geçtiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde ekonomi; sanayi, tarım ve ticaret ekseninde yeniden yapılandırılmıştır. Hükümet, çelik, silah, makine gibi alanlarda gelişmiş fabrikalar kurmuş, ayrıca bakır işçiliği, dokuma, halıcılık, saatçilik ve benzeri el sanatları alanlarında yüzlerce atölye faaliyete geçirilmiştir.¹¹

Bu gelişmeler sonucunda sanayi, Cezayir'in Avrupa'ya yönelik ihracatının yarısını oluşturur hâle gelmiştir. Öte yandan tarım, gelir kaynakları arasında başlıca unsur olarak kalmaya devam etmiştir. Başta zeytin, üzüm, hurma, buğday ve arpa gibi temel ürünlerin üretimine ağırlık verilmiştir. Ticaret ise, Cezayir'in serbest ticaret bölgesi ilan edilmesiyle büyük bir canlılık kazanmıştır. Yalnızca başkent limanına yılda yaklaşık 960 gemi uğramış; bu da dış ticarete önemli bir fazla (denge artışı) sağlarken, ihracat ve ithalat değerlerinde kayda değer bir yükselişe neden

⁹ Ebü'l-Kâsım Sa'dullâh, *Târîhu'l-Cezâ'ir e's-Sekâfi* (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998), 1/144.

¹⁰ Khaldî Râbiha, *eş-Şi'ru'l-Cezâ'iri fi'l-Fetreti'l-'Osmâniyye, Ibn Ammâr Numûdacen* (Bâtna: Câmi'atü'l-Hâcc Lâhđar, Doktora, 2011), 13.

¹¹ Neşvân, *el-Cezâ'ir fi 'Ahdi'd-Dâyât*, 29.

olmuştur.¹²

Ekonomik faaliyetlerin büyük kısmı, başta Cezayir şehri, Vehran (Oran), Tilimsân (Tlemsen), Kasantina (Konstantin) ve 'Annâbe gibi büyük şehirlerde yoğunlaşmıştı. Ayrıca, zanaatkârlık faaliyetleri de Cezayir toplumunda yaygın olarak icra edilmekteydi. Marangozluk, demircilik, dokumacılık ve terzilik gibi meslekler, hem halk arasında yaygın bir geçim kaynağı oluşturmuş hem de ekonomiye önemli katkılar sağlamıştır. Bunlara ek olarak, vergiler, devlet hazinesine önemli bir gelir kaynağı ve destek unsuru olarak görülmekteydi. Özellikle dış ticaret ilişkilerinin düzenlenmesinde, Cezayir'de görev yapan çeşitli Avrupa devletlerinin konsolosları ve elçileri, bu ilişkilerin sürdürülmesinde aktif rol oynamış; ülkenin yönetici kesimiyle olan temaslarını koruyarak ticari düzenin devamını sağlamışlardır.¹³

4.3. Sosyal ve Dini Durum

Osmanlı dönemi Cezayir'inin nüfusuna dair başvurulabilecek resmî ve kesin bir veri bulunmamaktadır.¹⁴ Ancak tarihçiler arasında yaygın olan kanaate göre, 1780 yılı itibarıyla Cezayir'in nüfusu yaklaşık 4,15 milyon civarındaydı ve bu nüfusun yaklaşık 150 bini başkent Cezayir'de yaşamaktaydı.¹⁵

Nüfusun büyük kısmı, özellikle kıyı ve ova şehirlerinde yoğunlaşmıştı. Buna karşılık, dağlık ve çöl bölgelerinde yaşam tarzı ve sosyal yapılar oldukça farklılık göstermekteydi. Bu durum, bölgesel şartlara göre şekillenmiş çeşitli toplumsal yapıların ve hayat tarzlarının varlığını ortaya koymaktadır.¹⁶

Ebü'l-Ğâsım Sa'dullah'a göre, Osmanlıların Cezayir'e gelişi, toplumsal hayat üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Osmanlılar, yerel halkın yaşam tarzıyla etkileşime girerek, yemekler, kıyafetler, içecek kültürü, unvanlar, zanaatlar ve gelenekler gibi pek çok Doğulu unsurun Cezayir toplumuna sirayet etmesine vesile olmuşlardır. Bu durum, Osmanlı kültürü ile yerel kültür arasında yoğun bir etkileşim ve kültürel

¹² Neşvân, *el-Cezâ'ir fi 'Ahdi'd-Dâyât*, 30.

¹³ 'Ammâr, *et-Târîh es-siyâsi li'l-Cezâ'ir mine'l-bidâye ve ğâyete 1962*, 72-80.

¹⁴ 'Abduşşamed Haşâd, "et-Te'avvuru's-sukkânî fi Medineti'l-Cezâ'ir hilâle'l-'Ahdi'l-'Osmânî min hilâli'l-maşâdiri'l-ecnebiyye – Dirâse İlşâ'iyye Tahlîliyye", *Mecelletu'l-Me'ârifli'l-Buhûs ve'd-Dirâsât et-Târîhiyye* 9 (2024), 133.

¹⁵ Neşvân, *el-Cezâ'ir fi 'Ahdi'd-Dâyât*, 31.

¹⁶ Neşvân, *el-Cezâ'ir fi 'Ahdi'd-Dâyât*, 32.

sentez doğurmuştur.¹⁷

Cezayir halkının büyük kısmı Osmanlı hâkimiyeti öncesinde olduğu gibi bu dönemde de Mâlikî mezhebine mensuptu. Osmanlıların bölgeye gelişiyle birlikte Hânefî mezhebi de yayılmaya başlamış ve özellikle Kuloğulları (Kârâğla) arasında benimsenmiştir. İbn Ali el-Cezairî de bu mezhebe mensup olup kendi döneminde Hânefî mezhebinin önde gelen müftüsü olarak kabul edilmiştir. Tarihî kaynaklara göre, 1830 yılında Fransızlar Cezayir'e girdiğinde, sadece başkentte 106 cami bulunmaktaydı; bunların 92'si Mâlikî, 14'ü ise Hânefî mezhebine aitti. Bu durum, iki mezhebin bir arada varlığını sürdürdüğünü ancak halk arasında Mâlikîliğin daha yaygın olduğunu göstermektedir.¹⁸

Bununla birlikte, toplumsal ve dinî yaşamın belirgin yönlerinden biri de Ramazan ayı, Ramazan ve Kurban bayramları, çocukların sünnet merasimleri gibi çeşitli dinî mevsimlerin coşkulu şekilde kutlanmasıydı. Ayrıca bu dönemde giyim ve mutfak kültüründe önemli bir çeşitlilik ortaya çıkmıştır. Bu kültürel çeşitlilik; Cezayir halkının yerel mirası, Endülüs'ün düşüşünden sonra bölgeye göç eden Endülüs kökenli nüfusun getirdiği kültürel unsurlar ve Osmanlıların taşıdığı doğu kökenli kültür olmak üzere üç ana kaynaktan beslenmiştir. Bu sentez, dönemin Cezayir toplumunda çok katmanlı bir kültürel yapının oluşmasına katkı sağlamıştır.¹⁹

Ayrıca, Osmanlı dönemi boyunca öne çıkan ve bilinen en belirgin özelliklerden biri de, hayır kurumları kurma yönündeki yoğun çabaydı. Bu dönemde, cami, medrese ve çeşitli kamu yapıları gibi çok sayıda vakıf eseri inşa edilmiştir. Bu hayır kurumları, toplumun dinî, ilmî ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamada önemli roller üstlenmiştir.²⁰

4.4. Eğitim Durumu

İbn Ali el-Cezâirî'nin yaşadığı son Osmanlı dönemine bakıldığında, okuma yazma oranının neredeyse yüzde yüze ulaştığı görülmektedir. Bu dönemde hem

¹⁷ Sa'dullâh, *Târîhu'l-Cezâ'ir e's-Sekâfi*, 1998, 1/149.

¹⁸ 'Ammâr 'Amûra, *Mûcez fi Târîhi'l-Cezâ'ir* (Cezayir: Dâru Reyhâne, 2002), 109.

¹⁹ Muhammed Serric, "el-Mezâhir el-İctimâ'iyye li'l-Muctema' el-Cezâ'irî fi el-'Ahd el-'Osmânî ve Bidâyeti'l-İhtilâl min hilâli'l-Kitâbâti'l-Ġarbiyye (1519–1850 M.)", *Mecelletu Dirâsât fi't-Tenmiye ve'l-Muctema'* 7/1 (ts.), 42.

²⁰ Aĥmed Tefvîk el-Medenî, *Hâzihi Hiye el-Cezâ'ir*. Kahire: en-Nahdatu'l-Mişriyye, ts.), 73.

resmî hem de gayriresmî bir eğitim sistemi kurulmuş ve işler hâle getirilmiştir. Gayriresmî eğitim alanında, yaklaşık 3540 adet tasavvufi zaviye mektebi faaliyet göstermekteydi. Bu okullarda yaklaşık 19.900 öğrenci, halkın bağışlarıyla desteklenen bir sistemde eğitim görmekteydi. Öğrencilere Kur'ân-ı Kerîm, fıkıh, tasavvuf ve beden eğitimi gibi alanlarda dersler verilmektedir²¹.

Resmî eğitim ise, 250 civarında ortaokul ve lise düzeyindeki okulda, yaklaşık 900.000 öğrenciye hizmet vermekteydi. Bu kurumlarda eğitim dili olarak fasih Arapça ve resmî dil kullanılmakta; Arap dili ve edebiyatı, fen bilimleri, matematik, geometri ve fıkıh gibi alanlara ağırlık verilmekteydi. Bu resmî eğitim tamamen ücretsiz olup, öğretmen maaşları ve ders kitapları devlet tarafından karşılanmaktaydı. Mezun olan öğrenciler çoğunlukla resmî idarelerde, düzenli orduda ve deniz kuvvetlerinde görev almakta, böylece devletin işleyişine aktif katkıda bulunmaktaydılar. Ayrıca, ülke içinde tıp, mühendislik ve fen alanlarında uzmanlaşmış yükseköğretim kurumları da kurulmuştur.²²

Osmanlı döneminde kütüphaneler, kitapların bolluğu ve kütüphane çeşitliliği sayesinde gerçek anlamda büyük bir gelişme kaydetmiştir. Kitaplar sadece dışarıdan getirilmekle kalmamış, aynı zamanda yerel olarak da kesinlikle üretilmiştir; bu üretim hem telif yoluyla hem de elle yazma (nüsha çıkarma) yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Bu durum, o dönemde kitap kültürünün canlılığını ve ilim hayatının dinamizmini açıkça göstermektedir.²³

5. Cezayir'de Osmanlı Döneminde Şiir ve Şairlere Genel Bir Bakış

Cezayir'de Osmanlı dönemi boyunca şiirin durumundan söz etmek, esasen bu dönemdeki ilim dünyasının genel yapısı çerçevesinde ele alınmalıdır. Zira bu çağda eğitim sistemi, öncelikli olarak şer'î ilimlerin ezberlenmesi ve aktarılması esasına dayanmakta olup, içtihat ve yenilikçilik oldukça sınırlı bir düzeyde kalmıştır.²⁴

Zamanla ilgi alanı genişlemiş; önce nahiv (sarf ve nahiv), belâgat ve mantık gibi dil ve düşünce bilimlerine, ardından da edebiyat ve şiire yönelinmiştir. Ancak

²¹ Neşvân, *el-Cezâ'ir fi 'Ahdi'd-Dâyât*, 37.

²² Neşvân, *el-Cezâ'ir fi 'Ahdi'd-Dâyât*, 38.

²³ Rabiha, *eş-Şi'ru'l-Cezâ'iri fi'l-Fetretü'l-'Osmâniyye, Ibn 'Ammâr Enmûzecen*, 31.

²⁴ Ebu'l-Kâsim Sa'dullâh, *Târîhu'l-Cezâ'ir es-Sekâfi* (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998), 2/204.

yine de edebiyat ve şiir, dinî ilimlerin ardından ikinci planda yer almıştır.²⁵

Bu dönemin şairleri, genellikle dinî ilimlerde ciddi bir eğitim almış kimselerdi ve şiiri bir sanat olarak sürdürmenin yanı sıra, ilmî birikimlerini de eserlerine yansıtmışlardır. Bu bağlamda, İbn Ali el-Cezâirî ve öğrencisi İbn ‘Ammâr gibi şahsiyetler hem fıkıh ve tefsir gibi sahalarda yetkinleşmiş, hem de şiirle aktif olarak ilgilenmişlerdir.

Cezayir’de Osmanlı dönemindeki şiir ve şairler üzerine çalışan araştırmacıların gözlemlerinden hareketle, bu alanı değerlendirmeye yönelik çözümlenmeler genellikle bazı temel ölçütlere dayandırılmaktadır. Bu ölçütlerin başlıcaları şunlardır:

5.1 Resmî İlgi: Arap edebiyatının Emevî, Abbâsî ve Endülüs dönemleri gibi çeşitli devirlerinde, yöneticilerin—yani kralların, sultanların ve vezirlerin—şiire büyük bir özen ve ihtimam gösterdiği tarihî kaynaklarda sıklıkla vurgulanmıştır. Şiir adına özel olarak düzenlenen resmî edebî meclisler, şairlerin medih, fahir, gazel ve vasıf gibi farklı türlerde birbiriyle yarıştığı ortamlara dönüşmüştür. Bu meclislerde şiirler yalnızca okunmakla kalmamış, aynı zamanda değerlendirilmiş ve edebî açıdan derecelendirilmiştir.²⁶

Söz konusu meclisler, sadece edebî rekabet ortamı oluşturmakla sınırlı kalmamış; aynı zamanda başarılı şairlere ihsan ve armağanların takdim edildiği önemli birer platform hâline gelmiştir. Bu sebeple, şiir yazmak birçok şair için temel bir geçim kaynağına dönüşmüştür. Hatta edebiyat tarihi, yalnızca şairlerle değil; şair hükümdarlar ve vezirlerle de doludur. Abbâsî halifesi Hârûn er-Reşîd ve Endülüs hükümdarı el-Mu‘temid b. Abbâd gibi isimler, hem yönetici kimlikleri hem de edebî şahsiyetleriyle tanınan örneklerden sadece birkaçıdır.²⁷

Ancak Osmanlı dönemi boyunca Cezayir’de şiire verilen resmî ilgi, tarihçilerin değerlendirmelerine göre son derece sınırlı, hatta yer yer yok denecek kadar az olmuştur. Bu durumu açıklayan iki temel sebep öne çıkmaktadır:

Birincisi, Cezayir’e art arda atanan Osmanlı valilerinin Arapçaya olan

²⁵ Cemâl Su‘âdne, *eş-Şi‘r el-Cezâirî fi’l-‘Ahdi’l-‘Osmânî: Mevdû‘âtuhi ve haşâ’işuhû el-fenniyye* (Cezayir: el-Hâc Lahdar, el-Luğa el-‘Arabiyye ve Âdâbuhâ, 2011), 28.

²⁶ Yâsir el-Havrânî, *eş-Şi‘r ve ‘t-Tekessub* (Ürdün: Dâru Mecdelâwî, 2004), 11-25.

²⁷ Su‘âd ‘Alî ‘Abdulmâcid Ebu’l-Hasan, *el-Mulûk eş-Şu‘arâ’ fi’l-Edeb el-‘Arabî* (Kulliyetu’l-Luğa el-‘Arabiyye: Ummu Derman, 2006), 3-8.

hâkimiyetlerinin sınırlı oluşudur. Bu dil engeli, onların şiiri anlamaları, değerlendirmeleri ve estetik açıdan takdir etmeleri önünde ciddi bir engel teşkil etmiş; bu da doğal olarak edebiyatı ve şairleri destekleme motivasyonlarını azaltmıştır. İkinci sebep ise, Osmanlı valilerinin askerî işlere ve ardı ardına gelen savaflara yoğunlaşmış olmalarıdır. Bu durum, şiirsel etkinlikleri desteklemek ya da şairlere maddî ve manevî destek sağlamak için gerekli zaman ve kaynakların ayrılmasını büyük ölçüde engellemiştir.²⁸

Bu genel manzaradan bazı istisnalar da bulunmaktadır. Özellikle aslen Arap kökenli olan Dayı Muhammed Bekdaş Paşa döneminde ve Cezayir'in Garb (Batı) vilayetinin valisi olan Bâyi Muhammed el-Kebîr zamanında şairler, övdükleri yöneticilerden cömertlik ve iltifat görmüşler, şiirleri karşılığında takdir edilmişlerdir. Bu yöneticilerin şahsında, şiire ve şaire yönelik geleneksel koruyuculuk anlayışının kısmen sürdüğü görülmektedir.²⁹

5.2 Şiir Yazımının Nedenleri: Osmanlı döneminde Cezayirli şairlerin şiir yazmasında etkili olan çeşitli motivasyonlar mevcuttu. Bu bağlamda, dinî saik, şiir yazımında en güçlü dürtülerden biri olarak öne çıkmaktadır. Şairler, özellikle hac mevsimi, Mevlid Kandili gibi dinî zaman dilimlerinde şiirler kaleme almış; bu vesileyle inançlarını, manevî coşkularını ve dinî bağlılıklarını edebî formlarda ifade etmişlerdir.³⁰

Bunun yanı sıra, siyasal motivasyon da şiirin önemli kaynaklarından birini oluşturmuştur. Özellikle Cezayir'in İspanya ile yaptığı savaşlar sırasında, şairler halkı cihada teşvik eden, vatan savunmasına çağırın şiirler yazarak kamuoyunu yönlendirme görevini üstlenmişlerdir.³¹

Bir diğer önemli unsur ise, doğanın estetik güzelliğinden ilham alan sanatsal (estetik) motivasyondur. Şairler, bahçeler, yeşillikler, şehirler ve doğal manzaralar gibi unsurları tasvir ederek şiirsel anlatımı zenginleştirmişlerdir. Bu alanda özellikle Aḥmed b. 'Ammâr el-Cezâ'irî, doğa betimlemelerinde gösterdiği ustalıkla öne çıkan

²⁸ Muhammed İbn Meymûn el-Cezâ'irî, *et-Tuḥfe el-Marḍiyye fi'd-Devleti'l-Bekdâşîyye fi Bilâdi'l-Cezâ'ir el-Maḥmiyye*, thk. Muhammed b. 'Abdulkerim (Cezayir: eş-Şeriketü'l-Vaḥaniyye li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1982), 115.

²⁹ Sa'dullâh, *Târîḫü'l-Cezâ'ir eş-Şekâfi*, 1998, 2/254.

³⁰ Sa'dullâh, *Târîḫü'l-Cezâ'ir eş-Şekâfi*, 2/241.

³¹ Ḥalidî Rabiḥa, *eş-Şi'ru'l-Cezâ'irî fi'l-Fetrati'l-'Osmâniyye, İbn 'Ammâr Enmûzecen* (Bâtna: Câmî'atü'l-Hâcc Lâḫdar, Doktora, 2011), 41.

isimlerden biridir; şiiirlerinin büyük bir kısmı vasf (betimleme) türündedir.³²

Ayrıca, sosyal nedenler de şiiir yazımında etkili olmuştur. Bunların başında, tebrikleşme, karşılıklı methiye ve takriz şiiirleri yazma, hatta zaman zaman doğrudan ya da dolaylı yollarla kadınlara yönelik aşk şiiirleri (gazel) kaleme alma gibi uygulamalar gelmektedir. Bu tür şiiirler, dönemin sosyal ilişkilerinde şairler arası iletişim ve zarif etkileşimin bir parçası olarak önemli bir yer tutmuştur.³³

5.3 Şiiirsel Üretim: Osmanlı dönemi boyunca Cezayir'deki şiiirsel üretimin genel durumu hakkında araştırmacıların kesin bir yargıya varması oldukça zordur. Bunun temel nedeni, bu dönemde yazılan edebî mirasın sadece sınırlı bir kısmının günümüze ulaşabilmiş olmasıdır. Bu mirasın önemli bir bölümü ise kayıp ya da yok olmuş eserler arasında değerlendirilmektedir.³⁴

Bu duruma yol açan temel sebeplerden biri olarak, Ebü'l-Kâsım Sa'dullah, bu döneme ait edebî ürünlerin yeterince rivayet edilmemesi ve sistemli bir şekilde yazıya geçirilmemesini göstermektedir. Bu ihmalkârlık, birçok şiiirin ya tamamen unutulmasına ya da yalnızca parça parça günümüze ulaşmasına neden olmuştur. Dolayısıyla, Osmanlı dönemi Cezayir şiiiri hakkında yapılacak değerlendirmeler, elde kalan sınırlı malzeme üzerinden ve ihtiyatla yürütülmek zorundadır.³⁵

Bunun en açık örneklerinden biri, İbn 'Ammâr'a ait olan *Livâ'ü'n-Naşr fi Fazâ'ili'l-'Aşr* adlı eserdir. Aynı şekilde, onun *Nihletü'l-Lebîb* adıyla bilinen seyahatnamesinden de yalnızca giriş kısmı günümüze ulaşabilmiştir; birinci ve ikinci bölümleri ise kayıptır.

Benzer şekilde, İbn Hâmedûş'un *Lisânü'l-Makâl* adlı seyahatnamesinden de sadece ikinci cilt günümüze ulaşabilmiş, diğer bölümler kaybolmuştur. Aynı durum, Aḥmed b. Kâsım el-Bûnî'nin seyahat yazıları ve İbn Saḥnûn'un hâlâ meçhul olan edebî mirası için de geçerlidir. Bu tür kayıp ya da eksik kalan eserler, Osmanlı dönemi Cezayir edebiyatı hakkında yapılacak değerlendirmeleri sınırlamakta ve mevcut şiiir mirasının sadece bir kısmını temsil ettiğini göstermektedir.³⁶

³² Râbiḥa, *eş-Şi'ru'l-Cezâ'iri fi'l-Fetrati'l-'Osmâniyye*, İbn 'Ammâr *Enmûzecen*, 42.

³³ Râbiḥa, *eş-Şi'ru'l-Cezâ'iri fi'l-Fetrati'l-'Osmâniyye*, İbn 'Ammâr *Enmûzecen*, 44.

³⁴ Sa'dullâh, *Târîḫü'l-Cezâ'ir eş-Şekâfi*, 1998, 2/239; Cemâl, *eş-Şi'ru'l-Cezâ'iri fi'l-'Ahdî'l-'Osmâni: Mevdû'âtuhû ve ḥaşâ'işuhû el-fenniyye*, 31.

³⁵ Sa'dullâh, *Târîḫü'l-Cezâ'ir eş-Şekâfi*, 1998, 2/239.

³⁶ Cemâl, *eş-Şi'ru'l-Cezâ'iri fi'l-'Ahdî'l-'Osmâni: Mevdû'âtuhû ve ḥaşâ'işuhû el-fenniyye*, 32.

BİRİNCİ BÖLÜM
İBN ALİ EL-CEZÂİRÎ'NİN HAYATI, ŞİİRLERİ VE EDEBÎ
KİŞİLİĞİ

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN ALİ EL-CEZÂİRÎ'NİN HAYATI, ŞİİRLERİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

1. İbn Ali el-Cezâirî'nin Hayatı

Biyografi ve tarih kitapları, Muhammed b. Ali el-Cezayirî'nin hayatı hakkında diğer ünlü şair ve edebiyatçıların hayatlarında olduğu gibi ayrıntıya girmemiş; kısa bir şekilde bizlere aktarmıştır. Bu durumun iki ana sebebi vardır:

1- İbn Ali el-Cezâirî, pek çok kadim şair ve ilim adamının aksine, ilmî şahsiyetlerin hayatlarına dair en mühim vesikalar sayılan otobiyografi eseri kaleme almamıştır. Oysa bazıları neseplerini, kişisel hayatlarını ve ilmî yolculuklarını yazmaktaydılar.

2- Biyografisinin, yazılı olduğu yazma nüshalarla birlikte kaybolması, kütüphanelerin kuytularında yıpranıp yok olması yahut ilmî şahsiyetleri Cezayir halkının zihninden ve tarihinden silmeyi hedefleyen sömürgeci Fransızların eline geçmiş olması mümkündür.

İbn Ali el-Cezâirî'nin hayatına yer veren eserlerden birisi İbn 'Ammâr el-Cezayirî'nin (ö. 1205/1790) *Nihletü'l-Lebib bi Ahbâri'r-Rihleti ile'l-Habib* isimli eserdir. Müellif, İbn Ali'nin çağdaşı ve mektuplaştıkları bir dostudur. Yine İbn 'Ammâr'a ait olan *Livâu'n-Nasr fî Fudalâi'l-Asr* da yine İbn Ali'nin hayatı hususunda birincisinden daha çok istifade edilebilecek bir kaynaktır. Ancak tarihçi Ebu'l-Kasım Sadullah'ın belirttiği gibi eserde eksik bölümler mevcuttur.³⁷

İbn Ali'nin hayatı hususunda faydalanılabilecek bir diğer eser de kendi divanıdır.³⁸ Müellif divanında şiirlerine, görüşlerine, kendisini ve ailesini ilgilendiren olaylara, çağdaşı olan veya kendisinden önceki şairlerin bazı şiirlerine yer vermiştir.³⁹

Zikredilen kaynaklar, müellifin hayatının araştırılmasındaki birincil kaynaklardır. Müellifin hayatından parçalar sunan ikincil kaynaklarsa şunlardır:

³⁷ Sa'dullâh, *Târîhu'l-Cezâ'ir es-Sekâfi*, 1998, 2/299.

³⁸ Eserde genellikle İbn Ali'nin şiirlerine yer verilmiştir. Ancak İbn Ali'nin şiirleri dışında şiirler de ihtiva ettiği için *Eş'ârun Cezâiriyye* ve *Eş'ârun Muhtelife* isimleriyle basılmıştır.

³⁹ Sa'dullâh, *Târîhu'l-Cezâ'ir es-Sekâfi*, 1998, 2/300.

1- İbnü'l-Müftî Huyen b. Receb Şâvuş'un *Takyîdâtü İbni'l-Müftî fî târihi başavâti'l-Cezayirî ve 'ulemâuhâ* adlı eseri.⁴⁰

2- Abdurrezzâk b. Hamadûş el-Cezayirî'nin *Rihletü İbn-i Hamadûş el-Cezayirî el-müsemmâtü Lisânu'l-Makâl fi'n-nebe'i ani'n-nesebi ve'l-hasebi ve'l-Hâl* diye de isimlendirilen *adlı eseri*.

3- *Rihletü Abdurrahman el-Câmi'î el-Fâsî el-müsmmâtü Nazmu'd-dureri'l-medîhiyye* isimli eseri.

Zikredilen kaynaklardan İbn Ali el-Cezâirî'nin hayatına ve eserlerine dair ulaşabildiğimiz bilgiler bir araya getirilmiş ve tertip edilmiştir. Bu yapılırken birincil kaynaklarda yetersiz kalındığında ise Ebu'l-Kâsım Sadullah'ın *Târîhu'l-Cezayiri's-Sekâfi* isimli eserine başvurulmuştur.

1.1 Muhammed b. Ali'nin Tam İsmi, Nesebi, Künyesi ve Doğumu

Tam ismi Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Mehdî b. Ramazan b. Yusuf el-Alec el-Kerğâlî el-Cezayirî'dir. İbn Ali el-Cezâirî olarak bilinir⁴¹ ve künyesi Ebu Abdullah'tır.⁴²

Babası Muhammed, dedesi ise Muhammed Mehdi'dir ve her ikisi de tanınmış şairlerdir. Ayrıca her ikisi de Osmanlı'nın Cezayir'de hüküm sürdüğü yıllarda aynı şehirde Hanefî mezhebi müftülüğü yapmış yüksek makam sahibi kimselerdir.⁴³

Yusuf el-Alec, İbn Ali'nin üçüncü kuşak dedesidir. el-Alec, çoğunluğu Akdeniz kıyısındaki Avrupa ülkelerinden gelen, mali durumlarını iyileştirmek için Cezayir'i vatan edinen ve Osmanlı Türkleri kategorisine giren Avrupalı Müslümanlara verilen bir isimdir. Hicrî 10. yüzyılın ortalarından itibaren Cezayirli denizcilerin çoğunluğunu onlar teşkil etmekteydi.

Alelerin, h.1535/m.1688 yılında Vehran şehri örneğinde olduğu gibi Cezayir sahillerinin İspanyol saldırılarından korunması ve özgürleştirilmesinde önemli rolleri vardır.⁴⁴

⁴⁰ İbnü'l-Müftî Huyen b. Receb Şâvuş, *Takyîdâtü İbni'l-Müftî fî târihi başavâti'l-Cezâiri ve 'ulemâuhâ*,

⁴¹ Sa'dullâh, *Târîhu'l-Cezâ'ir es-Sekâfi*, 1998, 2/299.

⁴² Ahmed İbn 'Ammâr İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye* (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1993), 58.

⁴³ Sa'dullâh, *Târîhu'l-Cezâ'ir es-Sekâfi*, 1998, 2/300.

⁴⁴ Muhammed Bisti, *Mecelletü'l-İber li'd-dirâsâti't-târîhiyye ve'l-eseriyye*, "Muhâvelâtü'l-e'lâc tahrîra medîneti Vehrân mine'l-ihtilâlî'l-İsbânî" 2/2 (2019), 150.

Kerğali: kelimesi Türkçede “Koloğlu” veya “Köroğlu” olarak bilinen “Kerâğile” kelimesinin tekil halidir. Bu iki kelime, “kölenin oğlu”, “efendinin oğlu” veya “sultanın hizmetçisi” anlamlarına gelmektedir.⁴⁵ Cezâyirli tarihçi el-Kerğali Hamdân Hôca *el-Mir'ât* isimli eserinde bu grubu şu ifadelerle tanıtmıştır: “Cezâyir’de Araplar ve Türklerin kaynaşmasıyla oluşmuş büyük bir kısım vardır. Bu iki halkın evliliğinden dünyaya gelen çocuklara da “Kerâğile” denilmektedir.”⁴⁶

Bu tanımlamaya, “Kerğali” kategorisinin Hamdan Hôca'nın tarif ettiğinden daha geniş olduğu şeklinde itiraz edilmektedir. Zira Türkler ile yerli Cezayir nüfusu arasında gerçekleşen evlilikler yalnızca Araplarla sınırlı olmayıp Endelûsîleri ve Berberîleri⁴⁷ de kapsamaktadır. Dolayısıyla “Kerâğile”, Kuzey Afrika'da Libya, Tunus ve Cezayir'de ortaya çıkan toplumsal bir gruptur. Bu grup Türklerden, Araplardan, Berberîlerden ve Endelûsîlerden iki ayrı ırk arasındaki evliliklerin ürünüdür.

Ebu'l-Kâsım Sadullah ise şöyle bir tanımlama yapmıştır: “Nesiller süren Osmanlı varlığından sonra anneleri Cezayirli olan Osmanlı nesillerinden yeni bir zümre meydana gelmiştir.”⁴⁸

Dr. Nâsır Saîdûnî, “Yeniçeriler” olarak adlandırılan Türk ordusu ile ülkenin kadınları arasında olan bu evlilikler hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir. Bu evlilikler ilk defa Türk himayesindeki Cezâyir, Tilimsan, Muasker, Benî Râşid Kalesi, Mâzûne, Müsteğânem, Miliyâna, Galîa, Mediye Biskra, Kosantıniyye ve Annâbe gibi şehirlerde görülmüştür. On altıncı yüzyılın sonunda başkent Cezâyirdeki Kerğali nüfusu 6.000'e ulaşmış, Tilimsan'da da yine çoğunluğu teşkil etmişlerdir.

Bölgeyi vuran bazı hastalık ve kıtlıkların ortaya çıkmasına ve bunlara bağlı olarak nüfusun azalmasına rağmen Fransız yetkililer, Cezayir'in işgal edildiği 1830 yılında Kerâğile nüfusunun başkent Cezayir'de 4.000, ülke genelinde ise 20.000 kişiye ulaştığını tahmin etmektedir.⁴⁹

⁴⁵ Arzki Şuytâm, *el-Muctema' el-Cezâ'iri ve Fa'âliyyâtuhû hilâle'l-'Ahdî'l-'Osmanî (1519–1830 M.)* (Cezayir: Câmi'at el-Cezâ'ir, Doktora, 2005), 59.

⁴⁶ Hamdân Hôca, *el-Mir'ât* (Cezayir: ANEP, 2006), 63; Ahmet Kavas, “Kuloğlu”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (2002).

⁴⁷ Berberî nisbeti, İslam fetihlerinden önce kuzey Afrika'nın ilk sakinlerine verilen isimdir.

⁴⁸ Sa'dullâh, *Târîhu'l-Cezâ'ir es-Şekâfi*, 1998, 1/155.

⁴⁹ Nasıruddin Saîdûnî, *el-Cezâir fi't-târîh: el-Ahdu'l-'Osmanî* (Cezayir: ANEP, 1984), 94-95.

Şair İbn Ali el-Cezâirî'nin de başkent Cezâyir'e yerleşen bir Kerğalî olduğu kabul görmekte ve Cezâyir'e hicrî 10. yüzyılda geldiği düşünülmektedir.⁵⁰

Öğrencisi İbn 'Ammâr'ın eserlerinde, onun İbn Ali el-Cezâirî" adıyla tanındığı ve şiirlerinin bu isimle nakledildiği belirtilmiştir. Künyesi Ebu Abdullah'tır ve İbn 'Ammâr el-Cezayirî, onun şiirlerini vafettiği bir yazısında şu ifadelerle bunu doğrulamaktadır: “مهلا أبا عبد الله من خريفة زفتها لعديم الكفاءة”⁵¹

Terâcim kitapları doğumu ve vefatı hakkında net bir tarih belirtmezler. Dr. Ebu'l-Kâsım Sadullah ise İbn Ali'nin dedesinin 1045/1634 yılında müftülük makamına getirilmesi, Vehrân şehrinin Muhammed Bektaş tarafından fethedilerek İspanyol akınlarından kurtarılması, İbn Ali'nin 1119/1703 yılında bu hadiseyi kutlayan bir kaside kaleme alması ve 1150/1741 yılında Mâlikî müftüsü Muhammed Nîkrû ile bir husumet yaşaması gibi bir dizi tarihi olaya istinaden 1090/1679 yılında başkent Cezâyir'de doğmuş olabileceğini tahmin etmektedir.⁵²

Tüm bu verilere dayanılarak Ebu'l-Kâsım Sadullah, İbn Ali'nin doğumunun 1090/1679 yılı civarında olduğunu tahmin etmektedir. Herhangi kesin bir tarihin olmaması sebebiyle bu tahmin, İbn Ali'nin doğumunu MS 17. ve 18. yüzyıllar arasındaki zaman dilimi ile sınırlayan bir görüş olarak kalmaktadır.

1.2. Muhammed b. Ali el-Cezayirî'nin İlmî ve Şahsî Hayatı

Daha önce de belirttiğimiz gibi Muhammed İbn Ali, Osmanlı Devleti'nin Cezâyir'e hükmettiği yıllarda ilim ve edebiyat ehli olup dini vazifelerle vazifelendirilen köklü bir Kerğalî ailesine mensuptur. Yaşadığı dönemde nam salmış alim bir müftü olmasının yanı sıra, kullandığı kelimelerin ve vezinlerin üstünlüğü göz önüne alındığında şairin hayatı ve yetişmesi hakkında fazla malumat yoktur.

İbn Ali'nin biyografisi araştırılırken, kişiliğinin kapsamlı bir resminin çizilebilmesi için onun, babasının ve dedesinin şiirleri üzerinden hayatının bazı yönleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

İlme olan talebi hem müftü hem de şair olan babası Muhammed b. Muhammed el-Mehdi ve yine ilim sahibi ailesi sayesinde başlamıştır. Başkent Cezâyir'de büyük ilim adamlarının dersler verdiği pek çok medrese ve zaviyeye yönelmiştir. Ayrıca

⁵⁰ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'ârî'l-Cezâiriyye*, 21.

⁵¹ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'ârî'l-Cezâiriyye*, 59.

⁵² Sa'dullâh, *Târîhu'l-Cezâ'ir es-Sekâfi*, 1998, 2/302.

1045/1643 yılında Hanefi fakihliği görevine getirilmiş olan dedesi Muhammed el-Mehdî'ye de yetişmiştir ki İbn Ali'nin, Muhammed el-Mehdî için meşhur kadı Muhammed el-Kuceyli'nin arkadaşı olduğunu nakletmesi onun alim ve makam sahibi biri olduğuna işaret etmektedir. Bunun yanında o, yani Muhammed el-Mehdî, asıllarının Arap olmadığını düşündürecek şekilde Alec olarak isimlendirilmesine rağmen çeşitli sebeplerle pek çok şiir ve kaside yazmıştır. Torunu ise bu şiirlerden bazılarını bir araya getirmiştir. İbn 'Ammâr tarafından kısaca aktarılan ve kendisini rahatsız eden birtakım durumları uzun bir kaside ile İstanbul ulemasına şikayet ettiği şu şiir de torununun bir araya getirdiği şiirleri arasındadır: [Kâmil]⁵³

1	أَرْجُو الْغِيَاثَ بِنَاصِرِي الْإِسْلَامِ	وَمُؤَيِّدِيهِ بِالْأَسْنِ الْأَقْلَامِ
2	وَالصَّادِعِينَ بِآيَةٍ وَبِسُنَّةٍ	خَفَقَتْ خُفُوقَ النَّجْمِ جُنْحَ الظَّلَامِ
3	مِنْ كُلِّ جَبْرٍ مُتَقِنٍ مُتَقَنَّ	وَمَهْذَبٍ وَمُؤَدِّبٍ وَإِمَامِ
4	أَبْغِي أَنْتِصَارَكُمْ وَأَسْأَلُ مِنْكُمْ	يَا لِلْكَابِرِ آسِيَا لِكَلَامِي
5	فَارْتُوا لِحَالِي وَأَسْمَعُوا لِقَضِيَّتِي	وِظْلَامَتِي وَتَلَهْفِي وَضَرَامِي
6	رِقُوا لِخَفَاقِ الْفُؤَادِ مُرَوِّعٍ	مُتَوَعِّدٍ مُتَهَدِّدٍ بِلِئَامِ
7	تَرَكَتُهُ أَلْسِنَةُ الْعُدَاةِ مُوزَعًا	كَطَعِينِ رُمَحٍ أَوْ قَدِيدِ حَسَاءِ
8	فَالْعَرَضُ حِلٌّ لَأَيُّصَانَ لِحَرَمَةِ	فَتَخَالَفَهُ غَرَضًا لِمَنْ هُوَ رَامِ

- 1 İslam'ın yardımcıları, destekçileri ve kalemlerin dillerinden medet diliyorum.
- 2 Zorlukları ayetler ve sünnet ile aşanlardan... Karanlığın cenahları yıldızların batışı gibi batsın.
- 3 Tüm bilgin, uzman, üstadlar, imamlar, edep ve ihtiram ehli sayesinde.
- 4 Yardımınızı umuyor ve sözlerime destek çıkmanızı istiyorum sizlerden ey ulular!
- 5 Halime acıyın ve durumumu, yangınımı, endişemi ve yakarışımı dinleyin.
- 6 Yüreğimin korkuyla çarpışına acıyın! Tehdit edip göz dağı veren alçakların?
- 7 Düşmanların dilleri onu mızrak yarası veya et çorbası gibi parçalanmış vaziyette bıraktı.

⁵³ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu 'l-eş'âri 'l-Cezâiriyye*, 114.

8 Öyleyse ırz helaldir, hürmeti korunmaz, onu hedefleyenin gayesi sanıyorsun.

Bu kasidede onun, namusunun saldırıya uğraması ve birilerinin kötü sözlerine maruz kalması dışında, İstanbul alimleriyle yazışmasına ve durumundan onlara şikayet etmesine neden olan herhangi bir neden açıklanmamıştır.

Muhammed el-Mehdî'nin, Ebu Abdullah Muhammed -İbn Ali'nin babası-hakkında da birbirlerinden uzak olduklarını işaret eden bir şiiri vardır ki İbn Ali de bu şiiri dedesinin babasına gönderdiğini teyit etmiştir.⁵⁴ Şiirde ona olan sevgisini, özlemine ve hürmetini onu bir şeyh, bir baba ve vasi sayarcasına dile getirerek şöyle demiştir: [hafif]⁵⁵

أَنْتَ شَيْخِي وَوَالِدِي وَوَلِيِّ	يَا وَلِيَّ الْإِلَهِ ⁵⁶ يَا ابْنَ عَلِيٍّ	1
وَمُرَادِي بِكُلِّ فِعْلٍ رَضِيٍّ	بِكَ أَنْسِي وَأَنْتَ قُرَّةُ عَيْنِي	2
تَدْرِبَانِي مِنْ وَحْشِكُمْ فِي صَلِّيٍّ	كَيْفَ تَلْعَبُ فِي الْجَنَانِ وَلَمْ	3
هَكَذَا حَالَةَ الْغَرِيبِ الشَّجِيِّ	إِنَّ جِسْمِي هُنَا وَعِنْدَكَ رُوحِي	4

- 1 Ey veliyullah! Ey İbn Ali! Sen benim şeyhimsin babamsın ve koruyucumsun
- 2 Seninle huzur buluyorum, sen benim gözümün nuru ve razı olunan her işteki gayemsin.
- 3 Bahçelerde nasıl oynarsın bilmez misin ki, senin ayrılığından dolayı ben büyük bir sıkıntı içindeyim.
- 4 Benim bedenim burada, ama ruhum senin yanında. İşte bu, acı çeken garibin halidir.

Ardından onun iyi haslet ve meziyetlerinden bahsetmiştir. Mutedil oluşunu ne soğuk ne de sıcak olan yumuşak Tihame havasına ve bahara benzetmiştir. Tatlılığını Lübnan elmasına ve Tilimsan'ın temiz havasına benzeterek şöyle demiştir: : [Hafif]⁵⁷

⁵⁴ Muhakkik ikisinden birinin İstanbul'da, diğeri de Cezâyir'de olma ihtimalini zikretmiştir. bkz İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu 'l-eş'âri 'l-Cezâiriyye*, 115.

⁵⁵ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu 'l-eş'âri 'l-Cezâiriyye*, 115.

⁵⁶ Muhakkik, şairin bu lafız ile memduhun künyesini yani Ebu Abdullah'ı kastedtiğini ifade etmiştir ki bu makuldür. Muhtemel ki memduhu tezkiye için onu evliyadan saymıştır. Bu yorum kasidenin siyakında görünen medhü senaya benzemektedir. Ayrıca İbn-i Ali'nin babasından medet uman birilerinin kasidesi de ileride zikredilecektir. Bkz İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu 'l-eş'âri 'l-Cezâiriyye*, 115

⁵⁷ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu 'l-eş'âri 'l-Cezâiriyye*, 116.

1 وَهَوَى فِي اعْتِدَالِهِ كَرِيحِ
أَوْ كَلِيلِ تِهَامَةِ الْأَبْطَحِيِّ
2 وَلَطِيفُ تَفَاحِ لُبْنَانَ فِيهِ
جَبَلُ الشَّامِ كَهْفُ كُلِّ وَلِيِّ
3 مَاءٌ (حَيْدَرَةٌ) وَطِيبٌ هَوَاهَا
كَتَلْمَسَانَ شَامَنَا الْمَغْرِبِيِّ

- 1 Sevgisi, mutedil oluşunda bahar ya da Hicaz'ın Tihame ovasındaki huzurlu bir gece gibidir.
- 2 Lübnan'ın elma kokusunun inceliği onda saklıdır, Şam Dağı ise her dost için bir sığınaktır.
- 3 Haydere'nin suyu ve havasının güzelliği, Batıdaki Şam'ımız olan Tilmisan'ı andırıyor.

Torunu İbn Ali, onun şöyle bir gazelini de kaydetmiştir: [Tavîl]⁵⁸

1 وَهَلْ لِي حَظٌّ أَنْ أَفُوزَ بِوَصْلِهَا
كَفَى شَرَفًا أَنِّي لَهَا أَتَشَوَّقُ
2 وَأَنْنِي صَبٌّ وَأَقِفُ عِنْدَ بَابِهَا
وَأَنْنِي لَهَا بَيْنَ الْمُحِبِّينَ أُلْحَقُ
3 إِذَا أَقْبَلْتُ ذَابَ الْفُؤَادُ صَبَابَةً
وَإِنْ أَدْبَرْتُ كَادَ الْحَشَا يَتَمَزَّقُ

- 1 Acaba onunla kavuşma şansım var mı? Şu şeref bana yeter ki ona özlem duyuyorum.
- 2 Ve ben, aşkından yanıp tutuşmuş biri olarak kapısında bekliyorum; sevgililer arasında ona ait olanlardırım.
- 3 Geldiğinde kalp aşkla erir, uzaklaştığında ise bağrım neredeyse parçalanır.

Bir başka kasidede Hz. Ali soyundan gelen büyüklerini methetmiş ve nihayetinde şöyle söylemiştir: [Tavîl]⁵⁹

1 وَلَيْسَ بَعَارٍ أَنْ تَصِيرَ وَجُوهُنَا
نِعَالًا لِآلِ الْمُصْطَفَى وَالرَّضِيِّ عَلِيٍّ
2 عَلَيْكُمْ سَلَامُ اللَّهِ مَا هَطَلَ الْحَيَا
وَمَا اشْتَقَ ذُو ذِكْرِي حَيْبٍ وَمَنْزِلٍ

- 1 Yüzlerimizin, Mustafa ailesi ve rıza sahibi Ali için bir ayak altı olması asla utanç değildir.

⁵⁸ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 124.

⁵⁹ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 146.

2 Size Allah'ın selamı olsun; yağmur düştüğü ve hatıralar sevgiliyi ve yurdu özlediği müddetçe.

İbn Ali, babası Muhammed'in muasırı olan ve "keskin zehir" olarak isimlendirilen fazilet sahibi birilerini savunduğu şu iki beyti kaydetmiştir: [Kâmil]⁶⁰

1 يَا أَيُّهَا الْجَبْرُ الَّذِي فِي عِلْمِهِ وَكَمَالِهِ قَدْ حَازَ فَضْلًا سَابِقًا
2 مَا أَنْتَ إِلَّا خَيْرٌ مُهَذَّبٌ كَذَبَ الَّذِي سَمَّاكَ سُمًّا خَارِقًا

1 Ey ilimde ve kemalde önceki üstünlükleri elde eden büyük bilgin!

2 Sen yalnızca saf iyiliksın; sana "öldürücü zehir" diyen yalan söylemiştir.

İbn Ali'nin babasının, akranları arasında takva, güzel ahlak ve vera ehli olarak bilindiği görülüyor. Bu duruma Muhammed eş-Şebbâh'a ait olan ve İbn 'Ammâr'ın *Eş'âr Cezayiriyye* adlı eserinde yer verdiği istiğâse kasidesinde değinilmiştir.⁶¹

Eşi ve çocukları hakkında ise eşinin ölümü üzerine onun için ağlayıp yazdığı şu mersiyyedekiler dışında bilgi bulanmamaktadır: [Tavîl]⁶²

1 إِذَا اشْتَكَّتِ الْعُشَّاقُ مِنْ نَظْرَةِ الْعَيْنِ فَأُذِنِي الَّتِي قَادَتْ فُؤَادِي إِلَى الْحَيْنِ
2 غَرَسْتُ بِسَمْعِي حَبَّةَ الْحُبِّ فِي الْحَشَا فَصِرْتُ بِهَا أَجْنَبِي ثَمَارًا مِنَ الْحُزْنِ
3 فَمَا سَأَلْتَنِي أَوْ دَعَيْتَنِي اللَّهُ فَادْهَبِي وَيَا شَقَوْتِي أَقْصَى الْكَرَى عَنِ حِمَى الْجَفْنِ

1 Aşıklar göz bakışlarından şikayet ederken, benim kalbimi felakete sürükleyen kulağım oldu.

2 Kulaklarımla aşk tohumunu yüreğime ekтім, o tohumdan artık yalnızca hüzüün meyveleri topluyorum.

3 Ey tesellim, seni Allah'a emanet ettim, git artık! Ey kederim, uykuyu gözlerimden uzaklaştırdın.

İbn 'Ammâr, hanımının evindeki marifeti, aralarındaki hoşnutluğu ve uyumu, ayrıca eşinin kendisine karşı eşi benzeri olmayan yardım ve sevgisini gösteren bazı özelliklerinden bahsetmiştir.⁶³

⁶⁰ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 117.

⁶¹ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 117.

⁶² İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 79.

⁶³ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 30.

İbn Ali, hem güçlü bir şair hem de önemli bir müftü olarak tanınmaktadır. Ulemanın sayıca çok olduğu bir dönemde Cezayir'de Hanefi müftülüğüne yükselmesi, ilmî yetkinliğinin açık bir göstergesidir.

İbn Ali'nin İslami ilimleri nasıl tahsil ettiği ve ilim yolculuğu, kendisinin kaleme aldığı meşhur kasidesinde ayrıntılı olarak anlatılmaktadır: [Basî]64

1	لَا زِمَّ - بُنْيَ - كِتَابَ اللَّهِ فَهُوَ لَنَا	أَجَلٌ مِنْ كُلِّ مَوْرُوثٍ وَمُكْتَسَبِ
2	وَاصْرِفْ إِلَى حِفْظِهِ الْأَوْقَاتَ مُحْتَهِدًا	وَأَنْهَضْ، وَلَا تَشْتَغَلْ بِاللَّهْوِ وَاللَّعِبِ
3	فَإِنْ حَفِظْتَ كِتَابَ اللَّهِ وَأَنْفَتَقْتَ	عَلَيْكَ أَزْهَارُهُ فَانْهَضْ إِلَى الطَّلَبِ
4	وَحَصِّلِ النَّحْوَ، إِنَّ النَّحْوَ صَاحِبُهُ	مُعْظَمٌ بَيْنَ أَهْلِ الْفَضْلِ وَالْأَدَبِ
5	مَنْ لَمْ يَكُنْ عَالِمًا بِالنَّحْوِ كَانَ إِذَا	حَلَّ الْمَجَالِسَ مَعْدُودًا مِنَ الْخُشْبِ

- 1 Evladım, Allah'ın kitabına sıkı sarıl. O bizim için miras alınan ya da kazanılan her şeyden daha yücedir.
- 2 Onu ezberlemeye zamanını gayretle ayır, ayağa kalk ve boş eğlencelerle vakit kaybetme.
- 3 Eğer Allah'ın kitabını ezberlersen ve onun çiçekleri sana açılırsa, ilim talebine yönel.
- 4 Nahiv ilmini öğren zira nahiv bilen, erdem ve edep ehli arasında saygı görmektedir.
- 5 Nahiv ilmini bilmeyen kişi, meclislere katıldığında odun gibi sayılmaktadır.

Şiirden anlaşılıyor ki eğitim ve şer'î medreselerin metodu eskiden olduğu gibi Kur'ân-ı Kerîm'in ezberletilip öğretilmesi, ardından hitabetlerinin gelişmesi ve dillerinin hatadan arınması için nahiv öğretilmesi şeklindedir. Zira tefsir, fıkıh, kıraat ve hadis gibi ilimler bu iki ilim üzerine bina edilmiştir.

Acem zümresinden olmasına rağmen İbn Ali'nin Arap dilini öven ve konumunu yücelten ifadeleri bulunmaktadır. Hz. Muhammed'i (s.a.v.) methettiği bir kasidesinin girişinde kendisi için şöyle demektedir: “Şu azme bakın ki ulemanın büyüklerinin dahi kaçındığı şeyden evvel bu A'cemî'nin Arapça bilmesi gerekiyor.

64 Abdürrahmân Zuveyb, “Kaşîde fî talebi't-tahallî bi'l-âdâb ve'l-ḥassü 'alâ talebi'l-'ilm”, *Mecelatü'l-'Aşr* 02 (20 Mayıs 2018), 92.

Buna rağmen, bu milletin bugüne kadar tanıdığı en güzel şaheser olan şiiri nazmetti. Çünkü dili hürdür ve sözü yerli yerindedir.”⁶⁵

Tüm anlatılanlar göz önüne alındığında görülür ki İbn Ali hayatında huşuyu, takvayı, eğlenceyi ve şakayı bir araya getirmiştir. İnsanlardan soyutlanıp bir başına münzevi bir hayat sürmemiş aksine insanlarla iç içe olup sevinç ve hüznlerine eşlik etmiştir.⁶⁶

1.3 Yöneticiler ve Ulema ile İlişkileri

İbn Ali, gençliğinden itibaren muasırını olan bazı hükümdar karar mercileriyle ilişkiler kurmuştur. 1119/1707 yılında yirmi yaşındayken Vehran şehrinin ilk kez fethedilmesi üzerine hükümdar Muhammed Bektaş Paşa’yı metheden değerli bir kaside kaleme almıştır.⁶⁷ Onu kutlamakta geç kaldığı için özür mahiyetinde şunları söylemiştir: [Tavîl]⁶⁸

وَأِنِّي وَإِنْ أَحْمَمْتُ أَوْلَ مَرَّةٍ 1
عَلَى خَوْضِ هَذَا الْبَحْرِ وَالْغَيْرِ عَائِمٌ
فَمَا هِيَ إِلَّا هَيْبَةُ الْمَلِكِ قَلَّمَا 2
عَلَى مِثْلِهَا فِي النَّاسِ يَقْدُمُ قَادِمٌ

1 *Ve ben, bu denize ilk kez girmekte tereddüt etsem de, başkaları cesurca yüziyor.*

2 *Bu sadece bir kralın heybetidir; insanlar arasında onun gibi cesur bir başka kimse pek azdır.*

Yine hükümdar Muhammed Paşa’yı Cezayir’deki Sammârî’lerin bölgesinde bulunan Azzun⁶⁹ kapıları arasına bir ambar inşa etmesi sebebiyle de şu sözlerle methetmiştir ki bu da onu tanıdığına işaret etmektedir: : [Tavîl]⁷⁰

لَعْنُ كَانَتْ الْأَهْرَامُ مِنْ مِصْرَ أَوْدَعَتْ 1
خَزَائِنُهَا دُرًّا نَفِيسًا وَيَاقُوتَا
فَذَا الْهَرَمُ الْأَعْلَى أَجَلٌ لِأَنَّهُ 2
جَمِيعَ الْبَرَائِيَا مِنْهُ يَلْتَمِسُ الْقُوتَا

1 *Eğer Mısır piramitleri kıymetli inciler ve yakutlarla dolu hazineler saklamışsa*

⁶⁵ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu ‘l-eş ‘âri ‘l-Cezâiriyye*, 149.

⁶⁶ Sa‘dullâh, *Târîhu ‘l-Cezâ’ir e’s-Sekâfî*, 1998, 2/304.

⁶⁷ Muhammed Bektaş Paşa: 1710 yılına dek yaşamış, Arapların Kureyş boyundan, alim ve edip bir şahsiyettir. Vehran şehrinin fatihidir. Babası ona “pek taş” anlamında Bektaş ismini vermiştir. Bkz. İbn-i Memûn,

⁶⁸ Sa‘dullâh, *Târîhu ‘l-Cezâ’ir e’s-Sekâfî*, 1998, 2/302.

⁶⁹ Cezayir’de bir yer ismidir.

⁷⁰ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu ‘l-eş ‘âri ‘l-Cezâiriyye*, 91.

2 Bu yüce piramit onlardan daha değerlidir; çünkü bütün insanlar rızıklarını ve geçim kaynaklarını ondan istemektedir

Biyografisinde yer verildiği üzere İbn Ali'yi, 1162 h/1769 m senesinde, Cezayir'de Mağrib-i Aksâ ulemasından Şeyh Ahmed el-Verzâî et-Tatvânî ziyaret etmiştir. Bu ziyaret esnasında okuduğu şu beyitlerde ise İbn Ali bu zatı müceddid imam olarak nitelemiştir: [Tavîl]⁷¹

1 خَلِيلِيَّ عَادَ الْاُنْسُ وَالْعُودُ اَحْمَدُ فَقَدْ زَارَنَا شَيْخُ الْمَشَايِخِ اَحْمَدُ
2 فَاشْهَدُ اَنَّ الشَّمْسَ قَدْ طَلَعَتْ لَنَا مِنْ الْمَغْرِبِ الْاَقْصَى وَلَا اَتَرَدُّدُ
3 فَمَا لَكَ قَدْ اَصْبَحْتَ مَالِكَ عِلْمِهِ وَفِي خَلْدِي اَنْتَ الْاِمَامُ الْمُجَدِّدُ

- 1 Ey dostlarım, huzur geri geldi ve daha da güzelleşti çünkü büyük şeyh Ahmed bizi ziyaret etti.
- 2 Hiç şüphesiz Mağribi aksa'dan güneşin bizim için doğduğuna şahit ol.
- 3 Ey Ahmed! Bilginle herkesten üstün oldun. Kalbimde sen, dinin yenileyen imamısın.

Cezayir'deki Hanefi Müftüsü görevi, 1150/1737 yılında Hüseyin b. Muhammed el-Annâbî'nin vefatı üzerine İbn Ali'ye devredilmiştir. Bu makamın sahibine, İstanbul'da Hanefi müftüsü denilirken Cezayir'de Şeyhülislam denilmekteydi.

İbnü'l-Müftî şöyle demektedir: “Yeni camide müftü, vaiz ve öğretmen olarak merhumun Seydî Muhammed b. Ali b. Seydî el-Mehdî b. Seydî Ramazan b. Yusuf el-Alec devraldı. Allah onun ömrünü uzatsın ve onun aracılığıyla Müslümanlara fayda versin, bu makamda altı küsür yıl kalmıştır.”⁷²

İbnü'l-Müftî'nin “Bu makamda altı küsür yıl kaldı.” sözü ile Hanefi müftülüğü makamını mı yoksa Cezayir'deki yeni caminin müderrislik ve hitabet makamını mı kastettiği açık değildir.

Büyük tarihçilerden biri olan Ebu'l-Kâsım Sâdullah, şu iki hadiseyi delil getirerek onun on dokuz yıl boyunca bu makamda kaldığını ifade etmektedir:

⁷¹ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 92.

⁷² Hüseyin b. Receb Şâvûş İbnü'l-Müftî, *Takvîdât İbnü'l-Müftî fî Târîhi Bâşavâti'l-Cezâ'ir ve 'Ulemâ'ihâ* (Cezayir: Beytü'l-Hikme, 2009), 92.

Birincisi, İbn ‘Ammâr onun hac yaptığı yıl olarak kabul edilen 1169h / 1755m yılından sonra ondan “Şeyhimiz, üstadımız, Şeyhülislam” şeklinde bahsetmiştir. İkincisi, 1169/1755 yılında adı geçen yeni müftü Hüseyin b. Mustafa'ydı ve müftü listelerinde kendisi ile İbn Ali arasında kimin bu makamı üstlendiği belirtilmemiştir.⁷³

Dayılar döneminde müftülük makamı, adeta bir yargı meclisini andıran şer‘î meclisin bir parçası konumundaydı. Bu meclise, ülkenin en yüksek otoritesi olan Dâý başkanlık etmekteydi. Meclis, biri Mâlikî, diğeri Haneî mezhebini temsil eden iki müftü ile iki şer‘î Kadi ve iki kâtabın katılımıyla teşekkül etmektedir.⁷⁴

İbn ‘Alî el-Cezâ’irî, bu dönemde Haneî müftüsü olarak görev yapmakta olup, bu görev vesilesiyle Dâý huzurunda alınan karar mekanizmasına oldukça yakın bir konumda bulunmaktadır.

Bunun dışında o, biyografisinde herhangi bir açıklama veya tarihi vesika bulunmasa da devlet makamlarında müftülük dışında görevler de almıştır.⁷⁵

1.4. İbn Ali'nin Eserleri

Günümüzde İbn Ali'nin yazdığı kitaplara ya da divanlara ulaşamamaktadır. Ancak, başta öğrencisi ve çağdaşı İbn ‘Ammâr el-Cezayirî olmak üzere, insanlar onun şiirlerini ve yazılarını aktarmış ve onun hakkında yazmışlardır. İbn ‘Ammâr “İnsanların elleri onun şiirleriyle doldu.” demiş ve bu şiirleri, günümüze ulaşan ancak hâlen bazı kısımları kayıp olan *Rihletü'l-lebîb* ve *Livâu'n-nasr* adlı eserlerinde nakletmiştir.

Muhtârât mine'ş-Şi'ri'l-Cezâirî veya *Dîvân-ı İbn Ali el-Cezâirî* olarak da adlandırılan eserleri ise yine onun öğrencisi İbn ‘Ammâr el-Cezayirî'nin İbn Ali'ye ait şiirlerden derledikleridir.

1.5. İbn Ali'nin Vefatı

İbn Ali'nin vefatı için herhangi net bir tarih bulunmamaktadır; ancak iki önemli tarih nakledilmiştir:

Birincisi, 1157/1744 tarihinde hâlâ Haneî müftülüğü makamındaydı ve Hüseyin b. Musafa bu makamı 1169/1756 yılında devralmıştır. Bu ikisi arasında

⁷³ Sa'dullâh, *Târîhu'l-Cezâ'ir es-Sekâfi*, 1998, 2/302.

⁷⁴ Neşvân, *el-Cezâ'ir fi 'Ahdi'd-Dâyât*, 21.

⁷⁵ Sa'dullâh, *Târîhu'l-Cezâ'ir es-Sekâfi*, 1998, 2/302; İbnü'l-Müftî, *Takyidât İbnü'l-Müftî fi Târîhi Bâşavâti'l-Cezâ'ir ve 'Ulemâ'ihâ*, 92.

herhangi bir müftünün varlığı da bilinmemektedir. Ayrıca İbn Ali'nin bu makamı hayattayken mi devrettiği yahut bu makamda vefat edip aynı yıl Hüseyin b. Musatafa'nın mı makamı devraldığı bilinmemektedir.

İkincisi, İbn 'Ammâr'ın seyahatnamesinde ortaya koyduğu bilgilerdir. Kendisi 1166/1753 yılında hacca gitmiştir ve Şeyhi İbn Ali için “Şeyhimiz Ebu Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Ali, bilinen adıyla İbn Ali, Allah ona rahmetini ve rızasını artırsın, " بکلّ سمیّ وولی " ⁷⁶ şeklinde dua etmiştir ki bu dua hayattakiler için değil ölümler için yapılır.

Ebu'l-Kâsim Sa'dullâh 'ın kabul ettiği görüş ise İbn Ali'nin 1169 yılında Cezayir'de fetva makamındayken vefat ettiği'dir. ⁷⁷

Her halükârda aradaki fark yalnızca üç senedir ve İbn Ali'nin yetmiş yedi ila seksen yıl arası yaşadığı görülmektedir.

2. İbn Ali el-Cezâirî'nin Edebî Şahsiyeti ve Şiirinin Bulunduğu

Kaynaklar

2.1 İbn Ali el-Cezâirî'nin Edebî Şahsiyeti

İbn Ali'nin kasideleri incelendiğinde, şairin şiir yazmaya ve bu alanda ustalaşmaya çok genç yaşta başladığı anlaşılmaktadır. Kendisi bu durumu kasidelerinden birinde şu sözlerle ifade etmiştir: [Tavîl] ⁷⁸

وَعَهْدِي قَوَافِي الشُّعْرِ عَنِّي أَذُودُهَا زَمَانًا وَفِكْرِي مَوْجُهُ مُتَلَاطِمٌ

Şiir vezinlerini (kafiyelerini) benden savuşturduğumu bilirim, Nice zamandır ve düşüncem (fikrim) dalgalarla çarpışır durur

Bu dizeler, şairin şiiri çok uzun zamandır tanıdığını, zihnini ve varlığını bu uğurda meşgul ettiğini ve bu sayede ustalığa eriştiğini göstermektedir.

İbn Ali el-Cezâ'irî'nin edebî kişiliği, kasidelerinin çoğunluğunu oluşturan gazel şiirlerinde tezahür eden şairliği aracılığıyla ortaya çıkmaktadır. İbn Ali, bu şiirlerde, gerek sevgilisine, gerekse dostu ve öğrencisi İbn 'Ammâr el-Cezâ'irî'ye duyduğu derin özlem ve aşk hisleri aracılığıyla duygusal vecde ve derin hasrete işaret

⁷⁶ Ahmed İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Nihletü'l-Lebîb bi-Ahbabî'r-Rihleti li'l-Habîb* (Cezayir: Matba'atü Fountâne, 1903), 35.

⁷⁷ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Divânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 45.

⁷⁸ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Divânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 22.

etmiştir. Aynı zamanda, Cezayir şehri, bahçeler ve kasidelerinde andığı diğer mekânlara olan sevgisi de bu şiirlerde yansımıştır.⁷⁹

Bunun yanı sıra, İbn Ali , şiirleri aracılığıyla Hanefî müftüsü ve Cezayir camilerinde imam olarak edindiği makamından ve Cezayir içi ve dışındaki çeşitli âlimlerle olan dostluklarından beslendiği ahlaki ve değer yargıları yüksek yönünü de gözler önüne sermiştir. Böylece, ünlü "Vaşiyetu'l Muftî İbn Ali el-Cezâ'irî" kasidesinde olduğu gibi, üslubu hikmet ve nasihatle yoğrulmuş, ahlaki değerleri aşıl原因 bir nitelik kazanmıştır.⁸⁰

Bunu, İbn 'Ammâr el-Cezâ'irî'nin kendisi hakkında söyledikleri de teyit etmektedir. İbn 'Ammâr, İbn Zeydûn el-Endelusî olarak bilinen şaire "Ebu'l-Velîd" künyesiyle hitap ederek uzun bir övgü yazısı kaleme almıştır. İbn 'Ammâr şöyle der: "Müsamaha göster ey Ebu'l-Velîd! Seni yeni ve eskisiyle feda ederiz. Senin doğumun her türlü gücün zirvesine ulaştı. Ey İbnu'l-'Amîd! Edebiyatının inceliği yeryüzünde hiçbir cahili bırakmadı; eserlerinin bineklere kulaklara kapı çalmadan girer."⁸¹

Ardından, divanını teslim aldığı anda kendi durumunu tarif ederek şöyle der: "Müjdeci haberlerin öncüleriyile bana göründü, sanki Yakup'a Yusuf'un gömleğiyle müjdeci gelmişti."⁸²

Ayrıca, *Nihletü'l-Lebîb* adlı eserinde onu, Cezayir'deki şairlerin sonuncusu olarak tanımlamış ve edebiyatla ilgilenen hiçbir Ahmed'in onun mertebesine ulaşamayacağını belirtmiştir.⁸³

Hatta şairin şiirlerini överken abartıya kaçmış, Buhturi'nin şiirlerindeki belagatini dahi aştığını söylemiştir: "...Öyle bir kaside ki, ustalık feleğinde bir yıldız gibi doğmuş, Būhturî'yi belagatinin zirvesinden indirmiş ve atı tökezlemiştir..."⁸⁴

Cezayir'de tarihçi ve edebiyat eleştirmeni konumunda olan Ebu'l-Kasim Sa'dallah, İbn Ali'yi Osmanlı döneminin en iyi şairlerinden biri olarak değerlendirerek onun hakkında şunları söylemiştir: "İbn Ali 'nin dinî amaçlarla hacca mı gittiği, ilmî veya siyasî nedenlerle mi Cezayir dışına çıktığı bilinmiyor, zira kaynaklar bu konuda

⁷⁹ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'ârî'l-Cezâiriyye*, 39.

⁸⁰ Zuveyb, "Kaşîde fi talebi't-tahallî bi'l-âdâb ve'l-ḥassü 'alâ talebi'l-'ilm", 92.

⁸¹ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'ârî'l-Cezâiriyye*, 58.

⁸² İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'ârî'l-Cezâiriyye*, 59.

⁸³ el-Cezâirî, *Nihletü'l-Lebîb bi-Aḥbâri'r-Rihleti li'l-Ḥabîb*, 39.

⁸⁴ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'ârî'l-Cezâiriyye*, 60.

sessiz kalmaktadır. Eğer dil ve edebiyatı Cezayir dışında öğrenmeden bu denli şiirde ustalaştığı sabit olursa, bu ona olan hayranlığımızı daha da artırır."⁸⁵

Ebu'l-Kasim Sa'dullah'ın İbn Ali'de en çok hayran kaldığı şey ise gazelleridir. Şöyle der: "İbn Ali 'nin gazelleri, daha önce de belirttiğimiz gibi, çok ve çeşitlidir. Aynada görünen şeyleri tasvir ederdi ve bu alandaki şairliği güçlü olup, şiire olan hâkimiyetini gösterir... Âşıkların durumunu tasvir etmede, özellikle de ümitsizlik, rakibe şikâyet ve sevgilinin terk edişi durumlarında başarılıydı. Gazelini sadece geleneksel kasideye dökmekle kalmayıp, narin muvaşşahlara da dökmüştür."⁸⁶

Sa'dullah'ın İbn Ali'nin şiirleri hakkındaki değerlendirmesinden vardığı sonuç, şairin toplumsal şiir (medih gibi) yerine gazel gibi kişisel şiirde öne çıktığıdır.

Bunun nedeni, İbn Ali 'nin özellikle Abbâsî ve Endelusî dönemleri olmak üzere, çeşitli edebî çağlardan edindiği gazel şiirleriyle doygunluğa ulaşmış olması olabilir.⁸⁷

Şevki Dayf da *Târîhu'l-edeb* adlı eserinde bu görüşü desteklemektedir. Şevki Dayf, İbn Ali'nin gazel şiirlerinden bazılarını detaylıca zikretmiş ve onu döneminin belki de en önemli gazel şairi olarak nitelendirmiştir.⁸⁸

İbn Ali'nin edebî kişiliğinin belirgin özelliklerinden biri de, şiire ve şairlere yönelik eleştirel bir anlayışa sahip olmasıdır. Bu durum, İbn 'Ammâr el-Cezâ'irî'nin kendisini övdüğü kasideyi tarif ederken kullandığı bazı ifadelerinde gözlemlenmektedir. İbn Ali, bu kasideyi son derece övmüş ve İbn 'Ammâr'ın tasvirdeki ustalığı, kelimeleri güzel kullanımı ve anlamların gücü sayesinde şiirin altın çağlarında yazılmış eserlerle yarışan eşsiz bir eser olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, İbn Ali el-Cezâ'irî'nin eleştirel yaklaşımı, şair el-Kucîlî'nin yazdığı bir kaside hakkında bilimsel bir üslupla ifade ettiği şu sözlerde de ortaya çıkmıştır: "Bu kasidede hâkim olan, beyitlerinin birbiriyle bağlantılı olmamasıdır. Bazı edebiyatçılar da bana bunu kendi el yazılarıyla ulaştırdılar, muhtemelen onu tam olarak kaydetmek kendilerine ağır geldiğinden, sadece gördükleriyle yetindiler."⁸⁹

⁸⁵ Sa'dullâh, *Târîhu'l-Cezâ'ir es-Sekâfi*, 1998, 2/309.

⁸⁶ Sa'dullâh, *Târîhu'l-Cezâ'ir es-Sekâfi*, 1998, 2/307.

⁸⁷ Sa'dullâh, *Târîhu'l-Cezâ'ir es-Sekâfi*, 1998, 2/309.

⁸⁸ Ahmed Şevkî Abdüsselâm Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî* (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1995), 10/182.

⁸⁹ İbn 'Ammâr el-Cezâ'irî, *Divânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 123.

2.2. Şiirlerinin Bulunduğu Kaynaklar

İbn Ali el-Cezâ'îri'nin sahip olduğu edebî konuma rağmen, divanının kaynakları sınırlıdır ve orijinal şiir eserlerinden bize ulaşan sadece üç temel kaynak bulunmaktadır:

Birinci Kaynak: İbn 'Ammâr el-Cezâ'îri'nin *Dîvânu 'l-eş'âri'l-Cezâiriyye* adlı eseridir. Bu eser, İbn Ali'nin kayıp divanından bir özet ve seçki niteliğindedir. İçerisinde, şairin farklı amaç ve vesilelerle yazdığı çok sayıda kasideyi bir araya getirmiş; İbn Ali'nin babası, dedesi ve döneminin tanınmış şahsiyetleri gibi başkalarının şiirlerinden de bazılarını dahil etmiştir.

Bu divanın mukaddimesinden anlaşıldığı üzere, İbn 'Ammâr, eserini hazırlarken İbn Ali'nin kayıp orijinal divanına dayanmıştır. Şairin şiirlerini bir araya getirme amacını açıkça belirttiği bir metni oradan aktarmıştır. İbn Ali, divanının mukaddimesinin başında şöyle demektedir:

"الحمد لله الذي فتق من رياض الأدب ما استنشقت منه بلغاء هذه الأمة، والصلاة والسلام على سيدنا محمد، القائل في خبره الصادق: إن من البيان لسحراً وإن من الشعر لحكمة... فقد جمعت هذا الديوان، مما منيت به من أبناء الزمان، من شماتة إن ألت مصيبة، وسهام من نكايتهم مصيبة، فجنحت إلى صرف تلك البلايل، بما يفوق من احتساء البلايل، واستمع إلى نغمات البلايل... وهو ما صيغ من ألسن بعض أهل العصر، واعتصر من ينابيع قرائحهم أي عصر، وربما أضفت إلى ذلك ما سمحت به القرية الجامدة، والفكرة الخامدة، من خرزات تعجب بما تلك الجواهر من العين، وجزعات نُحتت من سواد العين."

"Hamd olsun o Allah'a ki, edebiyat bahçelerinden, bu ümmetin belagat sahiplerinin kokladığı ne hoş kokular açtı. Salât ve selam olsun doğru haberinde 'Muhakkak ki beyanda sihir, şiirde ise hikmet vardır' buyuran efendimiz Muhammed'e... Bu divanı, zamanın evlatlarından başıma gelen musibetlerin sevinci ve isabet eden düşmanlık okları karşısında bir araya getirdim. Bu kargaşayı, bülbüllerin şakımasından üstün olanı içerek savuşturmaya meylettim ve bülbüllerin nağmelerini dinledim... Bu, asrın bazı insanların dillerinden süzülen, onların deha pınarlarından en güzel şekilde damıtılan eserlerdir. Belki de buna, donuk ilham ve sönük düşünceden sızan, o cevherlerin gözleri hayran bıraktığı inciler ve gözün karasından yontulan parçalar ekledim..."

Bu metinden, İbn Ali'nin sadece kişisel bir şair olmakla kalmadığı, aynı zamanda kendi neslinin şiirini toplama ve belgeleme projesinin sahibi olduğu

anlaşılmaktadır. O, 17. ve 18. yüzyıllarda yaşamış bir grup şairin kasidelerini seçmiş ve bunlara kendi yazdığı parçaları eklemiştir. Bu metinler, bu araştırmadaki inceleme ve analizlerin merkezini oluşturmaktadır.

İkinci Kaynak: Ebu'l-'Abbâs Aḥmed b. 'Ammâr el-Cezâ'irî tarafından kaleme alınan *Nihletü'l-Lebîb bi-Aḥbâri'r-Rihleti li'l-Ḥabîb* adlı eserdir. Hicrî 12. yüzyılda (Miladî 18. yüzyıl) Cezayir'de Malikî müftüsü olan müellifin bu eseri, ilk kez 1320/1902 yılında Cezayir'deki Fontanâ Matbaası'nda yayımlanmıştır. Kitap, seyahat edebiyatı türüne girmekte olup, Aḥmed b. 'Ammâr'ın 1166/1753 yılında Hicaz'a yaptığı Hac yolculuğunu belgelendirmektedir. Hac ve ziyaret manzaralarını tasvir ederken, şeyhlerden ve takip edilen yollardan bahseder. Eserde, İbn Ali'nin *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye* adlı eserde de yer alan şiirlerinden bir kısmı ve divanda bulunmayan bazı beyitlerin tamamlayıcı kısımları yer almaktadır.⁹⁰

Üçüncü Kaynak: "Vaşiyetu'l Muftî İbn Ali el-Cezâ'irî li-Veledihi" (Müftü İbn Ali el-Cezâ'irî'nin Oğluna Vasiyeti) kasidesi, İbn Ali el-Cezâ'irî tarafından yazılmış hikmet ve vasiyet şiirlerinin şaheserlerinden biridir. Kaside, şairin hayat tecrübelerinin özünü ve oğluna ve tüm ilim talep edenlere hitaben belagat ile duyguyu birleştiren edebi bir üslupla yönelttiği pedagojik ve ahlaki nasihatleri içermektedir. Vasiyetname ayrıca dine bağlılık, ilim talep etme, doğruluk, tevazu ve dünyanın fitnelerinden sakınma gibi değerleri ele almıştır. Bu kaside, o dönemdeki Cezayirli âlimlerin eğitim bilincinin bir kanıtı niteliğindedir. Eser, el yazması miras içinde korunmuş ve 2018 yılında Üstat Abdurrahman Zuyayb'ın *al-'Aşr* dergisinde yayımlanan makalesiyle yeniden gün yüzüne çıkarılmıştır.⁹¹

İbn Ali'ye ait, Vehran'ın fethi hakkında "el-Mîmiyya" adlı bir kasidenin bazı şer'î (dini hukukla ilgili) beyitlerini Fas'ın Marakeş şehrinde bulunan *Şerhu'l-Câmi'î 'alâ Racezi'l-Ḥalfâvî* adlı bir el yazması kitapta buldum. Ancak bu el yazmasına ulaşmak mümkün olmamıştır. Uzun (tavîl) vezinde yazılmış 77 beyitten oluşan bu kasideden bazı kısımlar şunlardır:⁹²

عَلَى خَوْضِ هَذَا الْبَحْرِ وَالْغَيْرِ عَائِمٌ

وَإِنِّي وَإِنْ أَحْجَمْتُ أَوْلَ مَرَّةٍ 1

⁹⁰ el-Cezâirî, *Nihletü'l-Lebîb bi-Aḥbâri'r-Rihleti li'l-Ḥabîb*.

⁹¹ Zuveyb, "Kaşîde fi talebi't-taḥallî bi'l-âdâb ve'l-ḥasü 'alâ talebi'l-'ilm", 90.

⁹² Sa'dullâh, *Târîhu'l-Cezâ'ir es-Sekâfi*, 1998, 2/302.

زَمَانًا وَفِكْرِي مَوْجُهُ مُتَلَاطِمٌ
عَلَى مِثْلَهَا فِي النَّاسِ يَقْدُمُ قَادِمٌ
وَلَا سَامَ نَظْمِ الشُّعْرِ كَالدَّرِّ سَائِمٌ

2 وَعَهْدِي قَوَافِي الشُّعْرِ عَنِّي أَذُودَهَا
3 فَمَا هِيَ إِلَّا هَيْبَةُ الْمَلِكِ قَلَمًا
4 وَلَوْلَاكَ مَا كَانَتْ التَّفَاتَةُ لِلْفِكْرَةِ

- 1 *Ve ben, bu denize ilk kez girmekte tereddüt etsem de, başkaları cesurca yüzüyor.*
- 2 *Şiir vezinlerini (kafiyelerini) benden savuşturduğumu bilirim, Nice zamandır ve düşüncem (fikrim) dalgalarla çarpışır durur*
- 3 *Bu sadece bir kralın heybetidir; insanlar arasında onun gibi cesur bir başka kimse pek azdır.*
- 4 *Sen olmasaydın, fikre hiç dönülmezdi Ve şiir dizmek inci gibi kıymetli olmazdı.*

İKİNCİ BÖLÜM

İBN ALİ EL-CEZÂİRÎ'NİN ŞİİRİNDE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

İKİNCİ BÖLÜM

İBN ALİ EL-CEZÂİRÎ'NİN ŞİİRİNDE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

Bu bölümde İbn Ali'nin şiirleri, şairin veya yazarın eserini yazdığı dönemdeki psikolojik, sosyal, dini, siyasi ve ekonomik koşulları dikkate alarak her edebi eserin anlamını çözümlenmeye ve yorumlamaya olanak tanıyan *Tematik yöntem* çerçevesinde incelenmektedir.

Tematik yöntem, okuyucunun metni bağımsız bir bütün olarak ele almasına ve anlamını metnin iç yapısından çıkarmasına imkân tanıyan bir yöntem olarak tanımlanmaktadır.⁹³

Tematik yöntem, okuyucuya yorum yapma, metni anlama ve doğruyu belirleme konusunda oldukça geniş bir özgürlük alanı sunmaktadır. Ayrıca, metinlerde gizli olan estetik ve yaratıcılık değerlerini ortaya çıkarmakta, şiirsel metinleri temalarına göre sınıflandırarak bağlamlarına ve anlamlarına derinlemesine bir bakış sağlamaktadır.⁹⁴

Bu yöntem, edebi bir parçanın şairane bir okuma yoluyla ele alınmasını ve metnin derin anlamlarına ulaşılmasını sağlayan bir dizi temel ilkeye dayanmaktadır.⁹⁵ İçeriğin analizi; şiirde vurgulanan duygu ve düşüncelerin belirlenmesi, tartışılan mesele ve olayların incelenmesi ve şairin okuyucuya iletmek istediği mesajın çözülmesi yoluyla gerçekleştirilmektedir.⁹⁶

Bu doğrultuda, İbn Ali'nin şiirleri, eski eleştirmenlerin eserlerinde tartıştığı temel konular olan gazel, medih, mersiye, ihvâniyât ve dini şiir gibi ana temalara göre sınıflandırılmıştır.⁹⁷ Şairin şiirlerinin analizinde anlama büyük önem verilmiştir.

İbn Ali'nin mevcut şiirleri, aşağıdaki tabloya göre tematik olarak sınıflandırılmaktadır:

⁹³ 'Abdülkerîm Hasan, *el-Menhecû'l-mevdû'î: Nazariyye ve taṭbîk* (el-Mü'essese el-Câmi'iyye li'd-dirâsât, ts.), 35-44.

⁹⁴ Rabiha, *eş-Şi'ru'l-Cezâ'iri fi'l-Fetrati'l-'Osmâniyye, İbn Ammâr Enmüzece*, 195.

⁹⁵ Hasan İsmâ'il 'Abdürrâzîk, *el-Belâgatü's-şâfiye fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedi'* (Mısır, Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 2006), 26.

⁹⁶ Muhammet Tasa, *Ahmed b. Şahin el-Kıbrisi (h. 995-1053/m. 1587-1643) ve Şiirleri* (Konya: Adal Ofset, 2013), 33.

⁹⁷ Ebu'l-Ferec İbn Ca'fer Kudâme b. Ca'fer b. Kudâme el-Bağdâdî, *Naḫdu's-Şi'r* (İstanbul: Maṭba'atu'l-Cevâib, 1302), 17.

Konu	Kasideler	MUKATTA'	Toplam Sayı
Gazel	15	13	28
Vasf	04	03	07
Dini şairleri	02	04	06
Medih	04	00	05
İhvâniyat	01	01	02
Hicv	01	01	02
Mersiye	01	00	01
Toplam Sayı	28	22	50

İbn Ali'nin şiirlerinde gözlemlenen en belirgin unsur, şiirlerinin büyük bir kısmının gazel (aşk) temasına odaklanmasıdır. Bu durum, onun geniş hayal gücünü ve derin hassasiyetini yansıtmakta ve onu dönemin Cezayirli şairlerinden ayıran belirgin bir özellik olarak öne çıkmaktadır. Gazeli, doğrudan Cezayir'in o dönemde örnek gösterilen güzellikteki doğasını betimleyen tasvir teması izlemektedir.

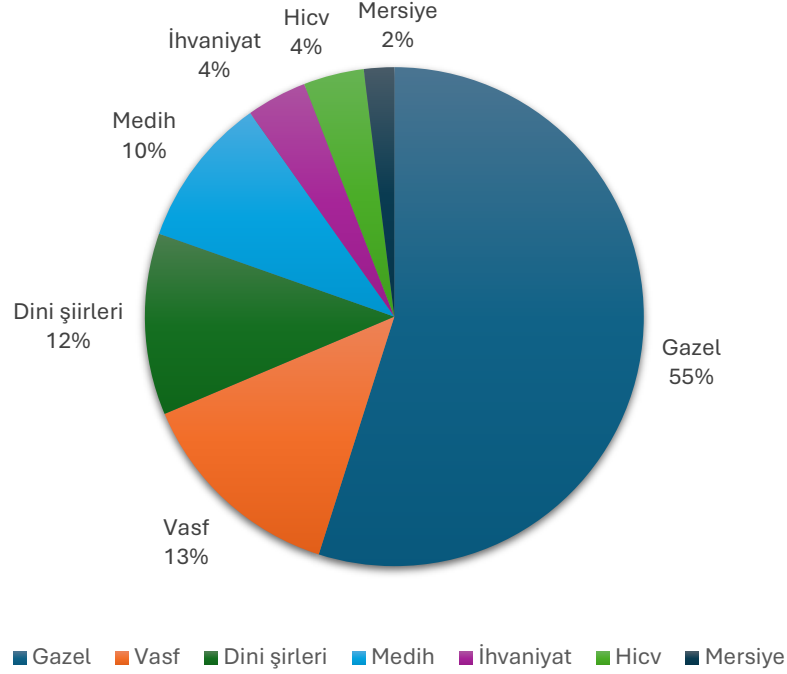
Bunun ardından, dini şiirler gelmektedir. Bu şiirler, İbn Ali'nin bir müftü ve imam olarak sahip olduğu dini kimliği doğrultusunda öğütler, hikmetler ve zühd içerikli eserlerden oluşmaktadır. Şairin eserlerinde peygambere övgü (naat), âlimler, emirler ve paşalar gibi çağdaş figürlere yönelik methiyeler de dikkat çekmektedir.

Ayrıca, İbn Ali'nin dostluk temalı ihvâniyât şiirleri de önemli bir yere sahiptir. Bu eserler, özellikle öğrencisi ve dostu İbn 'Ammâr el-Cezâ'irî ile aralarındaki sevgi bağlarını yansıtmaktadır. Bununla birlikte, aynı ölçüde hiciv (yergi) temalı şiirleri de bulunmaktadır; bu şiirlerde düşmanlarını eleştiren bir dil kullanmıştır. Mersiye (ağıt) teması ise şairin eşinin ölümü üzerine yazdığı tek bir kaside ile sınırlıdır.

İbn Ali'nin kasidelerinde birden fazla tema bulunabilmektedir. Örneğin, aynı kaside içinde hem tasvir hem de ihvâniyât temaları yer alabilir hatta bazen üç farklı tema bir arada işlenebilir. Ancak her kaside genel teması açısından baskın olan bir konuya göre sınıflandırılmıştır.

Aşağıdaki grafik, şairin temalarına göre yazdığı beyitlerin sayısal dağılımını göstermektedir:

Divanda Yer Alan Şiirlerin Konularına Göre Dağılımı

1. Gazel

Gazel sözlükte "عَزَلَ يَعْزَلُ، تَعْزَلُ يَتَعْزَلُ" fiilinden türeyen bir kelimedir ve kadının yünü iğ ile eğirmesi anlamına gelir. Aynı zamanda, kadınlarla sohbet etme ve onlara yakınlık gösterme tutkusunu ifade etmek için de kullanılır.⁹⁸ Terim olarak gazel, kadının güzelliklerini ve cazibesini öven, onun niteliklerini sanatsal bir üslupla betimleyen eski bir şiir sanatıdır. Kadın, erkeğe en yakın varlık olduğundan, şairler eski çağlardan beri bu varlığa coşkulu bir duygu diliyle hitap etmişlerdir. Şairler, duygularının ve hayallerinin kaynağından esinlenerek kadına dair şiirler yazmışlardır. Gazel, insan doğasına ve kadına yönelik içgüdüsüne bağlı olduğundan, en çok işlenen şiir türlerinden biri olmuştur. Ayrıca, bu kavramı ifade etmek için *teşbîp* ve *nesip* gibi diğer terimler de kullanılmıştır⁹⁹. Ayrıca, gazel kavramı yalnızca şiir ve şairler alanıyla sınırlı değildir; kadının güzelliklerini betimleyen, ona iltifat eden ve güzelliğini öven

⁹⁸ Mustafâ İbrâhîm vd., *el-Mu'cemü'l-Vasîf* (Dârü'd-Da've, ts.), 2/652.

⁹⁹ 'Abdürrâzîk, *el-Belâgatü's-şâfiye fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, 108.

her türlü söz ve davranış gazel kapsamında değerlendirilir. Bu nedenle gazel, nesir türünde yazılan edebi eserleri de kapsar.¹⁰⁰

Osmanlı döneminde Cezayir'de gazelin, geçmişteki Emevî, Abbâsî, Endülüs ve daha önceki Cahiliye dönemlerindeki gibi büyük bir yer tutmadığı görülmektedir. Bu dönemde, mahremiyeti koruma eğiliminde olan bir ortamın hakim olması ve aşkla ilgili hislerin açıklanmasından kaçınılması nedeniyle, gazele olan ilgi azalmış ve sınırlı kalmıştır. Ayrıca kadının toplumsal hayatta daha muhafazakar bir rol üstlenmesi ve sınırlı bir görünürlüğe sahip olması, şairlerin kadınlara dair aşk ve tutku içeren şiir yazmaktan çekinmelerine yol açmıştır. Ebu'l-Kâsım Sa'dullah bu konuya daha derinlemesine yaklaşmış ve şairlerin kadınlara dair tasvirlerinin çoğunlukla soyut ve gerçeklikten uzak olduğunu belirtmiştir. Sa'dullah, bu tasvirlerin ya geçmişten alınmış ya da hayal ürünü olduğunu ve gerçek duygulardan yoksun kaldığını ifade etmiştir. Bazı Avrupalı yazarların da belirttiği gibi, Cezayirlilerin dil ve davranışlarındaki sertliğin nedeni, kadının toplum içinde aktif bir rol üstlenmemesi ve kamuya açık herhangi bir faaliyette bulunmamasıdır. Bu da zarif duyguların ve ince zevklerin eksikliğine yol açmıştır.¹⁰¹

Bu tanımlamayı mutlak bir şekilde kabul etmek doğru olmaz; zira Cezayir'deki edebiyatçılar ve şairler, İbn Meymûn ve İbn Abdullatîf gibi önde gelen şahsiyetlerin konaklarında toplanarak veya doğaya çıkarak şiir sohbetleri düzenler, her türden edebi konu üzerinde tartışır ve birbirleriyle rekabet ederlerdi. Bu bağlamda, gazel de aralarında önem verdikleri başlıca edebi türlerden biri olarak öne çıkmaktaydı.¹⁰²

Bu şairler arasında İbn Ali el-Cezairî, bu sanatta üstün bir yetenek sergilemiştir. Onu bu yola sevk eden etken ise bir kıza duyduğu aşktır. Talebesi İbn Ammâr el-Cezairî'nin aktardığına göre İbn Ali, bir kadına âşık olduğunu itiraf etmiş, ancak ona kavuşamamış ve bu nedenle büyük bir üzüntü yaşamıştır. Hatta evlenmek üzere ona talip olmuş, fakat reddedilmiştir. Buna rağmen onu ölene dek sevmeye devam etmiştir.¹⁰³

¹⁰⁰ Gâzî Tîlîmât - 'İrfân el-Eşkar, *el-Edebü'l-Câhili – Kadâyâhû Agrâduhû A'lâmuhû Funûnuhû* (Humus: Dârü'l-İrşâd, 1992), 108.

¹⁰¹ Sa'dullâh, *Târîhu'l-Cezâ'ir es-Sekâfi*, 1998, 2/290.

¹⁰² Sa'dullâh, *Târîhu'l-Cezâ'ir es-Sekâfi*, 1998, 2/291.

¹⁰³ el-Cezâirî, *Nihletü'l-Lebîb bi-Ahbâri'r-Rihleti li'l-Habîb*, 64.

İbn Ali'nin gazellerini okuyanlar onun sanki Arap şiirinin Emevîler ve Abbasîler döneminde zirvede olduğu zamanlarda doğmuş ve yaşamış gibi bir üslupla yazdığını hissederler. Ayrıca kadın ve güzellik üzerine yazdığı gazelleri, Endülüs şairlerinden olan İbn Zeydûn ve Vellâde bintü'l-Müstekfî gibi şairlerin tarzını andırmaktadır. Duyguları bu denli içten olmasaydı o, ifadelerindeki derin anlam gücünü ve kelime seçimindeki ustalığı bu kadar başarıyla yansıtamazdı. İbn Ali el-Cezairî'nin elimize ulaşan şiirlerinin çoğunluğunun gazel tarzında olduğu görülmektedir ve diğer edebî türlere göre bu alanda oldukça fazla eser vermiştir. Görünen o ki gazel türünde söylediği şiirlerin çoğu, 1150 yılında Hanefî mezhebi müftülüğüne tayin edilmeden önce yazılmıştır. Eğer bu dini görevi olmasaydı gazel konusundaki şiirleri çok daha fazla olur ve geniş bir üne kavuşurdu.¹⁰⁴ İbn Ali el-Cezâirî, dinî görevinin onu gazel yazma konusunda daha fazla derinleşmekten alıkoyduğunu bir şiirinde ifade etmiştir: [Kâmil]¹⁰⁵

زَهْرَتْ بِهَا فِي الْخَافِقِينَ شُمُوعِي	لَوْلَا - وَحَقُّكَ - خِطَّةٌ قُلَّدْتُهَا	1
وَقَدْ اسْتَدَارَ بِهَا كَثِيفٌ جُمُوعِي	وَمَنَابِرُ فِيهَا رَقِيتُ إِلَى الْعُلَى	2
وَلَكَّانَ مِنْ حَرِّ الْجَوَى مَشْفُوعِي	لَنَحْوَتُ مَنَحَى الْعَامِرِيِّ صَبَابَةً	3
وَإِذَا حُجِبْتَ فَلِلْهِيَامِ رُجُوعِي	لَكِنْ سَأَصْبِرُ مَا بَقِيتَ مُوَاصِلِي	4

1 Eğer olmasaydı -yemin ederim ki- bana yüklenen görev, Doğunun ve batının ufuklarında parlamıştı ışıklarım.

2 Minberler sayesinde yücelere yükseldim, Ve orada topluluğum yoğun bir kalabalıkla doldu.

3 Âmirî gibi derin bir aşkla yanardım, Ve gönül ateşimle herkes bana hayran kalırdı.

4 Ancak sen yanımda oldukça sabredeceğim, Ve eğer senden mahrum kalırsam aşkıma geri dönerim.

Bu beyitlerde, İbn Ali'nin Hanefî müftüsü olarak üstlendiği siyasi konumu, imamlık, hutbe okuma ve şer'i ilimleri öğretme gibi dini vazifelerini kadınlar ve aşkla

¹⁰⁴ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 23.

¹⁰⁵ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 100.

ilgili şiirler söylemeye tercih ettiği anlaşılmaktadır. İnsanlara örnek bir şahsiyet olarak ahlak ve edebe bağlı kalması gerektiği için Leylâ ile Mecnun örneğindeki gibi kadınlara olan aşkını dile getirmek yerine bu yolu seçmiştir. Bu tercihinin dayanarak, sevgilisi ona yakınlık gösterdiği sürece ayrılığa sabretmeye çalışacaktır; fakat sevgilisi uzaklaştığında tekrar eski aşk dolu şiirlerine dönecektir.

İbn Ali'nin gazel türünde 12 kasidesi olup, bunlardan ikisi muvaşşah şeklindedir; ayrıca bazı dağınık beyitleri de mevcuttur. İbn Ali'nin gazellerinde toplamda yaklaşık 269 beyit sayılmıştır. Şiirlerinde klasik gazel tarzının aksine sevgilisinin adını açıkça ifade etmez; çoğunlukla kadın yerine erkek zamiri kullanarak ona atıfta bulunur.

İbn Ali'nin gazelleri içeriklerine göre iki ana başlık altında sınıflandırılarak bu bölümde sunulacaktır: “ıffetli gazel” ve “hissî gazel” (duygusal ve fiziksel aşk).

1.1. İffetli gazel

Aynı zamanda “uzri gazel” olarak adlandırılan bu tür, Arap şiirinde aşkın derin bağlılıkla ve zarif bir şekilde ifade edildiği bir tarzıdır. Bu şiirler güçlü bir aşk duygusuyla doludur. Âşık, sevgilisine duyduğu derin bağlılığı ve ulaşılmaz aşkın acısını dile getirir. Sevgilinin fiziksel güzelliğinden ziyade onun cazibesi, büyüleyici bakışları ve sadakati vurgulanır. Bu tür sevgide fedakârlık ve sabır ön plandadır hatta çoğunlukla aşkın ulaşılamazlığı nedeniyle âşık varoluşsal bir acıya kapılır. Bu aşk, yüce bir manevi sembol hâline gelmektedir.¹⁰⁶

İbn Ali'nin beyitleri, aşkın uzri tarzına uygun duygu durumlarına göre sınıflandırılacaktır:

1.1.1. Aşkın Mahiyeti

İbn Ali el-Cezâiri'nin gazel türündeki şiirlerinde aşk ve sevgi kavramları, sevgilinin cazibesi ve güzelliği üzerinden tanımlanmaktadır. Şair, insan doğasının sevgiliye duyduğu derin arzuyu merkeze alarak bu temaları işlemiştir. İbn Ali'nin bu konudaki yaklaşımını kendi sözlerinden anlayabiliriz: [Kâmil]¹⁰⁷

وَالْحُبُّ رَاقٌ لَهُ وَحَانَ وَصَالُهُ

وَمِنَ الْعَجَائِبِ عَاشِقٌ مَتَهَالِكٌ 1

¹⁰⁶ Yûsuf Hâlif, *el-Hubbü'l-Methâli 'Inde'l-'Arab* (Kahire: Dârü Kûbâ, ts.), 43; Yusuf Sami Samancı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Mencek Paşa ve Şiirleri* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2017), 154-156.

¹⁰⁷ Abdürrâzîk, *el-Belâgatü's-şâfiye fi'l-Me'âni ve'l-Beyân ve'l-Bedi'*, 97.

2 وَاللَّهِ لَوْ لَمْ يَتَّصِفْ بِمَحَاسِنِ
3 لَهْوَيْتُهُ طَبْعًا وَلَا عَجَبَ لِمَا
مِنْهَا يَحُلُّ عَنِ التَّقْيِ عِقَالُهُ
طُبِعَتْ عَلَيْهِ مِنَ الْوَفَاءِ خِلَالُهُ

1 Ne gariptir ki, bîtap düşmüş bir âşık var ve aşk ona sevimli gelir, buluşma vakti gelmiştir.

2 Eğer güzel vasıflarla donanmış olmasaydı takvâ sahibi aşkın esaretinden kurtulurdu.

3 Tabiatım gereği onu sevdim, şaşılacak bir şey yok zira vefa duygusu onun özüne.

Sevgilinin bu güzel nitelikleri ve estetik özellikleri âşık üzerinde öyle bir etki bırakır ki âşık, sevgiliye karşı büyük bir çekim hisseder. Bu çekim, âşığın düşünce dünyasını tamamen kaplar. Şair bu durumu “semâ’i-cemâl” (güzellik göğü) olarak adlandırdığı bir mecazla ifade eder ve sevgilinin etrafını aydınlatan, parıldayan bir ışık gibi görünmesini sağlar. Sevgilinin bu güzelliği, şairin kalbinde “zaman” kavramını sürekli bir yakıt gibi etkileyerek onun hislerini diri tutar. Şair, aşkı ile sevgilisi arasındaki ilişkiyi mıknatıs ve demir arasındaki güçlü çekime benzetir. Bu benzetmede onları birleştiren unsur, güçlü bir bağlılık ve derin bir çekim gücüdür. Bu konuda şöyle demektedir: [Hafif]¹⁰⁸

1 فِي سَمَاءِ الْجَمَالِ تَسْطَعُ نُورًا
2 هِيَ فِي الْحُبِّ مِغْطِيسٌ قَوِيٌّ
وَبِقَلْبِي مِنْهَا الزَّمَانُ وَقُودُ
بَاهِرُ الصَّنْعِ وَالْقُلُوبُ حَدِيدُ

1 Güzellik göğünde bir ışık gibi parlar ve zamandan bir ateşle kalbimi tutuşturur.

2 O, aşkta güçlü bir mıknatıs gibidir, ve kalpler ise demirdendir.

Aşk ve sevgi, âşıkta sevgiliye karşı bir özlem doğurur. İbn Ali’ye göre bu özlem, âşığın sevgiliye ulaşana kadar ona tevazu göstermesine ve bağlanmasına yol açar. İbn Ali şöyle demektedir: [Hafif]¹⁰⁹

1 طَالَمَا اشْتَقْتُ أَنْ أَمْرُغَ خَدِي
2 وَدَوَاعِي السُّرُورِ تَهْتَفُ بِشَرِي
فِي الثَّرَى ذِلَّةٌ وَأَلْتِمُ رِجْلَكَ
لَكَ يَا مَنْ جَمَعْتُ بِالْحُبِّ شَمْلَكَ

1 Ne çok arzu ettim yanağımı toprağa sürmeyi, zillet içinde ayaklarını öpmeyi

¹⁰⁸ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu’l-eş‘ârî’l-Cezâiriyye*, 101.

¹⁰⁹ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu’l-eş‘ârî’l-Cezâiriyye*, 105.

2 *Sevincin sebepleri müjde verir, Ey sevgili, seni aşk ile bir araya getirdiğim için.*

İbn Ali el-Cezâirî'ye göre, aşkın mahiyeti, sadece gelip geçici bir heves değil, sevgilinin güzelliğinin ve güçlü etkisinin âşık üzerinde yarattığı derin bir çekimdir. Bu çekim, âşığın duygularını ve zihnini ele geçirir ve sürekli olarak ona ulaşma arzusunu doğurur. Bu derin ve doğal bir histir; fitratla uyumlu olarak âşık, sevgili uğruna fedakârlık yapmayı ve ona boyun eğmeyi arzulamaktadır. Bu bağlamda İbn Ali, aşk kılıcıyla -mecazi olarak- öldürülenin bir şehit olduğunu kabul eder ve şöyle demektedir: [Kâmil]¹¹⁰

عَنْهُ سِهَامُ اللَّحْظِ حِينَ تَفُوقُ	وَأَرَى صَرِيحَ اللَّحْظِ لَيْسَ بِدَافِعِ	1
هَدَفٌ لَهَا مَهْمَا رَمَتْهُ تَرَشُّقُ	فَتَكْتُبُ بِهِ وَقَضَتْ عَلَيْهِ بِأَنَّهُ	2
وَشَهِيدُ سَيْفِ الْحُبِّ حَيٌّ يُرْزَقُ	فَإِذَا قُضِيَ فَهُوَ الشَّهِيدُ كَرَامَةً	3

1 *Bakışın öldürdüğü âşık, kurtulamaz o okların elinden, gözlerindeki oklar gerilmişken.*

2 *Onu öldürür, vurur, çünkü o bir hedeftir, nereye nişan alsa onu vurur.*

3 *Öldüğünde, o bir şehittir, onurludur, aşk kılıcının şehidi, diri olup rızıklandırılır.*

Bu beyitlerde, İbn Ali'ye göre gerçek aşkın, ölüm sınırlarını aştığı anlaşılmaktadır; bu nedenle, bu uğurda ölen, ölümden sonra bile bir tür hayat (şehadet) sembolüyle onurlandırılmayı hak eder.

1.1.2. Özlem, Dostluk ve Hasret

Aşk kavramı şiirde ilk kez işlenmesinden bu yana, edebiyatçılar tarafından aşkın derecelerini ifade eden anlamlarla ilişkilendirilmiştir. Aşk yolculuğu "alâka" (kalbin sevgiliye bağlanması) ile başlar; ardından "irâde" (kalbin sevgiliye yönelmesi) gelir. Bunu, kalbin sevgiliye karşı engellenemeyen akışını ifade eden "sabâbe" takip eder. Sonrasında, kalbe işleyen ve ayrılması imkânsız olan aşk anlamında "garâm" gelir. Bunu, sevginin saflığını ve özünü anlatan "meveddet" izler. Daha derinde ise sevginin kalbin en iç kısımlarına ulaşmasını ifade eden "şağaf" yer alır. Ardından gelen "ışk", âşığın kontrol edemediği aşırı sevgi anlamına gelir. Aşkın en uç noktalarına

¹¹⁰ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'ârî'l-Cezâiriyye*, 77.

ulaşıldığında, âşığın ruhuna işleyen sevgi anlamına gelen "hullet" ortaya çıkmaktadır.¹¹¹

İbn Ali'nin gazellerinde, bu aşk derecelerini gösteren ifadeler –özlem, sabâbe, bağıllık ve meveddet gibi– sıkça bulunur. Divanında yer alan bu duygusal ifadeler, İbn Ali'nin derin bir rûhî çalkantı içinde olduğunu ve bu durumun zaman zaman ona yoğun bir acı ve ızdırıp verdiği göstermektedir. Öyle ki kimi zaman bu hislere karşı koyamayıp uykusuz ve rahatsız kalmış, derin düşüncelere dalmıştır.

Bu duygusal ifadelerin İbn Ali'nin şiirlerinde nasıl hayat bulduğunu örneklendiren bazı beyitler şu şekildedir: [Kâmil]¹¹²

نَحْوِ الصَّبَابَةِ قَدُهُ الْمِيَّاسُ	1	وَمُهَفَّهٌ حُلُو الشَّمَائِلِ قَادِنِي
وَعَلَيْهِ مِنْ وَشْيِ الرَّبِيعِ لِبَاسُ	2	نَادَمْتُهُ وَالرَّوْضُ رَاقَ جَمَالَهُ
أَيَّامَنَا فِي فَضْلِهِ أَعْرَاسُ	3	حَيَّا الرَّبِيعُ رُبُوعَنَا وَكَأَنَّمَا
خَضَعَ الْقَطِيعَ لِنُورِ وَالْكَاسُ	4	قُمْ هَاتَهَا يَا بَدْرُ شَمْسًا أَشْرَقَتْ
وَعَلَيْهِ يُمْلِي طَرْفُكَ النَّعَاسُ	5	طَرْفِي يُقِيدُ فِيكَ أَحْكَامَ الْهَوَى

- 1 *Nazik ve hoş huylu biri, salınarak yürüyüşüyle beni sabâbe yoluna çekti.*
- 2 *Onunla sohbet ettim, bahçenin güzelliği büyüleyiciydi ve baharın ince işlenmiş giysisi ona giydirilmişti.*
- 3 *Bahar yurdumuzu canlandırdı, sanki günlerimiz onun mevsiminde düğünler gibiydi.*
- 4 *Kalk ey dolunay! o parlayan güneşi getir. Bu ışık ve kadeh karşısında topluluk boyun eğdi.*
- 5 *Bakışım sende aşkın hükümlerini bağlar, senin uykulu bakışın ise bana hükmeder.*

Bu beyitler, İbn Ali'nin sevgilisine duyduğu saf ve iffetli aşkı ifade eden zarif bir üslupla yazılmıştır. Şair, sevgilisiyle olan halini, kendisini huzur içinde kaybettiği bu aşkı tanımlarken, çeşitli sanatlı benzetmeler ve edebi tasvirler kullanmıştır. Baharın

¹¹¹ Muḥammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb b. Sa'd Şemsüddîn İbnü'l-Ḳayyim el-Cevziyye, *Medâricu's-Sâlikîn Beyne Menâzili İyyâke Na 'budu ve İyyâke Neste 'in* (Beirut: Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1996), 3/27-32.

¹¹² İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'ârî'l-Cezâiriyye*, 65.

çiçekleri, güzel bahçeler, sevgiliyle hoş vakit geçirme ve ona sadakatle hizmet etme, özlem ateşiyle dolu duyguların ifadesi, bu beyitlere saf bir aşk anlayışını yansıtarak maddi arzuların ötesinde bir incelik kazandırmıştır.

Benzer bir bağlamda, İbn Ali bir başka kasidesinde " sabâbe " kavramına dair bazı anlamları şu şekilde dile getirmiştir: [Tavîl]¹¹³

وَمَنْ لِي بِكْتَمَانِ الصَّبَابَةِ بَعْدَمَا	تَخَطَّتْ فُوَادِي وَالصَّبَابَةُ لَا تُخْفَى	1
غَرَسْتُ بِرَوْضِ الْحُسْنِ حَبَّةَ نَاطِرِي	عَلَى أَنِّي أَجْنِي ثَمَارَ الْمَنْ قَطْفَا	2
فَمَا رَاعِنِي إِلَّا السُّهَادُ جَنِيْتُهُ	وَنَارُ اشْتِيَاقٍ فِي الْحَشَاشَةِ لَا تُطْفَى	3
وَكُنْتُ قَرِيرَ الْعَيْنِ خَلْوًا مِنَ الْجَوَى	بَعِيدَ الْمَدَى لَا أَعْرِفُ الْجِلَّ وَالْإِلْفَا	4
أَهْزُ ارْتِيَا حَا إِنْ خَطَرْتُ مَعَاظِفِي	وَأُورِدُ أَفْكَارِي عَلَى الْمَنْهَلِ إِلَّا صَفَا	5
فَهَا أَنَا صَبٌّ بِالْجَمَالِ مُتَمِّمٌ	حَلِيفٌ ضَنْيَ أَشْكُو مِنَ الْمُقْلَةِ الْوُطْفَا	6

- 1 *Kalbimi aşan sabâbeyi artık nasıl gizleyebilirim? Oysa bu derin aşk, gizlenemez bir halde içimde yer etti.*
- 2 *Güzellik bahçesine gözlerimin tanesini ektim ki onun rahmet dolu meyvelerini devşirebileyim.*
- 3 *Ancak ne buldum? Sadece uykusuzluk ve kalbimde sönmeyen bir özlem ateşi.*
- 4 *Gözüm huzur içinde, aşktan ve hasretten uzak bir haldeydi. Sadakatten ve dostluktan bîhaber, engin düşüncelerden uzaktı.*
- 5 *Düşüncelerimi sadece saf kaynaklara yönlendirirdim. Neşeyle titrerdi duygularım, omuzlarım hafiflerdi.*
- 6 *İşte şimdi, güzelliğe esir olmuş bir âşık olarak, hasretin acısıyla gözlerimdeki derin elemle yanıp tutuşuyorum.*

İbn Ali, bu beyitlerde sevgilisine duyduğu derin özlemi ve tutkulu aşkını ifade etmektedir. Kalbindeki bu duyguyu gizleyemediğini, hatta gizlemeye çalışsa bile bunun imkânsız olduğunu belirtir. Sabâbenin kendisinde derin bir iz bıraktığını ve bu yoğun duygunun bir sonucu olarak uykusuz kaldığını, geceleri sevgilisi hakkında derin düşüncelere daldığını vurgular. Oysa bu duygulara kapılmadan önce, zihni huzurlu ve

¹¹³ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu 'l-eş 'ârî 'l-Cezâiriyye*, 66.

düşüncelerden arınmış bir haldeydi fakat sevgilisinin güzelliğini gördükten sonra kendisini bu aşkın içinde bulmaktadır.

İbn Ali sevgilisine, hissettiği yalnızlık ve özlemin gece gündüz onu terk etmediğini de dile getirir. Aşkın kendisini öylesine derinden etkilediğini belirtirken bu durumu şu beyitlerde ifade etmektedir: [Kâmil]¹¹⁴

1 يَا مَنْ قَطَعْتُ بِهِ نَهَارِي وَحَشَّةٌ وَقَضَيْتُ لَيْلِي سَاهِرًا أَتَشَوُّقُ
2 وَيُقَالُ لِي هَذَا الْغَرِيبُ وَأَسْرَتِي مِثْلَ النُّجُومِ سُمُوهَا لَا يَلْحَقُ
3 وَهُوَ يَتَهُ وَالنُّسْكُ أَشْرَقَ بَدْرُهُ نُورًا فَهِيَ هِيَ بِالصَّبَابَةِ يُمَحَقُ

- 1 Günümü onunla yalnızlık içinde geçiriyorum, gecelerimi ise özlemlerle uykusuz bekleyerek.
- 2 Bana “Bu garip de kimdir?” deniyor, oysa dostlarım yıldızlar gibi yükseklerde, erişilmesi imkânsız
- 3 Sevdim onu, ibadet aydınlattı onun dolunayını ve sabâbe onu tamamen tüketiyor, parçalıyor.

Bu beyitler, İbn Ali'nin mutluluk ve acı arasında sıkışmış rûhî mücadelesini yansıtır. Bu karmaşık aşk ilişkisi ona mutluluk getirirken aynı zamanda ayrılıktan dolayı acı verir. İbn Ali, bu zorlu ilişkide hissettiği gerilimi bu beyitlerde içtenlikle ifade etmiştir.

1.1.3. Aşkta Şarap İmgesi

İbn Ali'nin şiirlerinde, sevgiliye olan aşk ve hayranlık, şarap (hımar) ve kadeh gibi içki terimleriyle harmanlanarak işlenmiştir. İbn Ali, sevgiliye duyduğu aşkı anlatırken bu tutkuyu keyif verici içki terimleriyle süsler ve aşkı bir çeşit manevi sarhoşluk olarak betimler. Bu bağlamda şöyle demektedir: [Tavîl]¹¹⁵

1 يُلُومُونِي فِي الْعَشَقِ وَالْكَأْسِ وَالغِنَا وَقَالُوا سَفِيهُ الرَّأْيِ غَيْرُ مُصِيبِ
2 وَهَلْ لَذَّةُ الدُّنْيَا سِوَى صَوْتِ مُطْرَبٍ وَنَشْوِ خَمْرٍ أَوْ عِنَاقِ حَبِيبِ

- 1 Beni aşk, kadeh ve müzik nedeniyle kınıyorlar ve diyorlar ki, “O, akılsız ve yanlış bir yol izliyor.”

¹¹⁴ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 75.

¹¹⁵ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 87.

2 2. Oysa dünyanın zevki, güzel bir ezgi sesi, sarhoş eden bir şarap ya da sevgiliyle bir kucaklaşmadan başka nedir ki?

Bu beyitlerde, İbn Ali, aşk, kadeh ve müzik gibi duyuşal zevkler nedeniyle toplumun kendisini eleştirmesine karşı çıkar. Bu eleştirileri önemsemeyerek gerçek mutluluğun bu dünyevi hazlardan geldiğini belirtir ve böylece geleneksel sosyal normları sorgulayan bir bakış açısını ifade etmektedir.

Başka bir kasidede, sâkiden kendisine altın rengi ve bal gibi tatlı bir şarap sunmasını isterken kendisine şu soruyu sorar: “Beni sarhoş eden içtiğim şarap mı, yoksa sevgilimin cazibesi mi?” İbn Ali şöyle demektedir: [Kâmil]¹¹⁶

1 صَهْبَاءُ مِثْلَ الْبُرْهُمَانِ شُعَاعَهَا
تُجَلَى الْهُمُومُ بِهَا وَيُجَلَى الْبَاسُ
2 وَأَضِفْ إِلَيْهَا مِنْ رِضَائِكَ خَمْرَةً
فِي طَعْمِهَا كَالشَّهْدِ حِينَ تُقَاسُ
3 لَمْ أَدْرِ هَلْ سُكَّرِي بِرِيقِكَ حَاصِلٌ
أَمْ بِالْأَدَامِ كَمَا يَقُولُ النَّاسُ

1 Altın gibi parılayan bir şarap, hüünleri giderir ve cesareti arttırır.

2 Buna senin razılığından gelen bir şarap ekle. Tadı bal gibi, her ölçümde eşsiz.

3 Sarhoşluğum, senin o parlak dudağından mı geliyor, yoksa içtiğim şaraptan mı, insanların dediği gibi?

Bu beyitler, aşkın şarap gibi sarhoş edici bir etkisinin olduğunu sembolik bir şekilde dile getirir. Öyle ki şair, içkiyle gelen sarhoşluk ile sevgilinin cazibesinin onda yarattığı sarhoşluk arasında bir fark göremez.

Başka bir beyitte, İbn Ali yalnızca büyük fiçılarda (dînan)¹¹⁷ bulunan geleneksel şaraba duyduğu ilgiyi dile getirmekle kalmaz; aynı zamanda sevgilisinin dudağından aldığı bir yudumun ona daha derin bir manevi sarhoşluk verdiğini söylemektedir: [Kâmil]¹¹⁸

1 قَدْ رَاقَهُ خَمْرُ الدَّنَانِ وَإِنِّي
قَدْ رَاقَنِي خَمْرٌ بِفِيكَ مُعْتَقٌ

1 Belki başkaları için fiçıdaki şarap hoş olabilir, fakat bana senin dudağındaki o eski şarap daha hoş gelir.

¹¹⁶ İbn ‘Ammâr el-Cezâîrî, *Dîvânu’l-eş‘âri’l-Cezâîriyye*, 75.

¹¹⁷ Taqıyuddîn Ebû Bekr b. Alî b. ‘Abdullâh el-Ĥamevî el-Ezârî İbnü’l-Ĥicce el-Ĥamevî, *Ĥizânetü’l-Edeb ve Gâyetü’l-Erab* (Beyrut: Dâr ve Mektebetü’l-Hilâl, 2006), 2/192.

¹¹⁸ İbn ‘Ammâr el-Cezâîrî, *Dîvânu’l-eş‘âri’l-Cezâîriyye*, 75.

Bu beyitte İbn Ali, fiziksel bir içkinin etkisini ve sevgilinin dudağından aldığı “şarabın” yarattığı derin manevi sarhoşluğu karşılaştırır. Sevgilinin dudağından gelen şarap şairi ruhani bir sarhoşluğa sürükler, bedensel sınırların ötesinde bir aşk deneyimi yaratmaktadır.

1.1.4. Ayrılık ve Acı

Aşk, aynı zamanda âşığın sevgiliye duyduğu özlem ve acı ile dolu bir serzenişi de içerir. İbn Ali gazellerinde, yaşadığı bu derin acıyı ve ıstırabı gizlemez. Onun, ayrılık ve sevda sancısına dair hislerini dile getirdiği beyitlerinden bazıları aşağıda sunulmuştur: [Kâmil]¹¹⁹

يُنْبِيكَ عَنْ صِدْقِ الْغَرَامِ خِيَالُهُ	1	مُضْنَاكَ رَقًّا لِحَالِهِ عُدَّالُهُ
يَشْكُو الظَّمَا أَبَدًا وَأَنْتِ زَلَّالُهُ	2	يُمْسِي وَيُصْبِحُ مِنْ هَوَاكِ مُولَهَا
قَدْ شَبَّ مِنْ نَارِ السَّقَامِ ذُبَالُهُ	3	فَارْحَمْ فَدَيْتِكَ مِنْ حَرَارَتِهِ فَتَى
وَقَدْ احْتَوَى قَهْرًا عَلَيْهِ خَبَالُهُ	4	حَيْرَانٌ أَنَّى يَهْتَدِي لِرَشَادِهِ

- 1 Sevgilisi için yananın hâline aşkta onu kınayanlar bile acır. Onun gerçek aşkını yansıtan hayali bile, aşkın doğruluğunu gösterir.
- 2 Sabahı ve akşamı aşkıdan dolayı perişan hâlde geçer. Daima susuzluk çeker, oysa sevgilisi onun için bir pınar gibidir.
- 3 Sana feda olayım, merhamet et bu sevdanın ateşiyle yanmış delikanlıya ki bu hastalığın ateşi, onun bedenindeki fitili alevlendirmiştir.
- 4 Şaşkın bir hâlde doğru yolu nasıl bulacak? Çünkü aklını tamamen ele geçirmiş bir çaresizlik onu kuşatmıştır

Bu beyitlerde İbn Ali, kendisini aşkın esiri olarak betimler; öyle ki sevgilisi için duyduğu derin özlem ve acıyı dile getirirken, aşkın onu mahvedişini kınayanlar bile onun durumuna acımaktadır. Bu sevdayı saf bir sadakatle sürdürdüğünü ve sabah akşam sevgilisine duyduğu özlemin verdiği susuzluğu hissettiğini ifade eder. Sevgilisine, aşk ateşinin kendisini nasıl hasta ettiğini ve onu nasıl bir kedere sürüklediğini anlatarak merhamet dileğinde bulunur. Bu his, kendisinde daimi bir şaşkınlık ve çaresizlik hissi oluşturmuş, aklını ve ruhunu kederle kuşatmıştır.

¹¹⁹ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânü'l-eş‘ârî'l-Cezâiriyye*, 96.

İbn Ali, sevgiliye kavuşma arzusu ve aşk acılarından kurtuluş umuduyla büyük bir tevazu gösterdiğini ifade etmektedir. Şair, bu uğurda küçük düşürücü bir boyun eğişi bile göze alarak kendisini sevgiliye teslim etmekten çekinmediğini belirtir. Sevgiliye duyduğu derin bağlılık ve özlem karşısında kendi onurunu dahi göz ardı edebileceğini vurgulayan İbn Ali, bu duygularını şu dizelerle dile getirir: [Kâmil] ¹²⁰

وَبَفْتَنِي بِكَ سَيِّدِي وَوَلُّوعِي 1 بَتَذُلِّي فِي الْهَوَىٰ وَخُضُوعِي
وَتَلَهْفِي وَتَشْرُقِي وَنُزُوعِي 2 وَبِزْفَرْتِي وَكَأَبْتِي وَصَبَابْتِي
يَا مَنْ غَدَا سَكْنَاهُ بَيْنَ ضُلُوعِي 3 أَلَا رَحِمْتَ مَتِيْمًا دَنَفَ الْحَشَا

- 1 Aşktaki zilletim ve teslimiyetimle, sana olan tutkum ve bağlılığımla, ey sevgili!
- 2 İç çekişlerimle, kederimle, sabâbemle, özlemim, acı çekişim ve ayrılıktan doğan arzumla...
- 3 Ey göğüs kafesimde barınan sevgili! Hiç mi acımadın bu gönlü bitkin düşmüş âşığa?

İbn Ali, aşkın sevgilisine kavuşma anında bile âşığı tüketen bir güç olduğunu dile getirir. Her buluşmada aşkın ve sevgilinin güzelliğinin, ona duyduğu özlemin arttığını, sevgilisinin güzelliğinin her buluşmada daha da büyüdüğünü vurgulamaktadır: [Kâmil] ¹²¹

وَالْحُبُّ رَاقٌ لَهُ وَحَانَ وَصَالُهُ 1 وَمِنْ الْعَجَائِبِ عَاشِقٌ مُتَهَالِكٌ
مُتَضَاعِفًا يَوْمَ اللَّقَاءِ جَمَالُهُ 2 يَشْكُو كَمَا يَشْكُو الْمُحِبُّ رَقِيْبَهُ

- 1 Ölesiye âşıkın durumu ne gariptir ki, aşk ona hoş gelir, kavuşma vakti de yaklaşmıştır.
- 2 Sevgilisiyle buluşma gününde, gözetleyeni dahi şikâyet eder, çünkü güzelliği o gün daha da artmaktadır.

İbn Ali, bu beyitlerde bir âşığın sevgilisine olan fedakârlık ve özverisini gece gündüz demeden ortaya koyduğunu açıkça ifade eder. Aşkın nasıl bir duygu olduğunu,

¹²⁰ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu ‘l-eş‘âri ‘l-Cezâiriyye*, 100.

¹²¹ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu ‘l-eş‘âri ‘l-Cezâiriyye*, 97.

nasıl bir yürek gerektirdiğini ve sevgilinin huzurunda nasıl yumuşak ve huzurlu bir hâle geldiğini dile getirmektedir: [Kâmil]¹²²

وَيَزِيدُ قَلْبِي فِي الشَّدَائِدِ قَسْوَةً وَإِلَى مَعَاهِدِهِ يَرْقُ وَيَخْفِقُ
مَا لَاحَ لِي إِلاَّ وَأَنْشَدَ قَائِلًا تَفْدِيكَ رُوحِي هَكَذَا مَنْ يَعْشَقُ

1 Kalbim zorluklar karşısında daha da sertleşir ama sevgilinin olduğu yerde yumuşar ve çarpar.

2 Her gördüğümde, aşkla yanıp tutuşarak dile getiririm: “Ruhum sana feda olsun, işte gerçek aşk budur.”

İbn Ali, aşkın kendisine verdiği derin acıyı, duyguların kaynağı olarak sembolik bir anlam yüklediği "ciğer" (kebed) ile ifade eder. Bu bağlamda şöyle demektedir: [Vâfir]¹²³

وَلِي كَبِدٌ تَنَاهَى الْوَجْدُ فِيهَا وَكَانَتْ قَبْلَ ذَلِكَ لَأْتِرَامُ

Bir ciğerim var ki, aşkın acısı ona işlemiş. Oysa eskiden ona ulaşmak mümkün değildi.

Aynı bağlamda bir başka şiirinde, aşkın onu nasıl derinden yaraladığını ve kalbini adeta bir mızrak ve kılıç gibi delip geçtiğini ifade eder. Bu acıyı sevgilisinin zarif ve ince bedeni üzerinden betimleyerek dile getirmektedir: [Tavîl]¹²⁴

إِلَى كَمْ أَعَانِي فِي الْهُوَى الرَّمْحَ وَالسَّيْفَا بِلِحْظٍ يَقْدُ الْقَلْبَ أَوْ قَامَ هَيْفَا

Aşkta mızrak ve kılıç acısına daha ne kadar dayanabilirim? Bakışları kalbi yarıyor ya da ince bedeniyle karşıma dikiliyor.

Aynı şiirde, İbn Ali, sevgilisinin kendisine karşı gösterdiği ilgisizliği ve soğuk davranışını da dile getirir. Sevgilisinin, sevgisini gizlemesi ve uzak durması nedeniyle yaşadığı burukluğu ifade eder: [Tavîl]¹²⁵

وَلَا عَجَبَ يُدِي الْجَفَاءَ وَقَلْبُهُ مَوَدَّةً مِنْ أَضْنَاهُ فِي حُبِّهِ أَحْفَى

Şaşılacak bir şey değil, o bana soğuk davranıyor. Oysa kalbinde, aşkında kendini tüketen için gizli bir sevgi taşıyor.

¹²² İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu ‘l-eş‘âri ‘l-Cezâiriyye*, 77.

¹²³ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu ‘l-eş‘âri ‘l-Cezâiriyye*, 98.

¹²⁴ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu ‘l-eş‘âri ‘l-Cezâiriyye*, 99.

¹²⁵ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu ‘l-eş‘âri ‘l-Cezâiriyye*, 99.

İbn Ali, sevgiliye olan bağlılığını ve ona duyduğu derin özlemi, fedakârlık ve sadakat duygularıyla ifade etmek için deniz ve boğulma imgelerini kullanır. Sevgilinin ayaklarının bastığı toprağa yüzünü sürmek, ona duyduğu tevazu ve bağlılığın en büyük ifadesidir. Şöyle demektedir: [Kâmil]¹²⁶

1 يَا مَنْ فَرَشْتَ لِتُرْبِ مَوْطِي نَعْلِهِ خَدِي فَبَعْدَ الْعِزِّ يُدَاسُ
2 أَنْقَذْ غَرِيْقَ الشُّوقِ مِنْ أَمْوَاجِهِ كَرَّمَا فَقَدْ ضَاقَتْ بِهِ الْأَنْفَاسُ

1 Ey ayaklarının bastığı toprağa yüzümü seren sevgili! Bu izzeti bir kenara bırakıp çığnenmeyi kabul ediyorum.

2 Lutfet de beni özlem denizinin dalgalarından kurtar. Zira ondan ötürü nefesler daralmıştır.

Başka bir beyitte İbn Ali aşkın kendisini nasıl bir zillete sürüklediğini ifade eder; sevgilisine, kendisine merhamet etmesi için yalvaran bir sesle hitap etmektedir: [Tavîl]¹²⁷

بِحَقِّكَ إِلَّا مَا رَثَيْتَ لِمُدْنَفٍ عَزِيزٍ، وَلَكِنْ ذَلَّ مِنْ سَطْوَةِ الْحُبِّ
Sana yemin ederim, ey sevgili! Merhamet et bu izzetli ama aşkın gücüyle zayıf düşmüş hâlime.

İbn Ali'nin aşk acısının bir başka yönü de sevgiliyle olan ilişkilerinin ya kavuşma ya da ayrılık üzerine kurulu olmasıdır. Bu durumu ayın dolunay hâlinde ortaya çıkışına veya kayboluşuna, yani talihli ya da talihsiz durumlarına benzetir: [Kâmil]¹²⁸

وَيَشُوبُ بِالْهَجْرَانِ وَضَلًّا تَارَةً كَالْبَدْرِ يَظْهَرُ فِي النَّحُوسِ وَسَعْدِهِ
Bazen bir kavuşma, bazen de ayrılık karışır. Tıpkı dolunayın mutluluk ve talihsizlikte görünüp kaybolması gibi.

İbn Ali, aşkın samimi ve derin olduğunu, sevgilisinin ruhuna bağlandığını ifade eder ve sevgilisinin kendisine şifa verecek bir tabip olduğunu düşünür. Şöyle demektedir: [Hafif]¹²⁹

¹²⁶ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu 'l-eş'âri 'l-Cezâiriyye*, 75.

¹²⁷ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu 'l-eş'âri 'l-Cezâiriyye*, 118.

¹²⁸ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu 'l-eş'âri 'l-Cezâiriyye*, 103.

¹²⁹ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu 'l-eş'âri 'l-Cezâiriyye*, 104.

1 ادَّعَيْتُ الْهَوَىٰ وَصَيَّرْتُ رُوحِي
عِنْدَ رُوحِي لِصِدْقِ دَعْوَايَ رَهْنًا

2 عَالَجِ الصَّبِّ مِنْ جَوَاهُ بِوَصْلِ
يَا طَيِّبَ النَّفْسِ حَسًّا وَمَعْنَى

1 *Aşkı iddia ettim ve ruhumu doğruluğumun bir kanıtı olarak onun ruhuna rehine verdim.*

2 *Ey hem bedeninin hem de ruhun tabibi olan sevgili! Bu sadık âşığın içindeki acıyı bir vuslatla tedavi et.*

Bu beyitlerde İbn Ali sevgilisine duyduğu derin özlemi ifade eder. Ruh, rehin ve tedavi imgelerini kullanarak aşkın rûhî yoğunluğunu, sevgiliye olan bağlılığının derinliğini sembolik bir dille ifade eder. Bu derin bağ, âşığın bu duygusal etkiden kurtulamayacağını gösterir. İbn Ali, sevgilisinde bulduğu tüm bu aşk ve sevgi anlamlarına başka bir çare bulamayıp acı ve ıstırap dolu olsa bile sabra ve dayanıklılığa başvurmayı tek yol olarak görür. Bu bağlamda sabrı bir erdem olarak kabul eder ve onunla sebata çağırır. Şöyle demektedir: [Kâmil]¹³⁰

1 قَالُوا تَجَلَّدْ لَّا يَضُرُّ بِكَ الْأَسَىٰ
إِنَّ التَّجَلُّدَ بِالْمُرُوءَةِ أَلْيَقُ

2 وَتَدْرَعُ الصَّبْرَ الْحَمِيلَ صَيَانَةً
فَالصَّبْرُ أَحْكَمُ مَا يَكُونُ وَأَوْثَقُ

3 نَظَرُوا وَمَا نَظَرُوا بِعَيْنِ صَبَابَتِي
مَا كُلُّ عَيْنٍ بِالصَّبَابَةِ تَرْمَقُ

4 فَدَعُوا أَكَابِدُ مِنْ لَوَاعِجِ زَفْرَةٍ
نَفْسٌ تُسَلُّ بِهَا وَقَلْبٌ يُحْرَقُ

5 وَدَعُوا أَوَاصِلَهَا سَوَاكِبَ عَبْرَةٍ
جَيْدَ الْغَرَامِ بِدُرِّهَا يَتَطَوَّقُ

6 فَأَخُو الْهَوَىٰ يُخْفِي الْهَوَىٰ مُتَجَلِّدًا
وَيُوحُّ بِالشُّكْوَىٰ إِذَا يُسْتَنْطَقُ

1 *Dediler ki Sabırlı ol! Keder seni zayıflatmaz. Çünkü sabırlı olmak, mertliğe daha uygundur.*

2 *Güzel bir sabır kuşan kendine koruma olarak. Çünkü sabır en sağlam ve en güvenilir çözümdür.*

3 *Onlar baktılar ama benim aşk gözümle bakmadılar. Her göz aşkla bakamaz.*

4 *Bırakın da ben, içimdeki özlemin şiddetli nefeslerini çekeyim. Ruhum onunla ferahlasın, kalbim ise bu özlemlerle yanıp tutuşsun.*

¹³⁰ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânü'l-eş‘ârî'l-Cezâiriyye*, 76.

5 *Ve bırakın, aşk gözyaşlarım boncuk boncuk dökülsün. Gerdanımı inci gibi süsleyen bu gözyaşları aşkın güzelliğine bir zincir olsun.*

6 *Âşık olan, aşkını sabırla gizler ama sorguya çekildiğinde şikâyetle açığa vurur*

İbn Ali ilk iki beyitte sabır ve mertliği, aşk acısına karşı korunması gereken nişaneler olarak görür. Aşkın kalbi zayıflattığı anlarda bile, sabır ve sebatın sergilenmesi gereken önemli hasletler olduğunu vurgular. Üçüncü beyitte ise yüzeysel bakış ile aşkın ve ıstırabın derin bakışı arasındaki farkı belirtir; herkesin onun çektiği acıyı anlayamayacağını ifade etmektedir. Bu, başkalarının onun duygusal durumunu anlamakta zorlanmasını sembolik olarak yansıtmaktadır.

Daha sonra, ruhsal acıyı daha güçlü ifade eden terimlerle özlem, derin nefesler ve yanma gibi kavramlarla yaşadığı içsel mücadeleyi anlatmaktadır. Gözyaşlarını durmaksızın akan bir inci gerdanlığına benzetir. Bu durum gözyaşlarının güzellik sembolü olmasının yanı sıra, sevgiliye olan bağlılığının da bir işaretidir. Son beyitte, güçlü ve sabırlı görünmesine rağmen duygularının yoğunluğunda artık bu hisleri gizlemekte zorlandığını ifade etmektedir.

Aynı anlamda, İbn Ali başka beyitlerde şöyle demektedir: [Tavîl]¹³¹

1 رَضِينَا بِهِمْ وَالصَّبْرُ أَوْسَعُ سَاحَةٍ وَأَمْرُ الْهَوَى ظَلَمٌ فَمَا ظَلَمُونَا
2 وَعَارٌ عَلَيْنَا أَنْ نَقُولَ لِمُنْصِتٍ أَطْبَؤْنَا فِي الْحُبِّ هُمْ قَتَلُونَا

1 *Onlarla sabretmeye razı olduk; sabır en geniş alandır. Gönül işi bir zulümdür ancak bize zulmetmediler.*

2 *Aşk içinde, bir dinleyiciye şöyle demek bizim için utançtır: “Doktorlarımız, aslında bizi öldürenlerdir.”*

1.1.5. Kadın Konulu Gazeller ve Doğayla Benzetmeler

İbn Ali'nin şiirlerinde, sevgiliye duyduğu aşk ve ona olan hayranlığını, doğanın güzellikleriyle tasvir ettiği gözlemlenir. Sevgilisini doğadaki çeşitli güzellik unsurlarına benzeterek onu dolunayın saf beyazlığı, güneşin parlak ışığı, ince dalların zarafeti, açan çiçeklerin güzelliği ve ceylanın zarafeti gibi imgelerle betimler. Bu doğa

¹³¹ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş‘ârî'l-Cezâiriyye*, 103.

unsurları insanların hayran kaldığı güzellikleri yansıtarak sevgiliyi idealize eden bir dille ifade edilir. Bu bağlamda İbn Ali şöyle demektedir: [Kâmil]¹³²

1 قَمَرٌ فَلَا الْقَمَرُ السَّطُوعُ الْأَنْوَرُ رَشًا فَلَا الرَّشَاءُ الْغَرِيرُ الْأَحْوَرُ
2 غُصْنٌ، وَلَكِنْ فِي الْقُلُوبِ نَبَاتُهُ ظَبْيٌ وَلَكِنْ بِالْمُرُوءَةِ يَنْفِرُ
3 قُتِحَتْ وَرُودُ الْحُسْنِ فِي وَجَنَاتِهِ وَبِهَا تَنْقُطُ كَالْمِدَادِ الْعَبْرُ

1 O bir ay gibi ama sıradan ay değil, parlayan en güzel ay. Bir ceylan gibi ama o, iri gözlü en güzel ceylan.

2 Bir dal gibi ama sevgisi kalplerde kök salmış. Bir ceylan gibi ama merhametle yaklaşan.

3 Yanaklarında açmış güzellik çiçekleri var, Ve üzerlerinde, mürekkep gibi amber noktaları

Bu beyitlerde İbn Ali, sevgilisini önce dolunay olarak tasvir eder ancak bu dolunay sıradan bir dolunay değil, en güzel ve parlak olanıdır. Ardından onu ceylan (reşa) olarak betimler ancak ceylanlar arasında zarafet ve güzellikte benzersiz bir varlıktır. Şair, sevgilinin kalplerde büyüdüğünü vurgulayarak onu bir dal gibi gösterir; bu, sevgisinin insanların kalplerinde derinlemesine yer ettiğini ima eder. Üçüncü beyitteki sevgilisinin yanaklarındaki güzellik çiçekleri, onun yüzündeki parlaltı ve yumuşaklığı sembolize eder. Yanaklarındaki siyah benleri yüzünde incelik ve asaleti ifade eden amber noktaları olarak betimler.

Bir başka beyitte İbn Ali, sevgilisine duyduğu saf aşkı şöyle dile getirmektedir: [Kâmil]¹³³

1 مَنْ لِي بِهِ ظَبْيًا يَرَى إِبْعَادَهُ حَتْمًا وَيُخَلِّفُ فِي مَسَائِلِ وَعْدِهِ
2 لَمَّا تَمَكَّنَ ذَا الْغَزَالِ بِمُهَجَّتِي أَيْقَنْتُ أَنِّي هَالِكٌ مِنْ صَدِّهِ

1 Kim bana, vaat eden ama sözünde durmayan o ceylanı verebilir?

2 Bu ceylan yüreğime hükmedince, onun ilgisizliğinden dolayı helak olacağımı anladım.

¹³² İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu ‘l-eş‘âri ‘l-Cezâiriyye*, 101.

¹³³ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu ‘l-eş‘âri ‘l-Cezâiriyye*, 103.

Bu beyitlerde şair, sevgilisine karşı duyduğu hem aşk hem de karşılıksız sevginin acısını dile getirir. Birinci beyitte sevgilisini ceylan olarak nitelendirir, sevgilisi ona buluşma vaadinde bulunur ancak sonunda sözünü tutmaz. İkinci beyitte ise sevgilinin kalbini tamamen ele geçirdiğini ve bu duygu yoğunluğu nedeniyle kendini helak olmaya mahkum hissettiğini ifade eder. Beyitlerde, sevgiliye duyulan yakınlık arzusu ile ayrılık korkusu arasındaki çelişkiyi güçlü bir dramatik dille ifade etmektedir.

Başka bir kasidede ise İbn Ali, doğanın güzelliklerini aşk şiirlerine yansıtarak şöyle demektedir: [Kâmil]¹³⁴

رَوْضٍ قَدْ اِنْعَكَفَتْ عَلَيْهِ ظِلَالُهُ	1 وَأَرَاكَ مُنْفَرِدًا تُسَاعِدُنِي إِلَى
وَالْأَقْحَوَانَ تَبَسَّمَتْ أَشْكَالُهُ	2 حَيْثُ الْأَزَاهِيرُ وَالْوُرُودُ تَفْتَحَتْ
صَبَّ تَعَذُّبُ بِالْأَحْبَةِ بَالَهُ	3 وَالطَّيْرُ فِي فَنَنِ الْغُصُونِ كَأَنَّهَا
حَصَبَاءُ دُرٍّ لِلْعَيْوُنِ رِمَالُهُ	4 وَالنَّهْرُ يُبْرِزُ يَسِيلٌ وَقَدْ بَدَتْ

- 1 Yalnızken seni bana yardım ederken görüyorum, gölgesi altında duran bir bahçeye doğru.
- 2 Orada açan çiçekler, güller ve papatyalar ise sanki yüzleriyle gülümsemekte.
- 3 Dallardaki kuşlar, sevdiği tarafından işkence gören tutkulu bir âşık gibidir.
- 4 Nehir, saf altın gibi akıyor ve gözlerin önünde, onun kumları inci taneleri gibi parlıyor.

Bu beyitlerde doğadaki her bir unsur sembolik anlamlar taşır. Bahçe, huzur ve güvenlik yeri olarak ifade edilirken çiçek, iyimserlik ve mutluluğu simgeler. Dallardaki kuşların ötüşü, özlemi ifade ederken saf ve temiz nehir ise aşkın saflığı ve temizliğini simgelerdir.

İbn Ali, Endülüs şairlerinin tarzında yazdığı muvaşşahada bu sembolizmi daha da derinleştirir. Şöyle demektedir: ¹³⁵

فَأَغْصَانُهُ تَنْجَلِي زَاهِيَةَ الْعَبْرَا	1 بَدَا لِرَوْضٍ فِي حُلَّةٍ بَاهِيَةِ

¹³⁴ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu ‘l-eş‘ârî ‘l-Cezâiriyye*, 97.

¹³⁵ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu ‘l-eş‘ârî ‘l-Cezâiriyye*, 106.

سَوَادُ الدُّجَى	2	قَدْ حَكَى العَبْرَا
وَصَوْبُ النُّدَى	3	أَمْطَرَ الجَا وَهْرَا
	4	وَرَقَّ اللُّحَيْنُ إِلَى أَنْ جَرَى
وَتَّقُ لِلَّذِي تَشْتَهِي	5	بِالطَّلَا
وَفُزْ وَغَرِيمُ الهُمُومِ	6	أَمْطَلَا
فَمَا العَيْشُ إِلَّا سَاعَةٌ هَانِيَةٌ	7	بِأَحْوَى يُرَدُّ القُوَى الذَّائِيَه
	8	حَكَى البَدْرُ مِنْ وَجْهِه مَا حَكَى

1 Bahçe, zarif bir elbiseye bürünmüş gibi, dallarında amber parlaklığı belirir.

2 Gecenin karanlığı, amber gibi parlar.

3 Çiğ tanesi yağmuru, adeta mücevher gibi yağar.

4 Ve saf gümüş, akıntı hâlinde akar,

5 Ve arzunun zirvesine ulaşır,

6 Kederin dengi bir nimet gibi yağar.

7 Hayat, hoş bir anlık mutluluktan ibaret, güzellik, gücünü ve varlığını geri getirir.

8 Ve ay gibi parlayan bir güzellik!

Bu muvaşşaha, üslubunun estetik derinliği ve imgelerin zenginliği ile dikkat çeker. Bahçenin zarif bir elbiseyle betimlenmesi, doğanın canlılığını ve güzelliğini sahneye taşır. Gecenin amber gibi parlaması, karanlık ve aydınlığın tezatını vurgularken çiğ tanelerinin mücevher gibi gözükmesi, onları değerli taşlara benzetir. Son beyitte sevgilinin yüzü ay ile kıyaslanarak, büyüleyici ve kuvvetli etkisi vurgulanır. Bu güzellik, şaire huzur ve mutluluk dolu bir an yaşatır.

1.1.6. Umut ve İyimserlik

İbn Ali'nin gazellerinde kalbini sevgiliye kavuşturma umudu ve aşkının bağlarından kurtulma arzusu gibi iyimser duyguları barındıran beyitlere rastlanır. Şair bu bağlamda şöyle demektedir: [Kâmil]¹³⁶

يَا مَنْ قَطَعْتُ بِهِ زَمَانِي صَبُوءًا وَتَصَرَّفْتُ فِي مُهْجَتِي أفعالُهُ

¹³⁶ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu 'l-eş'âri 'l-Cezâiriyye*, 97.

وَيَلُوحُ مِنْ وَجْهِ الْمُنَى إِقْبَالُهُ	2 أُتْرَى لِيَالِي الْأُنْسِ تَجْمَعُ بَيْنَنَا
قَدْ انْعَكَفَتْ عَلَيْهِ ظِلَالُهُ	3 وَأَرَاكَ مُنْفَرِداً تُسَاعِدُنِي إِلَى رَوْضٍ
كَرَمًا فَقَدْ ضَاقتْ بِهِ أَحْوَالُهُ	4 فَتَحُلُّ قَيْدَ أَسِيرِ حُبِّكَ سَيْدِي
عَبْدُ الْفَتَى لَا شَكَّ أَيْضاً مَالُهُ	5 وَتَضُمُهُ حَتْمًا إِلَيْكَ فَإِنَّمَا

- 1 *Ey, gençliğimin günlerini onunla geçirdiğim kimse! Onun hareketleri ruhumu ele geçirdi.*
- 2 *Acaba ne zaman eski dostluk geceleri bizi yeniden bir araya getirecek ve ümit yüzünden bir işaret belirecek?*
- 3 *Seni yalnız başına, gölgelerin üzerine düştüğü bir bahçede, bana yardım ederken görüyorum.*
- 4 *Ey efendim! Aşkınızın esirinin bağlarını lütufla çözün. Zira dara düştüm.*
- 5 *Mutlaka onu kendinize yakınlaştırın çünkü kuşkusuz, kölenin malı da kendisi gibi sizin hizmetinizdedir.*

Bu beyitlerde İbn Ali, sevgilisinin etkisinin kalbinde ve ruhunda derin izler bıraktığını tasvir eder. Adeta tüm zamanını, duygu ve düşüncelerini onun hizmetine sunmuş gibidir. Aynı zamanda, sevgiliyle birleşme umudunu koruyarak ruhlarının huzurlu bir gölgelikte buluşması arzusunu dile getirir. Bu arzulanan buluşma, şairin daralmış ruhunu ferahlatacak ve aşkın bağlarından kurtulmasını sağlayacaktır.

Başka bir kasidede ise İbn Ali şöyle demektedir: [Vâfir]¹³⁷

أَرْوَحُ وَأَعْيُنُ الرُّقْبَانِ نِيَامُ	1 فَقَالَ إِلَيْكَ يَا هَذَا فَإِنِّي
فَقَدْ يُسْلِي عَنِ الثَّدْيِ الْفِطَامُ	2 وَلَا تَجْزَعُ إِذَا فَارَقْتَ الْفَنَا

- 1 *Bunun üzerine dedi ki: "Ey bu adam! Gözcülerin gözleri uykudayken ben gidiyorum"*
- 2 *Sevgiliden ayrılınca üzülme çünkü çocuk süttten kesilince de anneye bağlılık sona erer.*

Bu beyitlerde İbn Ali, ayrılık ve yeni bir buluşma umudu arasında çelişkili duygularını dile getirir. İlk olarak, ayrılığın verdiği hüznle, sevgiliyi terk etmeye hazır

¹³⁷ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'ârî'l-Cezâiriyye*, 98.

olduğuna dair bir işaret sunar. Ancak ümidini de koruyarak bu ayrılığın geçici olabileceğini ima eder. Çocuğun sütten kesilme sürecini, ayrılıkla gelen üzüntülerin aşılabileceği, acıların hafifleyeceği ve bu ümit sayesinde hayatta kalınacağına dair bir metafor olarak kullanır; bu süreç, hayata anlam katacak bir umut kaynağı olarak kendini göstermektedir.

1.2. Hissi Gazel

Hissi Gazel, sevgilinin fiziksel güzelliklerine odaklanan bir şiir türüdür ve genellikle sevgilinin bedensel güzelliklerini, gözlerini, dudaklarını ve endamını detaylı bir şekilde betimlemeye yöneliktir. Hissi gazelde şair, sevgilisinde arzuladığı fiziksel nitelikleri ifade etmekten çekinmez; bazen sevgiliyle yaşadığı veya yaşamak istediği ilişkidenden de bahseder. Şairin şiirinin merkezinde genellikle güçlü bir tutku ve yoğun bir cinsel istek bulunmaktadır.¹³⁸ Hatta bazıları kadını şiirin önemli bir kaynağı olarak görmüştür. Çünkü âşık bir şair, sadece kendi hislerini değil, başkalarının da duygularını derler ve böylece ortaya çıkan şiir hem gerçeklik hem de şairin hayal gücü arasında geniş bir alanda şekillenir.¹³⁹

Hissi gazelin çeşitleri, edebiyat dönemlerine göre değişiklik göstermiştir. Bu türün bazı şairler arasında yaygın olmasının başlıca sebebi kadın ve erkeğin bir arada bulunmasıdır. Eğer böyle bir yakınlık olmasaydı aşk ve duyguların ifade edilme çabası da olmazdı. Cahiliye döneminde hissi gazel daha çok şehvet ve cazibeyle şekillenir ve oldukça cüretkar bir üsluba sahiptir. Ancak bu durum İslam'ın ilk döneminde değişmiş, ardından Emevî döneminde özellikle Ömer b. Ebî Rebîa gibi şairlerle geri dönmüştür.¹⁴⁰

Cahiliye döneminde gazel birkaç beyitle sınırlıyken Emevî döneminde bu tür, tüm şiiri kapsayacak şekilde genişlemiştir. Abbâsîler döneminde ise toplumsal refahın artmasıyla hissi gazel daha fazla gelişim göstermiştir.¹⁴¹

İbn Ali'nin gazel şiirlerini incelediğimizde kadının güzelliği şairin hislerini harekete geçiren temel unsur olarak karşımıza çıkar. Kadını son derece nazik ve estetik

¹³⁸ Muştafa Hedarâ, *Itticâhâtü's-Şi'ri'l-'Arabî fi'l-Şarnî's-sânî'l-Hicri* (Kahire: Dârü'l-Me'ârif, 1963), 513.

¹³⁹ İbn 'Ammâr el-Cezâiri, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 79.

¹⁴⁰ Hassân Ebû Raĥâb, *el-Ġazelu 'inde'l-'Arab* (Kahire: Maţba'atü Mişr, 1947), 18.

¹⁴¹ Ali Khalaf Marzoog Alzayd, Ahmad Alkhalil, "Abbâsî Döneminde gazel kasidelerindeki çeşitlik ve farklılıklar", *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 5/2 (Aralık 2021), 676.

bir üslupla betimler; müstehcenliğe düşmeden, sadece bazı beyitlerde yer yer cesur bir üslup kullanmıştır. Dikkat çeken unsur, sevgilinin güzelliğinin detaylı bir tasviri olmasıdır. Bu durum İbn Ali'nin güçlü şiirsel ifade yeteneğini ve sevgiliye olan tutkulu bağlılığını ortaya koyar. Onun şiirlerinde sevgilinin fiziksel güzelliklerini betimleyen unsurlar şu şekilde sınıflandırılabilir:

1.2.1. Gözler ve Kirpikler

İbn Ali'nin gazel şiirlerinde gözlere sıkça yer verilmiş ve sevgilinin gözleri üzerinden derin bir aşk ifadesi ortaya konmuştur. Sevgiliyi gözlerinde barındırır, kalbinde değil. Çünkü sevgilinin kalbinde olması, aşkın ateşini daha da alevlendirir ve onun için dayanılmaz bir hale gelir. Bu nedenle, İbn Ali gözleri, bu aşka en uygun ve güvenli yer olarak görür. Gözler burada, hem sevgiliyi korumayı hem de ona duyulan hislerin sürekli taze kalmasını sağlar. Şair, bu durumu şöyle dile getirir: [Kâmil]¹⁴²

1 أَسْكَنْتَهُ عَيْنِي مِنْ شَغْفِي بِهِ لَأْمُهَجَتِي، إِذْ حُرْهَا يَتَسَعَّرُ
2 وَاللَّهِ لَا عَلِقَ الْفُؤَادُ سِوَاهُ مَا عَيْنِي مَحَاسِنُهُ الْبَدِيعَةَ تَنْظُرُ

1 Gözlerime yerleştirdim onu, sevgimden dolayı, kalbime değil. Çünkü aşk ateşi orada alevlenir.

2 Allah şahittir ki, kalbim bir başkasına bağlanamaz, gözlerim onun o eşsiz güzelliklerini gördükçe.

Bu beyitlerde gözler sadece bir görüş aracı değil, aynı zamanda aşkın merkezi ve kaynağı olarak ifade edilir. İbn Ali aşkın kalpte değil, gözlerde merkezlenmesi gerektiği fikrini savunarak geleneksel aşk anlayışına yeni bir anlam katmıştır.

Bir başka beyitte İbn Ali sevgilisinin bakışlarının kendisi üzerindeki etkisini güçlü bir şekilde ifade eder. Sevgilisinin bakışlarının kendisine sevgi ve aşk dolu bir içki sunan bardak gibi olduğunu betimler. Bu bakışlar şairde tarifsiz bir haz uyandırır ve bu hazzın sonsuza dek devam etmesini arzu eder fakat aynı zamanda ölüm korkusunu da taşır. Şair bu duyguyu şöyle dile getirmektedir: [Tavîl]¹⁴³

سَقَانِي بِعَيْنِهِ أَلَذُّ مَدَامَةٍ فَيَا طَيْبَهَا لَوْ لَمْ تُؤَدِّ إِلَيَّ الْحَتْفِ

¹⁴² İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 101.

¹⁴³ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 83.

Bana gözlerinden en tatlı içkileri sundu. Ah, ne hoş olurdu ki bu içki beni ölüme götürmese.

Bu beyitte İbn Ali, sevgilisinin bakışlarını kendisine aşk dolu bir içki sunan bardak gibi hayal eder ve bu bakışlar ona sınırsız bir zevk verir. Ancak, bu hazzın aşırılığının onu ölüme götürme tehlikesini de dile getirmektedir.

İbn Ali'nin şiirinde, sevgilinin bakışlarının kendisinde yarattığı derin etkiyi, sanki mest edici bir içki olarak betimleyerek aşkla dolu bir tutku tablosu çizer; ancak bu zevkin, sonunda trajik bir sonuca yol açabileceği korkusuyla bu duygudan vazgeçer. Başka bir beyitte ise “göz” kelimesinin eş anlamlısı olan “taraf”ı kullanarak, baygın bakışlarını çekici ve baştan çıkarıcı bir nitelikte ifade eder. Sevgilisinden geceleri uykusuz kalan ve aşkla kaybolmuş gözlerini ona ödünç vermesini diler. Şair şöyle demektedir: [Tavîl]¹⁴⁴

فَيَا نَاعِسَ الطَّرْفِ الَّذِي مَنَّعَ الْكَرَى فَجُدْ بِالْكَرَى لَيْلًا عَلَى سَاهِرِ الطَّرْفِ

Ey o derin bakışlı sevgili! Geceleyin uykusuz gözlere biraz uyku ihsan et.

Başka bir beyitte de “taraf” kelimesini kullanarak sevgilisini betimlemeye devam etmektedir: [Vâfir]¹⁴⁵

بِأَبْهَجٍ مِنْهُ حِينَ يَرُوقُ طَرْفِي إِذَا مَالَحَ لِي ذَاكَ الْقَوَامُ

Onu görmek gözlerime neşe veriyor. Ona baktıkça coşan duygularım daha da belirginleşiyor.

Bu beyitte, sevgiliyi görmek şairin kalbinde mutluluk ve hayranlık uyandırır. Sevgilinin güzelliği ona huzur ve derin bir hoşnutluk hissettirir. Bu betimleme, güzelliğin aşık üzerindeki kuvvetli etkisini ve onun ruhunda yarattığı hayranlığı gösterir.

İbn Ali “مقلة” (göz) kelimesini de kullanarak sevgilisinin bu güzelliği bir silah gibi kullandığını ifade eder ve bu gözlerin kendisini nasıl aşka düşürdüğünü anlatır. Şair şöyle demektedir: [Vâfir]¹⁴⁶

تُوَاصِلُ مِنْ مُدَامِ الْحُبِّ كَأَسَا وَقَدْ يُفْضِي إِلَى التَّلْفِ الْمُدَامُ

¹⁴⁴ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu 'l-eş'âri 'l-Cezâiriyye*, 83.

¹⁴⁵ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu 'l-eş'âri 'l-Cezâiriyye*, 98.

¹⁴⁶ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu 'l-eş'âri 'l-Cezâiriyye*, 98.

2 وَبِي رَشَاءٍ يَصُولُ بِمَقْلَتِيهِ
بِرَشْقِيهِمَا تَعَطَّلَتِ السُّهُامُ

1 Aşkın şarabını kadehlerle ikram etti. O şarap ki bazen ölüme götürebilir.

2 Gözleriyle saldıran o ceylan, oklarını kırarak beni etkisi altına aldı.

Bu beyitlerde İbn Ali, aşkın güçlü etkisini şarap ve ölüm imgeleriyle anlatmaktadır. Sevgilinin büyüleyici güzelliği ve öldürücü cazibesi şairin ruhunu ele geçirir. Şair, sevgilinin gözlerini aşkın karşı konulamaz bir gücü olarak tasvir eder. Kirpiklere geldiğimizde ise İbn Ali uzun bir gazelinin girişinde kirpiklerin aşık üzerindeki etkisini betimler. Şöyle demektedir: [Vâfir]¹⁴⁷

جُفُونُكَ فِي الْفُرَادِ لَهَا كَلَامٌ
وَفِي الْجِسْمِ النَّحِيفِ لَهَا سِقَامٌ

Kirpiklerin kalbimde yaralar açıyor, zayıf bedenime hastalık katıyor.

Bu beyitte şair, aşkın fiziksel ve ruhsal etkilerini sevgilinin bakışlarıyla ilişkilendirir. Kirpikler, kalbinde derin yaralar açan, vücudunu zayıf düşüren ve onu hasta eden bir etki yaratır. Sevgilinin bakışları şairin ruhunu yaralar, kalbini etkiler ve bedenini zayıflatmaktadır.

Başka bir beyitte, İbn Ali sürekli gözyaşı dökken kirpiklerinden bahseder ve şöyle demektedir: [Kâmil]¹⁴⁸

أَقْصَى فَدْمَعِي مِنْ جُفُونِي مُهْرَقٌ
وَقَسَا فَرَقٌ لِي الْعَدُوُّ الْأَزْرَقُ

Onun uzaklığı gözlerimden yaşlar döküyor. Öyle ki, mavi düşman bile halime acır oldu.

Burada İbn Ali, sevgiliden ayrı kalmanın yarattığı acıyı durmaksızın döktüğü gözyaşlarıyla ifade eder. “Mavi düşman”¹⁴⁹ ifadesiyle düşmanın gücünü ve zalimliğini vurgularken, bu acıya düşmanın bile merhamet göstereceğini ifade eder. Şairin duyguları, şiddetli bir hüznün ve acıyla iç içe geçer. Bu acı, düşmanın bile kendisine merhamet göstereceği kadar derinleşmiştir. Bu beyitlerde şair, “mavi düşman” olarak

¹⁴⁷ İbn ‘Ammâr el-Cezâîrî, *Dîvânü'l-eş‘ârî'l-Cezâîriyye*, 98.

¹⁴⁸ İbn ‘Ammâr el-Cezâîrî, *Dîvânü'l-eş‘ârî'l-Cezâîriyye*, 75.

¹⁴⁹ “Düşmanın şiddetli düşmanlık göstereceği anlamında ‘mavi’ olarak tanımlanması, aslında Romalıların Araplara düşman olması ve genellikle mavi gözlü olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, mavi gözlü olmasa bile her türlü güçlü düşmanlık ifade eden düşmana mecazi olarak ‘mavi’ denmiştir.” Bkz.: Muhammed bin Arafe ed-Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî ‘alâ Muhtaşari'l-Ma‘ânî li't-Taftâzânî* (Beyrût: el-Mektebetü'l-‘Aşriyye, 2007), 4/17.

sembolize edilen, geleneksel anlamda sert ve zalim olarak tasvir edilen figürün bu yoğun duygular karşısında bir anlık yumuşadığını ifade ederek paradoksal bir durum ortaya koymaktadır.

1.2.2. Ağız, Dudaklar ve Dişler

İbn Ali, sevgilisinin fiziksel güzelliklerine olan hayranlığını ve ona duyduğu güçlü arzuyu ifade etmekte ve şiirlerinde sevgilisinin ağız, dudakları ve dişleri gibi ayrıntılara özel bir özen göstermektedir. Aşağıdaki beyitte bu durum açıkça gözler önüne serilmektedir:¹⁵⁰

فِي ثَغْرِهِ رَيْقَةٌ شَاهِيَةٌ يُمَارِجُهَا الْمِسْكَ وَالْغَالِيَةَ

Sevgilisinin ağızında, miskle ve değerli kokularla karışan tatlı bir nektar bulunur.

Bu beyitte, sevgilisinin ağız güzelliği ve tatlı nektarını övgüyle betimlemektedir. Burada “nektar” ifadesi, güzel konuşma veya zarif bir gülümsemenin cazibesini sembolize eder. Ayrıca bu nektarın misk ve değerli kokularla karışmış olması sevgilinin güzellik ve incelik dolu karakterini daha da vurgular.

Başka bir beyitte ise sevgilisinin ağızını, değerli taşlarla süslenmiş gibi betimler. Burada dişlerinin beyazlığı, parıldayan mücevherlere benzetilir. Beytin ikinci kısmında ise sevgilisinin şarabını, vücudundaki ateşi söndüren bir içkiye benzetir. Şair şöyle demektedir: [Kâmil]¹⁵¹

وَالثَّغْرُ مِنْهُ مُرْصَعٌ بِجَوَاهِرٍ يُطْفِي اللَّهَيْبَ مِنَ الْحَشَا جِرْيَالَهُ

O, mücevherlerle süslü bir ağza sahiptir. Onun şarabı içimdeki ateşi söndürür.

İbn Ali, bir başka beyitte ise sevgilisinin ağızını dişleriyle birlikte güzellik sembolü olarak ele alır ve şöyle demektedir: [Kâmil]¹⁵²

وَرَوْقُ طَرْفِي ثَغْرِهِ مُتَبَسِّمًا وَعَلَى ثَنَائِيهِ الْبَدِيعَةُ رَوْنَقُ

Gözlerimin önünde gülümseyen o ağızda, benzersiz dişlerinin ışıltısı parıldar.

Şair, aynı şiirin devamında, sevgilisiyle geçirdiği romantik anları betimler: [Kâmil]¹⁵³

¹⁵⁰ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu ‘l-eş‘âri ‘l-Cezâiriyye*, 108.

¹⁵¹ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu ‘l-eş‘âri ‘l-Cezâiriyye*, 97.

¹⁵² İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu ‘l-eş‘âri ‘l-Cezâiriyye*, 75.

¹⁵³ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu ‘l-eş‘âri ‘l-Cezâiriyye*, 76.

بِوَصَالِهِ فَضَمَّمْتُهُ أُسْتَنْشِقُ	1 وَمُعَانِقُ فِي النَّوْمِ أَتَحْفَنِي الْكَرَى
وَكَمَا أَنِّي بَعْنَاقِهِ أَتَحَقُّقُ	2 عَانَقْتُهُ وَأَخَذْتُ فِي تَقْبِيلِهِ
وَشَمَمْتُ مِنْ رِيَاهُ مِسْكَاً يَعْْبِقُ	3 فَرَشَفْتُ مِنْ شَفْتَيْهِ شَهْدًا خَالِصًا

- 1 Uykumda bana sarılan sevgilimle, onu kucakladım ve derin derin nefes aldım
- 2 Onu kucaklayıp öpmeye başladım ve sanki ona sarıldıkça gerçek aşkı buluyorum.
- 3 Dudaklarından saf bal tadında bir öpücük aldım ve ağzından yayılan misk kokusunu içime çektim.

Bu beyitlerde şair, birleşme anının getirdiği mutluluğu hissettirir. İlk beyitte bu an, hayal mi yoksa gerçek mi olduğu belli olmayan bir sahne gibi aktarılır. İkinci beyitte, sevgiliyle kucaklaşarak gerçekleşen aşkı doğrular ve üçüncü beyitte ise sevgilisinin dudaklarını bal gibi tatlı, nefesini ise misk kokulu bir şekilde betimler. Bu beyitlerden, İbn Ali'nin, duygusal hâline hâkim olan anlamı ifade etmek için genel bir vuslat tanımından başlayarak kucaklaşma gibi daha özel ve ardından da öpüşme gibi daha ince bir tanıma doğru ilerlediği anlaşılmaktadır. Bu yöntemiyle klasik şiir geleneğini takip etmektedir.

İbn Ali'nin şiirlerinde, sevgiliyle ilişkisini anlatırken kullandığı bir başka güçlü duyusal imge ise sevgiliyi güvercin yavrularını besleyen bir anne güvercin gibi tasvir etmesidir. Bu sahnede şair şöyle demektedir: [Vâfir]¹⁵⁴

نَثَرْتُ بِهِ الْعَنَا شَمًّا وَلَثْمًا كَمَا زَقَّتْ لِأَفْرَاحِهَا الْحَمَامُ

Onu, sanki yavrularını besleyen bir güvercin gibi koklayıp öptüm.

Buradaki “güvercin” benzetmesi, sevginin şefkat ve koruma içeren yönünü temsil eder. Aşık ile sevgili arasındaki ilişki, anne ve yavrusu arasındaki nazik ve sevecen ilişkiyi yansıtır. Burada şair, sevgilisine olan sevgisinin derin bir şefkat ve bağlılık içerdiğini ifade etmektedir.

1.2.3. Yanak

İbn Ali'nin şiirlerinde yanak betimlemeleri önemli bir yer tutmaktadır. Yanak, yüz güzelliğinin temel unsurlarından biri olarak kabul edilir ve saflık ile inceliğin sembolü olarak değerlendirilir. Bunun yanı sıra, romantizmi ve fiziksel cazibeyi de

¹⁵⁴ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu 'l-eş 'ârî 'l-Cezâiriyye*, 98.

birleştirmektedir. İbn Ali, yanakları sıklıkla pembe ve kırmızı tonlarıyla betimlemektedir. Bu renkler hem gülün zarafetini hem de aşkın ateşini simgeler ve saflıkla parlayan bir güzellik izlenimi verir. Bu tasvirler aracılığıyla şair, okuyucunun hayal dünyasında güçlü bir etki yaratarak yanakları cazibenin ve baştan çıkarıcılığın merkezi haline getirmektedir.

İbn Ali'nin sevgilisinin yanaklarını betimlediği bazı beyitler şöyledir :
[Tavîl]¹⁵⁵

1 وَرُبَّ أَسِيلٍ الْخَدَّ بِالسُّحْرِ نَافِثٌ سَقَيْتُ مُدَامَ الْحُبِّ مِنْ لَحْظِهِ صِرْفًا
2 يُشِيرُ بِجَمْرِ الْخَدِّ فِي الْقَلْبِ لِأَعْجَا فَهَلَّا أَتْنِي يُطْفِئِهِ مِنْ رِيقِهِ رَشْفًا

1 Yumuşak yanağından büyüleyici bir etki yayılıyor. Aşkın şarabını bakışlarından safça içtim.

2 Yanaklarındaki ateş kalbimde bir kıvılcım uyandırıyor, Keşke o ateşi dudaklarının serin öpücüğüyle söndürseydi

Bu beyitlerde İbn Ali, sevgilisinin yanağını yumuşak dokusu ve kırmızımsı rengiyle tasvir etmektedir. Sevgilisinin bakışları, aşkın en yoğun haliyle şairi etkisi altına alır ve onun ruhunu besler. Şair, yanağı kor ateş gibi betimleyerek aşkın kalbinde yarattığı yangın ve acıya işaret etmektedir ve bu ateşi yalnızca sevgilinin bir öpücüğüyle söndürebileceğini belirtir. Bu betimlemeler şairin içsel duygu dünyasında yumuşaklık ve zarafetten ateş ve tutkuya doğru bir geçişi yansıtarak derin bir anlam kazanmaktadır.

İbn Ali ayrıca yanağındaki ince tüyleri güzellik işareti olarak betimler ve şu ifadeleri kullanmaktadır: [Kâmil]¹⁵⁶

وَكَأَنَّ آسَ عِذَارِهِ فِي خَدِّهِ لَأُمُّ ابْنِ مُقْلَةَ فِي الطُّرُوسِ مُحَرَّفًا

Sanki yanağındaki şakak buklesinin ucu, Tûrûs yazısında İbn Müqlâ'nın lâm harfi gibi eğrilmiş gibiydi

İbn Ali, sevgilisinin (azâr) yanaklarında beliren ince tüyleri, zarıflığı ve akıcılığıyla tanınan yas (ardıç) bitkisine benzetmektedir. Bu benzetme aracılığıyla, tüylerin küçük ayrıntılarındaki inceliğin ve güzelliğin daha belirgin hale geldiği

¹⁵⁵ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 99.

¹⁵⁶ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 102.

görülmektedir. Sonuç olarak, azâr sevgilinin yanaklarında nazik bir akış içinde şekillenmekte; ardından şair, ikinci mısradaki bu güzelliği farklı bir sanatsal boyutla tasvir etmektedir. Bir başka deyişle, hastâ bir özenle hazırlanmış İbn Müklâ'nın (ö. 940)¹⁵⁷ hattı gibi kâğıt üzerine çizilmiş eğri bir lâm harfine atıfta bulunmaktadır. Bahsedilen lâm harfi benzetmesini yapabilmesi, sevgilisini derin bir dikkat ve uzun gözlemlerle incelemesine dayanmaktadır; zira bu süreç sayesinde zihninde söz konusu tasavvuru canlandırabilmekte olduğu anlaşılmaktadır.

Bir başka beyitte ise sevgilisinin yanaklarını doğadaki bahçe gibi betimleyerek şöyle demektedir: [Kâmil]¹⁵⁸

وَحَلَاكُ أَزْهَارِي وَوَضِي رَوْضِي وَاللَّفْظُ رَاحِي وَالرُّضَابُ مَزَاجِي

Takıların benim çiçeklerim, yanağın ise bahçem, kelimelerin içkilerim ve ağız damlalarının ise tatlı bir iksir gibi.

Bu beyitte İbn Ali, sevgilisinin zinetlerini çiçeklere, yanağını ise neşe ve huzur kaynağı olan bir bahçeye benzetmektedir. Sevgilisinin ağzından çıkan sözleri tatlı bir içki gibi tasvir ederek, yanağı güzelliğin simgesi olarak işlemektedir.

İbn Ali, aynı zamanda yanağın bir eş anlamı olan "vecne" kelimesini kullanarak sevgilisinin güzelliğine işaret eder. Şöyle demektedir: [Hafif]¹⁵⁹

جَنَّا وَجَنَّتِيهِ عَدْبَانِي وَجَنَى الْجَنَّتَيْنِ عَنِّي بَعِيد

İki yanağındaki iki cennet bana acı verdi lakin o iki cennet bahçesi benden uzaktadır.

Bu beyitte İbn Ali, sevgilisinin yanaklarını güzellik ve mutlulukla dolu iki cennet bahçesine benzetir. Yanaklarındaki cazibeyle âşığını büyüleyen bu güzelliklere ulaşamamanın verdiği derin acıyı ifade etmektedir.

Başka bir beyitte ise İbn Ali, sevgilisinin yanaklarını parlak kırmızı çiçeklerle bezenmiş bir bahçeye benzetir ve şöyle demektedir: [Kâmil]¹⁶⁰

¹⁵⁷ Muhammed b. Ali bin el-Hüseyin b. Müklâh (Ebu Ali); vezirlik görevinde bulunmuş, şair ve edebiyatçı kimliğe sahip olup, hattatlık sanatında örnek kabul edilen bir isimdir. Bağdat'ta doğmuş, Abbâsî döneminin en seçkin hattatlarından biri olarak tanınmış ve Arap yazısına getirdiği yenilikler sayesinde büyük bir şöhret kazanmıştır. Kimi kaynaklar tarafından celi-sülüs hattının mucidi olarak anılmakta olduğu belirtilmektedir. bkz.: Ebû Ğays Muhammed Hayrüdîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî, *el-A'âm* (Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyin, 2002), 6/273.

¹⁵⁸ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 96.

¹⁵⁹ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 101.

¹⁶⁰ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 97.

وَبِوَجْتِيهِ مِنَ الشَّقَائِقِ رَوْضَةٌ
يَسْرِي بِهَا مَاءُ الْحَيَا وَشَمَالُهُ

Yanaklarında şakayık çiçeklerinden oluşan bir bahçe serilmiş gibidir; bu bahçede hayatın suyu ve rahmetin meltemi birlikte akmaktadır.

Bu beyitte İbn Ali, sevgilisinin yanaklarını kırmızı çiçeklerle süslü bir bahçe gibi düşünmektedir. Sabahın erken saatlerinde çiçeklere düşen çiğ damlalarının yanaklara benzetilmesi, sevgilinin güzelliğine huzur katan bir serinlik ve parlaklık katmaktadır.

Son olarak, aynı anlamı vurgulayan bir başka beyitte İbn Ali, “نثار” kelimesini kullanarak sevgilisinin yanaklarını değerlendirir ve şöyle demektedir: [Vâfir]¹⁶¹

وَقَدْ نَثَرَ الشَّقِيقُ بِوَجْتِيهِ
نَثَارًا بِالنَّفَائِسِ لَا يُسَامُ 1

1 *Şakayıklardan yanağına en nadide çiçekler serpiştirilmiş. Bunlar paha biçilemez güzelliklerdir.*

Bu beyitte İbn Ali, sevgilisinin yanaklarını nadir bulunan bir hazine gibi değerlendirmektedir. Sevgilisinin yanağındaki çiçeklerle süslü bu güzellik, göz alıcı cazibesiyle âşığına eşsiz bir estetik ziyafeti sunmaktadır.

1.2.4. Diğer Vücut Uzuvarı

İbn Ali, çeşitli şiirlerinde sevgilisinin güzelliğine dair farklı bedensel betimlemelerde bulunmuştur. Bu bağlamda, sevgilisinin ellerini ve parmaklarını betimlerken şöyle demektedir: [Kâmil]¹⁶²

وَكَأَنَّكَ تَلِكِ الْأَصَابِعُ سَوْسَنُ
مِنْ مِلْءِ رَاحَتِهِ بَدَا وَتَأَلَّفَا 1

مَلِكِ الْقُلُوبِ رَشَاقَةٌ وَبِحُكْمِهِ
فِي مَنْ يَشَاءُ مِنَ الْأَنْامِ تَصَرَّفَا 2

1 *O parmaklar, adeta bir sümbül gibi, avucunun doluluğundan belirip öylece şekillenmiş.*

2 *O, zarafetiyle kalpleri fethetmiştir, dilediği kimsenin duygularına hükmederek.*

İbn Ali, sevgilisinin parmaklarını sümbüle benzeterek, onun parmaklarının zarafet ve uyum içinde olduğunu ifade eder. Parmakların avuç içinde adeta özenle yetiştirilmiş çiçekler gibi dizildiğini belirten bu benzetme, sevgilisinin ellerinin zarif

¹⁶¹ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu ‘l-eş‘ârî ‘l-Cezâiriyye*, 98.

¹⁶² İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu ‘l-eş‘ârî ‘l-Cezâiriyye*, 102.

yapısını ve yumuşaklığını vurgulamaktadır. İkinci beyitte ise şair, sevgilisinin zarif parmaklarının insanları etkileyip kalpleri fethetme gücüne sahip olduğuna işaret eder. İbn Ali, fiziksel güzellik (parmaklar ve zarafet) aracılığıyla manevi etki (kalpte iz bırakma) arasında bir bağlantı kurmaktadır.

İbn Ali, sevgilisinin boynuna yakınlığını ise şu şekilde ifade etmektedir: [Kâmil]¹⁶³

وَتَبَيْتٌ مُلْتَزِمِي لِنَحْرِكَ حَيْثُ لَأَ أَحَدٌ يَصُدُّ وَكَأَنَّ الرُّقِيبُ يُفَاجِي

Engel olan veya ansızın gözetleyen kimse olmadan geceyi koynuna yaslanarak geçiriyorum.

Bu beyitte şair, sevgilisiyle olan yakınlığını sıcak bir sahneyle betimler. Onun yanında, hiçbir engelin ya da gözetleyeninin olmadığı bir ortamda olduğunu ifade eder. Bu durum, şairin sevgilisine duyduğu derin sevgi ve bağlılığı yansıtır. Buradaki "râkib" ifadesi toplumsal baskı ya da gelenekleri simgeler ve şiir, bu baskılardan bağımsız bir özgürlük duygusu taşımaktadır.

Başka bir beyitte İbn Ali, sevgilisinin şakaklarının güzelliğini överken şu ifadeleri kullanmaktadır: [Vâfir]¹⁶⁴

وَصَدَّغَكَ جَنَّتَاهُ تَعْدَبَانِي وَذَنَّبِي أَنَّنِي بِكَ مُسْتَهَامٌ

O şakakların cenneti beni azap içinde bırakıyor. Tek suçum, sana karşı duyduğum derin tutkudur.

Burada İbn Ali, sevgilisinin şakaklarını cennete benzetir ve bu güzelliğin kendisine hem haz hem de acı verdiğini ifade etmektedir. Sevgilisinin güzelliğinin sadece mutluluk değil, aynı zamanda aşk acısı da getirdiğini belirtir. Şair kendisini "müsteham" yani derin bir tutkuya kapılmış olarak tanımlayarak, acı çekmesinin tek sebebinin sevgilisine duyduğu derin aşk olduğunu vurgulamaktadır.

İbn Ali, aynı kasidede sevgilisinin koluna yaslanarak uyumasını şu şekilde ifade etmektedir: [Vâfir]¹⁶⁵

وَبَاتَ مُوسِّدِي عَضْدِيهِ حَتَّى تَجَلَّى الصُّبْحُ وَأَنْحَجَبَ الظَّلَامُ

Sevgilimin koluna yaslanarak uyudu, ta ki sabah aydınlandı ve karanlık kayboldu.

¹⁶³ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu ‘l-eş‘âri ‘l-Cezâiriyye*, 95.

¹⁶⁴ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu ‘l-eş‘âri ‘l-Cezâiriyye*, 98.

¹⁶⁵ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu ‘l-eş‘âri ‘l-Cezâiriyye*, 98.

İbn Ali burada sevgilisiyle arasındaki samimi bir anı betimler; başını bütün gece sevgilisinin koluna yaslayarak sabahın doğuşuna kadar bu şekilde kalır. “Muvessidî ‘aḍudeyhi” ifadesi, İbn Ali’nin sevgilisinde bulunduğu huzur ve güven duygusunu yansıtmaktadır ve sevgilisi ona geceyi huzur içinde geçirme olanağı tanıyan sakin bir sığınak sunmaktadır.

Başka bir beyitte, sevgilisinin alnını ışık saçan bir ayla kıyaslayarak şöyle demektedir: [Kâmil]¹⁶⁶

بَدْرٌ يَلُوحُ الْبَدْرُ وَسَطَ جَبِينِهِ وَبِخَدِهِ مَاءُ الصَّبَا يَتَرَفَّرُ

Alnında parıldayan bir ay gibi, yanağında gençlik suyu damlıyor.

İbn Ali burada sevgilisinin yüzünü ay ışığı ile kıyaslayarak alnının ortasında parıldayan bir ay gibi olduğunu ifade eder. Bu da yüzünün saflığını ve parlaklığını yansıtmaktadır. Beyitin ikinci mısrasında ise şair, sevgilisinin yanağında “gençlik suyu” ifadesini kullanarak sevgilisinin yüzündeki kırılmalı ve tazeliği ima etmektedir ve bu da yanağının güzelliği ve dolgunluğuna işaret etmektedir.

Başka bir kasidenin başlangıcında, İbn Ali sevgilisinin yüzüne yemin ederek şöyle demektedir: [Kâmil]¹⁶⁷

قَسَمًا بِصُبحِ جَبِينِكَ الْوَهَّاجِ مَا أَنْتَ إِلَّا رَاحَتِي وَعِلَاجِي

Parlayan alnının sabahına yemin ederim, sen benim huzurum ve şifamsın.

Bu beyitte İbn Ali sevgilisinin güzelliğini sabah ışığına benzeterek ona yemin etmektedir. Sevgilisinin yüzündeki ışık ve parlaklık, sabah ışığının ferahlık ve huzur veren etkisi gibidir. Bu yemin, sevgilisinin ona huzur ve şifa kaynağı olduğunu vurgulamakta ve ona olan sevgisinin derinliğini ve gerçekliğini ifade etmektedir.

İbn Ali’nin, aslında eşine yazdığı ancak içinde aşk temalı beyitler de barındıran başka bir kasidesinde şunları söylemektedir: [Ṭavîl]¹⁶⁸

لَهَا اعْتَرَفْتُ بِالْحُسْنِ حُورٌ كَوَاعِبُ	فَسُبْحَانَ مَنْ سَوَّكَ فِي الْحُسْنِ صُورَةٌ	1
وَمَبَسَمٌ دُرٌّ لِلْعَقِيْقِ مَنَاسِبُ	مَرَّاشِفٌ مِنْ شَكْلِ الْعَقِيْقِ مَصُوغَةٌ	2
لُجَيْنٍ وَنَحْرٍ مُشْرِقٍ وَتَرَائِبُ	وَصَدْرٍ بَدَتْ رُمَانَتَاهُ كَحَقَّتِي	3

¹⁶⁶ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu ‘l-eş‘ârî ‘l-Cezâiriyye*, 75.

¹⁶⁷ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu ‘l-eş‘ârî ‘l-Cezâiriyye*, 95.

¹⁶⁸ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu ‘l-eş‘ârî ‘l-Cezâiriyye*, 82.

- 1 Allah'a şükürler olsun seni öyle güzel yarattı ki, güzelliğini huriler bile kabul etti.
- 2 Dudakları kırmızı akik taşına benzer, ağzı ise akikle uyumlu bir inci gibidir.
- 3 Göğsü iki dolgun nar gibi, parlak boynu ve gerdanı ise gümüş gibidir.

İlk beyitte, İbn Ali sevgilisinin güzelliğini yaratan Allah'ı över ve bu güzelliğin cennetteki huriler tarafından bile hayranlıkla kabul edildiğini ifade eder. İlk beyit sevgilisinin genel güzelliğini betimlerken, ikinci ve üçüncü beyitlerde bu güzellik detaylandırılmıştır. Şair, sevgilisinin dudaklarını kırmızı akik taşına, gülüşünü ise parlak incilere benzetmektedir. Bu, sevgilisinin dudaklarının güzelliğini ve dişlerinin parlaklığını ifade etmektedir. Son beyitte ise sevgilisinin göğsünü iki dolgun nar tanesine benzetir. Bu ifade, göğsün dolgunluğu ve çekiciliği ile boynunun saflığını yansıtan gümüşe olan benzerliği vurgulamaktadır.

Son olarak, İbn Ali sevgilisinin tüm bedenini zarif bir şekilde tasvir eden bir beyitte şöyle demektedir: [Kâmil]¹⁶⁹

ذُو قَامَةٍ تَهْتَزُّ مَالَ بِهَا الصَّبَا يَمِيدِي تَرْنُحُهَا الْبَدِيعُ دَلَالَهُ

Nazik vücudu rüzgarla sallanır, zarif dalgalanışı ise ince bir edayı gösterir.

Bu beyitte, İbn Ali sevgilisinin uzun boyunun güzelliğini artırdığını, rüzgarın nazikçe ona dokunarak zarif bir harekete sebep olduğunu ifade eder. Sevgilisinin zarif hareketi, dişliliği ve çekiciliği vurgulayarak cazibesini artırmaktadır.

İbn Ali, bu beyitte sevgilisinin uzun boyunun güzelliğini daha da artırdığını ifade eder; sevgilisinin hareketi ve nazikçe sallanışı adeta rüzgarın ona hafifçe dokunması gibi şiirsel bir zarafet ve kadınsılık hissi uyandırmaktadır. Ayrıca, sevgilisinin zarif salınımı ve edalı tavrı, ona olan çekiciliği ve cazibeyi daha da artırmaktadır.

Sonuç olarak, İbn Ali'nin aşk şiirleri, kendi döneminde rakipleri arasında en güzel ve en etkileyici şiirlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Şiirlerinde betimlemelerin ve niteliklerin özgünlüğü, güçlü duyguların bolluğu, bir yanda kavuşmanın getirdiği coşkunun doruğunda, diğer yanda ayrılık ve hüsrânın derin acısında ifade edilmektedir.

¹⁶⁹ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânü'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 97.

2. İhvâniyât

İhvâniyât, kardeşler ve dostlar arasında yazılan ve gönderilen şiirler ile edebî mektuplardan oluşur. Bu tür, hem şiirde hem de düzyazıda mevcut olup özellikle Abbâsî döneminde edebiyatçılar ve şairler arasında yaygın olarak görülmektedir. İhvâniyat, kelimelerin seçimi ve ifadelerin kullanımı konusundaki ustalığı ve edebi yeteneği gösterme aracı olarak benimsenmiş olup genellikle birkaç sayfayı geçmeyen kısa ve özlü yazılardan oluşmaktadır.¹⁷⁰ Konuları arasında münazaralar, tebrikler, taziyeler, teşekkür, sitem, merhamet dilekleri, özür, hasta ziyareti, davet cevabı, hiciv ve özellikle şiir ve şairlere yönelik eleştiriler yer almaktadır.¹⁷¹

İhvâniyât, sosyal ilişkilerin doğasını ve toplumun o dönemdeki sosyal istikrarını yansıtan edebî türlerden biridir. Şairler ve edebiyatçılar arasında çevrelerindeki krallar ve emirlerle olan ilişkilerini, özellikle Abbâsî döneminde yaygın olarak betimleyen bir kültürel ve medeniyet fenomeni olarak öne çıkmaktadır.¹⁷²

İbn Ali'nin şiirlerinde ve divanında bu sanata oldukça önem verdiği görülmektedir çünkü İbn Ali'nin yaşadığı dönem ve toplumsal çevresi, onu kardeşlik temalı şiirler yazmaya yönlendirmiştir. Nadir bir şair olarak tanınmasının yanı sıra Osmanlı dönemi Cezayir'inde Hanefî müftüsü olarak sahip olduğu siyasi ve dini konumu, ayrıca krallar ve sultanlarla olan ilişkisi, ihvâniyât tarzının kişiliğinin bir parçası olmasını sağlamıştır.

Şiirlerinde tespit edilen bazı ihvâniyât türleri aşağıda sunulacaktır:

2.1. Şiirsel Mektuplar

İbn Ali el-Cezairî ile dostları arasında, özellikle İbn 'Ammâr el-Cezairî ile arasında güçlü bir sevgi ve dostluk bağı bulunmaktaydı ve ikisi arasında birçok şiirsel ve düzyazı mektuplaşmalar olmuştur. Bu mektuplaşmaların birçoğu ihvâniyât türüne dahil edilebilecek niteliktedir. Bu türe örnek olarak İbn Ali'nin uzun bir kasidesinde dile getirdiği şu beyitler verilebilmektedir: [Kâmil]¹⁷³

¹⁷⁰ Ahmed Mañlûb, *Mu'cemu Muştalâhâti'n-Nakdi'l-'Arabiyyi'l-Kadîm* (bağdat: Dâru Şuûni's-Şekâfiyyeti'l-Âmme, 1989), 120; Abdullah Esat Bağcı, *Ebu'l-Bahr el-Hattî ve şiirleri* (Konya: Sebât Ofset, 2024), 88.

¹⁷¹ Ebû Mansûr 'Abdülmelik b. Muḥammed b. İsmâ'îl es-Se'âlebî, *Lubâbü'l-Âdâb* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 41; Mañlûb, *Mu'cemu Muştalâhâti'n-Nakdi'l-'Arabiyyi'l-Kadîm*, 120.

¹⁷² 'Alî el-Ġarîb Muḥammed eş-Şinnâvî, *el-İhvâniyyât fi'ş-Şi'ri'l-Endelüsî* (Mektebetü'l-Âdâb, 2006), 1-2.

¹⁷³ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 60-61.

أَصُوغُ شِعْرًا لَيْسَ لِي بِشِعَارِ	1 مَنْ لِي بِقُوَّةِ فِكْرَةٍ فَأُبَارِي
مِنْ طَاقَةٍ يَوْمًا بِنَظْمِ دُرَارِ	2 فَالِدُرُّ يَنْظِمُهُ الْبَلِيغُ وَهَلْ لَهُ
مُتَجَاوِزًا فِيهَا مَدَى مِهْيَارِ	3 يَا شَاعِرًا سَحَرَتْ بِلَاغَةُ شِعْرِهِ
لِلأَفِيقِ مِنْ طَرْفٍ وَمِنْ إِسْكَارِ	4 عَقَدَ الْعُقُولَ عِقَارُ نَظْمِكَ فَاتَّيَدُ
ضَعْفَ النَّبَاتِ بِكَثْرَةِ الْأَمْطَارِ	5 ضَعَفَتْ قُوَى فِكْرِي بِنَظْمِكَ مِثْلَ مَا
مَا أَنْتَ إِلَّا دُرَّةُ الْأَفْكَارِ	6 قَسَمًا بِمَنْ قَسَمَ الْفَضَائِلَ فِي الْوَرَى
مِنْ فِكْرِهِ الْوَقَادِ صَوغَ نُضَارِ	7 وَفَرِيدُ عَصْرِ صَاغَ كُلَّ فَرِيدَةٍ
حَلَبَاتِ نَظْمِ ابْنِ الْخَطِيبِ مُجَارِ	8 إِنْ قُلْتَ أَنْتَ ابْنُ الْخَطِيبِ فَأَنْتَ فِي
فَالْخِصْمِ سَلَّمَ فِيكَ غَيْرَ مُمَارِ	9 أَوْ قُلْتَ أَنْتَ ابْنُ الْحُسَيْنِ جَزَالَةٍ
فَلَقَدْ صَدَقْتَ وَلَيْسَ ثُمَّ مُبَارِ	10 أَوْ قُلْتَ أَنْتَ ابْنُ الْمُعِزِّ تَمِيمُهُمْ

- 1 *Düşünce gücüne sahip olan kim var ki onunla yarışabileyim? Şiir yazmak bana özgü bir iş değil ki ben onu yapayım.*
- 2 *İnciyi düzenleyen belagat sahibi; acaba bir gün bu incileri dizme gücüne sahip olabilir mi?*
- 3 *Ey şiirinin belagatıyla büyüleyen şair! Sen, Mihyar'ın erişemeyeceği bir noktaya ulaştın.*
- 4 *Şiirinin büyüleyici etkisi akılları sarhoş etti. Bir ân dur ki kendime gelip ayılabileyim.*
- 5 *Senin şiirinin gücü düşüncelerimi zayıflattı. Tıpkı bitkilerin bol yağmurlarla zayıflaması gibi.*
- 6 *Faziletleri insanlara pay eden Allah'a yemin olsun ki sen yalnızca düşüncelerin incisisin.*
- 7 *Sen, çağının biricik örneğisin. Parlak zekânla her bir güzelliği altın gibi işledin.*
- 8 *Eğer "Sen İbnu'l-Hatîb gibisin" dersem, İbnu'l-Hatîb'in şiir meydanında onunla rekabet eden birisin.*

9 Yahut “Sen belagat bakımından İbn el-Hüseyin (*Ebû Tâyyib el-Mutenebbî*) gibisin” dersem, rakip sana hiçbir itiraz etmeden teslim olur.

10 Veya “Sen, Temimîlerin övüncü olan *İbnu'l-Muizz* gibisin” dersem, bu doğru olur ve seninle yarışabilecek başka kimse yoktur.

Bu beyitlerde, İbn Ali el-Cezairî, tevazûnu ve övgüsünü dile getirerek derin bir hayranlık duyduğu İbn ‘Ammâr el-Cezairî karşısındaki düşüncelerini ifade etmektedir. İbn ‘Ammâr’ın şiir ve düşünce gücünü, Ebu'l-Hasan Mihyar b. Mervzavî ed-Deylemî (ö.1037) gibi büyük bir şairden bile üstün kılarak onu mücevher, büyü ve şarapla nitelendirmiştir. Bu benzetmeler, övgüde bulunanın şiirindeki derin etkiyi ve çekiciliği betimler. Ayrıca, onu Lisânüddin İbnu'l-Hatîb (ö.1374), İbnu'l-Hüseyin (Burada Ebu Tayyib el-Mutenebbî (ö.965) kastedilmektedir.) ve Abbâsî şairlerinden Ebu'l-Abbas Abdullah b. el-Mu'tez (ö.909) gibi ünlü şairlerle karşılaştırarak yüce bir yere koyar. Böylece İbn ‘Ammâr’ı benzeri olmayan, taklit edilmesi imkânsız bir örnek olarak gösterir. Beşinci beyitte, İbn Ali'nin İbn ‘Ammâr el-Cezayirî'yi güçlü bir şekilde övdüğü, onun dilsel yeteneğini ve düşünce gücünü yağmurun etkisiyle zayıflayan bir bitkiye benzediği dikkat çeker. Burada İbn Ali, yağmurun bitkileri besleyip güçlendirdiği yaygın bir algının aksine, yoğun yağmurun bitkiye zarar verip zayıflattığı şeklinde daha çarpıcı bir anlatım kullanır. Bu anlatım, İbn ‘Ammâr el-Cezairî'nin dildeki gücünü ve düşünsel yetkinliğini vurgulamaktadır.

İbn Ali el-Cezairî, başka bir kasidesinde İbn ‘Ammâr el-Cezairî ile paylaştığı edebi ve entelektüel sohbetin derinliklerini şu şekilde ifade etmektedir: [Kâmil]¹⁷⁴

مَا رُمْتُهُ كَالْبَحْرِ فِي فَيْضَانِهِ	وَهَزَزْتُ فِكْرِي فَاسْتَجَابَ وَكُنْتُ فِي	1
وَتَخَلَّصُ الْمُحَرِّزِينَ مِنْ أَحْزَانِهِ	وَأَفْدَتْهُ بِغَرَائِبِ تَحَلِّي الْأَسَى	2
كَالنُّورِ أَوْ كَالدُّرِّ فِي تَيْجَانِهِ	سَخَّرْتُ بِنَدْمَانِي جَذِيمَةً وَأَثْنَنْتُ	3
وَجَنَى ثِمَارِ الْأَنْسِ مِنْ أَغْصَانِهِ	أَلْقَى إِلَيَّ السَّمْعَ عِنْدَ سَمَاعِهَا	4
مِثْلَ النَّعَاسِ يَجُولُ فِي أَجْفَانِهِ	جَالَتْ أَحَادِيثِي بِسَاحَةِ أُذُنِهِ	5
لِلْوَصْلِ مُصَفَّقَةً عَلَى إِمْكَانِهِ	وَلَقَدْ أَشَارَ بِمُقَلَّتِيهِ إِشَارَةً	6

¹⁷⁴ İbn ‘Ammâr el-Cezairî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 41.

- 1 *Düşüncemi harekete geçirdim, o da buna karşılık Verdi. İçinde bulunduğum hâl, denizin coşkulu taşkınlığı gibiydi.*
- 2 *Ona, kederleri hafifleten ve acılara çare olan yeni ve değerli bilgiler sundum.*
- 3 *Sohbetimde Cezime gibi dostlarımı ağırladım. Sanki ışık ya da taşların içindeki bir inci gibi parlıyordu.*
- 4 *Dinlediğinde, dostluk meyvelerini dallarından toplayıp tattı.*
- 5 *Sözlerim, kulaklarında dolaşıyordu, tıpkı göz kapaklarına dolaşan bir uyku gibi.*
- 6 *Gözleriyle bana, dostluğun kavuşmasına işaret eden bir ima yaptı. Bu işaret, dostluğun samimi yakınlığıyla yankılandı.*

Bu beyitlerde İbn Ali el-Cezairî, İbn ‘Ammâr el-Cezairî ile gerçekleştirdiği yüksek seviyeli edebî sohbetin atmosferini yansıtmaktadır. Sohbetteki bilgi derinliği ve fikir akışının enginliğini "deniz" metaforuyla sembolize eder. "Garâib" ise yeni ve değerli fikirleri temsil eder ve bunlar ruhsal bir ferahlık ve ilham kaynağı olarak ortaya çıkar. "İnci" ve "taşlar" ise karşılıklı fikir alışverişinin saflığını ve yüksek değerini simgelemektedir. Konuşmaları ve dinlemeleri, İbn ‘Ammâr’ın bakışlarında ruhsal bir etkileşim yaratır; bu etkileşim, aralarındaki derin dostluk ve karşılıklı anlayışı açığa çıkarmaktadır.

Başka bir kasidede İbn Ali, İbn ‘Ammâr el-Cezairî’yi büyük bir övgüyle yüceltmekte ve onu abartılı bir şekilde Endülüslü vezir ve şair İbn ‘Ammâr’a (ö.1085) benzetmektedir. İbn Ali’ye göre, İbn ‘Ammâr el-Cezairî, İbn ‘Ammâr el-Endelüsî ile karşılaşırdı İbn ‘Ammâr (el-Endelüsî), onun karşısında değer ve mevki kazanmakta zorlanırdı. Bu kasidede şöyle demektedir: [Kâmil]¹⁷⁵

وَبِحَضْرَتِي الْفَذُّ الَّذِي بَهَرَ الْوَرَى	1
فَهُوَ ابْنُ عَمَّارٍ الَّذِي لَوْ أَنَّهُ	2
خَدَمَ الْقَرِيضَ بِسَاطُهُ وَأَبَاحَهُ	3
وَكَأَنَّ مَا زَهَرَ الْكَوَاكِبِ نَثْرُهُ	4
جَالَسْتُهُ وَلَزِمْتُهُ فَوَجَدْتُهُ	5
أَدَبًا وَأَخْرَسَهُمْ بِسِحْرِ بَيَانِهِ	
لَاقَى ابْنَ عَمَّارٍ لَغَصَّ بِشَانِهِ	
أَنْ يَجْتَنِي الْأَزْهَرَ مِنْ بُسْتَانِهِ	
فِي الْحُسْنِ أَوْ كَالرُّوضِ فِي نَيْسَانِهِ	
مَلَكَ الْقُلُوبَ بِفِعْلِهِ وَلِسَانِهِ	

¹⁷⁵ İbn ‘Ammâr el-Cezairî, *Dîvânu 'l-eş'ârî 'l-Cezâiriyye*, 42.

6 نَقَصَتْ مَوَازِينَ الصَّدَاقَةِ وَهُوَ لَا يَنفَكُ عَنْهُ الصَّدَقُ فِي مِيزَانِهِ

- 1 Karşımda öyle seçkin biri var ki edebiyatıyla herkesi büyülemiş ve etkileyici belagatiyle onları susturmuştur.
- 2 O, öyle bir İbn ‘Ammâr ki eğer Endülüslü İbn ‘Ammâr ile karşılaşsaydı, onun üstünlüğü karşısında boğulurdu.
- 3 Şiirin halısı ona hizmet etti ve bahçesinden en güzel çiçekleri toplamasına izin verdi.
- 4 Dizelerinin yayılışı, güzellikte yıldız çiçekleri gibi ya da nisandaki bir bahar bahçesi gibidir.
- 5 Onunla oturdum ve yanında kaldım. Gördüm ki sözleri ve davranışlarıyla kalplere hükmetmişti.
- 6 Dostluğun ölçüleri azalmış olabilir, fakat Onun doğruluğu kendi ölçüsünde daima sabittir.

Bu beyitlerde İbn Ali, İbn ‘Ammâr el-Cezairî’nin edebiyat ve belagattaki ustalığını öne çıkarmakta ve onun büyüleyici etkisinden, belagatının insanları susturma gücünden bahsetmektedir. Onu şiire olan hizmeti ve nesirdeki ustalığı ile Endülüslü İbn ‘Ammâr’dan daha yüksek bir mertebeye koymaktadır. Yazdığı nesir ve şiirler, adeta gökyüzünde parlayan yıldızlar veya bahar aylarında açan çiçekler gibi göz alıcıdır. İbn Ali, dostunda sultanlara has özellikleri görmekte ve bu özellikler onun hem davranışları hem de sözleriyle kalpleri büyülemesine vesile olmaktadır. Ayrıca dostluğun derecelerinde bir eksilme olsa da arkadaşının dürüstlüğünün her zaman sabit kaldığını belirterek ona duyduğu güveni ifade etmektedir.

İbn Ali, İbn ‘Ammâr el-Cezairî’nin kendisine gönderdiği ve kendisini övdüğü kasideyi büyük bir memnuniyetle karşılayarak ona aynı vezinde bir kaside ile cevap vermektedir: [Kâmil]¹⁷⁶

1 وَبَدِيعَةَ أُرْزَتْ بِدُرِّ سَخَابِ
2 سَحَابَةَ الْأَلْفَاظِ تَعَبْتُ بِالنُّهَى
3 مَا جَادَ فِكْرُ ابْنِ الْحُسَيْنِ بِمِثْلِهَا
وَبِحَلِيَّةِ صِيغَتِ بِدُرِّ سَخَابِ
عَبْتُ الرِّيَّاحَ بِعَسْكَرِ الْأَحْزَابِ
وَالطَّائِبِينَ بِلَاغَةِ وَالصَّابِي

¹⁷⁶ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu 'l-eş 'ârî 'l-Cezâiriyye*, 53.

فَرَأَيْتَهَا رَدَّتْ عَلَيَّ شَبَابِي	وَفَدَّتْ عَلَيَّ فَرِيدَةً مُجَلِّبَةً	4
يَعَانُ وَأَتَصَلَّتْ بِهَا أَسْبَابِي	وَشَمَمْتُ مِنْهَا الرُّوحَ وَالرَّيْحَانَ وَالرُّ	5
تَخْتَالُ مِنْ صَنْعَاءَ فِي أَثْوَابِ	شَاهِدَتَهَا حَسَنَاءَ حَالِيَةَ الطَّلَا	6

- 1 *İncilerle işlenmiş bir süsü gölgede bırakan bir harika, bulut incilerinden yapılmış bir takıya benzer.*
- 2 *Kelimeleriyle büyüleyen, akılları rüzgarların düşman ordusunu dağıttığı gibi dağıtan bir şaheser.*
- 3 *Ne İbnu'l-Hüseyn'in (Ebû Tâyyib el-Mutenebbî), ne de iki Tâî şairinin (el Buhturî ve Ebû Temmâm), ne de el-Şâbî'nin böyle bir eseri var.*
- 4 *Bana ulaşan bu eşsiz parça, gençliğimi bana geri getirdi.*
- 5 *Ondan ruhun, rayihaların, fesleğenin ve diğer güzel kokuların nefesini aldım ve onunla bağlarım daha da güçlendi.*
- 6 *Onu, süsleriyle güzelleşmiş bir dilbere benzettim. Sanki San'a'da zarif elbiseler içinde yürüyordu.*

Bu beyitlerde İbn Ali, kasideyi "bâdi'a" (harika) olarak tanımlayarak duyduğu memnuniyeti dile getirmekte ve incilerle işlenmiş süsleri aşan bir değer taşıdığını belirtmektedir. Kasidenin kelimelerinin büyüleyici olduğunu rüzgarların düşman ordusuna yaptığı gibi akıl ve düşünceleri etkilediğini ifade etmektedir. Daha sonra bu kasidenin edebi değerini öne çıkararak onun büyük şairler olan İbnu'l-Hüseyn (Ebû Tâyyib el-Mutenebbî), iki Tâî şairi (el-Buhturî ve Ebû Temmâm) ve İbrahim el-Şâbî'nin eserlerini bile geride bıraktığını vurgulamaktadır. Kasidenin kendisine ulaşmasından duyduğu sevinci ifade eden İbn Ali, eserin gençliğini geri getirdiğini hissettiğini belirtmekte ve onu güzel kokular yayan bir ruh olarak nitelendirmektedir.

Ayrıca kasideyi süsleriyle bezenmiş, renkli ve zarif elbiseler içinde adeta San'a sokaklarında süzülerek yürüyen bir güzel gibi tasvir etmektedir.

İbn Ali, İbn 'Ammâr el-Cezairî için Allah'tan hayır ve güzel mükâfatlar dilemiş, onu haset edenlerin hilelerinden koruması için dua etmiştir. Şöyle demektedir: [Kâmil]:¹⁷⁷

¹⁷⁷ İbn 'Ammâr el-Cezairî, *Dîvânu'l-eş'ârî'l-Cezâiriyye*, 54.

1 فَاللَّهُ يَكْلُؤُهُ وَيَحْرُسُ مَجْدَهُ
وَيُنِيلُهُ عَنِّي أَجَلَ ثَوَابِ

2 وَيُعِيدُهُ مِنْ حَاسِدٍ وَمُعَانِدٍ
وَبَشِيرٍ شَرٍّ مُفْتَرٍ كَذَابِ

1 Allah, onun şanını korusun ve gözetlesin ve ona benim tarafımdan en yüce mükâfatı versin.

2 Onu haset eden, inatçı ve yalancı bir şer habercisinin iftiralarından korusun.

Ayrıca İbn Ali, Fas'ın âlimleri ve edebiyatçılarına da bir kaside göndermiş, kasidenin girişinde onları överek methiyeler düzmüş ve Cezayir ile Fas arasındaki mesafeden kaynaklanan uzaklık nedeniyle onlara duyduğu özlemi ifade etmiş fakat bu uzaklıktan dolayı yolculuk edemediğini belirtmiştir. Şöyle demektedir: [Tavîl]¹⁷⁸

1 فَلَوْ كَانَ نَجْمُ الْحَظِّ مِنِّي طَالَعًا
وَأَفْلَاكُ السَّعْدِ فِي دَوْرَانِ

2 لَمَا حَالَتْ الْأَيَّامُ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ
وَأَرْخَتْ حِجَابَ الْبُعْدِ بَعْدَ تَدَانِ

3 أَهْمٌ بِحَزْمِ الْأَمْرِ لَوْ أَسْتَطِيعُهُ
وَقَدْ حِيلَ بَيْنَ الْعِيرِ وَالنَّزْوَانِ

1 Keşke benim için talihin yıldızı doğsaydı ve mutluluk gökleri lehime dönseydi.

2 Günler, sizinle arama giremezdi. Yakınlıktan sonra, uzaklığın perdesini geremezdi.

3 Kararlı bir şekilde yola çıkmayı düşünüyorum fakat kervanların hedefe ulaşmasına engel olunmuş gibi hissediyorum.

İbn Ali'nin, Fas'ın âlimlerine ulaşmasını engelleyen mesafe ve zaman engelleri onu, yıldızlar ve felekler gibi sembollerle bu durumu ifade etmeye yöneltmiştir. Eğer şans ona gülmüş olsaydı günlerin araya giremeyeceğini belirtmekte ve uzaklığın bir perde gibi araya çekildiğini anlatmaktadır. Yolculuğa çıkma niyeti olsa da bunun mümkün olmadığını kabul eder ve kendisini hedefe ulaşamayan bir kervana benzetir. Bu teşbih onlara duyduğu derin özlem ve takdir duygusunu ifade etmektedir.

İbn Ali'nin, güzelliği ve nazik davranışları nedeniyle büyük bir sevgi ve takdir beslediği özel bir genç dostu vardı. Günlerce ondan ayrı kaldığında ona karşı özlemi ve hasreti derinleşir ve şöyle demektedir: [Tavîl]¹⁷⁹

بَطَّلَعْتَهُ أَزْدَادُ كَرَبًا عَلَى كَرَبٍ
سَمِيكَ إِنْ لَمْ تَأْتِنِي وَتُحِينِي

¹⁷⁸ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 73.

¹⁷⁹ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 108.

Senin adaşın (adını taşıyan kişi) gelip de cemaliyle (yüzünün güzelliğiyle) bana hayat vermezse, kederim katlanarak artar.

Burada sevgi, İbn Ali'nin gururunu aşip ona karşı tevazu göstermesine neden olmakta ve ondan ayrı kaldığında kendisini derin bir üzüntü içinde bulmaktadır.

Bir başka beyitte, bu dostuna duyduğu sevgiyi tasvir ederken şöyle demektedir:

[Tavîl]¹⁸⁰

1 وَأَهْيَفُ صَافِحَ الرَّيْحَانَ وَجَتَّتَهُ
وَحَلَّ مِنْ رَوْضِهَا أَعْلَى مَرَاتِبِهِ

2 لَمْ أَدْرِ حَاجِبَهُ فِي زِيِّ شَارِبِهِ
حُسْنًا وَشَارِبُهُ فِي زِيِّ حَاجِبِهِ

1 İnce bedenli genç, yanağındaki reyhanı okşar gibi nazik davranır. Bahçesindeki en yüksek mevkilere ulaşmış gibi görünür.

2 Kaşı, bıyığının güzelliğine benzer. Sanki kaşı bıyık olmuş ve bıyığı kaş olmuş gibi.

Burada İbn Ali, kelime oyunları konusundaki ustalığını sergileyerek kaşı bıyığa, bıyığı kaşa benzeterek genç dostunun yüz hatlarının uyumunu ve güzelliğini tarif etmektedir. Kaş ve bıyık güzellikte rolleri değiştirmiş gibi bir görünüm yaratarak, göze çarpan bir zarafet ve uyum tablosu ortaya koymaktadır.

İbn Ali'nin genç dostu hakkında yazdığı bu beyitler, Abbâsîler döneminde yaygınlaşan ve ahlaki açıdan sakıncalı bulunan "erkek sevgisi" konusunu çağrıştırmaktadır. Ancak, İbn Ali el-Cezairî'nin dini konumu ve Osmanlı dönemi Cezayir toplumunun muhafazakâr yapısı göz önüne alındığında, bu tür bir düşünceden uzak bir sevgi olarak değerlendirilmektedir.

2.2. Talep

İbn Ali'nin ihvâniyât konularından biri olarak kendi döneminin şairleri ve edebiyatçılarından şiirle ilgilenmelerini, onu nazmetmelerini ve dili güzel kullanmalarını istemiştir. Yaşadığı dönemde şiire olan ilginin azalması nedeniyle onlara şöyle seslenmektedir: [Tavîl]¹⁸¹

1 فَيَا شُعْرَاءَ الْعَصْرِ إِنَّ زَمَانَنَا
زَمَانْتَهُ لَمْ تَتَّحِدْ بِمَكَانِ

2 فَصُونُوا يَوَاقِيتَ الْكَلَامِ فَإِنَّهَا
بِعَصْرِكُمْ نَوْعٌ مِنَ الْهَذْيَانِ

¹⁸⁰ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'ârî'l-Cezâiriyye*, 91.

¹⁸¹ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'ârî'l-Cezâiriyye*, 74.

- 1 1. *Ey asrın şairleri! Zamanımızın devri, mekânla sınırlanmayan bir dönemdir.*
- 2 *O hâlde, kelimelerin değerli taşlarını koruyun. Çünkü, sizin çağınızda bu bir tür saçmalık gibi görünmektedir.*

2.3. Eleştiri

Şairler ve edebiyatçılar arasındaki sosyal ilişkiler, aralarındaki haset veya kıskançlığa göre şekillenmektedir. Bu durum çoğu zaman İbn Ali için de geçerli olmuştur. Kendisinden üstün olmaya çalışan, onu küçümsemeye çalışan kimselere ve sahip olduğu siyasi, dini ve edebi konumdan ötürü kıskananlara eleştiriler yönelmiştir. Bu konudaki düşüncelerini İbn ‘Ammâr’a şöyle dile getirmektedir: [Kâmil]¹⁸²

حِسَانًا مَا جَنَحُوا إِلَىٰ إِحْسَانِهِ	أَجْلَافُ هَذَا الْعَصْرِ حَقًّا لَوْ رَأَوْا	1
ظَمِئُوا فَمَا وَرَدُوهُ مِنْ غُدْرَانِهِ	حَسِبُوا السَّرَابَ بِقِيَعَةِ مَاءٍ وَقَدْ	2
فَالدُّرُّ لَيْسَ يُعَزُّ فِي أَوْطَانِهِ	إِنْ أَنْكَرُوا فَضْلِي لِجُبْثِ طِبَاعِهِمْ	3
إِلَّا وَزَادَ الْبُعْدُ فِي أَثْمَانِهِ	وَكَذَلِكَ الْيَاقُوتُ مَا بَعُدُّهُ بِهِ	4
قِنَّ الْمَعَالِي عَزَّ فِي سُلْطَانِهِ	وَإِذَا الْفَتَىٰ عَلِقَ الْفَضَائِلَ وَاعْتَلَىٰ	5
زَمَنْ تَرَاهُ يَسُودُ غَيْرَ زَمَانِهِ	وَعَلَّتْ إِشَارَتُهُ وَشَارَتُهُ فَلَا	6

- 1 Gerçekten de bu çağın kabuklu insanları, güzelliği görseler bile iyiliğe meyiletmezler.
- 2 Seraba su gibi inanmışlardır fakat susuzluk içinde göletine varamamışlardır.
- 3 Eğer onlar, kötü karakterleri nedeniyle benim üstünlüğümü inkâr ederlerse, bilinsin ki inci kendi yurdunda değer görmez.
- 4 Aynı şekilde, yakut da mesafelerle uzaklaştırılırsa şayet, uzaklık onun değerini artırır.
- 5 Eğer bir genç erdemlere sarılır ve yüceliklerin zirvesine ulaşırsa, onun otoritesi güçlenir.
- 6 Emirleri ve simgeleri yücelir. Zamanlar değişse de, üstünlüğü sadece kendi zamanında görünür.

¹⁸² İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu 'l-eş 'âri 'l-Cezâiriyye*, 44.

İbn Ali ayrıca, gerçek dostluk özelliği taşımayan bir kişiyi de eleştirmektedir. Bu kimse, sanki kötülüklerden koruma niyetindeymiş gibi nasihatler sunmaktadır. Oysa İbn Ali, bu kişinin samimiyetsiz olduğunu düşünerek şöyle demektedir: [Tavîl]¹⁸³

وَأَنَّ الَّذِي فِي نَصْحِهِ لِي بِزَعْمِهِ مَوَانِعُ تَحْمِيٍّ عَنْ زُجَاجَتِي الصَّدْعَا 1
كَمِثْلِ الَّذِي يَحْمِي الْعُيُونَ مِنَ الْقَذَى وَقَدْ تَرَكَ الْمَغْرُورَ فِي عَيْنِهِ الْجَزْعَا 2

1 Kendi iddiasına göre bana nasihat eden kişi, camımı çatlamaktan koruyacak engeller koymaktadır.

2 Bu, gözleri tozdan koruyan ama aldatılmışı gözündeki taşla bırakan biri gibidir

2.4. Sitem

İhvâniyât konularından biri de dostlara duyulan sitemdir. İbn Ali, dostluk yemini etmiş olan fakat kendisini terk eden ve ona verdikleri sözü tutmayan eski dostlarına sitem etmekte ve şöyle demektedir: [Tavîl]¹⁸⁴

تَجَنَّبُوا عَلَيْنَا كُلَّمَا لَحَظُونَا وَأَبَدُوا صُنُوفَ الصَّدِّ إِذَا رَمَقُونَا 1
وَأَنَّ طَلَّبُوا كَانُوا مَلُوكًا وَعَرَبَدُوا وَنَحْنُ عَبِيدٌ إِنْ هُمْ طَلَّبُونَا 2
وَمَا أَنْصَفُوا فِي الْحُكْمِ حِينَ تَجَنَّبُوا صَدِيقًا وَخَانُوا بِالْفِرَاقِ يَمِينَا 3

1 Bizi her gördüklerinde bize karşı kabalık ettiler ve her göz ucu takibinde bizi uzaklaştırmanın türlü yollarını sergilediler.

2 İstekleri olduğunda kendilerini kral gibi gösterirler fakat bizden bir şey talep ettiklerinde köle olurlar.

3 Bize sırt çevirip dostluktan vazgeçtiklerinde, arkadaşlarını adil yargılamamış ve dostluk yeminlerini ihlal etmiş oldular.

3. Vasıf

Vasıf, dilde bir şeyi süslemek anlamına gelmektedir. Bu kelimedden türeyen "sıfat" ise bir nesnenin değişmez özelliği veya onunla özdeşleşen işareti ifade etmektedir. "Bir şey, bakan kişinin nazarında vasıflandırılabilir hâle gelmiştir."

¹⁸³ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 88.

¹⁸⁴ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*.

şeklinde bir anlam taşımaktadır.¹⁸⁵ Terimsel olarak ise vasıf, doğal olayların belirgin hatlarla tasvir edilmesi ve insan yapımı eserlerin estetik güzelliklerini açığa çıkaran renklerle betimlenmesi anlamına gelmektedir.¹⁸⁶

Bazı edebiyat eleştirmenlerine göre şiirin kökeni vasfa dayanmaktadır ve ilk olarak cahiliye dönemi şiirlerinde şairlerin dikkatini çeken ana tema olmuştur. Şairler başlangıçta mersiye, gazel veya diğer şiir türleriyle ilgilenmemiş; bunun yerine çevrelerindeki doğal unsurları, hayvanları, bahçeleri, dağları, tepeleri, çölleri ve insan yapımı eserleri tasvir etmeye yönelmişlerdir. Vasıf, bağımsız bir amaç olarak değerlendirildiğinde gazel, medih, mersiye ve hiciv gibi diğer şiir türleriyle iç içe geçebilmektedir. Bu nedenle bazı eleştirmenler vasfı ayrı bir tür olarak görmemiş, aksine onu tüm şiir türleri arasında ortak bir unsur olarak değerlendirmişlerdir.¹⁸⁷

Şiirde vasıf üç farklı düzeyde incelenmektedir. Birinci düzey, hareketli doğanın tasviri olup, yaşamın aktığı ve hareketin hissedildiği unsurları kapsar. Bu kapsamda deve, keçi, köpek, at gibi hayvanlar tasvir edilir. İkinci düzey, durgun doğanın tasviridir ve bu, hareketsiz doğa olaylarını içerir. Bu düzeyde gökyüzü, yeryüzü, gök cisimleri, yıldızlar, dağlar, çöller, denizler ve nehirler gibi unsurlar betimlenir. Üçüncü düzey ise beşerî unsurların tasviridir. Bu, insan elinden çıkan eserleri ve yaratıcı çalışmaları içermektedir.¹⁸⁸

İbn Ali'nin vasıf alanındaki mirası, bize ulaşan eserleri itibarıyla, öğrencisi İbn 'Ammâr el-Cezairî'ninki kadar geniş değildir. İbn 'Ammâr bu konuda üstün bir başarı sergilemiş ve bu türde çok sayıda şiir yazmıştır. Buna karşın İbn Ali daha çok gazel alanında öne çıkmıştır. Ancak İbn Ali'nin divanında vasıf temalı birkaç şiir bulunmaktadır. Bunlardan biri Cezayir başkentinin doğasını betimleyen bir şiirdir.

İbn Ali'nin Cezayir başkentini tasvir ettiği şiirinin başlangıcında şu dizeler yer almaktadır: [Remel]¹⁸⁹

نَازَعَنِي إِلَيْهِ شَوْقٌ غَلَبُ

هَلْ إِلَى تَلَامِي مُنْقَلَبُ 1

¹⁸⁵ Aḥmed b. Fâris b. Zekeryâ el-Kazvîni er-Râzi İbn Fâris Ebû'l-Hüseyn, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1979), 6/115.

¹⁸⁶ 'Abdül'azîm Alî Kanâvî, *el-Vaşf fi's-Şi'ri'l-'Arabî* (Mektebetü'l-'Arab, 1949), 42; Bağcı, *Ebu'l-Bahr el-Hattî ve şiirleri*, 148-149.

¹⁸⁷ Kanâvî, *el-Vaşf fi's-Şi'ri'l-'Arabî*, 42.

¹⁸⁸ Kanâvî, *el-Vaşf fi's-Şi'ri'l-'Arabî*, 54.

¹⁸⁹ İbn 'Ammâr el-Cezairî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 84.

2 أَهْوَى مَغَانِيهِ الْتِي أَشْرَقَتْ كَمَا بُوَ حَمْدَانَ تَهْوَى حَلْبُ

1 *Acaba Talamli'ye dönebilir miyim? Beni ona güçlü bir özlem çekiyor.*

2 *Onun aydınlık mekânlarına âşığım, tıpkı Hamdaniler'in Halep'i sevmesi gibi.*

Bu şiirin başlangıcında İbn Ali, Cezayir'deki "Talamli" adıyla bilinen bir nehre olan özlemini dile getirerek o topraklara duyduğu derin sevgiyi ifade etmektedir. Şair, Cezayir'in güzelliklerini Hamdaniler döneminde Halep'in sahip olduğu kültürel ve sanatsal öneme benzetmektedir. Bu başlangıç şairin hem mekâna olan duygusal bağlılığını hem de Cezayir'in kültürel zenginliğini yüceltme arzusunu yansıtmaktadır.

Daha sonra İbn Ali, Cezayir şehrindeki durgun doğanın tasvirine geçerek şu beyitleri söylemektedir: [Remel]¹⁹⁰

1 عَرَجٌ عَلَى تِلْكَ الرَّبَى وَاعْتَبِرْ بِذَلِكَ الْمَرَأَى تُقْضَى الْعَجَبُ
2 وَالظُّلُّ قَدْ رَصَّعَ تَيْجَانَهَا بِلَوْلُؤٍ لَّالْأَوْهُ فِي لَهَبُ
3 وَسَائِلِ الْمَاءِ إِذَا مَا انْتَهَى نَهْرًا دُمُوعُ الْعَيْنِ مِنْهُ سَكَبُ
4 رَقَّتْ لَهُ الْأَطْيَارُ فِي أَيْكِهَا بَكَتْ لَهُ لَمَّا بَكَى وَانْتَحَبُ
5 وَالْبَحْرُ بِالْبَدِيلِ لَهُ رَنَّةٌ عَرَّاسُ الْفُلِكِ بِهِ فِي طَرْبُ
6 كَأَنَّهُ وَالشَّمْسُ لَمَّا بَدَتْ فِي زِيَّهَا تَجَلَّى سَحَابُ الْكُرْبُ
7 مِرْآةٌ بُلُورٍ سَمَا قَدْرُهَا لَهَا غِشَاءٌ شَامِلٌ مِنْ ذَهَبُ

1 *Uğra o tepelere, ibret al, o manzarayla hayranlık duygusu doyurulur.*

2 *Gölgeleri, ışıldayan alevlerdeki incilerle süslenmiş taçlar gibi.*

3 *Suyun kıvrımlarını sor, gözyaşı gibi bir ırmak hâlinde akar.*

4 *Kuşlar ona yuvalarında merhamet etti, ağladığında, onlar da ağladı.*

5 *Deniz, dalgalarının sesinde yankılanıyor, gemilerin perileri coşkuyla dans ediyor.*

6 *Güneş görüldüğünde, deniz sanki sıkıntı bulutlarını dağıtan bir güzellik içinde.*

7 *Altın bir örtüyle kaplanmış, değeri yüce bir kristal aynası gibi.*

Bu beyitlerde şair, tepeler, gölgeler, su ve kuşlar gibi ince güzellikleri "deniz ve güneş" gibi büyük doğal manzaralarla harmanlamaktadır. Şair, hem küçük hem de

¹⁹⁰ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 84-85.

büyük güzelliklerle insanın doğayla olan ilişkisini bir ilham ve huzur kaynağı olarak tasvir etmektedir. Tüm bu doğal unsurları insanın sıkıntılarını gidermeye ve ruhsal dinginlik sağlamaya yönelik bir araç olarak değerlendirmektedir.

İbn Ali, Cezayir şehrindeki insan yapımı doğanın tasvirine geçerek şu beyitleri söylemektedir: [Remel] ¹⁹¹

حَدَائِقُ خُضْرٍ بِكْرَمِ الْعِنَبِ	1	تِلْكَ الْقُصُورُ الْبَيْضُ حُفَّتْ بِهَا
فِيمَا بَنَتْهُ أَوْ مَلُوكُ الْعَرَبِ	2	لَمْ يَتَّفِقْ لِلْفَرَسِ بُنْيَانُهَا
لِلْحَاطِظِ شَابِ السُّمِّ لِي بِالضَّرْبِ	3	وَلِي بِهَا مُسْتَوِطِنٌ ذَابِلٌ

1 İşte o beyaz saraylar, onları üzüm bağlarıyla süslenmiş yemyeşil bahçeler çevrelemiş

2 Ne Farslıların ne de Arap krallarının yaptıkları onun bina ettiğiyle boy ölçüşemez

3 Orada yerleşmiş olan, zehir gibi keskin bakışlarla yorgun düşen biri.

İbn Ali, bu beyitlerde üzüm bağlarıyla çevrili beyaz sarayların zarif güzelliğini betimler. Ayrıca bu yapıların gerek Farslıların gerekse Arap krallarının inşa ettiği yapılardan daha üstün olduğunu ifade eder. Beyitlerdeki bu ifadeler, Osmanlı döneminde Cezayir’de inşa edilen saray ve kalelerin ihtişamına olan hayranlığı yansıtır. Özellikle Cezayir başkentindeki Reisler Sarayı ¹⁹² "قصر رياس البحر" gibi yapılar, bu dönemin zarafetini hâlâ taşımaktadır.

Bir diğer kasidede ise İbn Ali, durgun doğa ile insan yapımı doğayı bir araya getirerek şu beyitleri dile getirmektedir: [Kâmil] ¹⁹³

وَالنَّهْرُ جَادٌ وَجَدَّ فِي جَرْيَانِهِ	1	وَالْقَصْرُ قَدْ حُفَّتْ حَدَائِقُهُ بِهِ
وَالْمِسْكُ يَنْفُجُ مِنْ نَوَافِجِ بَانِهِ	2	هَذَا وَقَدْ بَسَطَ الرَّبِيعُ بَسَاطَهُ
مِنْ كُلِّ سَاقٍ رَاقٍ فِي مَيْلَانِهِ	3	وَمِنَ الشَّقَائِقِ رَوْضَةٌ مُطْلُولَةٌ

1 Sarayın çevresini bahçeler sarmış, nehir cömertçe akışını sürdürüyor

2 İlkbahar yaygısını sermiş, misk kokuları servi dallarından yükseliyor

¹⁹¹ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu ‘l-eş‘ârî ‘l-Cezâiriyye*, 85.

¹⁹² Reisler Sarayı, aynı zamanda “Kale 23” olarak da bilinen, Osmanlı dönemine ait üç saraydan ve altı balıkçı evinden oluşan bir yapılar kompleksidir. Reisler Sarayı, Cezayir başkentinin en önemli tarihi simgelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bkz.: “Reis Sarayı”, *Wikipedia* (19 Nisan 2025).

¹⁹³ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu ‘l-eş‘ârî ‘l-Cezâiriyye*, 43.

3 Her bir zarîf eğimle, gelinciklerle sulanmış bir bahçe.

Bu beyitlerde şair, insanın inşa ettiği sarayların estetik güzelliği ile doğanın sunduğu nehirler, bahçeler ve çiçeklerle dolu ilkbahar manzaralarını birleştirir. Şair, hem insan eliyle yapılan sanatı hem de doğanın saf güzelliğini bir hayranlık kaynağı olarak sunar. Baharın renkleri ve misk kokuları, okuyucuyu bu betimlemelerle derin bir huzur ve estetik zevke davet eder.

İbn Ali, başka bir şiirinde İbn ‘Ammâr ile gerçekleştirdiği dostane bir buluşmayı tasvir etmektedir. Bu samimi görüşmeyi anlattığı beyitler şöyledir: [Kâmil]¹⁹⁴

1	جَالَتْ أَحَادِيثِي بِسَاحَةِ أُذُنِهِ	1	مِثْلَ النَّعَاسِ يَجُولُ فِي أَجْفَانِهِ
2	وَلَقَدْ أَشَارَ بِمُقَلَّتِيهِ إِشَارَةً	2	لِلْوَصْلِ مُصَفَّقَةً عَلَى إِمْكَانِهِ
3	وَوَظَّفِرْتُ مِنْهُ بِلَيْلَةٍ قَدْ أَسْفَرْتُ	3	عَنْ لَيْلَةِ الْمَأْمُونِ مَعَ بُورَانِهِ
4	وَمِنَ الْعَجَائِبِ أَنَّ مُطْرِبَنَا بِهَا	4	كَالْمَوْصِلِيِّ يَصُوغُ مِنَ الْحَانِهِ
5	سَلَبَ الْعُقُولَ إِذَا شَدَا مُتْرَنَمَا	5	وَهَمَّتْ سَحَابُ الدَّمْعِ مِنْ زَيْدَانِهِ
6	فَالصَّوْتُ فِي نَعْمَاتِهِ مُتَصَرِّفًا	6	يُيَدِيهِ وَالْأَوْتَارُ طَوْعُ بَنَانِهِ

1 Sözlerim, onun kulağında tıpkı göz kapaklarında dolaşan bir uyku gibi dolaştı.

2 Gözleriyle bir işaret Verdi. Bu, kavuşmanın mümkün olduğuna dair bir işaretti.

3 Ondan öyle bir gece kazandım ki bu gece tıpkı Me'mun'un Burhan ile geçirdiği meşhur düğün gecesi gibi parladı

4 Ve şaşırtıcı olan, o toplantıda bizim müzisyenimizin, tıpkı İshak el-Musulî gibi melodiler yaratmasıydı.

5 O, nağmelerle şarkı söylediğinde akılları alırdı, gözlerinden damlayan yaşlar bulut gibi yağmaya başladı.

6 Onun sesi nağmelerde dolaşır, parmaklarının emrindeki tellerle uyum içinde olurdu.

Bu beyitlerde İbn Ali, sözlerinin etkisini huzur ve dinginlik dolu bir uyku haline benzeterek İbn ‘Ammâr ile yaptığı toplantının sakin ve huzurlu atmosferini

¹⁹⁴ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu 'l-eş'ârî 'l-Cezâiriyye*, 41.

betimlemektedir. Şair, dostuyla arasında gelişen karşılıklı anlayışı ve kabulü, göz işaretleriyle ifade edilen bir bağ üzerinden vurgulamaktadır. Ayrıca bu dostane buluşmaya olağanüstü bir nitelik kazandırarak onu güzellik ve ihtişamıyla ünlü Me'mun ve Burhan'ın düğün gecesine benzetmektedir.¹⁹⁵ Şair, bu buluşmada yer alan müzisyeni ise İshak el-Musulî'ye¹⁹⁶ benzeterek onun nağmelerdeki ustalığını ve duyguları harekete geçirme gücünü göstermektedir. Bu tasvir, müzisyenin dinleyicileri derinden etkileyen, hatta onları gözyaşlarına boğan yeteneğini yansıtmaktadır.

4. Hiciv

Hiciv veya hicâ, Arapçada "هجاه بهجوه هجوا" fiiliyle ifade edilmekte olup, birini şiir yoluyla sert bir şekilde eleştirmek veya aşağılamak anlamına gelmektedir.¹⁹⁷ Terimsel olarak ise hiciv, şairin rakiplerini veya düşmanlarını manevi ya da maddi kusurlarını açıkça dile getirerek eleştirdiği bir şiir türü olarak tanımlanmaktadır.¹⁹⁸ Övgüye tamamen zıt bir nitelik taşıyan bu tür, suçlama, alay ve küçük düşürme unsurlarını barındırmaktadır.

Hiciv üç ana türe ayrılmaktadır: Birincisi kabile hicvi olup kabileler veya aşiretler arasındaki çatışmaları ifade etmektedir. Bu türde, şairler birbirlerine karşı sözlü saldırılarda bulunur ve adeta bir söz savaşı başlatırlar. İkincisi kişisel hiciv olup şairin öfkesinden kaynaklanmaktadır. Bu tür hiciv muhatabın kusurlarını detaylı bir şekilde vurgular, sert eleştiriler içerir ve bazen edep sınırlarını aşabilecek kadar ileri gidebilir. Üçüncüsü ise rakibe cevap verme hicvi olup iki şairin birbirini eleştirdiği bir türdür. Bu türde, şiirlerde övünme ve hiciv iç içe geçer ve şairler birer savunma ve saldırı aracı olarak karşılıklı olarak birbirlerinin kusurlarını sıralar ve kendi üstünlüklerini dile getirirlerdir.¹⁹⁹

¹⁹⁵ Abbâsî Halifesi Me'mun'un, Hasan b. Sehl'in kızı Burhan ile evliliği, 209 (Hicri) yılında gerçekleşmiştir. Bu düğünde binlerce dirhem harcanmış ve tarih kitaplarında bahsedilen büyük bir ihtişam ve lüksle kutlanmıştır. bkz.: Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfî İbn. Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Beyrût: Dârü'l-Fikr, 1986), 10/265.

¹⁹⁶ İshak b. İbrahim b. Mahan, İbn Nedim el-Musulî (235 H/850 M yılında vefat etmiştir), Abbâsî döneminde Harun Reşid, Memun ve Mutasım'ın nedimi olarak tanınmıştır. Dil, müzik ve tarih gibi alanlarda derin bir bilgiye sahipti. bkz.: ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 6/292.

¹⁹⁷ Muḥammed b. Muḥammed b. 'Abdurrezzâk ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Heyet (b.y.: Dâru'l-Hidâye, ts.), 274.

¹⁹⁸ Tîlîmât - el-Eşkar, *el-Edebü'l-Câhilî*, 181.

¹⁹⁹ Tîlîmât - el-Eşkar, *el-Edebü'l-Câhilî*, 181.

İbn Ali'nin özellikle kendisine kıskançlık ve kin besleyen rakiplerine yönelik sert hiciv şiirleri bulunmaktadır. Bu kişiler, İbn Ali'nin kendi döneminde ulaşamadıkları bilimsel ve siyasi konumuna duydukları hasetle ona saldırmışlardır. İbn 'Ammâr el-Cezairî'nin naklettiği bir şiirde İbn Ali bu rakiplerini şu şekilde hicvetmiştir: [Kâmil]²⁰⁰

صَدَمَ الْعَدُوَّ بِعَسْكَرِ النَّسْوَانِ	1 قَالُوا تَعْصَبُ بِالنِّسَاءِ وَخَابَ مَنْ
وَلَوْ اغْتَدَى كِسْرَى أَنْوَشِرْوَانَ	2 فَأَخُو الْخَدِيعَةِ فِي الْحَضِيضِ مَقَامُهُ
لِلْعَهْدِ جَافٍ لِلْوَفَا حَوَانَ	3 لَمْ تُبَلْ مِنْهُ سِوَى بِأَرْوَغِ نَاكِثِ
عُقْبَى عِقَابِ اللَّهِ ذُو أَلْوَانَ	4 سِيرَى الشَّقِيِّ مَالَهُ دُنْيَا وَفِي الْـ
فَقَدِ اسْتَفْرَّ لَهُ مِنَ الْأَعْوَانَ	5 إِنْ لَمْ يَكُنْ إِبْلِيسَ فِي أَفْعَالِهِ
وَتَبَّرًا الْمَحْرُومُ مِنْ رِضْوَانَ	6 وَأَرَاهُ أَعْطَى مَالِكًا عَهْدَ اللَّقَا
مِنْ شَمْسِهِ وَتَعَاقَبَ الْمَلَوَانَ	7 فَعَلَيْهِ حِزْيُ اللَّهِ مَا وَضَحَ السَّنَا

1 Dediler ki: “Kadınlarla destek aldı, oysa kadın ordusuyla düşmana çarpan herkes yenilmiştir.”

2 Aldatma dostu, Anuşirvan gibi yüce bir makama ulaşsa bile, yerin dibindedir.

3 Ondan sadakat ya da vefa beklenmez, o sadece sözünden dönen ve hain biridir.

4 O bedbaht, hem dünyada hem de ahirette Allah'ın çeşitli azaplarını görecektir.

5 Şayet şeytan değilse, mutlaka şeytanın yardımcılarından biridir.

6 O, Malik'e buluşma sözü vermiş ama Allah'ın hoşnutluğundan mahrum kalmıştır.

7 Allah'ın gazabı, güneşin ışığı var oldukça ve günler birbirini kovaladıkça onun üzerinde olacaktır.

Bu beyitlerde, İbn Ali rakibini aldatıcı, hain ve vefasız olarak nitelendirmektedir. Şair, rakibini aşağılamak ve küçük düşürmek için güçlü bir üslup kullanmıştır. İbn Ali, alaycı ifadeler, keskin benzetmeler ve rakibine yönelik beddualarla, karşı tarafı ahlaki ve davranışsal olarak yerin dibine sokmayı

²⁰⁰ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu 'l-eş'âri 'l-Cezâiriyye*, 89.

hedeflemiştir. Bu dizeler şairin rakiplerini etkili bir şekilde hicvederek kendisini daha üstün bir konuma yerleştirme çabasını yansıtmaktadır.

İbn Ali ile çağdaşı olan Cezayirli şair İbn Meymun arasında karşılıklı atışmalar ve reddiyeler olmuştur. Bu çekişmenin sebebi, Ebû'l-Kasım Sa'dullah'ın da belirttiği üzere, İbn Meymun'un İbn Ali'yi sevdiğine yönelik şiirleri nedeniyle kıskırtmasıdır. İbn Ali, İbn Meymun'un şiirine aynı kafiye ve vezinde bir şiirle şu beyitlerle karşılık vermiştir: [Tavîl]²⁰¹

1 أَسْهُمُ رَمَانِي مِنْ لِحَاطِكَ صَائِبٌ فَجُدْتَ إِلَى قَلْبِي تَحْتُ الْمَصَائِبِ
2 أَحَادِيثُ عِشْقِي لَا تَضَعُهَا فَإِنِّي أَحَادِيثُ عِشْقِي كُلُّهَا غَرَائِبُ

1 Bakışlarının okları beni vurdu, kalbime dertler yağdırdın.

2 Aşk hikâyelerimi küçümseme çünkü benim aşk hikâyelerim her biri birer harikadır.

Bu kasidenin girişinde İbn Ali, düşmanlığı başlatanın ve aşk şiirlerinde kendisine yönelik suçlamalarda bulunanın İbn Meymun olduğunu açıkça belirtmektedir. Ayrıca ikinci beyitte, İbn Meymun'un, İbn Ali'nin aşk hakkındaki sözlerini ve şiirlerini anlayabilecek bir seviyede olmadığını, bu sözlerin İbn Meymun için tamamen yabancı ve ulaşılmaz olduğunu ifade eder. İbn Ali, İbn Meymun'un aşk ve tutku konusundaki yetkinliğini sorgulaması üzerine ona şu sözlerle cevap vermektedir: [Tavîl]²⁰²

1 وَقَدْ حَاوَلُوا مِنِّي التَّسْلِيَّ بِغَيْرِهَا لَقَدْ أَحْفَقْتَ تِلْكَ الظُّنُونُ الْكَوَادِبُ
2 هَلْ يَسْتَوِي الْمِصْبَاحُ وَالشَّمْسُ فِي السَّنَا وَهَلْ يَسْتَوِي بَدْرُ السَّمَاءِ وَالْكَوَاكِبُ

1 Beni başka biriyle avutmaya çalıştılar ama bu yalan düşünceler başarısız oldu.

2 Bir kandil, güneşin ışığıyla yarışabilir mi? Göklerin dolunayı, yıldızlarla kıyaslanabilir mi?

Bu üç beyitte İbn Ali, rakibine karşı üstünlüğünü ve yüceliğini vurgulamaktadır. Şair, kendisinin doğruluk ve erdem açısından İbn Meymun'un bulunduğu seviyenin çok ötesinde olduğunu ifade eder. Üçüncü beyit, özellikle bir övünme ve yücelik simgesidir; İbn Ali, kendisini güneş ve dolunay gibi parlak ve

²⁰¹ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu 'l-eş'âri 'l-Cezâiriyye*, 81.

²⁰² İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu 'l-eş'âri 'l-Cezâiriyye*, 82.

görmekli, rakibini ise kandil ve yıldızlar gibi daha aşağı bir seviyede tasvir eder. Bu tasvirler İbn Ali'nin üstünlük hissini pekiştiren ve rakibini küçümseyen bir edebi zaferdir.

5. Mersiye

Mersiye, Arapçada "رثى، يرثى، رثاء" fiilinden türemekte olup merhamet ve şefkat anlamına gelmektedir.²⁰³ Terimsel olarak mersiye, bir kişinin ölümünü ifade eden, onun erdemlerini, iyiliklerini ve övgüye değer yönlerini şiirle dile getiren bir edebî türdür.²⁰⁴ Anlam bakımından mersiye ile medih arasında fark bulunmamakla birlikte duygu yönünden ayrılmaktadırlar. Medih, hayranlık ve beklenti duygularını barındırırken mersiye kayıp ve yas duyguları ile yoğrulmaktadır.²⁰⁵

Mersiye “şahsi mersiye” ve “toplumsal mersiye” olarak iki ana türe ayrılmaktadır: Şahsi mersiye; bir kişinin kaybettiği yakınına duyduğu derin acı ve özlemi dile getirdiği şiir türü olarak tanımlanmaktadır. Bu türde, şair kaybın verdiği üzüntüyü gözyaşları ve hüznü dolu ifadelerle şiirleştirmektedir. Özellikle kadın şairler şahsi mersiye türünde öne çıkmıştır. Hansa'nın, kardeşi Sahr için yazdığı mersiyeler, bu türün en seçkin örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Toplumsal mersiyesine savaş sonrasında şairin, kabilesinin liderlerini ya da savaşta hayatını kaybeden üyelerini anarak onların kaybına duyduğu üzüntüyü dile getirdiği şiir türüdür. Bu türde, şair yas tutarken kabilesinin kahramanlarını övgüyle anmakta ve kabilesinin kaybını derin bir üzüntüyle ifade etmektedir.²⁰⁶

İbn Ali'nin, vefat eden eşine ithaf ettiği bir tek mersiyesi bulunmaktadır. Bu mersiye, şairin eşine olan derin sevgisini ve onun kaybının kendisinde bıraktığı büyük acıyı ve boşluğu etkileyici bir şekilde yansıtmaktadır. İbn Ali, mersiyesinde şöyle demektedir: [Tavîl] ²⁰⁷

1 إذا اشتكت العشاق من نظرة العين فأذني التي قادت فؤادي إلى الحين
2 غرست بسمعي حبة الحب في الحشا فصرت بها أجني ثماراً من الحزن

²⁰³ İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, 2/488.

²⁰⁴ Muştafâ Şâdiq er-Râfi'î, *Târîhu Âdâbi'l-'Arab* (Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, ts.), 3/72; Ali Eminoğlu, *Moritanya Arap Edebiyatı İbn Râzike ve şiirleri kitabı* (Konya: Yediveren kitap, ts.), 62-63.

²⁰⁵ Tîlîmât - el-Eşkar, *el-Edebü'l-Câhilî*, 194.

²⁰⁶ Tîlîmât - el-Eşkar, *el-Edebü'l-Câhilî*, 196-202.

²⁰⁷ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 79.

3 فَيَا سَلَوْتِي أُوَدِّعْتُكَ اللَّهُ فَادْهَبِي
 4 أَبْعَدَ امْتِطَاءِ الْعِزِّ وَالِدَهْرِ مُقْبِلُ
 5 خَضَعْتُ عَلَى مَا كَانَ مِنِّي مِنَ الْعَلَا
 6 وَيَا عَجَبًا قَدْ بَعْتُ رُشْدِي بِضِدِّهِ
 7 حَمَانِي وَرُودُ الْوَصْلِ حَظِّي فَهَذَا أَنَا
 وَيَا شَقَوْتِي أَقْصَى الْكَرَى عَنِ حِمَى الْجَفْنِ
 عَلَيَّ بِأَنْوَاعِ الْمَسْرَاتِ وَالْأَمْنِ
 وَعَلَّلْتُ نَفْسِي وَالتَّعْلُلُ لَا يُغْنِي
 فَحَسْبِي خَسَارًا مِنْكَ يَا صَفْقَةَ الْغُبْنِ
 طَرِيحٌ بِأَشْجَانِي عَلَى سَاحِلِ الْبَيْنِ

- 1 Aşıklar göz bakışlarından şikayet ederken, benim kalbimi felakete sürükleyen kulağım oldu.
- 2 Kulaklarımla aşk tohumunu yüreğime ekdim, o tohumdan artık yalnızca hüznün meyveleri topluyorum.
- 3 Ey tesellim, seni Allah'a emanet ettim, git artık! Ey kederim, uykuyu gözlerimden uzaklaştırdın.
- 4 Yücelik tahtına oturmuşken ve zaman bana türlü neşeler ve güven sunarken, şimdi mi bunlar sona erdi?
- 5 Bir zamanlar sahip olduğum yüceliğe boyun eğdim; kendimi avutmaya çalıştım ama avunma çare olmadı.
- 6 Ne gariptir ki doğru yolumu onun zıttıyla değiştirdim, ey hüsran! Bu alışverişten aldığım zarar yeter bana!
- 7 Bana kavuşma lütfedilmişti ama şimdi ayrılık sahilinde kederlerimle yere serilmiş bir haldeyim.

İbn Ali, mersiyesinin ilk beyitinde, sevdiği eşini kaybetmenin kendisinde yarattığı derin acıyı dile getirir. Şair bu beyitte sevgiyi işitmeye atfederek eşinin artık duyamadığı sesine duyduğu özlemi ifade etmektedir. Bu yaklaşım, daha önceki gazellerinde, sevgiyi görmeye atfederek güzelliği gözle anlamlandırdığı ifadeleriyle bir tezat oluşturmaktadır. İkinci beyitte İbn Ali, eşine duyduğu sevgiyi kalbine dikilmiş bir tohuma benzetir; eşini kaybettikten sonra bu tohum, üzüntü ve kederin hasat edildiği bir kaynağa dönüşmüştür. Üçüncü, dördüncü ve beşinci beyitlerde ise şair, duygularında şairane bir tezat sergiler. Teselli (sükûnet ve umut) ile keder (acı ve ıstırap) arasında gidip gelir. Bu beyitler, İbn Ali'nin bir yandan umuda tutunmaya çalışırken diğer yandan acıya boyun eğdiği ikilemli ruh hâlini yansıtmaktadır. Ayrıca geçmişte eşiyile birlikte yaşadığı neşe ve huzur dolu günleri, eşini kaybettikten sonra

yaşadığı acı dolu anlarla kıyaslayarak zamanın tezatlık dolu değişimini güçlü bir şekilde vurgulamaktadır.

Altıncı beyitte, İbn Ali ticarete büyük bir kayba uğramış ve bu nedenle kedere boğulmuş bir tüccara benzetmektedir. Yedinci beyitte ise şair kendisini "ayrılık kıyısı" olarak adlandırdığı sembolik bir mekânda, anıların ve pişmanlıkların ağırlığı altında kalmış bir beden olarak tasvir etmektedir. Bu kıyı, acının ve özlemin bulunduğu bir yer olarak şairin ruh hâlini çarpıcı bir şekilde betimlemektedir.

Daha sonra İbn Ali, eşinin eceli gelip onu kaybettiği anları ve onu defnederken yaşadığı duyguları şu şekilde tasvir etmektedir : [Tavîl]²⁰⁸

وَحَيَّلْتُ أَنِّي كُنْتُ مِنْ سَاكِنِي عَدْنِ	رَأَيْتُ بِهَا عَصَرَ الشَّبَابِ مُعَاصِرِي	1
فَزَعَزَعَ مِنْ عَرْشِي وَضَعُضَعَ مِنْ رُكْنِي	فَمَا رَاعَنِي إِلَّا النَّوَى صَاحَ صَيْحَةً	2
وَرِيحَانَتِي قُومِي إِلَى مَنْزِلِ الدَّفْنِ	وَقَالَ لِمَنْ كَانَتْ حَيَاتِي وَرَاحَتِي	3
فَأَصْبَحْتُ مَسْلُوبَ الْحِجَا ذَاهِلَ الذُّهْنِ	فَحَالَتْ يَدُ الْأَقْدَارِ بَيْنِي وَبَيْنَهَا	4

- 1 Gençlik dönemimi onunla birlikte yaşadım ve kendimi cennet gibi bir yer olan Aden'in sakinlerinden biri olarak hayal ettim.
- 2 Derken ayrılık, bir çılgınlıkla beni şaşkına çevirdi, tahtımı sarsıp direklerimi yıktı.
- 3 Hayatım, huzurum ve sevincim olan kişiye seslendi: "Kalk, mezar evine git!"
- 4 Kaderin eli beni onunla arama koydu, aklımı yitirmiş, zihnim karmakarışık bir hale geldim.

İbn Ali'nin bu beyitlerde, adeta bir film sahnesi gibi eşinin hayatındaki yerini ve onunla yaşadığı mutluluk anlarını gözler önüne serdiği söylenebilir. İlk beyitte, sevgilisiyle geçirdiği mutlu günleri "Aden" ile ilişkilendirerek bu günleri cenneti veya ideal bir mutluluk mekânını simgeleyen bir dönem olarak tanımlamıştır. İkinci beyitte ise büyük bir kaybın şokunu ve bunun hayatının temellerini nasıl sarstığını betimlemiştir. "Çılgılık" ifadesi, hem ölen kişinin yakınlarının yas sırasında yükselen ağıtlarını hem de kıyamet gününe özgü dehşet ve korku sahnelerini çağrıştırmaktadır. Bu durum, şairin eşinin ölüm anına tanıklık ettiğini de ima etmektedir. Üçüncü beyitte, son derece duygusal ve hüznü bir şekilde, eşinin mezara götürülüşünü ve bunun nihai

²⁰⁸ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu 'l-eş 'ârî 'l-Cezâiriyye*, 79.

bir ayrılığın simgesi olduğunu anlatmıştır. Bu, vedanın geri dönülmez bir noktaya ulaştığını açıkça ifade etmektedir. Dördüncü beyitte ise kaderin onları ayırdığı ve bu ayrılığın şairi düşüncelerini allak bullak ettiğini dile getirilmiştir. Bu beyit, İbn Ali'nin kaybın etkisiyle aklını ve iradesini yitirdiğini, derin bir keder ve şaşkınlık içinde olduğunu çarpıcı bir şekilde yansıtmaktadır.

İbn Ali, beyitlerini kalbinde taşıdığı ayrılık acısını dile getirerek ve sevgilisini yeniden görüp göremeyeceğini sorarak bitirir. Bu sorusu çaresiz bir aşkın özlem dolu ifadesini yansıtmaktadır. Şair, onu tekrar görmenin aşk ateşini söndürüp söndürmeyeceğini merak ederek şöyle demektedir: [Tavîl]²⁰⁹

بِظِلِّ رِضَاهَا قَطُّ أَوْ قَرَبَتْ مِنِّي	وَنَازَعَنِي فِكْرِي لِمَنْ لَمْ تُظَلِّنِي	1
أَبْصَرُهَا يَوْمًا إِلَى صَدْرِهَا تُدْنِي	فَيَا لَيْتَ شِعْرِي وَالْأَمَانِي ضُلَّةً	2
تَرُدُّ حَيَاتِي بَعْدَمَا ذَهَبَتْ عَنِّي	وَأَرَشَفُ مِنْ تِلْكَ الْمَرَاشِفِ قَهْوَةً	3
وَلَوْلا التَّجْنِي مَا دَرَى الْوَصْلَ مَنْ يَجْنِي	وَلَوْلا عَذَابُ الْقَلْبِ لَمْ يُعَذِّبِ الْهَوَى	4
أَتَقَنَّتْ صُنْعَ الْحُسَامِ يَدُ الْقَيْنِ	وَلَوْلا لَهَيْبُ النَّارِ يَزْدَادُ حَرَّهُ لَمَا	5

- 1 *Düşüncelerim, asla hoşnutluğunun gölgesine sığınmadığım ya da bana yakınlaşmayan o kişiye yöneldi.*
- 2 *Ah, keşke bilseydim! Umutlar bir aldanış olsa da, bir gün onu göğsüne yaklaşırken görebilecek miyim?*
- 3 *Dudaklardan bir kahve yudumlayacak mıyım ki bu, kaybolan hayatımı geri getirsin?*
- 4 *Eğer kalbin azabı olmasaydı, aşk da azap vermezdi, eğer eziyet olmasaydı, vuslat kim için değerli olurdu?*
- 5 *Eğer ateşin harareti artmasaydı demircinin eli, kılıcı bu kadar mükemmel işleyemezdi.*

Bu beyitler, aşkın tutarsız yönlerini derinlemesine ele alır ve özlem, mahrumiyet, acı ile ıstırap gibi farklı duyguları bir araya getirir. Şair, yeniden bir araya gelme umudunu dile getirirken aynı zamanda gerçekleşmeyeceği düşünülen hayallerin getirdiği umutsuzluğu da işler. Bu ifadeler, şairin duygusal dünyasını ve kayıplarla

²⁰⁹ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu 'l-eş 'ârî 'l-Cezâiriyye*, 79.

şekillenen tecrübelerini hem gazel hem de mersiye türündeki eserlerinde ustaca yansıttığını göstermektedir.

6. Medih

Dil açısından, Arapçada "مدح، بمدح، مدحا" kökünden türeyen medih kelimesi, güzel övgülerde bulunmayı ifade eder ve hicvin zıddıdır. Bu kelime, kişinin iyi yönlerini güzel sözlerle betimleme anlamını taşır.²¹⁰ Terimsel olarak ise medih, övülen kişinin doğuştan gelen ya da sonradan kazanılmış niteliklerini, ister gerçek ister abartılı bir şekilde, diğerlerinden üstün olduğunu vurgulayan şiirsel bir amaçtır.²¹¹ Medih ile gazel arasında bazı benzerlikler bulunsa da Kadı Kudâme b. Ca'fer, *Naḳdu'ş-Şi'r* adlı eserinde, medihin genellikle erkeklere yönelik bir övgü türü olduğunu ve kadınlara yönelik olmadığını ifade etmiştir.²¹²

Medih ve şairlerin övdükleri kişilere yönelttikleri övgüler genellikle iki temel sebebe dayanır. Birincisi, maddi bir çıkar gözetmeksizin, tamamen samimi bir sevgiye dayalı övgüdür. Örneğin, Hassân b. Sâbit'in Hz. Peygamber'e duyduğu derin sevgi ve takdirle yazdığı medihler bu türün en güzel örneklerindedir. İkincisi ise maddi kazanç ve sosyal statü arayışıdır. Şairlerin, övdükleri kişilerin mal, mevki, ya da siyasi güçlerinden faydalanma arzusu veya saraylardan, yöneticilerin meclislerinden ödüller ve ayrıcalıklar elde etme isteği bu tür medihlerin temel motivasyonunu oluşturur. Arap edebiyatında bu tarz ikinci tür medihlerin sayısız örneği bulunmaktadır.²¹³

Eleştirilenler, medih şiirlerinde övgü konusu yapılabilecek nitelikleri dört ana başlıkta toplamışlardır: akıl, adalet, cesaret ve iffet. Bu ana niteliklerden türeyen yan nitelikler de medihte yer bulabilir. Örneğin, cömertlik adaletin, haya aklın, kanaat ise iffetin bir yansımasıdır. Aynı şekilde, kötülük ve ahlaksızlıkları reddetmek ise cesaretle ilişkilendirilir. Bu dört temel özellik, medih şiirlerinin temellerini oluşturmaktadır.²¹⁴

Medihte yalnızca bu dört temel özelliğin gözetilmesi yeterli değildir. Övülen kişinin durumu, çevresi ve sosyal ortamı da dikkate alınarak şairin duygularını,

²¹⁰ İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, 5/308.

²¹¹ Tılimât - el-Eşkar, *el-Edebü'l-Câhili*, 160; Muhammed Vehbi Dereli, *Osmanlı Dönemi Bediyyat Şairlerinden Aişe el-Bauniyye ve Peygamber Methiyyeleri* (Gece Kitaplığı, 2014), 37-38.

²¹² İbn Câ'fer, *Naḳdu'ş-Şi'r*, 20.

²¹³ Tılimât - el-Eşkar, *el-Edebü'l-Câhili*, 160.

²¹⁴ İbn Ca'fer, *Naḳdu'ş-Şi'r*, 20-22.

anlamları, imgeleri ve üslubu bu bağlamda uyumlu bir şekilde şekillendirilmelidir. Şair, övdüğü kişiye yönelik hislerini bu unsurları göz önünde bulundurarak dile getirmelidir.²¹⁵

İbn Ali'nin medih türünde yazdığı kasideler içerik ve temaları açısından ele alınacaktır. Şairin bu alandaki eserleri beş kasideden oluşmakta olup toplamda 72 beyittir. Bu kasideler şu şekilde kategorize edilmektedir:

6.1. Nebevî Medihleri

İbn Ali el-Cezâirî'nin Hz. Peygamber'i övdüğü kasidelerden biri, Rasulullah'a duyduğu özlemi ve derin bağlılığını dile getirmektedir. Bu kasidede Hz. Peygamber'e olan sevgisini ve onun aşkıyla dolup taşan kalbini samimi bir şekilde ifade etmektedir. Şair, Muhammedî sevginin gerçek mahiyetini ve bu sevginin aşığına etkilerini açıkça ortaya koymaktadır. Kasidenin girişinde şu ifadeler yer almaktadır: [Basît]²¹⁶

وَمُنْتَهَى الْحُسْنِ وَالْجَمَالِ	إِلَيْكَ يَا سَيِّدَ الْمَلَأَحِ	1
مِنْ شِدَّةِ التَّيِّهِ وَالْإِدْلَالِ	رَسُولُ شَوْقِي أَتَاكَ يَشْكُو	2
وَدَعَّ مِنَ الصَّدِّ وَالْحَفَا	صِلْنِي تَرَ الْوَدَّ كَيْفَ يَحْلُو	3
بِأَنْسِكَ الرَّائِقِ الصَّفَا	وَعِلُّ الصَّبِّ فَهُوَ يَسْأَلُو لَمَّا	4
مِنْ ذَلِكَ الرَّسْمِ أَحْرَفَا	لَمَّا فَشَى الْحُبُّ صَارَ يَتْلُو	5

1 Ey güzelliklerin efendisi! Ey güzellik ve zarafetin zirvesi olan kişi!

2 Hasretimin elçisi sana geldi, şaşkınlık ve nazın şiddetinden şikâyet ediyor.

3 Bana kavuş ki sevginin nasıl tatlı olduğunu göresin, bırak artık uzak durmayı ve kırgınlığı.

4 Aşığın dertleri, senin güzel dostluğunla huzura kavuşunca sona erer.

5 Aşk yayıldığında, o resmin harflerini okumaya başlar.

Bu beyitlerde İbn Ali, Hz. Peygamber'i (s.a.v) en yüce güzellik ve mükemmellik sıfatlarıyla tasvir etmektedir. Şairin kullandığı "Seyyidü'l-Melâh"

²¹⁵ Râbiḥa, eṣ-Şi'ru'l-Cezâ'irî fi'l-Fetrati'l-'Oṣmâniyye, İbn 'Ammâr Enmûzecen, 196.

²¹⁶ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, Dîvânu'l-eş'ârî'l-Cezâiriyye, 106.

(Güzelliklerin Efendisi) nitelemesi, Hz. Peygamber'in hem ruhi hem de fiziki açıdan insanlığın ulaşamayacağı bir mükemmellik örneği olduğunu vurgulamaktadır. Bu eşsiz konum, ne kendisinden önceki peygamberler ne de sonraki insanlar için söz konusu değildir.

Şair, Hz. Peygamber'e duyduğu derin özlemi, duygularını bir elçi metaforu üzerinden aktarmaktadır. Bu elçinin, şairin hüznü ve hasretini Hz. Peygamber'e iletmek üzere yola çıkması, İbn Ali'nin Peygamber sevgisindeki samimiyeti ve derinliği etkileyici bir şekilde yansıtmaktadır. Bu üslup, şairin Hz. Peygamber'e olan manevi bağının gücünü açıkça ortaya koymaktadır.

Daha sonra İbn Ali, Hz. Peygamber'e (s.a.v) manevi yakınlık arzusuyla içten bir şekilde hitap etmektedir. Şair, Hz. Peygamber'in (s.a.v) anılmasının kalbin dertlerini giderdiğini, ruhu arındırdığını ve derin bir huzur ve safiyet getirdiğini ifade etmektedir. Onun sevgisini tasvir ederken İbn Ali, içten övgü ile derin bir özlemi harmanlayan güçlü bir şiirsel anlatım sergilemektedir. Ardından, doğrudan Hz. Peygamber'e (s.a.v) hitap ederek şu ifadeleri kullanmaktadır: [Basît]²¹⁷

1 مُحَمَّدٌ أَنْتَ هُوَ رَاحِي وَأَنْتَ رُوحِي وَأَنْتَ بَالِي
2 فَلَا تَدْعِنِي أَظْلُ أَشْكُو مِنْ ذَلِكَ الْوَجْهِ يَا غَزَالُ

1 *Muhammed! Sen benim rehberimsin, sen benim ruhumsun ve sen benim huzurumsun.*

2 *Ey Ceylan! Beni o yüzün özlemiyle şikâyetler içinde bırakma.*

Bu iki beyitte şair, Hz. Muhammed'e (s.a.v) duyduğu derin sevgi ve bağlılığı etkileyici bir şekilde ifade etmektedir. Şair, Hz. Peygamber'i (s.a.v) huzurun, rûhî dinginliğin ve zihnî sükûnetin kaynağı olarak tanımlayarak onun, hayatında ilham ve huzurun merkezi bir figürü olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber'e (s.a.v) içten bir yakarış ve umut dolu bir üslupla seslenerek kendisini yalnız bırakmamasını ve acılar içinde kalmasına izin vermemesini dile getirmektedir. Şair, "ceylan" metaforunu kullanarak, Hz. Peygamber'in (s.a.v) zarafetini ve güzelliğini tasvir etmektedir. Bu metafor, hem fizikî hem de rûhî güzelliği bir araya getirerek

²¹⁷ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 107.

şairin hayranlık ve sevgisini daha güçlü bir şekilde yansıtmaktadır. Kasidesini şu ifadelerle tamamlamaktadır: [Basît]²¹⁸

فِي رَوْضَةِ الْحُسْنِ كَالْقَضِيبِ	1 مَنْ لِي بِهِ أَهْيَفًا يَمِيسُ
وَلَّاحَ فِي ثَغْرِهِ الشَّيْبِ	2 تَرَصَّعَ اللُّؤْلُؤَ النَّفِيسِ
فَالْعَقْلُ مِنْ رَشْفِهِ يَغِيبُ	3 وَرَيْقُهُ الْعَذْبُ خَنْدَرِيسُ
فِي سُكْرِ مَزْجِهِ زُلَّالُ	4 فَهَلْ عَلَى الصَّبِّ مِنْ جُنَاحِ
إِنْ حُرْمُوا ذَلِكَ الْخَلَّالُ	5 فَقُلْ لِأَهْلِ الْهَوَى لِيَبْكُوا

- 1 Kimdir bana, güzellik bahçesinde narin bir dal gibi salınan o zarif bedeni getirip sunacak?
- 2 Değerli incilerle süslenmiş bir güzellik, o parlak dişlerinin arasında belirmiştir.
- 3 Onun tatlı tükürüğü, eski yılların şarabı gibidir; bir damlası bile akli baştan alır.
- 4 Bu saflıkla harmanlanmış sarhoşlukta, âşığın bir suçu olabilir mi?
- 5 Aşk ehline söyleyin, eğer bu helalden mahrum kalırlarsa ağlasınlar!

İbn Ali, bu beyitlerde Hz. Muhammed'i (s.a.v) öven derin bir metafor kullanarak Peygamber'in özelliklerini geleneksel tasvirlerin ötesine geçerek anlatmaktadır. Şair, hem fizikî hem de rûhî güzelliği vurgulamaktadır. Hz. Peygamber'i, "güzellik bahçesinde yürüyen narin bir dal" olarak betimlemesi, onun zarafetini ve yaratılışındaki mükemmelliği ifade etmektedir. "Güzellik bahçesi", cenneti ve ulaşılamaz bir mükemmelliği temsil etmekte olup Peygamber'in evrenin en üstün ve en güzel unsurlarıyla ilişkilendirildiğini göstermektedir.

Şairin, Peygamber'in mübarek ağzından çıkan "hendis şarabı"na benzetmesi ise onun sözlerinin ve sünnetinin Müslümanlar için bir şifa ve huzur kaynağı olduğunu ima etmektedir. Bu tasvir, yalnızca fiziksel değil aynı zamanda rûhî bir etkiden bahsetmekte ve Peygamber'in rehberliğinin hayatın anlamını yeniden kazandırdığına işaret etmektedir.

Bu beyitler, İbn Ali'nin tasavvufî bir şiir yaklaşımını benimsediğini açıkça ortaya koymaktadır. Şair, sembolizm aracılığıyla okuru yüzeysel anlamların ötesine

²¹⁸ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'ârî'l-Cezâiriyye*, 107.

geçirerek derin manevi kavramlara yönlendirmektedir. Bu üslup, özellikle Bûsîrî'nin Bürdesi, İbn Arabî ve Hallâc gibi tasavvuf şiirinin öncülerinin etkisini yansıtmaktadır. İbn Ali, bu yaklaşımıyla Peygamber sevgisini hem estetik hem de derin bir manevi bağlamda ifade etmektedir.²¹⁹

6.2. Âlimler Medihleri

İbn Ali el-Cezâîrî'nin şiirlerinde, ilim ve âlimlere duyduğu saygıyı ve onların yüce konumlarına verdiği değeri yansıtan örnekler bulunmaktadır. Şair, bu temayı iki kasidesinde işlemektedir. Bu kasidelerden birinde, kendisine aynı duygularla karşılık veren Fas âlimlerini; diğesinde ise Tetuanlı Ahmed el-Verzâzî'yi övmektedir. Şair, Fas âlimlerinin kendisini öven kasidesine cevaben şu dizeleri kaleme almıştır: [Tavîl]²²⁰

بَلْفِظِ بَدِيعِ رَائِقٍ وَمَعَانِ	يَمِينًا لَقَدْ أَظْهَرْتَ سِحْرَ بَيَّانِ	1
تَقَاصِرَ عَنْهُ النُّجْمُ وَالْقَمَرَانِ	بَنَيْتَ بِهِ قَصْرًا مِنَ الْمَجْدِ شَامِخًا	2
وَأَطْلَعْتَهُ كَالشَّمْسِ فِي اللَّمَعَانِ	وَضَعْتَ بِهِ تَاجًا عَلَى مَفْرَقِ الْعُلَا	3
وَأَطْلَقْتُ فِي عَيْبِكَ طَلْقَ لِسَانِي	فَسَرَّحْتُ فِكْرِي بَعْدَ طُولِ ثِقَافِهِ	4

- 1 *Yemin olsun ki sözlerinin büyüsunü, güzel ifadelerini ve etkileyici anlamlarını ortaya koydun.*
- 2 *Bu sözlerle, yıldızların ve iki ayın bile erişemeyeceği bir şan kalesi inşa ettin.*
- 3 *Bu övgüyle, yüceliklerin başına bir taç koydun ve onu parlak bir güneş gibi yükselttin.*
- 4 *Uzun süren bir tereddüitten sonra düşüncelerimi serbest bıraktım ve dilimi senin yüceliklerini övmek için özgürce konuşturdum.*

Bu beyitler, güneş, ay ve yıldız metaforlarıyla övgünün gücünü ortaya koyarken Fas âlimlerine duyulan derin saygı ve takdiri ifade etmektedir. Şair, bir yeminle başlayarak bu duygularının samimiyetini vurgulamış ve Fas âlimlerinden gelen övgü dolu kasidenin etkisinden hayranlık duyduğunu dile getirmiştir.

İbn Ali bu hayranlığını ifade ettikten sonra Fas'a seyahatin ve oradaki âlimlerle buluşmanın zorluğuna dikkat çekerek şöyle devam etmektedir: [Tavîl]²²¹

²¹⁹ Shawish Murad, *Kuşayrî Risâlesi'nde Tasavvufî Şiirlerin Özellikleri*, 2021, 20/465-471.

²²⁰ İbn 'Ammâr el-Cezâîrî, *Dîvânu'l-eş'ârî'l-Cezâiriyye*, 73.

²²¹ İbn 'Ammâr el-Cezâîrî, *Dîvânu'l-eş'ârî'l-Cezâiriyye*, 73.

وَأَفْلَاكُ السَّعْدِ فِي دَوْرَانِ

وَأَرْخَتْ حِجَابَ الْبُعْدِ بَعْدَ تَدَانِ

1 فَلَوْ كَانَ نَجْمُ الْحَظِّ مِنِّْي طَالَعَا

2 لَمَا حَالَتْ الْأَيَّامُ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ

1 Keşke benim için talihin yıldızı doğsaydı ve mutluluk gökleri lehime dönseydi.

2 Günler sizinle arama girmemiş ve yakınlıktan sonra uzaklık perdesini çekmemiş olurdu.

Bu beyitlerde, İbn Ali, zamanın getirdiği ayrılığın ve uzaklığın acısını güçlü sembollerle dile getirmektedir. "Talih yıldızı" ve "saadet felekleri" gibi ifadelerle şair, kendisine eşlik etmeyen şansı ve mutluluğa erişememesini ifade etmektedir. Bu imgeler, şairin hayal kırıklığını ve kadere karşı hissettiği çaresizliği derinlemesine yansıtmaktadır.

Ayrıca "uzaklık perdesi" metaforu, zamanın sevdikleriyle arasına koyduğu engelleri betimlemekte, bu engellerin şairde yarattığı yalnızlık ve izolasyon hissini derinleştirmektedir. Şair, arzularına ulaşma isteği ile bu arzuların gerçekleşmemesi arasında sıkışmış bir şekilde mücadele içinde olduğunu göstermektedir.

Bu beyitler, İbn Ali'nin içsel çatışmalarını ve zamanın zorluklarına karşı hissettiği derin acıyı edebi bir titizlikle ifade etmektedir.

İbn Ali, çağdaşı olan Faslı büyük âlim Ahmed b. Muhammed b. Abdullah lakabıyla bilinen Ebû'l-Abbâs el-Verzâzî el-Deraî et-Tetuanî'yi öven bir kaside kaleme almıştır. Hadis ilmiyle tanınan el-Verzâzî, "Tetuan'ın Bilgini ve İftiharı" unvanıyla meşhurdur. Şair, el-Verzâzî'nin Cezayir'e yaptığı bir ziyaretle eşzamanlı olarak şu beyitleri yazmıştır: [Tavîl]²²²

فَقَدْ زَارَنَا شَيْخُ الْمَشَايخِ أَحْمَدُ

مُحِيًّا قَدْ بَدَتْ أَنْوَارُهُ تَتَوَقَّدُ

مِنَ الْمَغْرِبِ الْأَقْصَى وَلَا أَتَرَدُّ

وَذَا عَكْسُ مَا قَدْ كَانَ لِلشَّمْسِ يُعْهَدُ

وَفِي خَلْدِي أَنْتَ الْإِمَامُ الْمُجَدِّدُ

1 خَلِيلِي عَادَ الْأَنْسُ وَالْعُودُ أَحْمَدُ

2 رَأَيْنَا مُحِيَّاهُ السَّعِيدَ وَيَا لَهُ

3 فَاشْهَدْ أَنَّ الشَّمْسَ قَدْ طَلَعَتْ لَنَا

4 وَقَدْ فُتِحَتْ أَبْوَابُ تَوْبَتِنَا بِهَا

5 فَمَا لَكَ قَدْ أَصْبَحْتَ مَا لَكَ عِلْمُهُ

²²² İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'ârî'l-Cezâiriyye*, 92.

6 فَجُدْ لِي بِمَا أَرْجُوهُ مِنْكَ فَإِنِّي رَأَيْتُكَ كَنَزًا لِلذَّخَائِرِ يُقْصَدُ

- 1 *Ey dostlarım, huzur geri geldi ve daha da güzelleşti çünkü büyük şeyh Ahmed bizi ziyaret etti.*
- 2 *Onun mutlu çehresini gördük, yüzünden yayılan ışıklar parıldıyordu.*
- 3 *Şahit olun, güneş bize batıdan doğdu, bundan hiç şüphe etmiyorum.*
- 4 *Onunla birlikte tövbe kapılarımız açıldı. Bu durum, güneşin alışılmadık bir şekilde doğmasına benzer.*
- 5 *Ey Ahmed! Bilginle herkesten üstün oldun. Kalbimde sen, dinin yenileyen imamısın.*
- 6 *Bana ümit ettiğim şeyleri cömertçe ver çünkü seni, aranan bir hazine olarak görüyorum.*

Bu beyitlerde şair, Şeyh Ahmed'i hem manevi güzelliğini hem de yenilikçi rolünü öne çıkaran bir üslupla övmektedir. Kaside, şeyhin ziyaretiyle birlikte huzurun ve mutluluğun geri döndüğünü ifade eden bir girişle başlamaktadır. Şair, "العود أحمد" ifadesini şeyhin gelişiyiyle birlikte bereket ve iyiliklerin yeniden başladığını ima etmek için sembolik bir şekilde kullanmaktadır.

İkinci beyitte, şeyhin yüzü "mutlu bir çehre" olarak tasvir edilir ve yüzünden saçılan nurlarla aydınlatıcı bir figür olarak betimlenir. Şair, bu ışığı karanlıkları dağıtan bir rehberlik sembolü olarak kullanarak şeyhin hem bireyler hem de toplum üzerindeki olumlu etkisini vurgulamaktadır.

Üçüncü ve dördüncü beyitlerde, şair "güneşin batıdan doğması" gibi güçlü ve sıra dışı bir metafora başvurarak şeyhin yerini ve önemini ifade etmektedir. Bu olağanüstü tasvir, şeyhin eşsiz bir yenilikçi ve manevi lider olarak algılandığını göstermektedir. Güneşin ters yönden doğması, şeyhin getirdiği manevi ve toplumsal yenilikleri simgelerken, "tövbe kapılarının açılması" ifadesi, şeyhin takipçilerine sunduğu ruhsal dönüşüm ve arınma imkânlarını yansıtmaktadır.

Üçüncü ve dördüncü beyitler arasında anlam bakımından ters bir ilişki bulunmaktadır. Kıyametin büyük alametlerinden biri olarak güneşin batıdan doğması, tövbe kapılarının kapanmasını simgeler.²²³

²²³ Beytin anlamı, Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'in şu hadisiyle örtüşmektedir: "Güneş batıdan doğuncaya kadar kıyamet kopmaz. güneş batıdan doğduğu zaman, insanların hepsi onu

Ancak Şeyh Ahmed'in batıdan doğan bir güneş gibi bu dünyada ortaya çıkışı, tam tersine, tövbe kapılarının hâlâ açık olduğunu ve şeyhin insanlara rehberlik ederek onları doğru yola çağırdığını ifade etmektedir. Bu zıtlık, şeyhin manevi ve toplumsal rolünü derinlemesine vurgular.

Beşinci beyitte, şair, Şeyh Ahmed'in ilminden ve onun bir "müceddid imam" (yenilikçi imam) olarak yüksek konumundan bahseder. Şeyh, dinî ve fikrî yeniliklerin sembolü olarak tasvir edilmiş ve onun ruhsal değerleri yeniden canlandırma rolü öne çıkarılmıştır.

İbn Ali, kasidenin sonunda Şeyh Ahmed'i "aranan bir hazine" olarak nitelendirir. Bu benzetme, şeyhin büyük etkisini ve insanların ona olan ihtiyaçlarını dile getirirken onun iyilik ve rehberlik kaynağı olarak ne kadar değerli olduğunu da ifade etmektedir.

6.3. Hükümdarların Medihleri:

İbn Ali el-Cezâirî'nin şiirlerinden, Endülüslü şair İbnü'l-Hatîb'in kral Mu'temid b. 'Abbâd için yazdığı beyitlere yazdığı tahmis örnek olarak ulaşmıştır. Şair, bu beyitlerde şunları dile getirmiştir:²²⁴

طَابَتْ بِذِكْرِكَ أَنْفَاسِي وَأَوْقَاتِي	1
وَأَنْتَ مِنْنِي مَحَلُّ الرُّوحِ فِي الذَّاتِ	
يَا غَائِبًا وَهُوَ مُحْفُوفٌ بِمِرْءَاتِ	2
قَدْ زُرْتُ قَبْرَكَ عَنْ طَوْعِ بَأْغَمَاتِ	
رَأَيْتُ ذَلِكَ مِنْ أَوْلَى الْمُهَمَّاتِ	3
أَنْتَ الَّذِي كُنْتَ لِلْعَارِفِينَ مُسْتَنَدًا	4
وَكَنْتَ أَعَذْبَ مَوْرِدٍ لِمَنْ وَرَدَا	
وَحَيْرٍ مَنْ كَانَ قَدْ وَفَى إِذَا وَعَدَا	5
لِمَ لَا أَزُورُكَ يَا أُنْدَى الْمُلُوكِ يَدَا	
وَيَا سِرَاجَ اللَّيَالِي الْمُدْلَهَمَاتِ	6
قَدْ فَلَ خَلْعُكَ مِنْ صَبْرِي وَمِنْ جَلْدِي	7
مَوْلَايَ مَوْلَايَ مَا تَنْفَكُ عَنْ خَلْدِي	
مَا رُئِيَ مِثْلَكَ فِي مَاضٍ وَمُعْتَقْدِي	8
أَقُولُ قَوْلًا وَذَاكَ الْقَوْلُ مُعْتَمَدِي	

görürler de toptan hepsi iman ederler." Bkz.: Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmi 'u 'ş-şâhîh*, çev. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Ravza Matbaacılık, 2009), 6/56.

²²⁴ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu 'l-eş'âri 'l-Cezâiriyye*, 86.

أَلَا تَرَى الدَّهْرَ فِي حَالٍ وَلَا آتٍ

- 1 *Senin anınla nefeslerim ve zamanım güzelleşir. Sen benim için ruhun özü gibisin.*
- 2 *Ey görünmez olan! Seni gönüllü olarak Aghmât'taki kabrinde ziyaret ettim.*
- 3 *Bunu en önemli görevlerden biri olarak gördüm.*
- 4 *Sen, âriflerin dayanağı ve gelenler için en tatlı kaynaktın.*
- 5 *Söz verdiğinde sadık kalanların en iyisi sendin. Ey cömert kralların en şerefli! Seni neden ziyaret etmeyeyim?*
- 6 *Ey karanlık gecelerin kandili!*
- 7 *Tahttan indirilişin, sabrımı ve dayanıklılığımı kırdı. Efendim, sen asla aklımdan çıkmazsın.*
- 8 *Senin gibi biri geçmişte görülmedi, kesin inandığım ve kabul ettiğim bir söz söylüyorum*
- 9 *Görmez misin dünyayı şuanda ve âtide/gelecekte*

Bu beyitlerde İbn Ali, İbnü'l-Hatîb'in izinden giderek kral Mu'temid b. 'Abbâd'a olan derin bağlılığını ifade etmektedir. Şair, Mu'temid'i kendi varlığının ruhu olarak tanımlamış ve onun liderlik ile insani erdemlerini, "âriflerin dayanağı" ve "en tatlı kaynak" gibi ifadelerle yüceltmıştır. Şair, Mu'temid'in Aghmât'taki kabrini ziyaret etmeyi kutsal bir görev olarak görmüş ve bu ziyaretin onun ölümsüz değerine duyulan saygıyı temsil ettiğini dile getirmiştir.

Şair, Mu'temid'in kaybının kendi sabrı üzerindeki derin etkisini dile getirirken, zamanın değişkenliğine ve insanların adalet ile hikmetten mahrum kalışına yönelik eleştirilerini de ifade etmektedir. Bu yönüyle, Mu'temid b. 'Abbâd, İbn Ali için hikmet ve sadakatin ebedi bir sembolü olarak görülmektedir.

Öte yandan, Osmanlı sultanlarına dair İbn Ali'nin elimizde yalnızca bir paşanın deposunu tasvir eden şiiri bulunmaktadır. Bu konuya, tasvir bölümünde değinilecektir.

7. Dini Şiir

Dini şiir genel anlamıyla, İslamî değerlerle dolu bir iç dünyadan gelen yaratıcı şiirsel ifade olarak tanımlanmaktadır.²²⁵ Hem nazım hem de nesir türünde, zühd, hikmet ve münacat gibi dini kavramları içeren eserleri kapsamaktadır. İbn Ali,

²²⁵ Vefâ Ben Thâbit, *eş-Şi'ru'd-Dînî ve'n-Nez'a el-İslâhîyye ve'l-'Alâkatü Beynehümâ* (Tiyâret: Câmî'atü İbn Haldûn, Yüksek Lisans, 2019), 15.

yaşamında derin bir dini birikime sahip olduğundan, edebiyatında bu birikimi yansıtan şiirler kaleme almıştır. Bu bağlamda Cezayir’de meşhur olan, edep ve ilim talebine teşvik konulu, 41 beyitlik bir kaside ve mevcut divanında dağınık olarak bulunan bazı dini içerikli kıtalar örnek olarak gösterilmektedir.²²⁶

7.1. Hikmet

Hikmet kelimesi, dilde “hayvanın çenelerine geçirilen gem” anlamına gelmektedir ve sahibini kötü ahlaktan alıkoyduğu için bu şekilde adlandırılmaktadır.²²⁷

Terim olarak ise hikmet şiiri, bir toplumun yaşam koşullarından ve olaylarından ilham alınarak akıl yoluyla üretilmiş derin düşünce ve fikirlerin şiirsel bir anlatımla dile getirildiği bir tür olarak tanımlanmaktadır. Ancak bazı eleştirmenler, hikmet şiirinin temel şiir unsurları olan hayal gücü ve duygudan yoksun olması nedeniyle tam anlamıyla şiir sayılmadığını ifade etmektedir.²²⁸

İbn Ali'nin hikmet konulu şiirlerinden bazıları aşağıda sunulacaktır.: [Basî] ²²⁹

1 فُكِّلَ لِمَنْ يَعْتَنِي بِالْمَالِ يَجْمَعُهُ الْعِلْمُ أَفْضَلُ مِنْ مَالٍ وَمِنْ نَسَبِ
2 الْمَالِ يَفْنَى، وَيَبْقَى الْعِلْمُ صَاحِبُهُ مَا دَامَ حَيًّا - رَفِيعَ الْقَدْرِ وَالرُّتَبِ
3 وَالْعِلْمُ صَاحِبُهُ فِي رَاحَةٍ أَبَدًا وَالْمَالُ صَاحِبُهُ فِي الْكَدِّ وَالْتَعَبِ

- 1 Servet biriktirmeye düşkün olanlara de ki: “İlim, servetten ve soydan üstündür.”
- 2 Servet tükenir; ancak ilim, sahibi hayatta kaldığı sürece ona değer ve mevki kazandırmaktadır.
- 3 İlim, sahibi için daima huzurdur. servetin ise sahibi zahmet ve yorgunluk içindedir.

Bu beyitlerde İbn Ali, ilmi kalıcı ve üstün bir değer olarak sunarken serveti ve soyu geçici ve önemsiz göstermek için güçlü semboller kullanmaktadır. Şair, gerçek kalıcılığın insanın bilgisi ve birikimiyle sağlandığını, servetin ise maddi ve manevi bir yük olduğunu vurgulamaktadır.

²²⁶ Sedat Şensoy, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Hasan el-Bûrîni ve Dinî Şiirleri* (Konya: Palet Yayınları, 2019), 5.

²²⁷ Ebû Abdîrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî (Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, ts.), 3/67; el-Cevherî Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd, *Tâcü'l-luğa*, thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr (Beyrut, Lübnan: Dârü'l-İlmi, 1987), 5/1901; Ebu'l-Fağl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali Cemâluddîn el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Şâdir, 1414), 12/140.

²²⁸ Abdüazîz Atîk, *el-Edebü'l-'Arabî fî el-Endülüüs* (Beyrut: Dârü'n-Nahda'l-'Arabîa, 1986), 208.

²²⁹ Zuveyb, “Kaşîde fî talebi't-tahallî bi'l-âdâb ve'l-hassü 'alâ talebi'l-'ilm”, 92.

İbn Ali ayrıca nasihat içerikli hikmet şiirlerinde kibirden, ataletten ve geçmişle övünmekten kaçınmayı öğütlemekte; aynı zamanda sabır ve azimle çalışmayı teşvik etmektedir. Şairin bu temalardaki beyitlerinden bazıları şu şekilde aktarılmaktadır:

[Basî] ²³⁰

1	وَلَا تَقُلْ: إِنَّ أَبَائِي شَرَفْتُ بِهِمْ	لَيْسَ الْفَتَى مَنْ يَقُولُ الْيَوْمَ كَانَ أَبِي
2	وَكُنْ صَبُورًا عَلَى غَيْظِ الْحُسُودِ فَمَا	يُشَانُ -إِنْ وَضِعَ- الْيَاقُوتُ فِي اللَّهَبِ
3	لَا يَسْتَوِي الْعِقْدُ مِنْ دُرٍّ وَمِنْ وَدَعٍ	وَلَا السَّبِيكَةُ مِنْ صُفْرِ وَمِنْ ذَهَبِ
4	كَذَا الطَّبِيعَةُ مِنْ خُبْثٍ، وَمِنْ كَرَمٍ	وَالْحَنْظَلُ الْمُرُّ لَا يُقْتَسُ بِالرُّطَبِ

- 1 Geçmişteki atalarımın şeref buldum deme; mert kişi; “babam şöyleydi” diyen değildir.
- 2 Haset edenlerin öfkesine karşı sabırlı ol çünkü yakut, ateşe konsa bile değerini yitirmemektedir.
- 3 İnci gerdanlık, sahte boncukla bir tutulamaz; altın külçe, bakırla eşit olmamaktadır.
- 4 Aynı şekilde, kötü huylu ile asil insan da eşit olmamaktadır; acı elma, tatlı hurmaya benzemez.

Bu beyitlerde İbn Ali, geçmişteki başarılarla övünmenin gereksiz olduğunu, gerçek değerlerin bireyin bugünkü eylemleriyle ölçüldüğünü ifade etmektedir. Sabır ve azimle çalışmanın önemini vurgularken yakut ve altın gibi değerli unsurları sembol olarak kullanarak asil ruhun zorluklara karşı dayanıklılığını öne çıkarmaktadır. Ayrıca gerçek değerlerin sahte olanlarla karıştırılmaması gerektiğini vurgulayan mecazlar üzerinden insan karakterine dair derin bir felsefe sunmaktadır.

7.2. İlim Talebi

İbn Ali ’nin şiirlerinde, ilim talebine dair önemli mesajlar yer almaktadır. Aynı kasidede, ilim öğrenme sürecinin nasıl başlaması gerektiğine ve ilk adımların nasıl atılacağına dair öğütler vermektedir. Bu bağlamda şair, şu beyitlerde ilim talebinin temellerini açıklamaktadır: [Basî] ²³¹

1	لَا زِمَ - بُنِي - كِتَابَ اللَّهِ فَهُوَ لَنَا	أَجَلٌ مِنْ كُلِّ مَوْرُوثٍ وَمُكْتَسَبِ

²³⁰ Zuveyb, “Kaşîde fi talebi’t-tahallî bi’l-âdâb ve’l- haşşü ‘alâ talebi’l-‘ilm”, 92.

²³¹ Zuveyb, “Kaşîde fi talebi’t-tahallî bi’l-âdâb ve’l- haşşü ‘alâ talebi’l-‘ilm”, 92.

2	واصْرِفْ إِلَى حِفْظِهِ الْأَوْقَاتَ مُحْتَهِدًا	وانهض، ولا تشغل باللهو واللعب
3	فَإِنْ حَفِظْتَ كِتَابَ اللَّهِ وَأَنْفَقْتَ	عَلَيْكَ أَزْهَارَهُ فَانْهَضْ إِلَى الطَّلَبِ
4	وَحَصِّلِ النَّحْوَ، إِنَّ النَّحْوَ صَاحِبُهُ	مُعْظَمٌ بَيْنَ أَهْلِ الْفَضْلِ وَالْأَدَبِ
5	مَنْ لَمْ يَكُنْ عَالِمًا بِالنَّحْوِ كَانَ إِذَا	حَلَّ الْمَجَالِسَ مَعْدُودًا مِنَ الْخُشْبِ
6	وَكُنْ عَلَى الصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ مُحْتَفِظًا	فَإِنَّ تَارِكَهَا مُشْفٍ عَلَى الْعَطَبِ
7	حَصِّلْ فَرَائِضَهَا حِفْظًا وَمَعْرِفَةً	وَلَا تُضَيِّعْ لَهَا الْأَوْقَاتَ فِي سَبَبِ

- 1 *Evladım, Allah'ın kitabına sıkı sarıl. O bizim için miras alınan ya da kazanılan her şeyden daha yücedir.*
- 2 *Onu ezberlemeye zamanını gayretle ayır, ayağa kalk ve boş eğlencelerle vakit kaybetme.*
- 3 *Eğer Allah'ın kitabını ezberlersen ve onun çiçekleri sana açılırsa, ilim talebine yönel.*
- 4 *Nahiv ilmini öğren zira nahiv bilen, erdem ve edep ehli arasında saygı görmektedir.*
- 5 *Nahiv ilmini bilmeyen kişi, meclislere katıldığında odun gibi sayılmaktadır.*
- 6 *Beş vakit namazı koru zira onu terk eden, tehlike ile karşı karşıyadır.*
- 7 *Onun farzlarını ezberle ve öğren, vakitlerini boşa harcama.*

İbn Ali, ilim yolculuğuna başlayan bir talebenin ilk olarak Allah'ın kitabını ezberlemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Kur'an-ı Kerim'i ezberlemek, bereketi celbetmek ve hayrı elde etmek için temel bir adımdır ve tüm ilimlerin anahtarı olarak kabul edilmektedir. Bunun ardından, şair ilim öğreniminde ikinci adımın nahiv ilmini tahsil etmek olduğunu ifade etmektedir. İbn Ali 'ye göre, nahiv bilgisine sahip olmayan bir kişi, meclislerde konuşma yetkinliği göstermediği için adeta bir odun gibi görülmektedir. Bu ifadeyle, nahiv bilmenin bir insanın toplumsal itibarını artırdığı ve hatasız konuşmasını sağladığına dikkat çekilmektedir.

Şair, ayrıca beş vakit namazı muhafaza etmenin ve onu terk etmenin sakıncalarına işaret etmektedir. Ona göre, namazı terk etmek işleri durdurur ve bereketi ortadan kaldırır. Son beyitte ise İbn Ali, fıkıh ilminin de nahivden sonra öğrenilmesi gereken önemli bir ilim olduğunu dile getirmektedir. Özellikle farzların

öğrenilmesine ve uygulanmasına vurgu yaparak, ilim öğreniminin ibadetle bağlantısını bir kez daha öne çıkarmaktadır.

7.3. Eğitimde Tavsiyeler

İbn Ali, Cezayir’de hem müftülük hem de imamlık görevlerinde bulunmuş, bu görevleri sayesinde toplumun eğitimi ve bireylerle iletişim konularında geniş bir tecrübe kazanmıştır. Bu deneyim, şiirlerinde eğitimcilere ve öğretmenlere yönelik tavsiyeler olarak kendini göstermektedir. İbn Ali’nin şu beyitleri, öğretmenlere ve eğitimcilere yönelik önemli mesajlar içermektedir: [Basît]²³²

وَبَعْدُ: يَا أَيُّهَا الْأُسْتَاذُ أَنْتَ عَلَيَّ	1
أَفِدَةٌ عِلْمًا، وَكُنْ فِيمَا تَعَلَّمُهُ	2
لَا يَسْتَوِي صِغَرُ التَّعْلِيمِ مَعَ كِبَرِ	3
وَلتَكْسُهُ مِنْ جَمَالِ الْخَطِّ بِهَجَّتِهِ	4
وَرَاعَ فِيهِ حُقُوقًا أَنْتَ تَعَلَّمَهَا	5
تَهْدِيبِ ذَا الطُّفْلِ لَا تَغْفَلْ وَلَا تَغِبْ	
مِثْلَ الْمَشْحَذِ يَيْدِي رَوْنَقِ الذَّهَبِ	
فَاللِّينُ فِي الْغُصْنِ لَيْسَ اللَّيْنُ فِي الْخَطِّ	
حَتَّى يُرَى دُرًّا فِي كُلِّ مُكْتَبِ	
مِنْهَا الصَّدَاقَةُ، ثُمَّ الرَّعْيُ لِلنَّسَبِ	

- 1 Ey öğretmen! Bu çocuğun terbiyesinde senin görevin büyüktür. Sakın gaflete düşme veya ondan uzak kalma.
- 2 Ona ilim kazandır ve öğrettiklerinde, altının güzelliğini ortaya çıkaran bir mücevher ustası gibi ol.
- 3 Küçük yaşta eğitimle büyük yaşta eğitim bir değildir çünkü dal yumuşak iken şekil verilebilir, ama odun serttir.
- 4 Ona güzel yazı sanatını öğret ki yazdığı her şey bir mücevher gibi görünsün.
- 5 Çocuğun haklarına dikkat et. Bunlar arasında dostluk ve onun kimliğine saygı da bulunmaktadır

İbn Ali, birinci beyitte, öğretmenin sorumluluğunu hatırlatarak, bu görevin gaflete kapılmayı veya öğrencilerden uzaklaşmayı kaldırmadığını ifade etmektedir. İkinci beyitte, öğretmenin öğrencilere ilim kazandırması gerektiğini ve bunu bir mücevher ustasının altının güzelliğini cilalaması gibi yapması gerektiğini dile getirir. Bu metafor, çocuğun gizli potansiyelinin bir öğretmen tarafından işlenip ortaya çıkarılması gerektiğini vurgular.

²³² Zuveyb, “Kaşîde fi talebi’t-tahallî bi’l-âdâb ve’l-ħassü ‘alâ talebi’l-‘ilm”, 92.

Üçüncü beyitte, şair, öğrenmenin çocukluk ve yetişkinlik dönemlerinde farklı etkiler yarattığını belirtmektedir. Çocukluktaki eğitimi, yumuşak dalın kolayca şekillendirilmesine, yetişkinlikteki eğitimi ise sert odunun şekil verilmesinin zorluğuna benzetir. Bu, erken yaşta eğitimin bireyin karakterini ve kişiliğini şekillendirmedeki önemini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Dördüncü beyitte, İbn Ali, sanat eğitiminin, özellikle Arap hattının, çocuğun estetik ve duygusal gelişimindeki yerini vurgular. Güzel yazının, çocuğun eserlerine estetik bir değer ve sevinç kattığını ifade eder.

Son olarak şair, öğretmenleri çocukların haklarına saygı göstermeye davet etmektedir. İbn Ali, özellikle öğretmen-öğrenci ilişkisini güçlendiren dostane yaklaşımın ve öğrencinin kimliğine gösterilen saygının önemini vurgulamaktadır. Bu hakların korunması, öğrencinin hem bireysel gelişimini destekleyen hem de toplumsal kabulünü kolaylaştıran temel unsurlar olarak sunulmaktadır.

İbn Ali, şeyhlere karşı saygı ve edeple yaklaşmanın önemine dair şu beyitleri kaleme almıştır: [Basît]²³³

1 واحفظ لشيخك ما إن عشت حرمته واجعله في البر والتوقير مثل أب
2 قبل يديه إذا لاقته أبداً فكم أفادك من علم ومن أدب

- 1 Şeyhine yaşadığın sürece saygı göster, ona hürmette ve iyilikte baban gibi davran.
- 2 Ona her karşılaştığında ellerini öp zira o sana ne kadar ilim ve edep kazandırmıştır.

İlk beyitte, İbn Ali şeyhin konumunu bir babanın konumuna benzeterek ona karşı gösterilmesi gereken saygıyı vurgulamaktadır. Şeyh, ilim ve edep kaynağı olarak görülmekte, bu nedenle hak ettiği saygı ile zikredilmektedir. İkinci beyitte ise şeyhe duyulan minnettarlığın ve tevazunun bir göstergesi olarak onun ellerini öpme tavsiyesinde bulunmaktadır. Bu anne-baba ve âlimlere duyulan minnetin bir uzantısı olarak onların sahip olduğu üstün konumun kabulüne işaret etmektedir.

²³³ Zuveyb, “Kaşîde fi talebi’t-tahallî bi’l-âdâb ve’l- haşşü ‘alâ talebi’l-‘ilm”, 92.

7.4. Münacaat ve Af Dileme

İbn Ali'nin Allah'a yönelik içten yakarışlarını ve af dileyişini ifade ettiği şu iki beyitte derin bir tevazu ve içsel çelişki görülmektedir: [Tavîl]²³⁴

1 إلهي أطعتُ النفسَ والغِيَّ والصُّبَا
وقد حجتتني عن رضاك ذنوبُ
2 فإن كان ذنبي أزعج القلبَ خوفهُ
فحسُن رجائي فيك كيفَ يحيبُ

- 1 *Ey Rabbim, nefsim, yanlış yola ve gençlik arzularına uydum. Günahlarım beni senin rızandan alıkoydu.*
- 2 *Eğer günahlarımın korkusu kalbimi huzursuz ediyorsa, senin rahmetine olan ümidim nasıl boşa çıkabilir?*

Bu beyitlerde şair, Allah'a karşı duyduğu pişmanlığı, korkuyu ve umudu dengeli bir şekilde ifade etmektedir. İlk beyitte, nefsin arzularına ve gençlik heveslerine kapılarak yaptığı hataların farkında olduğunu dile getirir. "غِيَّ" ve "صُبَا" kelimeleri, şairin içsel çatışmasını ve doğru yoldan sapmasını sembolize etmektedir.

İkinci beyitte ise günahlarından dolayı duyduğu korkuyu Allah'ın rahmetine olan umudu ile dengelemektedir. Bu, şairin Allah'ın affına sarsılmaz bir güvenle yöneldiğini gösterir.

Ebu'l-Kâsım Sa'dullah, bu beyitlerin İbn Ali'nin aşk şiirlerinden tevbe ettiği ifade ettiğini belirtmiştir.²³⁵ Ancak bu yorumun İbn Ali'nin kendi sözlerinde doğrudan bir dayanağı bulunmamaktadır. Bu beyitler, genel olarak günahlardan duyulan pişmanlık ve Allah'ın rahmetine olan güveni ifade etmekte olup yalnızca aşk şiirlerinden tevbe ile sınırlı değildir.

²³⁴ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 89.

²³⁵ Sa'dullâh, *Târîhu'l-Cezâ'ir eş-Şekâfi*, 1998, 2/292.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İBN ALİ EL-CEZÂİRÎ'NİN ŞİİRİNDE ŞEKİL VE ÜSLUP
ÖZELLİKLERİ

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İBN ALİ EL-CEZÂİRÎ'NİN ŞİİRİNDE ŞEKİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

Bu bölümde, İbn Ali el- Cezayiri'nin şiirleri biçimsel ve üslup özellikleri açısından incelenecektir .

1. Şekilsel Özellikler

Herhangi bir divan şiiri incelendiğinde, şairin kullandığı beyitlerin uzunluk ve kısalık düzeyini ifade eden dış görünüşe dikkat edilir. Aynı şekilde, şairin divanını kurduğu vezinler ve kafiyeler açısından ses düzeyine de önem verilmektedir.

Bu bölümde, İbn Ali'nin şiirleri beyit sayılarına göre sınıflandırılacak; matla', mukaddime, tahalluş ve hâtıme açısından değerlendirilecektir. Ayrıca, İbn Ali el-Cezâ'irî'nin şiirlerinde geçen aruz vezinleri ve kafiyeler de tespit edilecektir.

1.1. Nazım Türleri

İbn Ali el-Cezâ'irî'nin şiirinde yer alan nazım türlerinden bahsetmeden önce, Arap edebiyatında *kaside* kavramına kısaca değinmek gerekir. *Kaside* kelimesi dil bakımından “قصد يقصد قصدا” kökünden türemektedir ve Arapça'da bu kökün anlamları doğruluk, kasıt, orta yolu tutmak, denge, güzelleştirme ve benzeri manalar etrafında dönmektedir.²³⁶ Terim olarak ise *kaside*, aynı vezinden oluşan, bölümleri ve vezin kuralları bakımından düzenli olan beyitler topluluğudur. Kasideyi oluşturan beyit sayısı hakkında farklı görüşler bulunmakla birlikte, tercih edilen görüşe göre yedi beyitten fazla olan nazım şekline *kaside*, yedi veya daha az beyit içeren manzumeye ise kıt'a denilmektedir.²³⁷

İbn Ali el-Cezâ'irî'nin şiirlerindeki kaside yapısı beyit sayısı bakımından incelendiğinde, en az iki beyitten oluşan toplam 23 kıt'a bulunduğu, en fazla ise 84 beyitten oluşan toplam 27 kaside yer aldığı görülmektedir. Buna ek olarak, iki beyitten oluşan kısa şiir parçaları olan şi'rî nütef (kısa nazım parçaları) da mevcuttur.

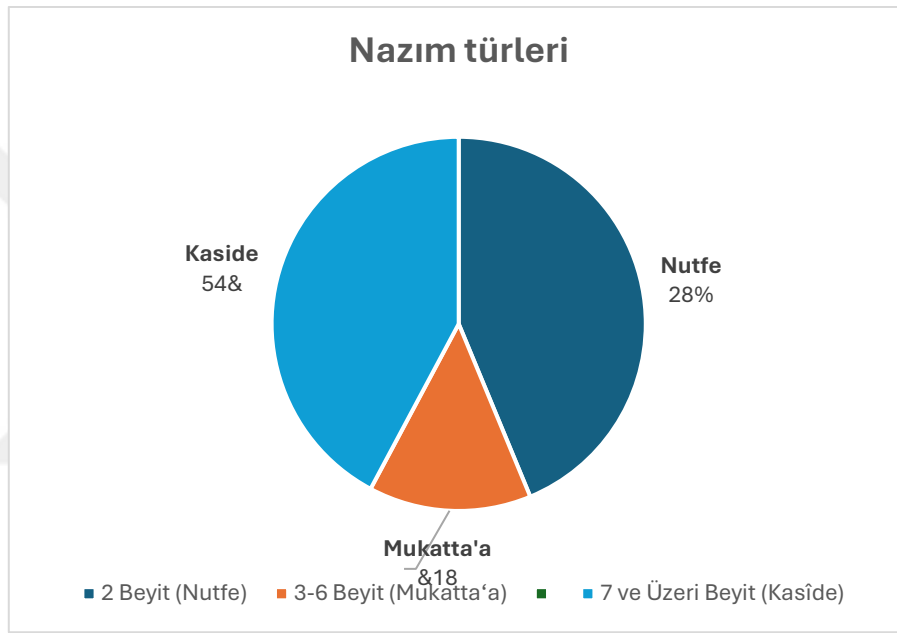
Aşağıdaki tabloya göre, İbn Ali el- Cezâ'irî'nin nazım türleri beyit sayıları dikkate alınarak sınıflandırılmıştır:

²³⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l- 'Arab*, 3/353; ibn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, 1979, 5/95.

²³⁷ Ömer 'Atîk, *Mu'cem Muştalahât al- 'Arūd wa-l-Kâfiye* ('Ammân: Dâr Usâme, 2014), 246.

	Beyit Sayısına Göre Nazım Türleri	Şiir Sayısı	Toplam Beyit Sayısı
01	2 Beyit (Nutfe)	14	28
02	3-6 Beyit (Mukatta'a)	09	41
03	7 ve Üzeri Beyit (Kasîde)	27	617
04	TOPLAM	50	686

Aşağıdaki grafik, İbn Ali'nin nazım türlerinin kaside sayısına göre oranlarını göstermektedir:

Tablo ve grafik incelendiğinde, İbn Ali'nin uzun soluklu bir şair olduğu, uzun kasideler nazmetme konusunda dilsel yeterliliğe sahip bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, onun şiir sanatında tecrübe sahibi olduğunu, geniş bir kelime dağarcığına ve edebî birikime sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca, İbn Ali el-Cezâirî'nin şiirlerinde tema çeşitliliği dikkat çekmektedir. En fazla yer verilen tema gazel olmakla birlikte, şiirlerinde ihvâniyyât, vaşf, medh, mersiye ve hikmet gibi farklı konular da işlenmiştir. Bu temalar genellikle kaside türünde yoğunlaşırken, nütfe ve kıt'alar, daha çok gazel ve zühd konularında yazılmıştır.

1.2. Kaside Yapısı

Klasik Arap kasidesi, dört temel unsur üzerine kurulmaktadır. Bunların ilki, şairin şiirine giriş yaptığı **mafla**'dır ve bu bölüm genellikle dinleyicinin dikkatini çeken, etkileyici bir beyitten oluşmaktadır. Ardından gelen **mukaddime**, okuyucuyu

veya dinleyiciyi asıl konuya hazırlayan bir giriş niteliği taşımaktadır; bu bölümde genellikle gazel veya raḥîl gibi temalar yer almaktadır. Sonrasında, **taḥalluṣ** olarak adlandırılan geçiş bölümü gelmekte olup, mukaddimededen ana maksada —örneğin merseyi veya medḥ— sanatsal ve akıcı bir geçiş sağlamaktadır. Daha sonra şiirin esas konusunun ayrıntılı biçimde işlendiği ana konu kısmı yer almaktadır. Son olarak, şiir bir **ḥâtime** ile sona ermektedir; burada genellikle düşünsel bir özet, dua veya şairin şiire imzası niteliğinde bir kapanış yapılmaktadır. Bu yapısal unsurlar, şairin şiiri kurmadaki ustalığını ve estetik yetkinliğini ortaya koymaktadır.²³⁸

Arap kasidesinin yapısı, başlangıcından itibaren geleneksel bir sanatsal düzen ile şekillenmiş bulunmaktadır. Bu yapı, genellikle yıkık yurtların anılması ve harabeler üzerine ağlamayla başlamakta, ardından dişi deve tasviri veya çöl manzaraları gibi betimleyici bir mukaddimeyle devam etmektedir. Bu bölümü, şiirin asıl amacına geçişi sağlayan taḥalluṣ izlemekte; şiir çoğunlukla bir hikmet veya nükteli bir kapanışla sona ermektedir. Bu yapı, özellikle Câhiliye dönemi şiirinde, örneğin *mu'allakât* örneklerinde görüldüğü üzere, belirgin bir özellik olarak karşımıza çıkmakta ve etkisi sonraki dönemlerde de devam etmektedir.²³⁹

Bu nedenle, eleştirmenler, şairin bir kasideyi inşâ ederken daha önce belirtilen dört temel unsuru dikkate alarak ciddiyet ve gayret göstermesini gerekli görmüşlerdir. Şairin, dinleyicinin ilgisini çekmesi ve gönlünü kazanması da gözetilmelidir. Ancak bunu yaparken, ne dinleyiciyi usandıracak derecede uzunluk, ne de eksiklik hissi verecek şekilde kısalık bulunmalıdır. İşte bu denge, belâğatin özü olarak kabul edilen sözün hâlin gereğine uygun olması ilkesidir.²⁴⁰

İbn Ali el-Cezâ'îrî, bazı kasidelerinde klasik Arap şiirinin geleneksel yapısına bağlı kalmıştır. Özellikle *gazel*, *medḥ*, *iḥvâniyyât*, *vaşf* ve *rişâ'* türlerinde kaleme aldığı şiirlerde bu dört yapısal unsuru büyük ölçüde koruduğu görülmektedir. Öte yandan,

²³⁸ Yusuf Huseyn Bekkâr, *Binâu'l-Kasîde fi'n-Nakdi'l-'Arabiyyi'l-Kadîm fi Dav'i'n-Nakdi'l-Hadis* (Beyrût: Dâru'l-Endelus, ts.), 203-233.

²³⁹ Ebû 'Alî el-Hasan b. Raşîk el-Ḳayrevânî İbn Raşîk, *el-'Umde fi Maḥâsini's-Şi'r ve Âdâbihî ve Nakdih*, thk: Muḥammad Muḥyiddîn 'Abdülhamîd (el-Ḳâhire, 1981), 255; Ahmed Ahmed Bedevî, *Ususu'n-Nakdi'l-Edebî 'inde'l-'Arab* (Mısır, Kahire: Dâru Nehḍa, 1996), 296.

²⁴⁰ Ebû 'Alî el-Hasan b. Raşîk el-Ḳayrevânî İbn Raşîk, *el-'Umde fi Maḥâsini's-Şi'r ve Âdâbihî ve Nakdih*, thk. Muḥammad Muḥyiddîn 'Abdülhamîd (el-Ḳâhire, 1981), 255; Ahmed Ahmed Bedevî, *Ususu'n-Nakdi'l-Edebî 'inde'l-'Arab* (Mısır, Kahire: Dâru Nehḍa, 1996), 296.

bazı şiirlerinde ise yapısını yalnızca *zühd* veya *hikmet* gibi belirli bir muhtevâ etrafında şekillendirmiştir.

Bu yapının pratikte nasıl yansıdığını göstermek üzere, daha önce açıklanan şiir unsurlarına göre İbn Ali el-Cezâ'î'nin şiirlerinden örnekler sunulacaktır.

1.2.1. Matla'

Klasik ve modern dönemlerdeki şairler, kasidelerinin matla'ına büyük önem atfetmektedirler. Çünkü sözün başında yer alan ifadelerin, dinleyicinin ruhunu harekete geçirmede ve hayranlık, hayret, merak gibi duygusal tepkiler oluşturmada önemli bir etki taşımakta olduğu kabul edilmektedir.²⁴¹

Bazı klasik eleştirmenler, özellikle İbnü'l-Esîr ve Ebû Hilâl el-'Askerî, matla'ı "ibtidâ'ât" (başlangıçlar) terimiyle ifade etmektedirler. Çünkü matla', kulağa ilk çarpan bölümü oluşturmaktadır. Eğer bu başlangıç, ardından gelen anlamla uyumluysa, şiirin kabulü kolaylaşmakta; aksi hâlde matla'ın zayıf ve yetersiz olması, şiire olan ilgiyi azaltmaktadır.²⁴²

İbn Ali el-Cezâ'î'nin kasidelerinde matla'a büyük bir özen gösterdiği açıkça görülmektedir. Bu özen, matla'ın şiirin ana muhtevasıyla uyumlu ve anlamca bütünlük arz eden bir giriş niteliğinde oluşunda kendini göstermektedir. Nitekim aşağıdaki *gazel* örneğinde bu durum açıkça gözlemlenmektedir: [Kâmil]²⁴³

مُضْنَاكَ رَقٌ لِحَالِهِ عَدَّالُهُ يُنْبِيكَ عَنِ صِدْقِ الْغَرَامِ خِيَالُهُ

Sevgilisi için yananın hâline aşkta onu kınayanlar bile acır. Onun gerçek aşkını yansıtan hayali bile, aşkın doğruluğunu gösterir.

İbn Ali, matla'ında duygusal yönden güçlü bir giriş yapmaktadır. Bu başlangıç, özellikle acı çeken âşğın hâlini tasvir ederek dinleyicide şefkat ve merhamet duygularını harekete geçirmeye yöneliktir. Şair, öyle bir tablo çizmektedir ki, âşğın hâline hatta düşmanları (عدّال) bile acımaktadır. Bu etkileyici sahne, dinleyicide güçlü bir duygusal yankı uyandırmaktadır.

²⁴¹ Ebû'l-Hasan Hâzım b. Muhammed b. Hasan el-Karâğennî, *Minhâcü'l-Belâğâ' ve Sirâcü'l-Udebâ'*, thk. Muhammed el-Habîb b. el-Hucca (Beirut: Dâru'l-Ğarb el-İslâmî, 1986), 100.

²⁴² Dîyaüddîn Naşrullah b. Muhammed İbnu'l-Eğîr, *el-Meşelu's-Sâir fi Edebi'l-Kâtib ve 'ş-Şâ'ir*, thk. Ahmed el-Hûfî, Bedvî Tabâne (Kahire: Dâru Nahda, 1970), 1/98; el-Hasan b. 'Abdullâh b. Sehl b. Sa'îd b. Yahyâ b. Mihrân Ebû Hilâl el-'Askerî, *eş-Şinâ'ateyn*, thk. 'Alî Muhammed el-Becâvî (Beirut: el-Mektebetü'l-'Unşuriyye, 1419), 435.

²⁴³ İbn 'Ammâr el-Cezâîrî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 96.

Ayrıca "مضناك" "رق" "حاله" "عذاله" gibi kelimelerin seçilmesi, şiirin duygusal havasına işaret etmekte ve İbn Ali'nin içinde bulunduğu ruh hâlini yansıtmaktadır. Bu kelimeler aracılığıyla dinleyiciye, şiirin gazel türünde olduğu ve içerdiği duyguların özlem, aşk ve ıstırapla yoğrulduğu bilgisi verilmektedir.

İbn Ali, başka bir *gazel* kasidesine ise açılıştaki yönelttiği bir soru ile başlamaktadır. Bu soru, şairin sürekli çektiği acı ve ıstırapın ifadesi niteliğindedir. Dinleyicide merak uyandırmakta, onu şiirin devamını düşünmeye ve takip etmeye yönlendirmektedir. Bu açılış tarzı, hem dikkat çekici bir giriş işlevi görmekte hem de şiire derin bir duygusal ton kazandırmaktadır. İbn Ali şöyle demektedir: [Tavîl] ²⁴⁴

إِلَى كَمْ أُعَانِي فِي الْهَوَى الرُّمَحَ وَالسَّيْفَا بَلْحَظٍ يُقَدُّ الْقَلْبَ أَوْ قَامَةَ هَيْفَا؟

Aşkta mızrak ve kılıç acısına daha ne kadar dayanabilirim? Bakışları kalbi yarıyor ya da ince bedeniyle karşıma dikiliyor.

İbn Ali el-Cezâ'irî, Peygamber Efendimiz (s.a.v) için kaleme aldığı *medhiye* türündeki bir kasidesine, Bûşîrî ve İbnü'l-Fârîd gibi büyük şairlerin tarzında, son derece içten ve muhabbet yüklü bir övgü ile başlamaktadır. Şair, matla'ında sevgi, bağlılık ve huşû dolu bir ton benimseyerek dinleyicinin gönlünü kazanmaktadır. Bu yaklaşım, hem edebî gelenekle uyumlu olmakta hem de şiirin temasına ruhani bir derinlik katmaktadır. İbn Ali bu konuda şöyle demektedir: [Basîl] ²⁴⁵

إِلَيْكَ يَا سَيِّدَ الْمَلَا وَمُنْتَهَى الْحُسْنِ وَالْجَمَالِ

Ey güzelliklerin efendisi, ey güzellik ve zarafetin zirvesi olan kişi.

İhvâniyyât türündeki bir kasidesine İbn Ali, art arda gelen iki istifhâm (soru) ile başlamaktadır. Bu sorular, hem hayranlık ve hayret duygularını hem de tevazuyu yansıtan bir üslûp içermektedir. Şair, bu yolla hitap ettiği kişiye olan takdirini ve içtenliğini dile getirmekte; söz konusu kişi olan öğrencisi İbn 'Ammâr için samimi ve zarif bir başlangıç yapmaktadır. Bu yönüyle matla', hem edebî zarafeti hem de dostane içtenliği bir araya getirmektedir. Şair şöyle demektedir: [Kâmil] ²⁴⁶

مَنْ لِي بِقُوَّةِ فِكْرَةٍ فَأُبَارِي؟ أَأَصُوغُ شِعْرًا لَيْسَ لِي بِشِعَارٍ؟

²⁴⁴ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'ârî'l-Cezâiriyye*, 99.

²⁴⁵ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'ârî'l-Cezâiriyye*, 106.

²⁴⁶ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'ârî'l-Cezâiriyye*, 60.

Düşünce gücüne sahip olan kim var ki, onunla yarışabileyim, Şiir yazmak bana özgü bir iş değil ki ben onu yapayım.

İbn Ali, eşinin vefatına dair kaleme aldığı mersiye kasidesine, derin bir şaşkınlık ve üzüntü içeren bir üslûpla başlamaktadır. Matla‘da, bir âşık gibi hayrete düşmüş ve aklını yitirmiş bir hâlde tasvir edilen şair, aldığı ölüm haberinin etkisini kalbinin derinliklerinden hissederek dile getirmektedir. Bu duygusal hazırlık, hem şiirin ağırlığını dinleyiciye sezdirmekte hem de bir yas hâlini içten bir biçimde ortaya koymaktadır. İbn Ali bu hâlini şöyle dile getirmektedir: [Tavîl]²⁴⁷

إِذَا اشْتَكَّتِ الْعُشَّاقُ مِنْ نَظْرَةِ الْعَيْنِ فَأُذِنِي الَّتِي قَادَتِ فُؤَادِي إِلَى الْحَيْنِ
Aşıklar göz bakışından şikâyet ederken, benim kalbimi ölüme götüren kulaklarımdı.

Bu beyitte İbn Ali, gazel tarzından mersiye temasına öyle bir geçiş yapmaktadır ki, okuyucu ya da dinleyici bu geçişi herhangi bir kopuklukla hissetmemektedir. Bu, doğrudan ağıt yakan bir yas diliyle değil, bir âşığın lirik ve duygusal üslûbuyla yapılmış bir mersiye. Böylece hem şair hem de okuyucu, şiirin iç dünyasında ortak bir duygusal etki altında kalmakta; sevgiyle karışık hüznün şiirin her satırına sinmektedir.

Şair, hicv temalı bir kasidesinin matla‘ında, rakibini hedef alan alaycı ve istihzâ içeren bir üslûp benimsemektedir. Şiirin girişinde, muhatabının yiğitlik ve erkeklikten yoksun olduğunu ima ederek onu kadınlardan oluşan bir orduyla savaştan biri gibi tasvir etmektedir. Bu benzetme, açıkça bir zayıflık ve acizyet göndermesi taşımakta olup, matla‘ın şiirin ana teması olan hicivle tam bir bütünlük içerisinde olduğu görülmektedir. İbn Ali bu bağlamda şöyle demektedir: [Kâmil]²⁴⁸

قَالُوا تَعْصَبُ بِالنِّسَاءِ وَخَابَ مَنْ صَدَمَ الْعَدُوَّ بِعَسْكَرِ النِّسْوَانِ

Dediler ki: Kadınlarla destek aldı; oysa kadın ordusuyla düşmana çarpan herkes yenilmiştir.

²⁴⁷ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş‘ârî'l-Cezâiriyye*, 79.

²⁴⁸ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş‘ârî'l-Cezâiriyye*, 84.

İbn Ali, *Vasiyyetü'l-Müftî* adıyla bilinen meşhur kasidesinin matla'ında, şiirin ana maksadına uygun şekilde bir ağırbaşlılık ve ciddiyet havası oluşturmaktadır. Şair, ilme, ahlâka ve İslâmî terbiyeye davetle başlayan bu beyitte, şiirin manevî ve terbiyevî zeminini kurmaktadır. Bu başlangıç, Allah Teâlâ'yı övme ve yüceltme ifadeleriyle yapılmakta olup, hem didaktik amacını hem de şiirin yüksek üslûbunu yansıtmaktadır. İbn Ali burada şöyle demektedir: [Basî] ²⁴⁹

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْبَيْتِ وَالْحُجْبِ مَنَزَلِ الْوَحْيِ وَالْآيَاتِ وَالْكِتَابِ

Hamd, Beyt'in ve gayb perdelerinin Rabbi, vahyi, âyetleri ve kitapları indiren Allâh'a mahsustur.

İbn Ali, vaşf türündeki bir kasidesinin matla'ında, Cezayir'in başkentinde yer alan güzel bir bölge olan Telâmîlî'ye duyduğu özlem ve hasreti dile getirerek başlamaktadır. Bu duygusal giriş, şairin dostu İbn 'Ammâr el-Cezâ'irî ile birlikte yaptığı doğa gezisinin tasvirine hazırlık mahiyetindedir. Matla', hem mekâna karşı duyulan gönülden bağlılığı hem de şiirin ilerleyen bölümlerinde yapılacak tasvîrî anlatıma uygun bir zemin oluşturmaktadır. İbn Ali bu bağlamda şöyle demektedir: [Remel] ²⁵⁰

هَلْ إِلَى تَلَامِلِي مُنْقَلَبٌ نَازِعِنِي إِلَيْهِ شَوْقٌ غَلَبٌ

Acaba Talamli'ye dönebilir miyim? Beni ona güçlü bir özlem çekiyor.

İbn Ali, matla'ını şu beyitle başlattığı bir kasidesinde eleştiriye açık bir yön sergilemektedir: [Tavîl] ²⁵¹

سَقَانِي بَعِينِهِ أَلْذُّ مَدَامَةَ فَيَا طَيْبَهَا لَوْ لَمْ تُؤَدِّ إِلَيَّ الْمَتْحَفِ

Bana gözlerinden en tatlı içkileri sundu, Ah, ne hoş olurdu ki, bu içki beni ölüme götürmese.

İbn Ali'nin söz konusu matla'ında dil uyumunun, unsurlar arasında ince bir bütünlük sergilemekten uzak olduğu görülmektedir. "سَقَانِي بَعِينِهِ أَلْذُّ مَدَامَةَ" ifadesi, gazel şiirinde sıkça karşılaşılan bakışla haz alma temasıyla örtüşmektedir; ancak bu hazzın doğrudan ölüm veya mumyalanma gibi anlamlara gelen "المتحف" kavramıyla

²⁴⁹ Zuveyb, "Kaşîde fi talebi't-tahallî bi'l-âdâb ve'l-ğassü 'alâ talebi'l-'ilm", 92.

²⁵⁰ İbn 'Ammâr el-Cezâ'irî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 84.

²⁵¹ İbn 'Ammâr el-Cezâ'irî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 83.

ilişkilendirilmesi, şiirin girişinde beklenmedik bir tezat oluşturmakta ve dinleyicide karışık bir izlenim bırakmaktadır.

Bu tür sonuçların şairin aşkını ve ruh hâlini işleyerek duygu derinliğini ortaya koymasının ardından şiirin sonunda verilmesi mümkünken, İbn Ali burada bu tercihten uzak durmuştur. Ayrıca, bu matla‘da taşrî‘ sanatının yer almaması da şiirin ilk beyitinde müzikal ahengin zayıflamasına yol açmış ve bu da matla‘a verilen özenin düşük kaldığını göstermiştir.

Ancak belirtmek gerekir ki eleştirilenler, bu tür küçük kusurların zaman zaman şairlerden sadır olabileceğini ve bunun çoğu zaman dikkatsizlikten kaynaklandığını ifade etmişlerdir.²⁵² İbn Ali söz konusu olduğunda, bu tür hatalar son derece seyrek ve onun genel şiir anlayışı ve matla‘lara verdiği özen göz önüne alındığında istisnâ sayılmalıdır.

Matla‘ konusunun genel bir özeti olarak denilebilir ki, İbn Ali kasidelerinin giriş beyitlerine büyük bir özen göstermektedir. Bu özen, hem dil açısından güçlülük (uygun kelime seçimi, dil hatalarından kaçınma) hem de nahiv ve şarf kurallarına riayet açısından dikkat çekmektedir. Matla‘ların iki mısrası arasında anlam bütünlüğü kurulmakta ve bu başlangıçlar, şiirin ana konusuna uygun bir zemin hazırlayarak dinleyicinin dikkatini cezbetmektedir.

Bu yönüyle, İbn Ali’nin matla‘ları, yalnızca teknik bakımdan değil, içerik olarak da şiirin temasına yön veren başarılı girişler olarak değerlendirilmektedir.

1.2.2. Mukaddime

Klasik Arap kasidesinin mukaddimesi, hem şairler hem de belâgatçılar tarafından büyük bir özenle ele alınmıştır. Çünkü bu bölüm, matla‘dan sonra gelen ve şiirin konusuna giriş yapmaya yarayan kısmı oluşturmakta; ayrıca dinleyicinin dikkatini de çelmektedir. Mukaddime, şairin mesajını ve şiiri kaleme alma gayesini anlamak için ilk adım olarak değerlendirilmektedir.

Câhiliye dönemi şairlerinde mukaddimeler çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır. En yaygın olanları talele mukaddimesi ve gazel mukaddimesi olup; bunun yanı sıra

²⁵² Bedevî, *Ususu'n-Nakdi'l-Edebî 'inde'l-'Arab*, 305.

gençlik–yaşlılık, hayal tasvirleri gibi başka temalara dayanan girişler de görülmektedir.²⁵³

Eleştirilenler, güzel bir başlangıcın dinleyicinin ilgisini cezbedtiğini ve sözün geri kalanını dinleme arzusunu artırdığını ifade etmişlerdir. Bu nedenle, başarılı bir mukaddimenin şairin belâgat gücünü gösterdiği kabul edilmektedir. Bundan dolayı, şairin mukaddimeyi titizlikle ve dikkatle inşa etmesi, dinleyicinin şiirle etkili bir şekilde etkileşim kurmasını sağlamak bakımından büyük önem taşımaktadır.²⁵⁴

Bu başlık altında, İbn Ali el-Cezâ'irî'nin kasidelerinde yer alan mukaddime örnekleri, içeriklerine göre ele alınarak incelenecektir.

1.2.2.1. Gazel

Şairlerin kaleminde gazel türü mukaddimeler iki temel konu etrafında şekillenmektedir: Bunlardan ilki, sevgiliden ayrılışın ve vedalaşmanın ardından geride kalan psikolojik izler, acılar ve ıstıraplardır; ikincisi ise, sevgilinin bedensel güzelliklerinin detaylı ve zarif bir biçimde tasviridir.²⁵⁵

İbn Ali el-Cezâ'irî'nin şiirlerinde gazel mukaddimleri, diğer temalara göre çok daha fazla önemsenmiş ve işlenmiştir. Bu tür girişler, şairin duygusal yönünü ve zarif anlatım gücünü en açık biçimde ortaya koyan kısımlardır.

Bu bağlamda İbn Ali şöyle demektedir: [Hafif]²⁵⁶

طَالَعَاتٌ يَحْفُهُنَّ السُّعُودُ	1	أَمْ وَجُوهٌ بَدَتْ لَنَا أَوْ بُدُورُ
وَبِقَلْبِي مِنْهَا الزَّمَانُ وَقُودُ	2	فِي سَمَاءِ الْجَمَالِ تَسْطَعُ نُورًا
بَاهِرُ الصُّنْعِ وَالْقُلُوبُ حَدِيدُ	3	هِيَ فِي الْحُبِّ مِغْنَطِيسٌ قَوِيٌّ
وَبُرُوقٍ مِنْ صَدِّهَا وَرَعُودُ	4	كَمْ لَهَا فِي الْأَسُودِ مِنْ فَتَكَاتِ،

- 1 Karşımızda yüzler mi beliriyor, yoksa çevresini kutlama sevinciyle kuşatan dolunaylar mı yükseliyor?
- 2 Güzellik göğünde bir ışık gibi parlar ve zamandan bir ateşle kalbimi tutuşturur.

²⁵³ Husayn 'Atwân, *Muqaddimetü'l-Kaşideti'l-'Arabiyye fi 'ş-Şi'ri'l-Câhili* (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1970), 113-174.

²⁵⁴ İbnu'l-Eşîr, *el-Meşelu's-Sâir fi Edebi'l-Kâtib ve 'ş-Şâ'ir*, 1/224; Ebû Hilâl el-'Askerî, *eş-Şinâ'ateyn*, 431.

²⁵⁵ 'Atwân, *Muqaddimetü'l-Kaşideti'l-'Arabiyye fi 'ş-Şi'ri'l-Câhili*, 238.

²⁵⁶ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânü'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 101.

- 3 O, aşkta güçlü bir mıknatıs gibidir, sanatı parlak ve kalpler demirdendir.
- 4 Onların aslanları parçalayan yırtıcılığı var; uzaklaştıklarında şimşekler çakar, gök gürültüleri koparır.

Şair, bu beyitlerde sevgilinin güzelliğini ve kalp üzerindeki etkisini son derece güçlü imgelerle tasvir etmiştir. Mukaddimede kullanılan bu etkileyici anlatım, dinleyicinin dikkatini çekmekte ve duygusal bir yoğunluk oluşturmaktadır.

İbn Ali, şiire edebî bir istifhâm (etkili bir soru) ile başlayarak, parlak yüzleri uğur getiren dolunaylarla benzeştirmekte ve böylece olağanüstü bir güzellik imgesi ortaya koymaktadır. Ardından, bu güzelliğin gönül yakıcı bir ışık yaydığı ve adeta güzellik semasını aydınlattığı ifade etmektedir.

Son bölümde ise sevgili, aşkı kendine çeken kuvvetli bir mıknatıs olarak nitelenir. Onun simsiyah bakışları ve nazlı reddedişlerinin şimşekleri, birer gök gürültüsü gibi yıkıcı bir etkiye sahiptir.

İbn Ali, tasvirde ustaca bir geçiş yaparak sevgilinin güzelliğini önce insan yapımı varlıklarla (mıknatıs, demir), ardından ise yaratılışın doğal unsurlarıyla (şimşek, gök gürültüsü) ifade etmiş ve böylece estetik açıdan zengin, çok katmanlı bir betimleme sunmuştur.

İbn Ali, bir başka kasidesinin mukaddimesinde, sevgilinin güzelliğini ve bu güzelliğin büyüleyici, neşelendirici etkisini duyusal bir anlatımla tasvir etmektedir. Şair, sevgilinin akli baştan alan zarif endâmını, hafif bir esintiyle salınan eğilmiş bir dala benzeterek tanımlamaya başlamaktadır.

Ardından, sevgilinin güzel huylarının (şamâ'il), bir hatıraya veya mekâna esen bir meltem gibi estiğini ve bu esintinin kalplerde titrek bir sevinç oluşturduğunu belirtmektedir.

Şair, beytin sonunda ise sevgilinin parmak uçlarının, görünmese dahi, gönüllerde neşe uyandırma gücüne sahip olduğunu ifade etmektedir.

Bu şekilde İbn Ali, sevgilinin maddî varlığı kadar manevî tesirinin de kuvvetli olduğunu vurgulamaktadır, şöyle demektedir: [Kâmil]²⁵⁷

يَدُو فَيْسِي الْعَقْلَ حُسْنُ قَوَامِهِ 1
كَالْغُصْنِ مَالَ بِهِ النَّسِيمُ إِذَا هَفَا

²⁵⁷ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 102.

رَسْمٍ تَكْفُلُ بِالمَسْرَةِ مُرَجِفًا 2
 وَلَوَيْلَةٍ هَبَّتْ شَمَائِلُهُ عَلَيَّ 2
 بِالْأُنْسِ يَأْتِي النُّفُوسَ وَلَوْ حَفَى 3
 وَتَكَفَّلَتْ مِنْهُ الْأَنَامِلُ أَنَّهُمَا 3

- 1 Heybetli duruşu aklın ermediği bir güzellik sergiliyor; sanki hafiften esen bir rüzgârın eğdiği narin bir dal gibi.
- 2 Bir esinti estiğinde, o kadının zarif hasletleri, sevinç dolu bir tabloyu titreten bir resim gibi canlanıyor.
- 3 Ondan parmaklar, gizli de olsa ruhlara geldiğini garanti etti.

İbn Ali, bir başka kasidesinin girişinde, sevgilisini görkemli bir bakışla betimlemektedir. Şair, onun büyüleyici genişlikteki gözlerinin, sağduyu sahibi kimseleri bile etkilediğini ifade etmektedir. Ardından, sevgilinin yanağındaki yeşilimsi çehrenin ortasında beliren yanıcı ateşi konu ederek, hem şaşkınlık hem hayranlık duygusunu aynı anda yansıtan estetik bir zıtlık oluşturmaktadır.

Bu zıtlık, şairin nazarında yalnızca bir güzellik unsuru değil, aynı zamanda ilâhî kudretin sanatını hatırlatan bir işarettir. Şair, sevgiliye duyduğu hayranlığı, onun varlığının onda bıraktığı etkiyle açıklamakta; öyle ki, bu etki karşısında kendisini sarayında oturan heybetli bir hükümdarın önünde eğilen biri gibi hissetmektedir.

Bu mukaddime, yalnızca sevgilinin dış güzelliğini değil, aynı zamanda onun ruhaniyete uzanan derin tesirini de ortaya koymaktadır. İbn Ali şöyle söylemektedir:

[Kâmil]²⁵⁸

تَكَّةِ بِأَرْبَابِ النُّهَى فَتَانُهُ 1
 مِنْ كُلِّ أَحْوَرَ بَابِلِي الطَّرْفِ فَآ 1
 مُخَضَّرَةَ الْجَنَبَاتِ فِي نِيرَانِهِ 2
 فَأَعَجَبَ لِرَوْضَةِ خَدِّهِ مَا بَالُهَا 2
 أَلْقَاهُ، صُنِعَ اللَّهُ فِي إِتْقَانِهِ 3
 ذِي صُورَةٍ قَدْ أَذْكَرْتَنِي عِنْدَمَا 3
 وَأَرَاهُ كِسْرَى حَلٍّ فِي إِيْوَانِهِ 4
 مَا زَارَنِي إِلَّا رَأْنِي خَاضِعًا 4

- 1 Babil bakışlı, her bir ahu gözlü dilber ki, akli başında olanların gönlünü çalan bir fettandır o.
- 2 Şaşırın o yanağının bahçesine ki, nasıl olur da yeşilken ateşiyle yanar?

²⁵⁸ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânü l-eş‘ârî l-Cezâiriyye*, 40.

- 3 Öyle bir suret ki, onu her gördüğümde bana hatırlatır, Allah'ın yaratışındaki mükemmelliği.
- 4 Beni her ziyaret ettiğinde, beni boyun eğmiş görür ve ben onu, eyvanında oturan bir Kisra gibi hissederim.

1.2.2.2. Şikâyet ve Özlem

İbn Ali'nin şiirlerinde, şairin içine düştüğü özlemle karışık şikâyet hâlini tasvir eden bir girişin yer aldığı örnekler bulunmaktadır: [Kâmil]²⁵⁹

يُمْسِي وَيُصْبِحُ مِنْ هَوَاكِ مُوَلَّهَا	1
يَشْكُو الظُّمَأَ أَبَدًا وَأَنْتَ زُلَّالُهُ	
فَارْحَمْ فَدَيْتِكَ مِنْ حَرَارَتِهِ فَتَى	2
قَدْ شَبَّ مِنْ نَارِ السَّقَامِ ذُبَالُهُ	
حَيْرَانُ أَنْى يَهْتَدِي لِرِشَادِهِ	3
وَقَدْ احْتَوَى قَهْرًا عَلَيْهِ خِبَالُهُ	
لَا حَتَّ لَهُ تِلْكَ الشَّمَائِلُ فَاَنْطَوَتْ	4
عَنْهَا يَمِينُ غَرَامِهِ وَشِمَالُهُ	
وَتَبَوَّاتُ بَيْنَ الْجَوَانِحِ مَنْزِلًا	5
حَرَمَ الزَّمَانُ عَلَى سِوَاكِ مَنَالُهُ	
قَدْ كُنْتُ أَحْسَبُ أَنَّ مِثْلِي أَرْزَى	6
لِلْحُبِّ مَا عَلِقَتْ بِهَا آمَالُهُ	
فَجَعَلْتُ عَرْضَتَهُ الَّتِي يَنْحُو لَهَا	7
تَغْدُو إِلَيْهِ سَيُوفُهُ وَنِبَالُهُ	

- 1 Sabahı ve akşamı aşkıdan dolayı perişan hâlde geçer. Daima susuzluk çeker, oysa sevgilisi onun için bir pınar gibidir.
- 2 Sana feda olayım, merhamet et bu sevdanın ateşiyle yanmış delikanlıya ki bu hastalığın ateşi, onun bedenindeki fitili alevlendirmiştir.
- 3 Şaşkın bir hâlde doğru yolu nasıl bulacak? Çünkü aklını tamamen ele geçirmiş bir çaresizlik onu kuşatmıştır.
- 4 güzel huylar belirdi de, aşkının sağı solu onlardan uzaklaştı, kapandı.
- 5 Ve kaburgalarımın arasında öyle bir yere yerleşti ki, senden başkasının ona ulaşması zamana haram oldu.
- 6 Benim gibinin aşka değer vermeyeceğini, umutlarının ona bağlanmayacağını sanırdım.
- 7 Fakat şimdi onu, yöneldiği hedef yaptım ki, kılıçları ve okları ona doğru gider oldu.

²⁵⁹ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu 'l-eş 'ârî 'l-Cezâiriyye*, 96.

Şair, mukaddimede kendisini, ölümün eşliğinde bile susuzluk çeken bir âşık olarak tasvir etmekte ve onu tüketen aşk ateşine karşı merhamet dileğinde bulunmaktadır. Aşkın etkisiyle yaşadığı şaşkınlık ve yönsüzlüğü betimlemekte, sevgilinin görünüşünün ise bu uzaklığı daha da artırdığını ifade etmektedir. Ardından, sevgilinin hayalinin kalbinde kökleştiğini ve artık başkasına yer olmadığını vurgulamaktadır. Sekizinci beyitte ise, kendisini aşka uzak zanneden birinin nasıl onun ok ve kılıçlarının hedefi hâline geldiğini anlatmaktadır.

Başka bir kasidede ise İbn Ali, âşığın sevdayı gizleme ile açığa vurma arasındaki iç çatışmasını, hayal kırıklığını ve tükenmek bilmeyen özlemini dile getirmektedir. Şair, kalbini tamamen saran bu aşk ateşini nasıl gizleyebileceğini sorgulamakta; ardından, sevgilinin güzellik bahçesine umutla ektiği aşk tohumlarının, beklenen mutluluğu değil, sadece uykusuzluk ve yakan bir hasret ateşi doğurduğunu ifade etmektedir.

İbn Ali şöyle demektedir: [Tavîl]²⁶⁰

تَخْطُبُ فُرَادِي وَالصَّبَابَةَ لَا تَخْفَى	وَمَنْ لِي بِكَيْمَانِ الصَّبَابَةِ بَعْدَمَا	1
عَلَى أَنِّي أَجْنِي ثَمَارَ الْمُنَى قَطْفًا	غَرَسْتُ بِرَوْضِ الْحُسْنِ حَبَّةَ نَاطِرِي	2
وَنَارُ اشْتِيَاقٍ فِي الْحَشَاشَةِ لَا تُطْفَأُ	فَمَا رَاعِنِي إِلَّا السُّهَادُ جَنِيَّتَهُ	1

- 1 *Kalbimi aşan özlemi artık nasıl gizleyebilirim? Oysa bu derin aşk, gizlenemez bir halde içimde yer etti.*
- 2 *Güzellik bahçesine gözlerimin tanesini ektim ki onun rahmet dolu meyvelerini devşirebileyim.*
- 3 *Ancak ne buldum? Sadece uykusuzluk ve kalbimde sönmeyen bir özlem ateşi.*

İbn Ali, bir başka kasidesinin girişinde şikâyet ve özlem duygularını sevgiliden merhamet ve şefkat talebiyle birleştirmektedir. Şair, aşkının neden olduğu içsel azabı ve ruhsal ıstırapı çarpıcı örneklerle tasvir etmektedir. Derin ah çekişlerinden, bitmeyen kederinden, aşırı sevgiyle dolup taşan kalbinden, hasretle yanıp tutuşmasından ve gözyaşlarının dinmek bilmeyen akışından bahsederek, aşkın yarattığı çok boyutlu acıyı gözler önüne sermektedir.

²⁶⁰ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu ‘l-eş‘ârî ‘l-Cezâiriyye*, 99.

Ardından, kalbinin derinliklerine yerleşmiş olan sevgiliye seslenerek, ona aşk yüzünden hasta düşmüş, perişan bir âşığa merhamet etmesi için yalvarmaktadır. İbn Ali şöyle demektedir: [Kâmil]²⁶¹

وَبَزَفَرَتِي وَكَأَبِي وَصَبَابَتِي 1
وتلهفي وتشريقي ونزوعي
أَلَا رَحِمْتَ مَتِيماً دَنِفَ الْحَشَا 2
يَا مَنْ غَدَا سَكْنَاهُ بَيْنَ ضُلُوعِي

1 İç çekişlerim, kederim, özlemim, hasretim, acı çekişim ve ayrılıktan doğan arzumla...

2 Ey göğüs kafesimde barınan sevgili! Hiç mi acımadın bu gönlü bitkin düşmüş âşığa?

İbn Ali, diğer bazı beyitlerinde, sevgilinin yanağındaki benin büyüleyici cazibesiyle başlayan bir tasvir üzerinden, bunun kendisinde nasıl bir acı ve ıstırap doğurduğunu dile getirmektedir. Şair, bu güzelliğin kalbine yerleştiğini, aşkını açıkça itiraf ettiğini ve ona olan tutkusunu gizlemediğini ifade etmektedir. Bu beyitlerde, şevk ile acının iç içe geçtiği bir duygusal derinlik göze çarpmakta; şair, özlemin ve aşkın verdiği ruhsal acıyı estetik bir üslupla yansıtmaktadır. İbn Ali şöyle demektedir: [Vâfir]²⁶²

وَصَدُّغُكَ جَنَّتَاهُ تَعَذَّبَانِي 1
وَذَنْبِي أَنَّنِي بِكَ مُسْتَهَامُ
وَلِي كَبِدُ تَنَاهَى الْوَجْدُ فِيهَا 2
وَكَانَتْ قَبْلَ ذَلِكَ لَا تُرَامُ
بِسَاحَتِهِ وَطَابَ لَهَا الْمَقَامُ 3
زَهَا وَرَدُ الْجَمَالِ لَهَا فَحَلَّتْ

1 şakakların cenneti beni azap içinde bırakıyor. Tek suçum, sana karşı duyduğum derin tutkudur.

2 Bir ciğerim var ki, aşkın acısı ona işlemiş. Oysa eskiden ona ulaşmak mümkün değildi.

3 Güzelliğin gülü onun için açtı, böylece onun alanına yerleşti ve orada kalmak ona hoş geldi.

²⁶¹ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu’l-eş‘ârî’l-Cezâiriyye*, 100.

²⁶² İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu’l-eş‘ârî’l-Cezâiriyye*, 98.

1.2.2.3. Tabiat

İbn Ali, kasidesinin girişinde övdüğü kişi olan İbn ‘Ammâr el-Cezâ’irî’yi tanıtmak için doğa unsurlarını (yıldız, ay ve güneş) kullanmakta, bu unsurlarla övülen şahsın yüksek makamını ve üstün değerini ifade etmektedir. Şair, aynı zamanda kasır ve taç gibi sembollerle ihtişam ve hükümlanlık çağrışımı yaparak övgüsünü güçlendirmekte ve bu doğa imgelerini belirgin bir üslupla şahsî övgüye dönüştürmektedir. İbn Ali şöyle demektedir: [Tavîl]²⁶³

1 بَنَيْتَ بِهِ قَصْرًا مِنَ الْمَجْدِ شَامِحًا
تَقَاصَرَ عَنْهُ النَّجْمُ وَالْقَمَرَانِ
2 وَضَعْتَ بِهِ تَاجًا عَلَى مَفْرِقِ الْعُلَا
وَأَطْلَعْتَهُ كَالشَّمْسِ فِي اللَّعْمَانِ
3 فَسَرَحْتُ فِكْرِي بَعْدَ طُولِ ثِقَافِهِ
وَأَطْلَقْتُ فِي عَلَيْكَ طَلْقَ لِسَانِي

- 1 Bu sözlerle, yıldızların ve iki ayın bile erişemeyeceği bir şan kalesi inşa ettin.
- 2 Bu övgüyle, yüceliklerin başına bir taç koydun ve onu parlak bir güneş gibi yükselttin.
- 3 Uzun süren bir tereddütten sonra düşüncelerimi serbest bıraktım ve dilimi senin yüceliklerini övmek için özgürce konuşturdum.

İbn Ali, bir başka ihvaniyat kasidesinin başında, neşe dolu bir dost meclisini tasvirle söze başlamaktadır. Şair, baharın gelişiyi birlikte güzelleşen bir bahçeyi, sanki bahar dokumasından bir elbise giymiş gibi betimlemekte ve bu canlılık içinde baharın misafirliğine hoş geldin demektedir.

Devamında, bu mevsimde geçirdikleri günleri birer düğün günü gibi tasvir ederek, hem mekânın güzelliğini (الروض) hem de zamanın şenliğini (الربيع) bir araya getirmektedir. Şairin, bahçeyi bir elbise ile, baharı ise bir düğünle benzeştirmesi, söz konusu atmosferin sevinç ve coşkusunu kuvvetli imgelerle yansıtmaktadır. Şair şöyle demektedir: [Kâmil]²⁶⁴

1 نَادَمْتُهُ وَالرَّوْضُ رَاقٍ جَمَالُهُ
وَعَلَيْهِ مِنْ وَشْيِ الرَّبِّيعِ لِبَاسُهُ
2 حَيَّا الرَّبِّيعُ رُبُوعَنَا وَكَأَنَّمَا
أَيَّامُنَا فِي فَصْلِهِ أَعْرَاسُهُ

²⁶³ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 73.

²⁶⁴ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 73.

- 1 Onunla sohbet ettim, bahçenin güzelliği göz alıcıydı ve üzerinde baharın nakışlarından bir elbise vardı.
- 2 Bahar, yurdumuzu selamladı; sanki bahardaki günlerimiz düğünler gibiydi.

1.2.2.4. Aflâl

İbn Ali, şiirinde sevgi ve özlem duygularını, gezdiği mekâna duyduğu bağlılıkla harmanlamakta ve geride kalan izler üzerinden derin bir tefekküre yönelmektedir. Şair, harabelerin dokunaklı güzelliğini ve taşıdığı anlamı, duyusal imgeler aracılığıyla ortaya koymakta; bu da hem estetik bir manzara sunmakta hem de kalıcı bir hüznün ve ibret duygusu uyandırmaktadır.

Bu üslûp, onun başkent Cezayir'de İbn 'Ammâr ile yaptığı gezintiyi konu alan kasidesinde açıkça görülmektedir. İbn Ali şöyle demektedir: [Kâmil]²⁶⁵

كَمَا بَنُو حَمْدَانَ تَهْوَى حَلْبُ	أَهْوَى مَغَانِيهِ الَّتِي أَشْرَقَتْ	1
بِذَلِكَ الْمَرَأَى تَقْضِي لَكَ الْعَجَبُ	عَرَجٌ عَلَى تِلْكَ الرَّبَى وَاعْتَبِرْ	2
بِلَوْلُؤِ لَأَلَاؤُهُ فِي لَهَبُ	وَالظُّلُّ قَدْ رَصَّعَ تِيحَانَهَا	3

- 1 Işıkla dolup taşan Talâmlî'ye özlem çekiyor, Tıpkı Hamdânoğullarının Halep' duyduğu sevda gibi
- 2 Uğra o tepelere, ibret al, o manzarayla hayranlık dolsun gönlün.
- 3 Gölgeleleri, ışıldayan alevlerdeki incilerle süslenmiş taşlar gibi.

Şair, o parlak ve güzel beldelere duyduğu derin bağlılığı, Hamdânîler'in Halep şehrine olan tutkusuna benzeterek ifade etmektedir. Ardından, bu tepelere (الربى) uğrayıp ibret almak üzere durulması gerektiğini vurgulamakta ve manzaranın hayranlık uyandırıcı olduğunun altını çizmektedir. Şiirin sonunda ise, bu harabelerin taşlarını süsleyen gölgelerin, alev gibi parlayan incilerle bezendiğini tasvir ederek, estetik bir görüntüyle duygu yoğunluğunu birleştirmektedir.

İbn Ali el-Cezâ'irî'nin mukaddimelerine dair yapılan bu incelemenin sonucunda, şairin kaside yapısının bu önemli bölümüne büyük bir özen gösterdiği açıkça görülmektedir. İbn Ali, klasik Arap şiiri geleneğinden beslenmekle birlikte, bu geleneğe kendi kişisel üslubunu da katmayı başarmıştır.

²⁶⁵ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânü'l-eş'ârî'l-Cezâiriyye*, 84.

Mukaddimelerinin tematik çeşitliliği gazel, şikâyet ve özlem, tabiat tasviri ve harâbe sahneleri gibi çeşitliliği gazel edebî birikimini ve duygusal derinliğini yansıtmakta; şiirsel tecrübesinin zenginliğini ve duygularını ifade etme kudretini ortaya koymaktadır.

Özellikle gazel türündeki girişlerde, İbn Ali, daha ilk beyitten itibaren okuyucuyu cezbetmeyi başarmakta, etkileyici duygusal imgeler ve yaratıcı teşbihler yoluyla sevgilinin güzelliğini ve cazibesini güçlü bir şekilde yansıtmaktadır. Doğa unsurlarını bu bağlamda anlamı destekleyici şekilde kullanması da dikkat çekicidir. Ancak bazı kasidelerde, sevgilinin doğa unsurlarıyla çokça benzeştirilmesinden dolayı, konunun gazel olup olmadığını belirlemek zaman zaman güçleşebilmektedir. Şikâyet ve özlem temalı mukaddimelerde ise, içten gelen duygular yoğun biçimde işlenmektedir. Bazı beyitlerde bu türün gerektirdiği duygusal derinlik, metnin uzamasına yol açsa da, bu uzunluk şairin duygularını içtenlikle dökmesinin ve şiirî bir vecd hâline kapılmasının sonucu olarak anlaşılmalıdır.

1.2.3. Tehalluş

Belâgat teriminde — bazı kaynaklarda geçtiği şekliyle "hüsnu't-tehalluş" kaside ya da mensur bir metnin giriş kısmında yer alan teşbib veya nesîb gibi hazırlayıcı temalardan asıl maksada ustalıklı ve zarif bir biçimde geçiş yapma sanatı olarak tanımlanmaktadır.²⁶⁶

Bu geçiş, anlamlar arasında herhangi bir kopukluk hissi yaratmaksızın, dinleyicide sanki tek bir bütünün parçalarıymış izlenimini verecek şekilde düzenlenmiş olmalıdır.²⁶⁷

Eleştirmenler, tehalluş'u şairin ya da hatibin belâgat kabiliyetini ve ifade ustalığını yansıtan önemli bir edebî beceri olarak değerlendirmektedir. Bu yönüyle tehalluş, sadece tematik bir geçiş değil, aynı zamanda dinleyicinin dikkatini ana konuya yönlendiren etkili bir yöntem niteliği taşımaktadır.²⁶⁸

²⁶⁶ İbnu'l-Esîr, *el-Meselu's-Sâir fi Edebi'l-Kâtib ve's-Şâ'ir*, 1/97; 'Abdü'l-Mu'tî el-Sa'îdî, *Buğyetü'l-izâh li-Telhîşi'l-Miftâh fi 'Ulûmi'l-belâga* (Mısır, Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 2005), 4/709; Muhammet Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri* (Konya: Adal Ofset, 2007), 141-142.

²⁶⁷ 'Abdü'r-Râzîk, *el-Belâğatü's-şâfiye fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, 280.

²⁶⁸ Muştafâ el-Merâgî, *'Ulûmu'l-belâga: el-Beyân, el-Me'ânî, el-Bedî'* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993), 379.

Her ne kadar hem nazım hem de nesir türlerinde yer alabilse de tehalluş'un şiirde uygulanması daha güçtür; çünkü şair, vezin ve kafiye gibi biçimsel sınırlamalara tabi bulunmaktadır.²⁶⁹

Sonuç olarak tehalluş, klasik edebiyatta parçalar arasında mantıksal ve estetik bir bağ kurarak, metnin genel yapısını sağlamlaştıran ve söylemin akıcılığını sağlayan temel unsurlardan biri olmaktadır.

Bu başlık altında, daha önce tehalluş başlığı altında tanımlanan prensip doğrultusunda, İbn Ali el-Cezâ'irî'nin tek bir kaside içinde farklı edebî gâye ve temalar arasında yaptığı sanatsal geçiş örnekleri incelenecektir.

İhvaniyat türündeki bu kasidede, şair önce iffetli bir gazel formunda beyitlerle başlamakta, ardından zarif bir tehalluş yaparak asıl temaya —kardeşlik bağlarına— geçmektedir. İbn Ali bu kasidenin matla'ında şöyle demektedir: [Kâmil]²⁷⁰

1	مَنْ لِي بِقُوَّةٍ فِكْرَةٍ فَأُبَارِي	أَصُوغُ شِعْرًا لَيْسَ لِي بِشِعَارِ
2	فَالِدُرُّ يَنْظِمُهُ الْبَلِيغُ وَهَلْ لَهُ	مِنْ طَاقَةٍ يَوْمًا يَنْظِمُ دُرَارِ
3	قُلٌّ لِلَّتِي جَعَلَتْ لَهَا شَمْسَ الظَّهِيرَةِ	حَلَّةً وَالْبَدْرَ شَكْلَ سِوَارِ
4	وَتَقَلَّدَتْ بِمُقَلِّدِ الْجَوْزَاءِ وَ	تَخَذَتْ مِنَ الشَّفَقَيْنِ شِبَهَ خِمَارِ
5	أَتُرَاكِ تَرْضَيْنِ الْمَجْرَةَ مَنْزِلًا	وَمِنَ الْجَوَارِي رِفْعَةً بِجَوَارِ

- 1 Düşünce gücüne sahip olan kim var ki onunla yarışabileyim? Şiir yazmak bana özgü bir iş değil ki ben onu yapayım.
- 2 İnciyi düzenleyen belagat sahibi; acaba bir gün bu incileri dizme gücüne sahip olabilir mi?
- 3 Ona söyle ki, öğle güneşini kendine bir süs, dolunayı bilezik şekli yapmış.
- 4 Ve Cevza'nın gerdanlığını takınmış, şafakları da örtü gibi edinmiş.
- 5 Acaba Samanyolu'nu kendine mesken, yıldızları da yanında yüksek bir makam kabul eder misin?

²⁶⁹ Yaḥyâ b. Ḥamza b. 'Alî b. İbrâhîm el-Ḥuseynî el-'Alevî eṭ-Ṭâlibî, eṭ-Ṭurâz li-Esrâri'l-belâga ve 'Ulûmi Ḥaḳâ'iki'l-i'câz (Beyrût: el-Mektebetü'l-'Aşriyye, 1423h), 2/173.

²⁷⁰ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye, 60–61.

Bu bağlamda mukaddime belirgin bir gazel mahiyetindedir; muhibbenin güzelliğini betimlemeye, makamını yüceltmeye ve onu tanımlamadaki şaşkınlığı vurgulamaya odaklanmakta olup İbn Ali'nin birinci ve beşinci beyitlerde yönelttiği sorularla bu durum ifade edilmektedir; ardından zarif bir tehalluş yaparak asıl konusu olan ihvaniyat temasına geçmektedir. Şöyle ifade etmektedir: [Kâmil]²⁷¹

1	طَلَعَتْ عَلَيَّ بَلِيلَةٌ غَرَاءٍ فَالَ	تَحَفَ الدُّجَى مِنْهَا بِضَوْءِ نَهَارِ
2	وَوَغَدَوْتُ مِنْ إِنْشَادِهَا مُتَمَائِلًا	حَتَّى كَأَنِّي شَارِبٌ لِعُقَارِ
3	مَا أَمْكَنْتَنِي بُرْهَةً مِنْ وَصْلِهَا	فَكَأَنَّهَا طَيْفُ الْخِيَالِ السَّارِي
4	يَا حُسْنَهَا مِنْ رَوْضَةٍ فِي عَرْفِهَا	ذَهَبَتْ بِعُرْفِ الرُّوضَةِ الْمِعْطَارِ
5	وَمَطَالِبِ مَا حَازَ دُرٌّ كُنُوزِهَا	إِلَّا قَتَّى بِعِزَائِمِ الْأَشْعَارِ
6	وَذَخَائِرِ لِمَا حَوَتْهُ بَنِيَّةٌ	الْأَهْرَامِ أَوْ رُكُزَتْ بِأَرْضِ وَبَارِ
7	وَحَصَى مِنَ الْيَاقُوتِ قَدْ بَهَرَ الْحِجَا	لَا مَا حَوَى الرَّاهِقُونَ مِنْ أَحْجَارِ

- 1 Öyle parlak bir gecede belirdi ki üzerimde, karanlık ondan gündüzün ışığıyla örtüldü.
- 2 Ve onun şarkısından öylece sallanır oldum ki, sanki içmişim en güzel şaraptan.
- 3 Bir an bile vuslatı mümkün olmadı bana, sanki hayaletin gelip geçici bir gölgesiydi.
- 4 Ne güzel bir bahçe o kokusuyla! Öyle ki, bahçenin mis kokusunu bile alıp götürdü.
- 5 Ve öyle istekler ki, hazinelerinin incilerine ancak şiirlerinin azmiyle bir genç ulaşabilir.
- 6 Ve öyle hazineler ki, ne piramitlerin yapısı onları barındırmış, ne de Vebar diyarının toprağına gömülmüş.
- 7 Ve öyle yakut çakılları ki, aklı başından aldı, gençlerin topladığı taşlara benzemez.

Altıncı beyit, tehalluş'un başladığı noktayı işaret etmektedir; zira İbn Ali, gazel mahiyetindeki girişten, eline ulaşan İbn 'Ammâr el-Cezâ'irî'nin medhiyesine dair beyte geçiş yapmaktadır. Ardından gelen yedinci ile on ikinci beyitler, bu geçişi

²⁷¹ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânü'l-eş'ârî'l-Cezâiriyye*, 61.

geliştirerek esas tema olan ihvaniyat'a ve İbn 'Ammâr'ın övgüsüne cevap niteliğinde bir zemin hazırlamaktadır.

Bu yorum, tehalluş'un akışkanlığını ve mukaddime ile esas gayenin arasındaki bağlantıyı daha da güçlendirmektedir. Çünkü başlangıçta sevgilinin güzelliğine dair betimlemeyle oluşturulan estetik zemin, sonrasında eline ulaşan kasidenin güzelliğini överek—sahibine duyulan takdiri—hedef alacak şekilde genişlemektedir. Bu yönelme, giriş ile ana tema arasında doğal ve sanatsal bir köprü kurulmasını sağlamaktadır.

İbn Ali el-Cezâ'irî'nin başkent Cezayir'de İbn 'Ammâr ile birlikte yaptığı gezintiyi anlattığı bu vasıf kasidede, şair bir yandan mukaddimesindeki hüznü özlemine geride bırakmış, diğer yandan asıl konusuna odaklanarak başkentten doğa manzaralarını betimlemeye yönelmiştir. Güneşin ılık ışınlarında parıldayan deniz; dallarında kuş cıvıltıları taşıyan ağaç gölgeleri; yüzleri serinleten serin yaprak salkımları ve ferahlık sunan gölgeler arasındaki oturma yerleri, yürüyüşlerine eşlik eden görsel ve işitsel öğeler olarak sıralanmaktadır. Bu gözlemler, şairin gezinin bütününde yaşadığı neşeyi ve çevresindeki doğanın canlılığını yalın bir dille ifade etmesini sağlamaktadır: [Remel]²⁷²

بُلُوثٌ لِّأَلَاؤِهِ فِي لَهَبٍ	وَالظُّلُّ قَدْ رَصَّعَ تِجَانَهَا	1
نَهْرًا دُمُوعَ الْعَيْنِ مِنْهُ سَكَبُ	وَسَائِلِ الْمَاءِ إِذَا مَا اثْنَى	2
بَكَتْ لَهُ لَمَّا بَكَى وَأَتَّحَبُ	رَقَّتْ لَهُ الْأَطْيَارُ فِي أَيَّهَا	3
عَرَاتِسُ الْفُلْكِ بِهِ فِي طَرْبُ	وَالْبَحْرُ بِالِدَيْلِ لَهُ رَنَّةُ	4
فِي زِيهَا تَجَلَّى سَحَابُ الْكُرْبُ	كَأَنَّهُ وَالشَّمْسُ لَمَّا بَدَتْ	5

- 1 Gölgeleri, ısıldayan alevlerdeki incilerle süslenmiş taşlar gibi.
- 2 Suyun kıvrımlarını sor, gözyaşı gibi bir ırmak hâlinde akar.
- 3 Kuşlar ona yuvalarında merhamet etti, ağladığında, onlar da ağladı.
- 4 Deniz, dalgalarının sesinde yankılanıyor, gemilerin perileri coşkuyla dans ediyor.
- 5 Güneş görüldüğünde, deniz sanki sıkıntı bulutlarını dağıtan bir güzellik içinde.

²⁷² İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'ârî'l-Cezâiriyye*, 84.

Bazı kasidelerde İbn Ali'nin, geleneksel tehalluş düzenine uymadığı gözlemlenmektedir; örneğin eşine yazdığı merseyyi şiirinde nesîbten doğrudan merseyyi üslûbuna geçiş yapmak yerine, baştan sona yas havasını korumaktadır. Bu durum, şairin derin duygusal hâliyle bağlantılı bulunmaktadır; aşkın ve acının etkisiyle yas atmosferinden ayrılamaması, başka temalara geçiş yapmasını engellemektedir.

1.2.4. Hâtıme

Belâgat literatüründe bu bölüme “husnu'l-makta'” veya “birâ'atu'l-makta'” adı verilmekte olup, bunun anlamı şairin son sözünü lûgat açısından zarif, anlatım açısından düzgün ve anlam açısından tam bir kapanış hissi verecek şekilde düzenlemesidir.²⁷³

Eleştirilenler, matla' bölümüne gösterdikleri özeni hâtıme'ye de göstermek gerektiğini vurgulamaktadırlar. Bu bağlamda şiirin kapanışında dikkat edilmesi gereken başlıca kurallar şunlardır: kapanışın asıl amaç ile uyumlu olması, sözcüklerin zengin ve uygun seçilmesi, son beyitin genellikle bir hikmet veya meşhur bir atasözü niteliğinde olması gerekmektedir. Ayrıca eleştirilenler, hâtimenin dinleyicide “şairin hâlâ söyleyecek sözü var” izlenimi uyandırmaktan kaçınması gerektiğini, çünkü bu bölümün şiiri tamamen kapatan bir “kilit” işlevi gördüğünü belirtmektedirler.²⁷⁴

Ayrıca, makta'in dinleyicide şairin hâlâ söyleyecek sözü olduğu izlenimi uyandırmaması gerektiğini; zira makta', şiiri bütünüyle sonlandıran bir “kilit” işlevi görmekte olduğunu vurgulamaktadır.²⁷⁵

İbn Ali'nin bazı şiirlerindeki son beyitler, aşağıda ayrıntılı olarak incelenecektir. Şair, kasidelerini sonlandırırken kullandığı beyitlerde şu ifadelere yer vermektedir:²⁷⁶ [Tavîl]

أَنَا وَهَمَّافِي غَايَةِ الشَّنَّانِ
زَمَانَتُهُ لَمْ تَتَّحِدْ بِمَكَانِ

1 وَلَسْتُ خَلِيًّا مِنْ جَهُولٍ وَحَاسِدِ
2 فَيَا شُعْرَاءَ الْعَصْرِ إِنَّ زَمَانَنَا

²⁷³ Aḥmed b. İbrâhîm b. Muştafâ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga fi'l-Ma'ânî wa'l-Beyân wa'l-Bedî'*, thk. Yûsuf es-Şemaylî (Beyrût, Lübnan: el-Mektebetü'l-'Aşriyye, ts.), 344.

²⁷⁴ Bekkâr, *Binâu'l-Ḳasîde fi'n-Nakdi'l-'Arabîyyi'l-Ḳadîm fi Ḍav'i'n-Nakdi'l-Hadîs*, 230.

²⁷⁵ Bedevî, *Ususu'n-Nakdi'l-Edebî 'inde'l-'Arab*, 312; Mücahit Küçüksarı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbrahim es-Sefercelâni ve Şiirleri* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2017), 230.

²⁷⁶ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'ârî'l-Cezâiriyye*, 74.

3 فَصُونُوا يَوَاقِيتَ الْكَلَامِ فَإِنَّهَا
بِعَصْرِكُمْ نَوْعٌ مِنَ الْهَذْيَانِ

- 1 *Ben de cahil ve hasetçiden boş değilim, oysa ikisi de düşmanlığın en üst noktasında.*
- 2 *Ey asrın şairleri! Zamanımızın devri, mekânla sınırlanmayan bir dönemdir.*
- 3 *O hâlde, kelimelerin değerli taşlarını koruyun. Çünkü, sizin çağınızda bu bir tür saçmalık gibi görünmektedir.*

İbn Ali'nin Faslı alimleri övdüğü bu beyitlerde, şiirini nazım ve ifade ustalığına özen gösterilmesi yönünde bir davet ve nasihatle sonlandığı görülmektedir; zira kendi dönemindeki şairlerin, geçmişteki titiz kullanıma ve dizin kudretine artık sahip olamadıkları vurgulanmaktadır. Şair, muhatabında derin bir iz bırakan kuvvetli ifadeler ve anlam katmanlarına başvurarak, hâtıme makta'in asıl maksada hizmet etmesi gereğini gerçekleştirmektedir.

Ayrıca, gazel temalı beyitlerin kapanışında, aşk ve tutkunun kendisinde yarattığı hâle karşı şefkat ve merhamet dileği yer almakta; bu duygu yoğunluğunu son iki beyitte şu şekilde ifade etmektedir: [Kâmil]²⁷⁷

1 يَا مَنْ فَرَشْتُ لِتُرْبِ مَوْطِئِ نَعْلِهِ
خَدِّي فَبَعْدَ الْعِزِّ يُدَاسُ
2 أَنْقِذْ غَرِيقَ الشُّوقِ مِنْ أَمْوَاجِهِ
كِرْمًا فَقَدْ ضَاقَتْ بِهِ الْأَنْفَاسُ

- 1 *Ey ayaklarının bastığı toprağa yüzümü seren sevgili! Bu izzeti bir kenara bırakıp çiğnenmeyi kabul ediyorum*
- 2 *Lutfet de beni özlem denizinin dalgalarından kurtar. Zira ondan ötürü nefesler daralmıştır.*

Bu hâtıme, gazel kapanışları bağlamında duygusal yoğunluğu ve belâgatı itibarıyla etkileyici kabul edilmektedir; “hasret denizinde boğulan” ifadesiyle duygu şiddeti, “غريق الشوق” gibi sözcüklerle âşığın zillet ve derin ıstırabını tasvir eden zengin bir sözcük seçimi sunmaktadır. Bu üslup, dinleyicide empati uyandırmakta ve şairin duygusal deneyiminin derinliğini pekiştirmektedir.

²⁷⁷ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu 'l-eş 'âri 'l-Cezâiriyye*, 75.

Başka bir kasidesinde, İbn Ali el-Cezâ'îrî, İbn 'Ammâr el-Cezâ'îrî hakkında kaleme aldığı İhvâniyyât temasına uygun olarak şiirini övgü ve takdirle noktalamaktadır, bu beyitte söylemektedir: [Kâmil]²⁷⁸

مَا جَالَ فِكْرِي قَائِلًا فِي مَدْحِهِ وَبَدِيعَةَ أُرْتَبِ بِدُرِّ سَخَابِ

Düşüncem onun methinde öyle bir güzellikle dolandı ki, inci dizilerini bile geride bıraktı.

Burada, beyitin ikinci mısrasının aslında kasidenin ilk mısrası olması ve İbn Ali'nin şiirini açarken kullandığı “anahtarın” kapanışta da tekrar kullanılması dikkat çekmektedir; bu durum, dinleyicinin şiirin başından sonuna dek tüm dikkatini korumasını sağlamaktadır.

İbn Ali'nin şiirlerini sonlandırma yöntemlerinden biri dua ile bitirmektir. Bu üslubun güzel bir örneği, İbn 'Ammâr el-Cezâ'îrî için kaleme aldığı kasidede görülmektedir. Şair, İbn 'Ammâr'ı övdükten sonra kasidesini hayır dualarla noktalamaktadır:²⁷⁹ [Kâmil]

فَاللَّهُ يَكْلُؤُهُ وَيَحْرُسُ مَجْدَهُ وَيُنِيلُهُ عَنِّي أَجَلَ ثَوَابِ 1
وَيُعِيدُهُ مِنْ حَاسِدٍ وَمُعَانِدِ وَبَشِيرِ شَرِّ مُفْتَرٍ كَذَابِ 2

1 *Allah, onun şanını korusun ve gözetlesin ve ona benim tarafımdan en yüce mükâfatı versin.*

2 *Onu haset eden, inatçı ve yalancı bir şer habercisinin iftiralarından korusun.*

Burada yapılan dua, şiiri hayırlı ve mübârek bir sona kavuşturmakta; İbn Ali'nin, ihvâniyyât ile medhi harmanlayan kasidesinde amaca uygun bir kapanış seçme ustalığını ortaya koymakta ve kapanışı düşmanlardan korunma dileğiyle tamamlaması, şiirin temasına tam bir uyum sağlamaktadır.

Aynı bağlamda, kasidesinin sonunda düşmanlarına felâket dilemesi de dikkat çekmektedir; bu kapanış, Cezayirli İbn Meymûn ve gazel ile aşkı reddedenlere yönelik kaleme aldığı hicvî şiirin ruhuna uygun bir son oluşturmaktadır. İbn Ali şu şekilde demektedir: [Kâmil]²⁸⁰

²⁷⁸ İbn 'Ammâr el-Cezâ'îrî, *Dîvânu 'l-eş'âri 'l-Cezâiriyye*, 54.

²⁷⁹ İbn 'Ammâr el-Cezâ'îrî, *Dîvânu 'l-eş'âri 'l-Cezâiriyye*, 54.

²⁸⁰ İbn 'Ammâr el-Cezâ'îrî, *Dîvânu 'l-eş'âri 'l-Cezâiriyye*, 90.

مِنْ شَمْسِهِ وَتَعَاقَبَ الْمَلَوَانَ

فَعَلَيْهِ خِزْيُ اللَّهِ مَا وَضَحَ السَّنَا

Allah'ın gazabı, güneşin ışığı var oldukça ve günler birbirini kovaladıkça onun üzerinde olacaktır.

Son bir örnek olarak, İbn Ali'nin meşhur "Vasiyyetü İbnü'l-Müftî" adlı kasidesinin kapanışında Peygamber Efendimiz'e salât ve selam gönderme geleneğini sürdürdüğünü görmekteyiz; şair şöyle demektedir: [Basî] ²⁸¹

خَيْرِ الْبَرِيَّةِ مِنْ عَجْمٍ وَمِنْ عَرَبِ
وَعَرَدَ الطَّيْرُ فِي الْأَدْوَا حِ وَالْقُضْبِ

1 وَأَخْتِمُ الْقَوْلَ مِنِّْي بِالصَّلَاةِ عَلَيَّ

2 مَا أَضْحَكَ الرَّوْضَ دَمْعُ الْقَطْرِ مِنْهُمَلًا

1 *Ve sözüümü, Arap da olsa Acem de olsa, yaratılmışların en hayırlısına salat ile bitiririm.*

2 *Yağmurun gözyaşları bahçeyi güldürdüğü ve kuşlar ağaçlarda, dallarda ötüştüğü sürece.*

Bu hâtıme, dinleyicinin Peygamber'e salâtü selam ifadesiyle sözün tamamen sona erdiğini kavramasını sağlamakla kalmayıp; aynı zamanda bu salât ve selamla dinleyiciye bereket ve hayır dileğini ileterek, kasidenin girişinde yer alan hamd ve övgü temasına da uygun düşmektedir.

1.3. Vezin ve kafiye

Vezin ve kafiye, Arap edebiyatı eleştirmenleri nazarında bir kasidenin dış yapısını oluşturan ve şiirin teknik başarısını belirleyen iki temel öğedir.²⁸² Vezin, arûz kalıplarıyla mısraların ölçü ve vurgusunu belirleyen yapıyı; kafiye ise mısralar arasında ses uyumu yaratan son ek veya hece tekrarını ifade etmektedir. Bu iki unsur, metnin müzikal ve ritmik yönünü şekillendiren, Arap şiirini nesirden ayıran en önemli kriterler olarak kabul edilmektedir.²⁸³

İbn Ali el-Cezâ'irî'nin şiirleri, vezn ve kafiye olmak üzere bu iki öge temelinde incelenecek ve şairin farklı kasidelerinde bu unsurlara gösterdiği özen ortaya konacaktır.

²⁸¹ Zuveyb, "Kaşîde fi talebi't-tahallî bi'l-âdâb ve'l-ğassü 'alâ talebi'l-'ilm", 92.

²⁸² Atîk, *el-Edebü'l-'Arabî fi el-Endelüs*, 88.

²⁸³ *Mustafâ Cemâlüddîn, el-İkâ' fi 'Ş-Şi'ri'l-'Arabî mine'l-Beyt ilâ't-Tef'ile* (Irak: Matba'atu'n-Nu'mân, 1970), 10.

1.3.1. Vezin

Aynı zamanda takfî' olarak da anılır, bir beyitteki her kelimenin, karşılık geldiği taf'îlât düzeniyle ölçülmesidir. Vezin tayini, bir beyitin hangi bahre (arûz vezn kalıbı) ait olduğunu saptamaya yardımcı olur; zira ölçüsü herhangi bir bahr'ın vezniyle örtüşmeyen dizeler, mesrû' yani "mûzûn olmayan" kabul etmektedir.²⁸⁴

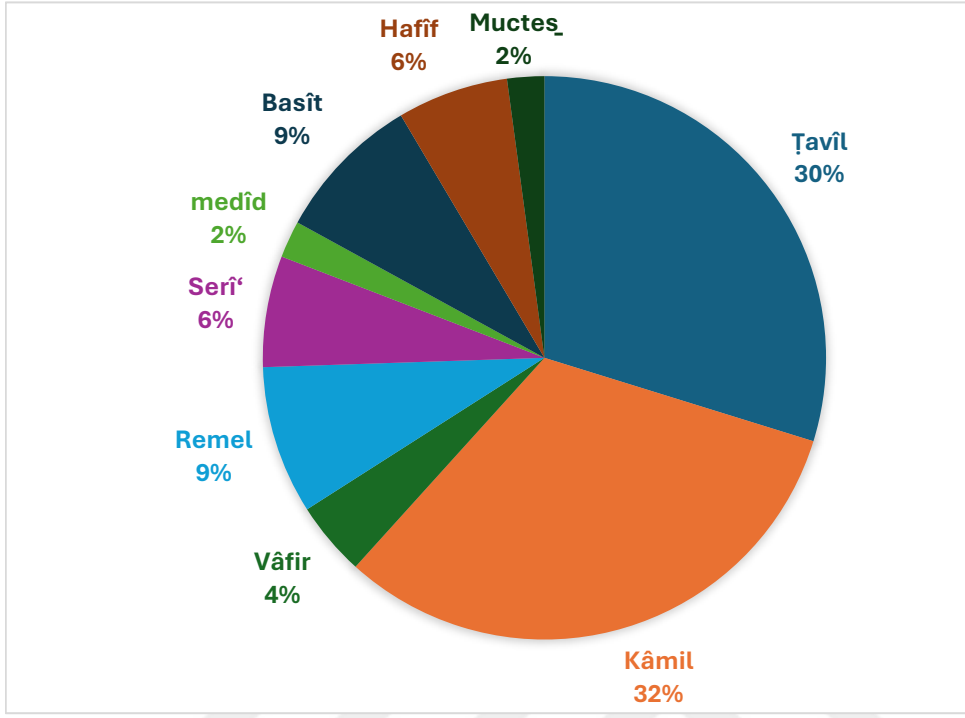
Arûz ilmindeki veznin temel amacı, ölçülü (mûzûn) şiiri kırık (mesrû') olandan ayırt etmektir. Bu ilim, Hâlîl b. Aḥmad al-Ferahîdî tarafından tesis edilmiştir; kendisinden sonraki tüm müellifler, günümüze dek onun koyduğu kural ve esasları esas alarak çalışmalarını sürdürmüşlerdir.²⁸⁵

Aşağıdaki tabloda, İbn Ali el-Cezâirî'nin günümüze ulaşan şiirlerinde nazmettiği arûz bahirleri dağılımıyla gösterilmektedir:

Sıra	Bahir	Şiir sayısı	Sıra	Bahir	Şiir sayısı
01	Ṭavîl	14	06	Serî'	03
02	Kâmil	15	07	Medîd	01
03	Vâfir	02	08	Basît	04
04	Remel	04	09	Muctes	01
05	Hafif	03			

²⁸⁴ Abdülazîz 'Atîk, *İlmu'l-'Arûd ve'l-Kâfiye* (Beyrût: Dârü'n-Nahdati'l-'Arabîyye, ts.), 23.

²⁸⁵ 'Atîk, *İlmu'l-'Arûd ve'l-Kâfiye*, 9–10.

Grafik ve tablodan görüldüğü üzere, İbn Ali'nin günümüze ulaşan şiirlerinde en çok Kâmil ve Tavîl bahirleriyle şiir nazm ettiği görülmektedir. Bu iki vezin, Arap şiirinde en yaygın kullanım alanına sahiptir. Bu tercih muhtemelen her iki bahrin uzun tef' ile düzeninin şaire, içindeki zengin anlamları ve duyguları genişçe ifade etme imkânı tanimasından kaynaklanmaktadır. Şiirlerinde kullandığı diğer bahirler olan Vâfir, Ramel, Hafif, Serî', Medîd, Muctes_ ve Basît ise nispeten eşit oranlarda dağılmıştır.

İbn Ali el-Cezâ'irî'nin şiirleri üzerinden, her bir arûd bahrinin tafa'îlâtındaki değişikliklere dair çeşitli örnekler sunulabilmektedir.

Aşağıdaki tabloda, birinci örnek Tavîl bahrine dair sunulmaktadır:²⁸⁶

Şiir beyti	بَلَحَظْ يَقْدُ الْقَلْبَ أَوْ قَامَةً هَيْفَا				إِلَى كَمْ أُعَانِي فِي الْهَوَى الرُّمَحِ وَالسَّيْفَا				1
Aruz yazımı	مَتَمُّيْفَا	بَأَوْقَا	يُقَدُّدُلْقَلْ	بِلَحِظْنُ	حَوَسَسَيْفَا	هَوَزْمُ	أُعَانِيْفَا	إِلْنَكَمْ	
Fonetik yazım	0/0/0//	0/0//	0/0/0//	0/0//	0/0/0//	0/0//	0/0/0//	0/0//	
Vezi	مَفَاعِيْلُنْ	فَعُولُنْ	مَفَاعِيْلُنْ	فَعُولُنْ	مَفَاعِيْلُنْ	فَعُولُنْ	مَفَاعِيْلُنْ	فَعُولُنْ	

²⁸⁶ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 99.

Şiir beyti	تَخْطُبُ فُوَادِي وَالصَّبَابَةَ لَا تَخْفَى				وَمَنْ لِي بِكَيْتَمَانِ الصَّبَابَةِ بَعْدَمَا				2
Aruz yazımı	تَلَاتُخْفَى	صَبَابَ	فُوَادِيَوْصَ	تَخْطَطِبُ	تَبَعْدَمَا	صَبَابَ	بِكَيْتَمَانِصَ	وَمَنْلِي	
Fonetik yazım	0/0/0//	/0//	0/0/0//	0/0//	0/0/0//	/0//	0/0/0//	0/0//	
Vezin	مَفَاعِيلُنْ	فَعُولُ	مَفَاعِيلِن	فَعُولُنْ	مَفَاعِيلُنْ	فَعُولُ	مَفَاعِيلُنْ	فَعُولُنْ	
1	Aşkta mızrak ve kılıç acısına daha ne kadar dayanabilirim? Bakışları kalbi yarıyor ya da ince bedeniyle karşıma dikiliyor.								
2	Kalbimi aşan sabâbeyi artık nasıl gizleyebilirim? Oysa bu derin aşk, gizlenemez bir halde içimde yer etti.								

Arap edebiyatında **Ṭavîl** vezni aşağıdaki şekilde düzenlenmektedir:

فَعُولُنْ مَفَاعِيلُنْ فَعُولُنْ مَفَاعِيلُنْ *** فَعُولُنْ مَفَاعِيلُنْ فَعُولُنْ مَفَاعِيلُنْ

Bu kalıpta her mısranın ilk üç vezni **ḥaşv** (الحشو) olarak adlandırılır. Birinci mısranın dördüncü vezni aruz , ikinci mısranın dördüncü vezni ise **ḍarb** (الضرب) terimiyle anılmaktadır.²⁸⁷

Birinci beyitte vezin, aslına uygun şekilde eksiksiz olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna karşın ikinci beyitte, her iki mısranın üçüncü vezninde **ziḥâfu'l-ḳabd** (زحاف القبض) uygulanmıştır; bu değişiklik, **fa'ûlun** (فعولن) veznindeki sonda yer alan nûnun düşürülerek **fa'ûl** (فعول) hâline gelmesi suretiyle ortaya çıkan, vezin kuralları bakımından zorunlu olmayan bir müdahaledir.

Bir başka örnek olarak Kâmil bahri, aşağıdaki tabloda gösterildiği üzere incelenmektedir:²⁸⁸

Şiir beyti	لَقَدْ انْقَضَى غَزْلِي عَلَى غَزْلَانِهِ			قَسَمًا بِرِيحَانِ الْعَقِيْقِ وَبَانِهِ			1
Aruz yazımı	غَزْلَانِهِ	غَزْلِيَعَلَى	لَقَدْانْقَضَى	قَوْبَانِي	حَانِلْعَقِي	قَسَمْنِي	
Fonetik yazım	0/0/0/	0//0/0/	0//0//	0//0//	0//0/0/	0//0//	
Vezin	مَفْعُولُنْ	مُسْتَفْعِلُنْ	مُتَفَاعِلُنْ	مُتَفَاعِلُنْ	مُسْتَفْعِلُنْ	مُتَفَاعِلُنْ	
Şiir beyti	تَكَّةَ بِأَرْبَابِ النَّهْيِ فَتَانِهِ			مِنْ كُلِّ أَحْوَرَ بَابِلِي الطَّرْفِ فَا			2

²⁸⁷ Atîk, 'İlmu 'l-'Arûd ve 'l-Kâfiye, 25.

²⁸⁸ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, Dîvânü 'l-eş'âri 'l-Cezâiriyye, 40.

Aruz yazımı	فَتْتَأْبِي	بَابِنُّهَى	تَكْتَبِيَارُ	يَطْرَفَا	وَرَبَائِي	مَنْكَلَاخُ
Fonetik yazım	0//0/0/	0//0/0/	0//0///	0//0/0/	0//0///	0//0/0/
Vezi	مُسْتَفْعِلُنْ	مُسْتَفْعِلُنْ	مُتَفَاعِلُنْ	مُسْتَفْعِلُنْ	مُتَفَاعِلُنْ	مُسْتَفْعِلُنْ
1	Akik reyhanı ve ban ağacı adına andolsun, Onun ceylan bakışları için aşk şiirim sona erdi.					
2	Babil bakışlı, her bir ahu gözlü dilber ki, aklı başında olanların gönlünü çalan bir fettandır o.					

Kâmil bahrının orijinal tafa'îlât dizilimi şu şekildedir:

مُتَفَاعِلُنْ مُتَفَاعِلُنْ مُتَفَاعِلُنْ مُتَفَاعِلُنْ مُتَفَاعِلُنْ مُتَفَاعِلُنْ

Arûz alimleri, bu veznin tafa'îlâtına sıkça zeḥâfu'l-idmâr (زحاف إضمار) uygulandığını kaydetmektedirler; bu değişiklik, her tafa'îlâtın ikinci harekesini sessizleştirerek **mustaf'ilun** (مستفعلن) şekline dönüştürülmesidir. Aşağıda örneklenen iki beyitte de bu **zeḥâfu'l-idmâr** (زحاف الإضمار) beş ölçü biriminde devreye girmiştir.²⁸⁹

Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi, Hafif bahrine ilişkin bir diğer örnek sunulmaktadır:²⁹⁰

Şiir beyti	سِحْرُ تَلِكِ الْعَيْونِ فِيهِ تَنَاهَتْ وَتَفَانَتْ زِيَانِبٌ وَهَنُودُ					
Aruz yazımı	سِحْرُتُلْكُنْ	عَيْونِ فِي	هَتَنَاهَتْ	وَتَفَانَتْ	زِيَانِ بُنْ	وَهْنُودُ
Fonetik yazım	0/0//0/	0//0//	0/0//	0/0//	0//0//	0/0///
Vezi	فَاعِلَاتُنْ	مَفَاعِلُنْ	فَاعِلَاتُنْ	فَاعِلَاتُنْ	مَفَاعِلُنْ	فَاعِلَاتُنْ
Şiir beyti	يَا لَقَوْمِي لِمَصْرَعِي فِي غَزَالِ عَابَثِ بِالْعُقُولِ وَهُوَ رَشِيدُ					
Aruz yazımı	يَالْقَوْمِي	لِمَصْرَعِي	فِيغَزَالِي	عَابَثِيْبِلْ	عُقُولِ وَهْ	وَرَشِيدُ
Fonetik yazım	0/0//0/	0//0//	0/0//0/	0/0//0/	0//0//	0/0///
Vezi	فَاعِلَاتُنْ	مَفَاعِلُنْ	فَاعِلَاتُنْ	فَاعِلَاتُنْ	مَفَاعِلُنْ	فَاعِلَاتُنْ

²⁸⁹ Atîk, 'İlmu'l-'Arûd ve'l-Kâfiye, 59.

²⁹⁰ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, Dîvânü'l-eş'âri'l-Cezâiriyye, 102.

1	<i>O gözlerin büyüünde nihayet buldu ve o büyüye Zeynep'ler ile Hintler güzeller hayranlık içinde kendilerini feda etti.</i>
2	<i>Ah, kavmim! O ceylan gözlü güzelin uğruna düşüşüme bakın! O ki akıllarla oynayan bir şakacıdır, oysa olgun ve akli başında biridir.</i>

Arap edebiyatında Hafif bahrinin asıl taf'îlât düzeni şu şekildedir:

فاعلاتن مستفع لن فاعلاتن فاعلاتن مستفع لن فاعلاتن

Bu vezn dizisine sıklıkla zihâfu'l-ḥabin uygulanır: ikinci ve beşinci tafa'îlât (مفاع لن) olan **mustaf'ilun'un** "س" harfi düşürülerek muf'ilun (مفاع لن) şekline dönüşmesine; ayrıca **fâ'ilâtun**(فاعلاتن) tafa'îlâtındaki "الف" harfinin de zihâfu'l-ḥabinyle çıkarılmasına yol açmaktadır.²⁹¹ Yukarıdaki tabloda, İbn Ali el-Cezâ'îri'nin beyitlerinde bu zihâfların nasıl gerçekleştiği açıkça görülmektedir.

Son bir örnek olarak, Medîd bahrinin durumu aşağıdaki tabloda gösterilmektedir:²⁹²

Şiir beyti	رُبَّ لَيْلٍ قُتِلَ آخِرُهُ						1	وَكَأَنَّ زَهْرَةَ	وَكَأَنَّ زَهْرَةَ	وَكَأَنَّ زَهْرَةَ
Aruz yazımı	خِرْهُو	قُمْتَأُ	زُبْلِيلِينْ	بَانُو	زَهْرَشَةُ	وَكَأَنَّزْ				
Fonetik yazım	0///	0//0/	0/0//0/	0/0//	0//0/	0/0///				
Vezin	فَعِلُنْ	فَاعِلُنْ	فَاعِلَاتُنْ	فَعِلُنْ	فَاعِلُنْ	فَاعِلَاتُنْ				
Şiir beyti	وَالدُّجَى كَالْكَفْرِ يَنْسَخُهُ						2	مِنْ طُلُوعِ الْفَجْرِ إِيْمَانُ	مِنْ طُلُوعِ الْفَجْرِ إِيْمَانُ	
Aruz yazımı	سَخْهُو	كُفْرِينْ	وَدُدُّجَنْكَلْ	مَانُو	فَجْرَائِي	مِنْطُلُوعِ				
Fonetik yazım	0///	0//0/	0/0//0/	0/0/	0//0/	0/0//0/				
Vezin	فَعِلُنْ	فَاعِلُنْ	فَاعِلَاتُنْ	فَعِلُنْ	فَاعِلُنْ	فَاعِلَاتُنْ				
1	<i>ve sanki çiçekler kayan yıldızlar gibiydi, Nice gecenin seherinde kıyam ettim.</i>									
2	<i>Fecrin doğuşundan itibaren iman belirir, Ve karanlık, tıpkı küfür gibi, onu siler.</i>									

Arap arûz ilminde Medîd bahrinin orijinal tafa'îlât dizilimi şu şekildedir:

فاعلاتن فاعلن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن فاعلاتن

Bu vezin kalıbı, nazımda nadiren kullanılmaktadır. Tafa'îlât üzerinde sıkça rastlanan değişiklikler şunlardır:

²⁹¹ Atîk, 'İlmu'l-'Arûd ve'l-Kâfiye, 100.

²⁹² İbn 'Ammâr el-Cezâîrî, Dîvânu'l-eş'ârî'l-Cezâiriyye, 88.

Zihâfu'l-ḥabin (زحاف الخبن) : Birinci ve dördüncü tafa'îlât (ḥaşv) olan **fâ'ilâtun** (فاعلاتن) **fâ'ilun**(فَعْلُنْ) diziliminde, veznin hem başındaki hem de sonundaki sakin harflerin düşürülmesiyle **fa'ilun fa'ilun** biçimine dönüşmesidir.

Ḥaşv bölümü yalnızca iki tafa'îlât içerir: **fâ'ilâtun fâ'ilun**(فاعلاتن فاعلن), ki zihâf uygulandığında **fa'ilun fa'ilun** (فاعلاتن فاعلن) formunu almaktadır.²⁹³

Yukarıdaki tabloda İbn Ali el-Cezâ'irî'nin Medîd bahriyle nazmettiği şiir örneklerinde bu tafa'îlât değişikliklerinin nasıl gerçekleştiği açıkça gözlemlenmektedir.

1.3.2. Kafiye

Kaside beyitlerinin sonundaki ses birimlerini ifade eder ve her beyitte aynı ses düzeninin tekrarlanması zorunludur. Başlangıç beyiti örneğin “الوطن” kelimesiyle bitirilmişse, diğer beyitlerin de aynı “ن” kalıbıyla sona ermesi gerekir; birinci beyitte nihai nun harekesiz (sakin) ise, devamındaki beyitlerde de aynı sakin nun kullanımı zorunludur; eğer birinci beyitte “ن” hâliyle okunmuşsa, ardından gelen beyitlerin sonundaki “ن” olarak muhafaza edilmelidir.²⁹⁴

Eleştirmenler, kafiye ile vezni şiirin ayrılmaz iki unsuru olarak kabul etmekte; bir yapıt ancak hem vezinli hem de kafiyeli olduğunda şiir olarak nitelendirilmektedir.²⁹⁵

Kafiyenin temel harfi revî (الرَّوِي) olarak adlandırılmaktadır. revî, her beyitteki son sessiz harftir ve şiirin kafiye düzeni bu harfe göre isimlendirilir. Örneğin revisi “ميم” olan bir şiire mîmiyye (ميمية), “نون” olanına nûniyye (نونية), “عين” olanına ise ‘ayniyye (عينية) denilmektedir.²⁹⁶

Aşağıdaki tablo, İbn Ali el-Cezâ'irî'nin benimsediği kafiye düzenlerini; her bir revî harfinin hangi sayıda kaside ve beyitte kullanıldığını açıkça ortaya koymaktadır:

Sıra	Revi	Şiir	Beyit	Sıra	Revi	Şiir	Beyit
01	هـ	9	136	09	م	3	22
02	ب	10	118	10	ع	2	14

²⁹³ 'Atîk, *İlmu'l-'Arûd ve'l-Kâfiye*, 40–41.

²⁹⁴ İbn Raşîk, *el-'Umde fî Maḥâsini 'ş-Şi'r ve Âdâbihî ve Naḳdih*, 151; 'Atîk, *İlmu'l-'Arûd ve'l-Kâfiye*, 134.

²⁹⁵ İbn Raşîk, *el-'Umde fî Maḥâsini 'ş-Şi'r ve Âdâbihî ve Naḳdih*, 151.

²⁹⁶ 'Atîk, *İlmu'l-'Arûd ve'l-Kâfiye*, 136.

03	ن	6	58	11	ج	1	13
04	ق	3	57	12	س	1	10
05	ر	4	43	13	ت	2	9
06	ف	3	37	14	ح	1	2
07	ل	7	29	15	ك	2	5
08	د	3	20	16	خ	1	4

Tablodan görüldüğü üzere, şairin kafiye harfi (ravî) İbn Ali el-Cezâ'irî'nin şiirlerinde **16 farklı harfe** kadar çeşitlenmiştir. En çok tercih edilen ravî harfi **الهاء** olup **136 beyitte** kullanılmış; bunu **118 beyitte** görülen **الباء** harfi izlemiştir. Ardından, her biri yaklaşık **58 beyitte** yer alan **النون** ve **القاف** harfleri gelmektedir.

Örneğin hâ' revisi ele alındığında, İbn Ali'nin bu harfi hareketli zamir hâlinde kullandığı görülmektedir; bu kullanım, arûz âlimlerince kabul edilen revî durumlarından biridir. Örnek olarak şöyle demiştir: [Kâmil]²⁹⁷

مُضْنَاكَ رَقٌّ لِحَالِهِ عُدَّالُهُ يُنْبِيكَ عَنِ صِدْقِ الْغَرَامِ خِيَالُهُ

Sevgilisi için yananın hâline aşta onu kınayanlar bile acır, Onun gerçek aşkını yansıtan hayali bile, aşkın doğruluğunu gösterir.

Özetle, İbn Ali, eleştirmenlerin benimsediği şiir sanatı ve kurallarına büyük ölçüde bağlı bir şair olarak kabul edilmektedir. Onun şiiri; vezin, kafiye ve kaside yapısı gibi unsurlar açısından incelendiğinde, Arap klasik edebiyat ekolüne mensup olduğu ortaya çıkmaktadır ki bu da eleştirmenlerin Arap şiiriyle ilgili ölçütleriyle tam bir örtüşme göstermektedir.

2. Dil ve üslup Özellikleri

Eleştirmenlerin üslûp üzerine yaptığı çalışmalar oldukça geniş kapsamlıdır. Bu tanımlardan yola çıkarak söyleyebiliriz ki, üslup; bir nazım veya nesirde kullanılan belirli örgü ve yöntem demek olup, şair bir başkasının üslûbunu örnek alarak onu kendi şiirinde yeniden uyguladığında “o üslûbu benimsemek”ten söz edilmektedir.²⁹⁸

²⁹⁷ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânü'l-eş'ârî'l-Cezâiriyye*, 96.

²⁹⁸ Ebû Bekr 'Abdülkâhir b. 'Abdirrahman b. Muhammed el-'Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâilu'l-İ'câz fi 'İlmi'l-Me'ânî*, thk. Maḥmûd Muhammed Şâkir Ebû Fahr (Kahire; Cidde: Dâru'l-Medenî, 1413/1992), 469; Maṭlûb, *Mu'cemu Muştalâhâti'n-Naḫdi'l-'Arabîyyi'l-Ḳadîm*, 167.

Üslûbun, sahibinin dil varlığını ve anlatım becerisini yansıtmaya biçimi olduğu açıktır. Kimi şairler nazımda yalın, gündelik bir üslûp benimserken, kimileri yenilikçi ifadeler peşinde koşar; kimi sanatkarlar az kelimeyle derin anlamlar kurmayı tercih eder, kimileri ise söz sanatlarını zenginleştirip farklı kavram ilişkileri deneyerek gösterişli bir üslûp geliştirmektedir.²⁹⁹ Bu tutumlar, şairlerin birbirinden ayrılan estetik yaklaşımlarını ve eser içindeki üslûp kapasitelerini ortaya koymada önemli bir kıstas teşkil etmektedir.

Her ne kadar şiirin şekli ve dil işçiliği şairin bireysel üslûp tercihleriyle belirleniyor olsa da en önemli belirleyicilerden biri de ele aldığı tema ve amaçtır. Örneğin, gazel türündeki şiirlerdeki kelime seçimi, imge kullanımı ve ritmik düzen, hicvî, medih, ihvâniyyât veya vâsıf şiirlerindeki üslûptan bütünüyle ayrışır. Eleştirmenler, her şiir gayesi için —özlem dolu aşk, yergi, övgü, dostluk veya tasvir gibi— en uygun sözcükleri ve anlatım yapılarını tespit ederek metnin amacına hizmet edecek üslûbu tanımlarlar. Bu yaklaşım, belâğat bilminde “sözün duruma ve maksada uygunluğunu” öngören temel ilke ile doğrudan örtüşmekte ve şiirin etkisini, anlamın gücünü ve dinleyicide bıraktığı etkiyi maksimize etme imkânı sunmaktadır.³⁰⁰

İbn Ali el-Cezâ'irî'nin şiirleri üzerinden, kelime hazinesinin seçimi ve çok katmanlı anlam alanlarının izlenmesi yoluyla üslûp özellikleri; ayrıca anlatımın yapısal düzeyde, haber ve inşa cümlelerinin kullanımı ve bunların şairdeki işlevleri bağlamında ortaya konacaktır.

2.1. Kelime Seçimi

Herhangi bir edebî metnin şiir veya nesir üslûbunu incelerken, metnin taşıdığı anlam dünyasını yansıtan anlam alanını (*semantic field*) ortaya koymak zorunludur. Şair, duygu ve düşüncelerini dile getirirken bu içeriğe uygun sözcükleri seçer; dilbilimde (*semantic field*) olarak adlandırılan bu kavram, anlamları açısından birbirine bağlı bir sözcük bütünü ve genellikle bunları kapsayan genel bir üst terimi ifade etmektedir.³⁰¹

²⁹⁹ Muḥammad Aḥmad Kâsim - Muḥyiddîn Dîb, *‘Ulûmu’l-belâga: el-Beyân, el-Me‘ânî, el-Bedî‘* (Târâbulus, Lübnan: el-Mu‘essesetu’l-Ḥadîse li’l-Kitâb, 1993), 38.

³⁰⁰ Bekkâr, *Binâu’l-Ḳasîde fi’n- Naḳdi’l- ‘Arabîyyi’l-Ḳadîm fi Dav‘i’n-Naḳdi’l-Ḥadîs*, 148.

³⁰¹ Aḥmad ‘Azûz, *Uşûl Turâsiyye fi Nazariyyeti’l-Ḥukûli’d-Dilâliyye* (Şam: Manşûrâtu İttihâdi Kuttâbi’l-‘Arab, 2002), 13.

Bu tanıma göre, İbn Ali el-Cezâ'irî'nin şiirlerinde geçen şu anlamsal alan örnekleri gösterilecektir:

2.1.1. Dini Anlamsal Alan

İbn Ali el-Cezâ'irî'nin **medhiyât** şiirlerinde ve “Vasiyyetü İbnü'l-Âli” adlı oğluna vasiyetinde, aşağıdaki sözcükler dini anlamsal alan içinde yer almaktadır:

İtikadî (İnanç) Kelimeleri: Allah (الله), Rab (الرَّب), Yaratılmışların en hayırlısı (خير البرية), Vahiy (الوحي), Âyetler (الآيات), Kitaplar (الكتب), Kur'ân/Kitâbu'llâh (كتاب الله), İman (الإيمان), Kaderler (الأقدار).

İbadetlere Dair Kelimeler: Hamd (الحمد), Namaz/Salâtu'n-nâfâli (الصلاة), Salâvatlar (الصلوات), Mihrap (المحراب), Hutbeler (الخطب), Tövbe (التوبة).

Güzel Hasletlere Dair Kelimeler: Hürmet (التوقير), İyilikseverlik (البر), İlim (العلم), Edeb (الأدب), Doğruluk (الصدق), Sabır (الصبر), Cömertlik (الكرم), yumuşaklık (الحلم), fitnat (الفطنة), Rıza (الرضى).

Olumsuz Özelliklere Dair Kelimeler: Yalan (الكذب), Aptallık, düşüncesizlik (السفاهة), Kıskançlık/ Haset (الحسد), Zillet (الذل), Öfke (الغضب), Taşkınlık (الطيش), Hicv (الهجو).

Eğitim Kelimeleri: Nahiv (النحو), Hat (الخط), Öğrenim (التعلم), Ezberleme (الحفظ), Şan (المجد), Beyân (البيان).

Bu çeşitlendirme, şairin hem kelime hazinesini ne kadar bilinçli kullandığını hem de metnin dini ve ahlâkî vurgularını ne denli sistematik bir çerçeveye oturttuğunu göstermektedir.

Aşağıdaki beyitler, belirlenen sözcükler çerçevesinde incelemektedir:

[Basî] ³⁰²

مَنْزَلِ الْوَحْيِ وَالْآيَاتِ وَالْكِتَابِ	الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْبَيْتِ وَالْحُجُبِ	1
كَمَا أَتَى فِي افْتِتَاحِ الذِّكْرِ وَالْخُطْبِ	بَدَأَتْ نَظْمِي بِحَمْدِ اللَّهِ مُفْتَتِحًا	2
مُحَمَّدِ طَاهِرِ الْأَعْرَاقِ وَالنَّسَبِ	وَبِالصَّلَاةِ عَلَى الْهَادِي أَشْرَفُهُ	3
الْخَاتِمِ، الْفَاتِحِ الْمُنْعَوْتِ فِي الْكِتَابِ	الْفَاضِحِ الْبَدْرِ حُسْنًا عِنْدَ طَلْعَتِهِ	4

³⁰² Zuveyb, “Kaşîde fi talebi't-tahallî bi'l-âdâb ve'l-hassü 'alâ talebi'l-'ilm”, 92.

عَلَيْهِ -سُبْحَانَهُ- بِالْمِنْطِقِ الْعَرَبِيِّ	5 قَدْ جَاءَنَا بِكِتَابِ الرَّبِّ، أَنْزَلَهُ
شَيْئًا فَشَيْئًا بِحُكْمِ الْأَمْرِ وَالسَّبَبِ	6 وَكَانَ يَنْزِلُ جِبْرِيْلُ الْأَمِينُ بِهِ
مُعْظَمٌ بَيْنَ أَهْلِ الْفَضْلِ وَالْأَدَبِ	7 وَحَصَّلِ النَّحْوِ، إِنَّ النَّحْوَ صَاحِبُهُ
حَلَّ الْمَجَالِسَ مَعْدُودًا مِنَ الْخُشْبِ	8 مَنْ لَمْ يَكُنْ عَالِمًا بِالنَّحْوِ كَانَ إِذَا
وَاجْعَلَهُ فِي الْبِرِّ وَالتَّوْقِيرِ مِثْلَ أَبِي	9 وَاحْفَظْ لِشَيْخِكَ مَا إِنْ عَشْتَ حُرْمَتَهُ
فَكَمْ أَفَادَكَ مِنْ عِلْمٍ وَمِنْ أَدَبٍ	10 قَبْلَ يَدَيْهِ إِذَا لَاقَيْتَهُ أَبَدًا
مُنْزَهُ الْخُلُقِ عَنِ طَيْشٍ وَعَنْ غَضَبٍ	11 وَكُنْ كَرِيمًا، حَلِيمًا، عَاقِلًا، فَطِنًا
وَمِنْ مُجَاوِرَةِ الْأَوْبَاشِ، وَالْكَذِبِ	12 وَصُنْ لِسَانَكَ مِنْ هَجْوٍ، وَمِنْ سَفَهٍ
بِهَا، وَكُنْ لِلْعُلَا وَالْمَجْدِ ذَا طَلَبٍ	13 وَاحْفَظْ خِصَالَ الرِّضَى مِنْ كُلِّ مُلْتَبِسٍ

- 1 Hamd, Beyt'in ve perdelerin Rabbi, vahyi, âyetleri ve kitapları indiren Allâh'a mahsustur.
- 2 Nizâmıma Allah'a hamd ile başladım, tıpkı zikrin ve hutbelerin başlangıcında geldiği gibi.
- 3 Ve hidayet rehberi Muhammed'e salat ile onu şereflendiririm, o ki soyu ve nesebi tertemizdir.
- 4 ki doğduğunda güzelliğiyle dolunayı utandıran, son peygamber, kitaplarda vasfedilen Fatih'tir.
- 5 bize Rabbinin kitabıyla geldi, O -sübhanehu- onu Arapça bir ifadeyle O'na indirdi.
- 6 Ve Cebrail-i Emin onu getiriyordu, emir ve sebebin hikmetiyle azar azar.
- 7 Nahiv ilmini öğren zira nahiv bilen, erdem ve edep ehli arasında saygı görmektedir.
- 8 Nahiv ilmini bilmeyen kişi, meclislere katıldığında odun gibi sayılmaktadır.
- 9 Şeyhine yaşadığın sürece saygı göster, ona hürmette ve iyilikte baban gibi davran.
- 10 Ona her karşılaştığında ellerini öp zira o sana ne kadar ilim ve edep kazandırmıştır.
- 11 Cömert, halim, akıllı, zeki ol; ahlakın taşkınlıktan ve öfkeden münezzeh olsun.
- 12 Dilini hicivden, sefahatten, aşağılık kimselerle komşuluktan ve yalandan koru.

13 Her türlü şüpheli durumda rıza hasletlerini muhafaza et ve yüceliğe, şana talip ol.

Bu kasidedeki kelimelerin düzeyi, sade ve anlaşılır bir edebî Türkçeyle seçilmiş olup; okuyucu veya dinleyicinin bu kelimeleri ve cümle yapılarını anlamakta hiçbir güçlük çekmeyeceği açıktır.

2.1.2. Duygusal Anlamsal Alan

İbn Ali, gazel şiirlerinde geniş bir duygu hazinesi kullanmıştır. Örnek olarak şu öğeler sınıflandırılabilir:

Hasret ve Ayrılık Kelimeleri: Özlem (الشوق), Gözyaşı (الدمع), Kavuşamama (الفراق), Yakıcı acı (الحرقة), Feryat (اللوعة), Panik hâli (الجزع), İnleme (الأنين), Derin sancılar (اللواعج), Şikâyet (الشكوى), Dökülen yaşlar (العبرات), Kalbin çarpıntısı (السلو), Kalp yarası (صريع اللحظ), Ok gibi saplanan bakışlar (سهام اللحظ)...

Kavuşma ve Yakınlık Kelimeleri: Kavuşma (الوصول), Memnuniyet (الرضا), Sevinç (المسرة), Sarılma (الضمم), Öpüşme (التقبيل), Kucaklama (المعانقة), Şefkat gösterme (التعطف), Şahitlik etme (الشهيد), Bal gibi tatlılık (العسل), Sarılma eylemi (ضممت)...

Güzellik ve Cazibe Kelimeleri: Dolunay (البدر), Gülüş hattı (الثغر), Eşsiz güzellik (البيدعة), Sevda (الهوى), Çiçek (الزهر), Parlaklık (الرونق), Esinti (النسيم), Bal (العسل), Yanak (الخد), İki dudak (الشفتين), Berrak su (الريق), kalb (الحشاشة)...

Huzursuzluk ve Çalkantı Kelimeleri: Şaşkınlık (التحير), Kalp çarpıntısı (الخفق), Konuşamama (النطق), Saplanan oklar (السهام), Alev (النار), Hassasiyet (الرفيق), Kapalı hâl (المغلق)...

İbn Ali, gazelinde sevgilisini betimlerken gazel adlarından şu örnekleri kullanmaktadır: (ريم، رشاً، ظبي، مها). Öte yandan, İbn ‘Ammâr el-Cezâ’irî’yi tasvir ederken aslan adlarından (الغضنفر) ismine başvurmuştur. Ayrıca, uyku kavramını karşılayan anlam alanı içinde (النوم) kelimesiyle birlikte yakın anlamlı kelimeler olan (الكرى، النعاس) terimlerini de tercih etmektedir.

Eşinin vefatı üzerine kaleme aldığı mersiyesinde İbn Ali, duyduğu derin hüznü ve kaybı şu terimlerle dile getirmektedir: (منزل الدفن، مَسلوب النوى، صاح صيحة، طريح، خسار)، (عذاب القلب، لهيب النار، يد الأقدار، ذاهل الذهن، الحجا).

Sonuç olarak İbn Ali, şiirinde her zaman açık ve fasih arapça kelimeler kullanmayı tercih etmiş; başka dillerden alıntı yabancı sözcüklere yer vermemiştir.

Öte yandan, şiirlerinde gözlenen birkaç ses olayı da dikkat çekicidir:

Harf düşmesi: Bazı kelimelerin sonundaki hemze harfi unutulmuş, “ الْجَفَا-الْجَفَاءُ”, “ هَيْفَا-هَيْفَاءُ”, “الْقَضَا-الْقَضَاءُ”, “الْصَفَا-الْصَفَاءُ” örneklerinde görüldüğü gibi sadeleştirme sağlanmıştır,

Harf ilavesi: “الأحرف-الأحرفا”, “كَمَل-كَمَلًا”, “الجمال-الجملا”, “أفل-أفلا”, “الوجل-الوجلا”, “الجواهر-الجوهرًا” gibi örneklerle “elif” harfi eklenerek vezin uyumu güçlendirilmiştir,

İdğâm bozumu: “الصبّ-صَبَّبَ” örneğinde olduğu gibi, iç içe geçmiş ünsüzlerin ayıklanması yoluyla okunuş netleştirilmiştir.

2.2. Cümle Yapısı

Arapça sözün duruma uygunluğunu esas alan Ma‘ânî ilmi, konuşmanın hangi hallerde “duruma uygun” kabul edileceğini saptayan kural ve ilkelerdir. Bu çerçevede Arap edebiyatında cümle yapısı iki ana türe ayrılmaktadır: haber ifadesi ve inşa ifadesi.³⁰³ İbn Ali el-Cezâ‘irî’nin şiirlerinde kullandığı cümle türlerinin yapısal özellikleri ve işlevleri de bu sınıflandırma temelinde incelenerek değerlendirilecektir.

2.2.1. Haber İfadesi

Belâgat alimleri tarafından, özü itibarıyla doğruluk ve yanlışlığı muhtemel olan kelâm şeklinde tanımlanmaktadır.³⁰⁴ Yahut bazılarının göre, eğer vakıya (gerçekliğe) veya muhbirin inancına mutabık ise sıdkı; eğer vakıya veya muhbirin inancına gayr-ı mutabık ise kizbi ihtimal dâhilinde bulunduran kelâmdır.³⁰⁵ Belâgat uleması, haberin îrad edilmesindeki temel gayenin iki olduğunu belirtmişlerdir. Bunlardan ilki “fâidetü'l-haber” olup, muhatabın cümlelerin ihtiva ettiği hükmü bilmemesi durumunda ona bu hükmü ifâde etmektir. Bu tür, “fâidetü'l-haber” olarak adlandırılır. İkinci gaye ise “lâzımü'l-fâide”dir ki, muhataba mütekellimin de haberi bildiğini ifâde etmektir. Zira her haberde, muhbirin hakkında haber verdiği şey hakkında bir ilmi veya zanni bulunması zaruridir.³⁰⁶

³⁰³ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, 46; ‘Abdü'l-Mu‘tî el-Şa‘îdî, *Buğyetü'l-îzâh li-Talhişi'l-Miftâh fi ‘Ulûmi'l-belâğa* (Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 2005), 1/33.

³⁰⁴ ‘Abdülkâhîr el-Cürçânî, *Delâilu'l-İ‘câz fi ‘İlmi'l-Me‘ânî*, 531; Ebû Yakûb Yûsuf b. Ebî Bekr es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-‘Ulûm* (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, 1987), 166; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa fi'l-Me‘ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî‘*, 55.

³⁰⁵ Kâsim - Dîb, *‘Ulûmu'l-belâğa: el-Beyân, el-Me‘ânî, el-Bedî‘*, 369.

³⁰⁶ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, 55-56; Kâsim - Dîb, *‘Ulûmu'l-belâğa: el-Beyân, el-Me‘ânî, el-Bedî‘*, 369; Ahmed Maţlûb, *Mu‘cemü'l-Muştalahâti'l-Belâğîyye ve Tetavvuruhâ* (Beirut: ed-Dârü'l-‘Arabiyye li'l-Mavsû‘ât, 2006), 103.

Belâgat alimleri, haber cümlelerini üç ana türde ele alırlar: İlkin, muhatabın herhangi bir hükme sahip olmadığı ve cümlenin kesinlik belirten unsurlardan arındırıldığı *ibtidâi haber*; ikincisi, bilgiyi kabul veya reddetme konusunda tereddüt yaşayan muhataba yöneltilen ve tek bir pekiştirme edatıyla güçlendirilmesi önerilen *talebî haber*; üçüncüsü ise haberi bütünüyle reddeden muhataba yönelik *inkârî haber*. Bu sınıflandırmanın önemi, inkâr veya tereddüdün şiddetine göre uygun pekiştirme edatları örneğin yemin kullanılarak haberin güvenilirlik ve inandırıcılık düzeyinin artırılabilmesidir.³⁰⁷

Bu açıklama kapsamında, İbn Ali el-Cezâ'irî'nin şiirinde haber cümleleri ve bunların türlerine ilişkin bazı örnekler izah edilecektir.

el-Cezâ'irî şöyle demektedir: [Basîl] ³⁰⁸

مُحَمَّدٌ أَنْتَ هُوَ رَاحِي وَأَنْتَ رُوحِي وَأَنْتَ بَالِي

Muhammed! Sen benim rehberimsin, sen benim ruhumsun ve sen benim huzurumsun.

Bu cümle, muhatabın herhangi bir şüphe veya tereddüt taşımadığı durumda Peygamber'in ﷺ yüce makamını dolaysız biçimde aktardığı için ibtidâi haber ifadesi niteliğindedir; dolayısıyla herhangi bir pekiştirme edatı kullanılmamıştır.

İbn Ali şöyle demektedir: [Basîl]³⁰⁹

مَا دَامَ حَيًّا رَفِيعَ الْقَدْرِ وَالرُّتْبِ الْمَالُ يَفْنَى، وَيَبْقَى الْعِلْمُ صَاحِبِهِ

Servet tükenir; ancak ilim, sahibi hayatta kaldığı sürece ona değer ve mevki kazandırmaktadır.

Bu beyitteki haber ifadesi ibtidâi niteliktedir; çünkü malın faniliği ile ilmin baki oluşu gibi bilinen bir gerçeği bildirmekte ve pekiştirici unsurlar içermemesi, şairin ön kabulleri olmayan bir muhataba doğrudan seslendiğini göstermektedir.

İbn Ali el-Cezâ'irî'nin şiirinde talebî haber cümle yapısına örnek teşkil eden beyitler şunlardır: [Basîl]³¹⁰

وَحَيْرٌ مَنْ كَانَ قَدْ وَقَى إِذَا وَعَدَا لَمْ لَا أَزُورُكَ يَا أُنْدَى الْمُلُوكِ يَدَا

³⁰⁷ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, 57-58; Abdülazîz 'Aţîk, *İlmu'l-beyân* (Beyrut: Dârü'n-Nahdati'l-'Arabiyye., ts.), 52-53; Abdürrâziq, *el-Belâgatü's-şâfiye fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedi'*, 91-92.

³⁰⁸ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'ârî'l-Cezâiriyye*, 107.

³⁰⁹ Zuveyb, "Kaşîde fi talebi't-tahallî bi'l-âdâb ve'l-ħassü 'alâ talebi'l-'ilm", 92.

³¹⁰ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'ârî'l-Cezâiriyye*, 86.

Söz verince vefasını gösterenlerin en hayırlısı sensin, Ey kralların en cömert eli, neden seni ziyaret etmeyeyim?

Bu beyitteki haber ifadesi, şairin “قد” edatıyla yaptığı pekiştirme dolayısıyla talebî haber niteliği taşımaktadır; bu durum, hükmü kabul etmekte tereddüt edebilecek muhataba yönelik bir hitapta bulunulduğunu göstermektedir.

Başka bir beyitte de İbn Ali şöyle demektedir: [Vâfir]³¹¹

فَقَالَ إِلَيْكَ يَا هَذَا فَإِنِّي أُرُوحُ وَأَعْيُنُ الرُّقَبَا نِيَامُ

Bunun üzerine dedi ki: "Ey bu adam! Gözcülerin gözleri uykudayken ben gidiyorum"

Bu beyitteki haber ifadesi “إِن” pekiştirmesiyle talebî haber niteliği kazanmaktadır; burada amaç, muhatabın duyacağı tereddüdü gidermektir.

İnkârî haber ifadesine ilişkin bir örnek olarak, İbn Ali'nin yeminle başladığı bir kasidenin matla'ında şöyle demektedir: [Kâmil]³¹²

قَسَمًا بِرَيْحَانِ الْعَقِيقِ وَبَانِهِ لَقَدْ انْقَضَى غَزَلِي عَلَى غِرْلَانِهِ

Akik reyhanı ve ban ağacı adına andolsun, Onun ceylan bakışları için aşk şiirim sona erdi.

Bu beyitte yer alan haber ifadesi, inkârî haber (خبر إنكاري) türündendir; zira şair, önce “قَسَمًا” sözüyle yemin etmiş, ardından “لَقَدْ” (leqad) edatıyla pekiştirmiştir. Bu iki kuvvetli ifade, muhatabın “gazel”—yâni sevgilinin güzellik övgüsü—temalı şiirin şairi adeta bütünüyle etkilemiş ve bitirmiş olduğu hükmüne dair hiçbir tereddüt veya inkâr ihtimali bırakmamaktadır.

Haber ifadesine dair son bir örnek olarak İbn Ali şöyle demektedir: [Kâmil]³¹³

هَذَا فَكَيْفَ بَأَنَّهُ الْقَمَرُ الَّذِي قَدْ كَانَ يَحْتَلِبُ الْعُقُولَ هَلَالُهُ

Bu böyleyse, hilâliyle akılları çalan o Ay nasıl olur?

Bu cümle inkârî haber türüne dahildir; çünkü muhatap, kişiyi aya benzetmeyi reddetmekte veya bunu uzak görmektedir. Bu nedenle cümle, “إِن” ve “قَدْ” pekiştirmeleriyle güçlendirilmiş olup inkârî çürütmede etkili bir ifade sunmaktadır.

³¹¹ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 98.

³¹² İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 40.

³¹³ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 97.

2.2.2. İnşa İfadesi

Belâgat literatüründe inşa ifadesi, bildirdiği içeriğin gerçeklik veya yanlışlık niteliği taşımayan; yalnızca söylenmesiyle anlamı gerçekleşen ifadedir.³¹⁴ İnşa cümleleri iki ana gruba ayrılmaktadır:

Talebî İnşâ: Konuşmacının, o anda henüz gerçekleşmemiş bir durumu dilek, emir, yasak, soru veya hitap yoluyla muhatabından talep ettiği türdür. Bu grup beş alt türe ayrılır: emir, nehiy, niyaz, istifhâm ve nida.³¹⁵

İnşâ Gayru-Talebî: Herhangi bir talep içermeyen inşa cümleleridir. Geleneksel olarak çoğu inşa türü —teşekkür (teşebbüh), medh, hiciv, yemin, niyaz fiilleri ve sözleşme kalıpları gibi— aslen haber cümleleri kapsamında değerlendirilmiş, dolayısıyla bu çalışmada incelenmemektedir.³¹⁶

Talebî İnşâ türleri, İbn Ali el-Cezâ'irî'nin şiirinden örnekler üzerinden incelenecektir.

2.2.2.1. Emir

Muhatabın bir eylemi yerine getirmesinin talep edildiği ve bu talebin yükümlendirme ile yücelme boyutunu taşıdığı inşa cümle türüdür. Belâgat âlimleri, emir kipinin dört ayrı biçimde kullanıldığını belirtirler: Emir fiilî (فعل الأمر), Lam-ı emir ile inkar kipi (المضارع المجزوم بلام الأمر), Emir ismi (اسم فعل الأمر), Emir masdarı (المصدر). Emir fiilinin temel anlamı zorunlu kılma ve yükümlendirme olup, bağlama göre dua, rica, yol gösterme, tehdit veya imkânsız kılma gibi farklı işlevler de üstlenebilmektedir.³¹⁷

İbn Ali'nin şiirinde emre dair örneklerden biri şöyledir: [Tavîl]³¹⁸

فَصُونُوا يَوَاقِيتَ الْكَلَامِ فَإِنَّهَا
بِعَصْرِكُمْ نَوْعٌ مِنَ الْهَذْيَانِ

Sözün yakutlarını koruyun, çünkü onlar, Sizin çağınızda bir çeşit hezeyandır artık.

³¹⁴ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, 69; el-Merâğî, *Ulûmu'l-belâğa*, 61.

³¹⁵ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, 69.

³¹⁶ el-Merâğî, *Ulûmu'l-belâğa*, 61; Abdürrâzîk, *el-Belâğatü's-şâfiye fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, 196.

³¹⁷ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, 71; el-Şa'îdî, *Buğyetü'l-îzâh li-Telhîşi'l-Miftâh fi 'Ulûmi'l-belâğa*, 2005, 1/292.

³¹⁸ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'ârî'l-Cezâiriyye*, 74.

“صونوا” (koruyun) fiilindeki emrin çoğul şahısla (أنتم) kullanımı, burada şairin meslektaşlarına şiiri koruma, sözün kalitesini muhafaza etme yönünde rehberlik, yol gösterme ve nasihat işlevi yüklendiğini göstermektedir.

Başka beyitte İbn Ali şöyle demektedir: [Kâmil]³¹⁹

قُلْ لِلْعُدَاةِ الْبُهْمِ يَا حُبَّثَ الْوَرَى وَبَنِي الْأَخَابِثِ زُمْرَةَ الْأَشْرَارِ

De ki: Ey kör düşmanlar, ey yaratılmışların şerlileri, Ey kötülükte birleşmiş habisler zümresi!

“قُلْ” (de) emri, İbn Ali tarafından İbn ‘Ammâr’a yöneltilmiş olup, onun haset eden ve aleyhinde kötü sözler söyleyen düşmanlarına mesajını iletmesi içindir. Bu emir, belâgî açıdan, muhataplarını küçümseme ve alaya alma işlevi görmektedir; zira İbn Ali bu ifadeyi kasidesinin ilgili bölümünde düşmanlarına karşı bu amaçla kullanmıştır.

İbn Ali başka bir beyitte şöyle demektedir: [Tavîl]³²⁰

وَقَالَ لِمَنْ كَانَتْ حَيَاتِي وَرَاحَتِي وَرِيحَانَتِي قُومِي إِلَى مَنْزِلِ الدَّفْنِ

Ve dedi: Hayatım, huzurum ve reyhanım olan sen, Kalk, git artık defin evine doğru...

Şair, “قومي” (kalk) emrini kendi aslı olan “zorunlu kılma/ayakta tutma” anlamından koparıp, kaybettiği eşine duyduğu pişmanlık ve mersiye hislerini dile getirmek için kullanmıştır; bu ifade, şairin mezarda eşiyile vedalaşırken yaşadığı derin keder ve ıstırapı yansıtmaktadır.

Başka bir örnekte ise şöyle demiştir: [Basîl]³²¹

فَانظُرْ إِلَى حِكْمَةِ الْأَقْدَارِ كَيْفَ جَرَتْ فِي ذَا وَذَاكَ-لَعْمَرِي-غَايَةَ الْعَجَبِ

Bak da gör kaderin hikmetini nasıl işlemiş, Bu olayda da, ötekinde de – andolsun – hayretin son noktasıdır bu!

İbn Ali, “انظر” (bak) emrini, yaşanan kadere duyduğu hayreti dile getiren bir üslupla kullanmıştır.

³¹⁹ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 61.

³²⁰ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 79.

³²¹ Zuveyb, “Kaşîde fi talebi't-tahallî bi'l-âdâb ve'l-hassü 'alâ talebi'l-'ilm”, 92.

2.2.2.2. Nehiy

Bir fiilin yapılmamasını yücelme ve zorunluluk vurgusuyla talep etme üslubudur. Tek kullanımı, müzâri (şimdiki/geniş zaman) kipinin başına getirilen nehiy lâ'sı (لا الناهية) ile sağlanır. Asıl anlamı “vazgeçirme/engelleme” olan nehiy, bağlama göre emir gibi farklı nüanslar da kazanabilmektedir.³²²

İbn Ali el-Cezâ'irî'nin şiirinde nehiy örnekleri arasında şunlar yer almaktadır: [Basîf]³²³

وَبَعْدُ: يَا أَيُّهَا الْأُسْتَاذُ أَنْتَ عَلَيَّ تَهْذِيبِ ذَا الطُّفْلِ لَا تَغْفَلْ وَلَا تَغِبْ

Ey öğretmen! Bu çocuğun terbiyesinde senin görevin büyüktür. Sakın gaflete düşme veya ondan uzak kalma.

Nehiy üslubu, nehiy lâ'sı ile başlayan ve “تغفل” ile “تغيب” müzâri fiilleri üzerinde kullanılan bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır; burada amaç öğretmeni görevini ihlasla yerine getirmeye teşvik etmek, öğrencilere karşı sorumluluklarında aksaklık göstermemesini vurgulamaktır.

İbn Ali şöyle demektedir: [Tavîl]³²⁴

أَحَادِيثُ عِشْقِي لَأَتَضَعَهَا فَيَأْنِي أَحَادِيثُ عِشْقِي كُلُّهَا غَرَائِبُ

Aşk hikâyelerimi küçümseme çünkü benim aşk hikâyelerim her biri birer harikadır.

Şairin (لَأَتَضَعَهَا) fiili, haset edenleri küçük düşürme ve onlara karşı üstünlük kurma amacı taşımaktadır. Zira bu dize, İbn Ali'nin, kadınlara yönelik aşkını eleştiren düşmanlarına hitaben kaleme aldığı hiciv şiiri bağlamında söylenmiştir.

Başka bir örnekte şöyle demektedir: [Tavîl]³²⁵

فَلَا تَعْذِلُوا صَبًّا تَذَلُّ لِلْهَوَى فَذُلُّ الْهَوَى يَا قَوْمُ لِلْعِزِّ غَالِبُ

Öyleyse ey kavm, aşka boyun eğip alçalmış âşığa asla kızmayınız; zira aşkın alçılması, izzete galip olandır

Şairin (لَا تَعْذِلُوا) ifadesiyle kullandığı nehy üslûbunda, nehiy lâ'sı ile başlayan geniş zaman kipi burada, doğrudan yasaklama değil, aşkın hallerine karşı meslektaşlarından şefkat ve hoşgörü dileme işlevi görmektedir.

³²² es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, 320; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, 76.

³²³ Zuveyb, “Kaşîde fi talebi't-tahallî bi'l-âdâb ve'l-ḥassü 'alâ talebi'l-'ilm”, 92.

³²⁴ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'ârî'l-Cezâiriyye*, 81.

³²⁵ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'ârî'l-Cezâiriyye*, 83.

2.2.2.3. İstifham

İstifham daha önce bilinmeyen bir hususu öğrenme talebidir ve bunu sağlamak için özel bir istifham edatı kullanılır. Belâgat bilginleri bu soruyu üç ana gruba ayırmışlardır:

Hem tasavvur hem tasdîk talep eden türü, ki bu grupta hem kavramsal tasavvur hem de haberin doğrulanması istenir; bu tür sorular “hemze” edatı ile yapılmaktadır.

Yalnızca tasdîk talep eden türü, yani haberi doğrulamaya yöneliktir; bu durumda kullanılan edat “هل”dir.

Sadece tasavvur talep eden türü, geriye kalan istifham edatlarıyla kurulur: (أين، كيف، كم، متى، ما).

Bunun yanı sıra istifhamın işlevleri arasında azarlama (tevbîh), bir şeyin gerçekleşmesini dileme (temennî), çaresizlik ifade etme (ta‘cîz) gibi farklı amaçlar da yer almaktadır.³²⁶

Burada İbn Ali el-Cezâirî’nin şiirinde kullanılan bazı istifham örnekleri sunulacaktır: [Tavîl]³²⁷

وَمَا حِيلَةُ الْبَازِي إِذَا رَامَ وَثْبَةً وَقَدْ كَفَّهُ كَفٌّ عَنِ الطَّيْرَانِ؟

Uçmak istese, ne yapsın bir doğan, Eğer bir el onu uçmaktan alıkoyuyorsa?

İbn Ali el-Cezâirî, şaşkınlık ve çaresizlik duygusunu vurgulamak amacıyla “mâ” istifham edatını bir yakınlaştırma ve engelleme ifadesi olarak kullanmıştır. Burada kendisini, uçmak isterken engellenen ve hiçbir çâre bulamayan bir şahin gibi tasvir etmiş; şair, kendisini yönlendirecek hiçbir yol bulamadığını belirtmiştir. Dolayısıyla bu istifham, etrafındaki sert koşulların çaresizlik boyutunu öne çıkararak belagat işlevi olan ta‘cîz (imkânsızlık/çaresizlik) maksadını karşılamaktadır.

İbn Ali şöyle demektedir: [Kâmil]³²⁸

أَتَرَى يُفَاجِئُنِي السُّرُورُ بَلِيلَةً فِيهَا مُحِيَّاكَ الْبَدِيعُ سِرَاجِي

Acaba beni mutluluk, yüzünün kandilim olduğu bir gecede ansızın yakalar mı?

³²⁶ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, 78; ‘Abdül’azîz ‘Aţîk, *‘İlmu'l-Me‘ânî* (Beyrut: Dârü'n-Nahđati'l-‘Arabiyye., ts.), 78-79.

³²⁷ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş‘ârî'l-Cezâiriyye*, 73.

³²⁸ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş‘ârî'l-Cezâiriyye*, 95.

Bu beyitteki istifham, “hemze” edatıyla (أثرى) kurulmuştur. İbn Ali el-Cezâirî bu edatı gerçek sorgulama anlamından çıkararak sevgiliyle karşılaşma arzusunu, özlem ve kavuşma dileğini vurgulayan bir temennî ifadesine dönüştürmüştür.

İbn Ali buna örnek olarak şöyle demektedir: [Kâmil]³²⁹

كَمْ لِي أُغَالِطُ فِي الْهَوَىٰ وَأَنَا الَّذِي مِنْ شَقَوَاتِي شَهِدْتُ عَلَى دُمُوعِي

Âşka dair ne çok yanılgıya kapılıyorum; halbuki elemim, dökülen gözyaşlarımda apaçık tanıklık etti.

Bu beyitte, (كَمْ) haberî bir istifham edatı olarak kullanılmıştır; bu kullanım, şairin aşkla yaşadığı zorlukların sonuçlarına dair hayret ve teessür duygusunu yansıtmaktadır ve gözyaşları bu duygunun tanığıdır.

Başka bir beyitte ise şöyle demektedir: [Kâmil]³³⁰

أَيْنَ السِّدِيرُ وَمَنْ بَنَاهُ وَمَنْ بَنَى غُرْفًا تَفُوتُ الطَّرْفَ فِي غِمْدَانِهِ؟

Su kaynağı nerede; onu kim inşa etti; ve kınlarında bir bakışın dahi geçip gidemeyeceği odaları kim kurdu?

‘أين’ ve ‘من’ soru edatlarının tekrar edilerek kullanıldığı bu tespiti şair, Cezayir Başkenti’nde İbn ‘Ammâr el-Cezâirî ile yaptığı gezinti sırasında tasvir ettiği sarayın mimari estetiğini ve inşâsının kudretini soru cümlelerinde vurgulamayı amaçlamaktadır.

İbn Ali şöyle demektedir: [Basîl]³³¹

فَهَلْ عَلَى الصَّبِّ مِنْ جُنَاحٍ فِي سُكْرِ مَزْجِهِ زُلْمٌ؟

Bu saflıkla harmanlanmış sarhoşlukta, âşığın bir suçu olabilir mi?

Bu beyitte “هل” edatıyla kurulmuş istifham, inkârî (istinkâr) bir sorudur; şair, Peygamber’e (s.a.v.) duyduğu sevgi coşkusunun hoş karşılanmasında hiçbir kusur veya suçlamaya yer olmadığını vurgulamaktadır.

Başka bir beyitte ise şöyle söylemektedir: [Tavîl]³³²

كَيْفَ لَمْ تَنْعَطِفْ لِوَصْلِ مُحِبٍّ وَهُوَ حَقًّا يَرَى قَوْمَكَ غَضْنَا؟

³²⁹ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu’l-eş‘ârî’l-Cezâiriyye*, 100.

³³⁰ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu’l-eş‘ârî’l-Cezâiriyye*, 43.

³³¹ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu’l-eş‘ârî’l-Cezâiriyye*, 107.

³³² İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu’l-eş‘ârî’l-Cezâiriyye*, 104.

Sevdiğinin arzusuna niçin karşılık vermedin, oysa senin bütün varlığını bir dal gibi ona sunmaya hazır olduğunı o açıkça görüyor?

Burada “كيف” edatıyla inkarî bir istifham kurulmuştur. Şair, sevgilinin sevgilisine karşı duyarsızlığını şaşkınlık ve hafif bir azarlama (tevbîh) ruhuyla eleştirmektedir.

2.2.2.4. Temennî:

Temennî gerçekleşmesi umulmayan veya beklenmeyen, sevilen bir şeyi gönülden dileme eylemidir. Temennînin dört edatı bulunmaktadır – birincisi asıl edat olan لَيْت diğeri üçü ise onun yerine kullanılabilen لَوْلَى- لَوْلَى- لَوْلَى edatlarıdır. Belâgat bakımından لَوْلَى ve لَوْلَى edatlarının kullanımı, imkânsız görünen dileği mümkün ve yakın bir ihtimal olarak sunarak temennîyi güçlendirmekte ve dileğin önemine özenle vurgu yapmaktadır. Öte yandan لَوْلَى edatı, dileğin gerçekleşmeyeceğini veya engellendiğini belirterek temennî edilen şeyin azametini ve yüceliğini ortaya koymaktadır.³³³

Aşağıda İbn Ali el-Cezâirî'nin şiirinden temennî örnekleri verilmiştir:

[Tavîl]³³⁴

وَأَفْلَاكَ السَّعْدِ فِي دَوْرَانِ فَلَوْ كَانَ نَجْمُ الْحَظِّ مِنِّي طَالَعَا

Keşke benim için talihin yıldızı doğsaydı ve mutluluk gökleri lehime dönseydi.

Şair, talihinin parlak olmasını ve saadetin düzeninin kendi yararına çevrilmesini niyaz etmiş ve bu arzunun gerçekleşmesinin uzak ve imkânsız olduğunu bildiğinden dolayı “لو” edatını kullanmıştır.

Başka beyitte İbn Ali, sevgilisinin vuslat görüntüsünü gözkapakları kapanırken bile izleyebilmeyi dilemiş ve bu dileğin mutlak surette gerçekleşmesi imkânsız olduğundan “لو” edatını tercih etmiştir: [Kâmil]³³⁵

وَلَقَدْ قَنَعْتُ بِطَيْفِهِ لَوْ أَنَّ لِي جَفْنَا يُشَاهِدُهُ إِذَا مَا يُطْبِقُ

Hayâliyle yetinirdim, eğer gözkapaklarım, O kapanış anında onu görebilseydi...

İbn Ali, Ebû Naşr el-Feth b. Hâkân'ın *Ḳalâidu'l-Uḳyân fî Mehâsini'r-Ru'esâ ve'l-Ḳudât ve'l-Kuttâb ve'l-Udebâ ve'l-A'yân* adlı eserinin telif edildiği dönemde İbn 'Ammâr el-Cezâirî'nin yaşamış olması hâlinde, söz konusu eserin yalnızca kendisine

³³³ Atîk, *İlmu'l-Me'ânî*, 111.

³³⁴ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 73.

³³⁵ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 77.

ait olacağını ve Hâkân'ın kitapta yalnızca İbn 'Ammâr'ın şiir ve faziletlerini kaydedeceğini dile getirmiştir. Bu temennî, gerçekleşmesi imkânsız bir arzuyu ifade etmektedir: [Kâmil]³³⁶

لَوْ كَانَ فِي عَصْرِ الْقَلَائِدِ لَمْ يَكُنْ ذَاكَ الْكِتَابُ لِغَيْرِهِ بِكِتَابٍ

Eğer o, 'şaheserler çağı'nda yaşasaydı, o kitaptan (eserden) başkası bir kitap olarak kabul edilmezdi.

İbn Ali, Cezayir Başkenti'nde yer alan Talamli'ye dönmesini gerçekleşmesi yakın ve mümkün bir olay olarak dile getirmektedir. Bu yolla doğduğu yere yönelik derin hasret ve özlemine son derece yoğun bir biçimde ifade etmektedir: [Kâmil]³³⁷

هَلْ إِلَى تَلَامِلِي مُنْقَلَبٌ نَازَعَنِي إِلَيْهِ شَوْقٌ غَلَبَ

Acaba Talamli'ye dönebilir miyim? Beni ona güçlü bir özlem çekiyor.

2.2.2.5. Nida

Nida konuşanın muhatabı kendine yönelmeye çağırması eylemidir. Bu amaçla kullanılan asıl edat “أ” hemze olup yakın olan muhataplar içindir; uzak muhataplar içinse وا، هيا، أي، يا، أي، أي edatları olmak üzere toplam yedi edat kullanılmaktadır. Nida, yalnızca dikkat çekme işlevi görmekle kalmaz; aynı zamanda üzüntü ve yakınma (teħassur), acı çekme (teveccu‘), şaşkınlık (ta‘accub), belirli bir unsur üzerinde yoğunlaşma (teħassus), matem (nüdbe) ve azarlama (zacr) gibi başka anlam ve duyguları da dile getirme maksadı taşımaktadır.³³⁸

İbn Ali el-Cezâirî'nin bu konudaki bazı örnekleri şunlardır: [Kâmil]³³⁹

يَا حُسْنَهَا مِنْ رَوْضَةٍ فِي عُرْفِهَا، ذَهَبَتْ بِعَرَفِ الرُّوْضَةِ الْمِعْطَارِ

Ne güzel bir bahçe o kokusuyla! Öyle ki, bahçenin mis kokusunu bile alıp götürdü.

Şiirde “يا” edatıyla gerçekleşen nida, gerçek bir çağrı değil; şair, bu edatla methiyeyi kuvvetlendirerek, İbn 'Ammâr el-Cezâirî'den kendisine ulaşan şiiri, güzel kokusuyla nûrlanan bir gül bahçesine benzetmektedir.

Baska beyitte şöyle demektedir: [Basî] ³⁴⁰

³³⁶ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 54.

³³⁷ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 84.

³³⁸ el-Merâgî, *Ulûmu'l-belâğa*, 81–82; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, 78.

³³⁹ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 61.

³⁴⁰ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 107.

فَلَا تَدْعَنِي أَظْلُ أَشْكُو مِنْ ذَلِكَ الْوَجْهِ يَا غَزَالُ

Ey Ceylan! Beni o yüzün özlemiyle şikâyetler içinde bırakma.

“يا غزال” hitâbıyla kurulan nida, şefkat ve nezaket içermektedir; şair, sevgilisini zarafeti ve güzelliğiyle simgelediği bir “ceylan”a benzeterек, ondan yardım dilemektedir.

Bu bölümdeki son beyit örnek olarak: [Kâmil]³⁴¹

يَا مَنْ قَطَعْتَ بِهِ زَمَانِي صَبْوَةً وَتَصَرَّفْتَ فِي مُهْجَتِي أَفْعَالَهُ

Ey gençliğimin (ya da tutkumun) zamanını seninle geçirdiğim kişi, Ve ey eylemleri ruhumu (içimi) bütünüyle etkisi altına alan!

Burada da “يا” edatıyla kurulan nida, sevgilinin aşk uğruna şairden çaldığı gençlik zamanına dair derin bir pişmanlık ve hüzün ifadesi olarak kullanılmaktadır

2.3. Anlatım Yöntemleri

2.3.1. Beyân Üsluplarından Yararlanma

Belâgat âlimleri, beyân ilmini, tek bir anlamı farklı şekillerde ifade ederek fikri daha açık ve güzel kılan bir ilim dalı olarak tanımlarlar. Bu ilim; teşbih, istiare ve kinaye gibi ifade üsluplarıyla, bunlara bağlı araç ve özellikleri incelemektedir. Bu bağlamda, beyân ilminin amacı, gizli anlamları etkileyici bir üslupla ortaya koymak ve hem akla hem de hayale hitap etmektir.³⁴²

Beyan ilmi eserlerine, belâgatçılar tarafından beyân ilminin ilk incelenen yönü olarak teşbihle başlangıç yapılmaktadır.

2.3.1.1. Teşbîh

Dil açısından teşbîh, benzetme anlamına gelmektedir.³⁴³ terim olarak ise bir şeyi (müşebbeh) başka bir şeye (müşebbeh bih) ortak bir özellik (vech-i şebeh) açısından benzetme üslubu olarak tanımlanmaktadır. Bu benzetme genellikle "kâf", "keene" gibi edatlar veya "şebîh" gibi isimler kullanılarak yapılmaktadır.³⁴⁴ Teşbîh, dört temel unsurdan oluşmaktadır: müşebbeh (benzeyen unsur), müşebbeh bih

³⁴¹ İbn ‘Ammâr el-Cezâîrî, *Dîvânü'l-eş‘ârî'l-Cezâîriyye*, 97.

³⁴² Ali Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2015), 45.

³⁴³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 13/503.

³⁴⁴ el-Marâğî, *Ulûmu'l-belâğa*, 213.

(kendisine benzetilen unsur), vech-i şebeh (ortak özellik) ve teşbîh edatı. Ancak, bazı durumlarda teşbîhin unsurlarından biri veya birkaçı hafzedilerek teşbihin etkisi artırılmaktadır.³⁴⁵

Bu temel unsurlar doğrultusunda, teşbîhin farklı türleri belirlenmiştir. Bunlardan biri teşbîh-i mürsel olup, teşbîh edatının açıkça belirtildiği türdür. Buna karşılık, teşbîh-i müekked ise edatın hafzedildiği teşbîh türüdür. Ayrıca, teşbîh-i mufassal, vech-i şebehin açıkça belirtildiği bir formdur; buna karşılık, vech-i şebehin gizlendiği teşbîh-i mücmel bulunmaktadır. Teşbîh-i belîğ, hem teşbîh edatının hem de vech-i şebehin hafzedildiği güçlü bir teşbîh türüdür. Teşbîh-i temsîlî ise bir durumu ya da sahneyi başka bir sahneye benzeten ve ayrıntılı bir benzetme ilişkisi kuran teşbîh türüdür. Son olarak, teşbîh-i zımnî, herhangi bir teşbîh unsuru açıkça belirtilmeden anlamın içinde sezdirildiği ince bir üslupdur.³⁴⁶

Teşbîhin amacı genel olarak anlamı açıklamak, özlü ve etkili bir anlatım sağlamaktır. İbn Ali'nin şiirlerinde teşbîh geniş bir yer tutmakta ve çeşitli türlerde örnekler bulunmaktadır.³⁴⁷

Şair, imgelerle süslediği beyitlerinde duygularını güçlü bir şekilde ifade etmektedir. Aşağıda, İbn Ali'nin şiirlerinde tespit edilen teşbîh türlerine dair bazı örnekler yer almaktadır:

İbn Ali, **teşbîh-i mürseli** kullanarak âşığın hâlini şöyle anlatmaktadır: [Kâmil]

348

وَالطَّيْرُ فِي فَنَنِ الْغُصُونِ كَأَنَّهَا صَبَّ تَعَذَّبَ بِالْأَحْبَةِ بِالْهُ

Dallardaki kuşlar, sevdiği tarafından işkence gören tutkulu bir âşık gibidir.

İbn Ali, dallarda öten kuşları, aşkı dile getiren tutkulu bir âşığa benzetmiştir. Burada müşebbeh (benzetilen) kuşlar, müşebbeh bih (kendisine benzetilen) ise tutkulu âşıktır. Benzetme edatı "كأنَّ" olup, benzetme yönü dert yanma ve tutkudur.

İbn Ali, teşbîh-i müekked üslubu kullanarak sevgilisinin ağzını şöyle betimlemiştir: [Kâmil]³⁴⁹

³⁴⁵ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, 332; el-Merâğî, *'Ulûmu'l-belâğa*, 213.

³⁴⁶ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, 349.

³⁴⁷ el-Merâğî, *'Ulûmu'l-belâğa*, 213.

³⁴⁸ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 97.

³⁴⁹ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 97.

وَالْتَغْرُ مِنْهُ مُرْصَعٌ بِجَوَاهِرٍ يُطْفِي اللَّهَيْبَ مِنَ الْحَشَا جِرْيَالَهُ

O, mücevherlerle süslü bir ağza sahiptir. Onun şarabı içimdeki ateşi söndürür.

Bu beyitte teşbîh-i müekked (kuvvetlendirilmiş benzetme) bulunmaktadır. İbn Ali, sevgilisinin dişlerini mücevherlerle süslenmiş gibi göstermiştir. Burada müşebbeh (benzetilen) dudaklar, müşebbeh bih (kendisine benzetilen) mücevherlerdir. Ancak benzetme edatı kullanılmamış olup, benzetme yönü parlaklık ve düzenliliktedir.

İbn Ali, teşbîh-i mufassal üslubu kullanarak özlemi şu şekilde dile getirmiştir:

[Remel] ³⁵⁰

كَأَنَّ الشُّوقَ وَالْكَتْمَانَ شَمْسٌ سَحَابٌ عَنٌّ، فَهُوَ لَهَا حِجَابٌ

Özlem güneş, saklamak ise onu örten bir bulut gibidir.

Bu beyitte teşbîh-i mufassal (ayrıntılı benzetme) görülmektedir. İbn Ali, özlemi güneşe, saklamayı ise buluta benzetmiştir. Benzetme yönü ise örtücülük ve gizlemedir. Şair, benzetme yönünü açıkça belirterek dinleyicinin hayal gücüne yer bırakmamıştır.

İbn Ali, teşbîh-i mücmel üslubu kullanarak Cezayirli İbn 'Ammâr'ın şiirini şu şekilde tanımlamıştır: [Kâmil] ³⁵¹

نَظْمُ ابْنِ عَمَّارٍ أَقُولُ كَأَنَّهُ نَظْمُ ابْنِ عَمَّارٍ وَلَسْتُ أُحَابِي

İbn 'Ammâr'ın şiiri, sanki Endülüslü İbn 'Ammâr'ın şiiri gibidir, bunda asla mübalağa yoktur.

Bu beyitte teşbîh-i mücmel (özlü benzetme) bulunmaktadır. Burada müşebbeh (benzetilen) Cezayirli İbn 'Ammâr'ın şiiri, müşebbeh bih (kendisine benzetilen) ise Endülüslü İbn 'Ammâr'ın şiiridir. Benzetme edatı "كَأَنَّ" kullanılmış, ancak benzetme yönü (yetkinlik ve sanatsal başarı) belirtilmemiştir.

İbn Ali, teşbîh-i belîğ üslubu kullanarak kavuşmayı arzuladığı bir şeyhi hakkında şöyle demektedir: [Hafîf] ³⁵²

زَادَ شَوْقِي إِلَيْهِ شَوْقًا فَعِنْدِي يَوْمَ أَلْقَاهُ ذَاكَ الْيَوْمَ عِيدٌ

³⁵⁰ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu 'l-eş'âri 'l-Cezâiriyye*, 104.

³⁵¹ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu 'l-eş'âri 'l-Cezâiriyye*, 54.

³⁵² İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu 'l-eş'âri 'l-Cezâiriyye*, 102.

Ona olan özlemim, özlem üzerine katlandı; onu gördüğüm gün benim için bayram günüdür.

Bu beyitte teşbîh-i belîğ (güçlü benzetme) kullanılmıştır. İbn Ali, sevgilisiyle kavuşma gününü bayram gününe benzetmiştir. Ancak, benzetme edatı ve benzetme yönü (sevinç ve mutluluk) açıkça belirtilmemiştir.

İbn Ali, düşmanlarının planlarını anlatırken de teşbih-i belîğ kullanmaktadır: [Kâmil]³⁵³

نَصَبُوا حَبَائِلَ مَكْرِهِمْ وَتَعَرَّضُوا
بِسِهَامِهِمْ لِلنَّجْمِ فِي كِيَوَانِهِ

Hile ağlarını kurdular ve oklarıyla gökteki yıldızla saldırdılar.

Bu beyitte "حَبَائِلَ مَكْرِهِمْ" (hile ağları) ifadesinde teşbih-i belîğ bulunmaktadır. Düşmanların entrikaları, bir tuzak ağına benzetilmiş, teşbihin unsurlarından sadece müşebbeh ve müşebbeh bih isim tamlaması şeklinde zikredilmiştir.

İbn Ali, teşbîh-i temsîlî üslubu kullanarak aşkıdaki hâlini şu şekilde tasvir etmiştir: [Kâmil]³⁵⁴

وَرَمَيْتَ بِي فِي لُجَّةٍ فَيَاضَةٍ
أَطْفُو بِهَا طَوْرًا وَطَوْرًا أَغْرَقُ

Beni coşkunun dalgalarının içine attın; bazen yüzüyor, bazen ise batıyorum.

Bu beyitte teşbîh-i temsîlî (temsili benzetme) görülmektedir. İbn Ali, aşkın ve özlemin kendisinde oluşturduğu hâli, dalgalı bir denizde boğulmakta olan bir insanın hâline benzetmiştir. Benzetme yönü aşk içindeki ümitsizlik ve umut arasında gidip gelmedir. Şair, bu tasviri kullanarak ruh hâlini göz önüne seren canlı bir sahne oluşturmuştur.

İbn Ali, teşbîh-i zımnî üslubu kullanarak kavuşma ve vuslat arzusunu şu şekilde dile getirmiştir: [Basîl]³⁵⁵

لَطَارَ مِنْ غَيْرِ مَا جَنَاحِ
حِرْصًا عَلَى دَوْلَةِ الْوِصَالِ

Kanatsız bile uçardı, vuslat nimetini elde etme arzusuyla.

³⁵³ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 43.

³⁵⁴ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 75.

³⁵⁵ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 107.

Bu beyitte teşbîh-i zımnî (örtük benzetme) bulunmaktadır. Şair, âşığı doğrudan bir kuşa benzetmemiştir, ancak fiil ile bu benzetmeyi ima etmiştir. Burada anlatılmak istenen, aşkın insanı normalde imkânsız olan şeyleri yapmaya teşvik ettiğiidir.

2.3.1.2. Mecaz

Sözlük anlamı geçit, yol anlamına gelen³⁵⁶ mecaz kelimesi terim olarak olarak bir kelimenin, onu ilk koyan kişinin belirlediği anlam dışında bir anlamda kullanılması şeklinde tanımlanmaktadır.³⁵⁷ Genel anlamda mecaz, kullanım kapsamına göre ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan ilki, mecâz-ı mürsel olup, bir kelimenin benzetme ilişkisi olmaksızın, asıl anlamı dışında başka bir anlamda kullanılmasıdır. Bu tür mecazda, kelimenin gerçek anlamında kullanılmadığını gösteren bir karîne (ipucu) bulunur. Eleştirilenler, mecâz-ı mürselin farklı ilişkilere dayanabileceğini belirtmiş ve bu ilişkilerin sayısını on sekize kadar çıkarmıştır. Bunlar arasında sebebiyet (nedensellik), külliyet (bütünlük), cüz'iyet (parçalık), hâlliyet (mekânda bulunan ilişkisi) ve mahalliyet (mekân ilişkisi) gibi önemli ilişkiler bulunmaktadır.

Diğer taraftan, mecâz-ı akli, kelimenin anlamını değiştirmek yerine, bir fiilin veya fiil anlamı taşıyan sözcüğün (ism-i fail, ism-i meful veya mastar gibi), aslında kendisine ait olmayan bir unsura isnat edilmesiyle ortaya çıkar. Bu tür kullanımda, mecazı destekleyen bir ilişki bulunmakla birlikte, aynı zamanda asıl özneye bağlanmadığını gösteren açık bir karîne de bulunmaktadır. Her iki mecaz türü de Arap edebiyatında sıkça kullanılan önemli anlatım araçları olup, dilin estetik gücünü ve ifadeyi zenginleştirme işlevini üstlenmektedir. İlerleyen bölümlerde, İbn Ali'nin şiirlerinde bu mecaz türlerinin nasıl kullanıldığına dair örnekler ele alınacaktır.³⁵⁸

Mecaz, İbn Ali'nin şiirlerinde önemli bir sanatsal ifade aracı olarak öne çıkmaktadır. Şair, anlamı derinleştirmek ve ifadeyi güçlendirmek amacıyla farklı mecaz türlerine başvurmuştur. Bunlar arasında mecâz-ı mürsel ve mecâz-ı akli dikkat çekmektedir.

³⁵⁶ İbrâhîm vd., *el-Mu'cemü'l-Vasîf*, 2/147.

³⁵⁷ Ebû Bekr 'Abdülkâhîr b. 'Abdirrahman b. Muhammed el-'Abdülkâhîr el-Cürcânî, *Esrâru'l-Belâğa*, thk. Maḥmûd Muhammed Şâkir (Kahire; Cidde: Dâru'l-Medenî, ts.), 351; es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, 359; İbnu'l-Eşîr, *el-Meşelu's-Sâir fî Edebi'l-Kâtib ve's-Şâ'ir*, 1/84.

³⁵⁸ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, 251–255.

İbn Ali, **mecâz-ı mürsel** üslubu kullanarak Cezayir'i şu şekilde anmaktadır:
[Tavîl]³⁵⁹

رَعَى اللَّهُ بِالْبَيْضَاءِ أْبَيْضَ مَا جِدًّا بِمِرَّةٍ أَوْصَافِ الْكَمَالِ رَأْنِي

Allah, Beyda'da yaşayan yüce ve onurlu kimseyi korusun; o, mükemmellik aynasında beni görmüştür

Bu beyitte mecâz-ı mürsel bulunmaktadır. İbn Ali, "البَيْضَاءُ" kelimesiyle Cezayir'in başkentini kastetmiştir. Buradaki mecazın ilişkisi mahalliyet (mekân ilişkisi) olup, şair şehri anarak aslında orada yaşayan halkı kastetmektedir.

Benzer şekilde, itibâr-ı mâ kân ilişkisine dayalı mecâz-ı mürsel şu beyitte görülmektedir: [Kâmil]³⁶⁰

حَيَّا الرَّبِيعُ رُبُوعَنَا وَكَأَنَّمَا أَيَّامُنَا فِي فَضْلِهِ أَعْرَاسُ

Bahar, yurdumuzu selamladı; sanki bahardaki günlerimiz düğünler gibiydi.

Burada İbn Ali, geçmişte düğün olmayan günleri düğün günleri olarak nitelemiştir. Ancak bu niteleme, günlerin getirdiği mutluluk ve neşe hissine dayanarak yapılmıştır. Dolayısıyla, kullanılan mecaz itibâr-ı mâ kân ilişkisine dayanmaktadır.

Bunun yanı sıra, cüz'iyet ilişkisine dayalı mecâz-ı mürsel de dikkat çekmektedir. Şair, yüzün genel güzelliğini anlatmak için sadece yanağı anmaktadır: [Kâmil]³⁶¹

الْخَدُّ زِينَتُهُ الْعِدَارُ وَكَلَّمَا يَسْرِي يَرُوقُ الطَّرْفُ فِي سَرِيَانِهِ

Yanak, perçemler tarafından süslenmiş ve her hareketinde gözlere parlaklık kazandırmaktadır.

Bu beyitte mecâz-ı mürsel bulunmaktadır. "الْخَدُّ" (yanak) kelimesi, yüzün bir parçası olmasına rağmen, tüm yüzün güzelliğini anlatmak için kullanılmıştır. Dolayısıyla, burada kullanılan mecaz cüz'iyet ilişkisine dayanmaktadır. Şair, yalnızca yanağı anarak, aslında tüm yüzün estetik çekiciliğini vurgulamaktadır.

Bu örnekler, İbn Ali'nin mecaz üslubunu nasıl ustalıkla kullandığını ve anlatımına nasıl derinlik kazandırdığını göstermektedir. Onun şiirleri, mecâz-ı mürsel

³⁵⁹ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu 'l-eş'âri 'l-Cezâiriyye*, 73.

³⁶⁰ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu 'l-eş'âri 'l-Cezâiriyye*, 74.

³⁶¹ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu 'l-eş'âri 'l-Cezâiriyye*, 41.

ve mecâz-ı akli gibi sanatsal araçlarla zenginleşmiş olup, klasik Arap edebiyatındaki mecaz anlayışını en güzel şekilde yansıtmaktadır.

İbn Ali, mecâz-ı mürsel üslubunu kullanarak aşk acısını yaşayan âşığın hâlini şu şekilde betimlemektedir: [Kâmil]³⁶²

وَلَكُمْ غَرِيقٌ لِلْسَّوَاهِلِ سَاقَهُ
مَوْجٌ بِأَكْنَافِ السَّمَاءِ يَتَعَلَّقُ

Nice boğulmuş kimseler vardır ki, dalgalar onları sahillere sürükler, gökyüzünün kıyılarına tutunmaya çalışırlar.

Bu beyitte, "غريق للسواحل" ifadesinde mecâz-ı mürsel bulunmaktadır. Şair, "sahiller" kelimesini kullanarak bütün sahilleri kastetmiş gibi görünse de aslında tek bir sahili ifade etmektedir. Burada kullanılan mecazın ilişkisi külliyet (bütünlük) olup, şair bütünü söyleyerek bir parçayı kastetmiştir.

Buna benzer şekilde, sebebiyet ilişkisine dayalı bir mecâz-ı mürsel de şu beyitte görülmektedir: [Kâmil]³⁶³

عَبَّتْ بِهَ الرِّيحُ النُّحُولُ فَجَسَمَهُ
ضَعْفًا بِأَصْفَرِ خَاتِمِ يَتَمَنِّطُ

Zayıflık, rüzgârın onunla oynadığı vücuduna hâkim oldu; öyle ki en küçük yüzükle bile kuşanabiliyor.

Burada şair, rüzgârın sevgilisinin vücudu ile oynadığını söyleyerek, aslında rüzgârın doğrudan bir sebep değil, sevgilisinin zayıflığının bir sonucu olduğunu anlatmaktadır. Dolayısıyla bu beyitteki mecâz-ı mürsel, sebebiyet ilişkisine dayanmaktadır. Rüzgâr doğrudan zayıflık getirmese de bu durumun oluşumunda dolaylı bir etkiye sahiptir.

Öte yandan, mecâz-ı akli de İbn Ali'nin şiirlerinde etkileyici bir şekilde kullanılmaktadır. Aşağıdaki beyitte, kaynak yerine fiilin kaynağa isnat edilmesi şeklinde bir mecâz-ı akli örneği görülmektedir: [Kâmil]³⁶⁴

صَدَقُوا وَقَدْ جَهِلُوا تَقَلُّبَ نَاطِرِي
زَهَوُوا وَلَذَّةَ قَلْبِي الْمَصْدُوعِ

Doğru söylediler, fakat gözlerimin dönüşünü bilmiyorlardı; bu dönüş, hem gurur hem de yaralı kalbimin mutluluğuydu.

³⁶² İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu 'l-eş'âri 'l-Cezâiriyye*, 77.

³⁶³ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu 'l-eş'âri 'l-Cezâiriyye*, 75.

³⁶⁴ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu 'l-eş'âri 'l-Cezâiriyye*, 100.

Burada "تَقَلَّبَ نَاطِرِي" (gözlerimin dönüşü) ifadesinde mecâz-ı akli bulunmaktadır. "Dönüş" fiili aslında insana ait bir fiil olup, burada gözlere isnat edilmiştir. Gerçekte gözler kendi başına hareket etmez, insanın hisleri ve duyguları doğrultusunda yön değiştirir. Bu nedenle, burada fiil, asıl faili yerine kaynağına (gözlere) isnat edilerek mecaz oluşturulmuştur.

Benzer şekilde, fiilin zamana isnat edilmesi örneği de şu beyitte görülmektedir: [Kâmil]³⁶⁵

وَلَبِستُهَا أَثْوَابَ شَوْقٍ مُرْمِضٍ تَمْضِي اللَّيَالِي وَهِيَ لَا تَتَحَرَّقُ

Ona, yakıcı bir özlemden dokunmuş elbiseler giydirdim; geceler geçer, fakat asla yıpranmaz.

Burada "تمضي الليالي" (geceler geçer) ifadesinde mecâz-ı akli kullanılmıştır. Çünkü geceler kendi başına geçen varlıklar değildir; aslında geçen şey zamandır ve zamanın akışında yaşanan olaylardır. Bu nedenle, burada fiil, asıl faili yerine zamana isnat edilmiştir.

Bir diğer mecâz-ı akli örneği ise şu beyitte görülmektedir: [Kâmil]³⁶⁶

وَمِنَ الْعَجَائِبِ أَنْ يُقِيمَ الْعَاشِقُ الْمَعشُوقَ وَقْتًا فِي مَقَامِ هَوَانِهِ

Ne gariptir ki, âşık sevgiliyi bir süre aşağılanma makamında tutar.

Burada, "يُقِيمُ الْعَاشِقُ الْمَعشُوقَ" (âşık, sevgiliyi bir yerde tutar) ifadesinde mecâz-ı akli bulunmaktadır. Gerçekte sevgili kendiliğinden durmaz, onu bu konumda tutan şey âşığın durumu ya da çevresel faktörlerdir. Dolayısıyla, burada fiil (ikamet ettirme), asıl faili yerine başka bir unsura (âşık) isnat edilmiştir.

2.3.1.3. İstiare

Dil açısından "ödünç alma" anlamına gelmektedir.³⁶⁷ terim olarak bir kelimenin, asıl anlamı dışında, benzerlik ilişkisine dayalı olarak kullanılması ve bu anlamın kastedildiğini gösteren bir karînenin bulunması şeklinde tanımlanmaktadır.³⁶⁸

³⁶⁵ İbn 'Ammâr el-Cezâiri, *Dîvânü'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 76.

³⁶⁶ İbn 'Ammâr el-Cezâiri, *Dîvânü'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 44.

³⁶⁷ Muhammed b. Ahmed b. Ezher Ebû Mansûr el-Ezherî, *Tehzîbü'l-luğa*, thk: Muhammed 'Avad Mur'ib (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabiyye., 2001), 3/105.

³⁶⁸ 'Abdü'l-Mu'tî el-Şa'idî, *Buğyetü'l-izâh li-Telhîşi'l-Miftâh fi 'Ulûmi'l-belâğa* (Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 2005), 2/475; 'Atîk, *İlmu'l-beyân*, 157.

Belağat âlimleri, istiareyi mecâz-ı lügavî kapsamına dahil etmiş ve onu mecâz-ı mürselden ayıran temel unsurun benzerlik ilişkisi olduğunu belirtmişlerdir. Mecâz-ı mürselde kelimenin anlam kayması herhangi bir benzetme ilişkisine dayanmadan gerçekleşirken, istiarede temel unsur bu benzerlik ilişkisidir.³⁶⁹

İstiare, yapı bakımından iki ana türe ayrılmaktadır. İstiare-i mekniyye (الاستعارة المكنية), benzetmede müşebbeh (benzetilen) açıkça zikredilirken, müşebbeh bih (kendisine benzetilen) ögesi kaldırılmış ve ona ait bir özellik metinde bırakılmıştır. Buna karşılık İstiare-i tasrihiyye (الاستعارة التصريحية), müşebbeh bih'in açıkça zikredildiği, ancak müşebbeh'in metinden tamamen çıkarıldığı istiare türüdür.³⁷⁰

Bu bağlamda, şair şu beyitte istiare-i tasrihiyye sanatına başvurmuştur.³⁷¹

مَا مَاسَ غُصْنٌ فِي الرِّيَاضِ مُرْصَعًا بِجَوَاهِرِ الْأَنْدَاءِ وَالْأَزْهَارِ

Bahçelerde mücevher gibi çiğ taneleri ve çiçeklerle süslenmiş bir dal hiç bu kadar zarifçe salınmamıştı.

Bu beyitte istiare-i tasrihiyye (açık istiare) bulunmaktadır. Şair, sevgilisini doğrudan bir dala benzetmiştir. Ancak müşebbeh (benzetilen, yani sevgili) beyitte açıkça yer almamakta, yalnızca müşebbeh bih (kendisine benzetilen, yani dal) zikredilmektedir. Bu benzetmenin temel ilişkisi, güzellik ve zarafet üzerinedir.

Benzer şekilde, şair aşağıdaki beyitte istiare-i tasrihiyye ve istiare-i mekniyye sanatlarını bir arada kullanmıştır: [Kâmil]³⁷²

حَكَاهُ الْغُصْنُ قَدًا وَعَتِدَالًا وَصَافَحَهُ مِنَ الدَّرِّ التَّمَامِ

Onun ince ve düzgün boyunu dal taklit etti; tamamlanmış incilerden bir el onu selamladı.

Bu beyitte ilk mısra "حكاها الغصن" (Dal onu taklit etti) ifadesinde istiare-i tasrihiyye bulunmaktadır. Şair, sevgilisinin bedenini doğrudan bir dala benzetmiştir. Burada müşebbeh bih (dal) açıkça belirtilmiş, ancak müşebbeh (sevgili) tamamen gizlenmiştir.

³⁶⁹ Hâmid 'Avn, *el-Minhâcû'l-Vâdiḥ li'l-Belâga* (Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyyetü li't-Türâs, ts.), 3/228.

³⁷⁰ Abdürrâziq, *el-Belâgatü's-Şâfiye fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, 343-350.

³⁷¹ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 62.

³⁷² İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 98.

İkinci mısradaki "صافحه الدر التمام" (Tamamlanmış inciler onu selamladı) ifadesinde ise istiare-i mekniyye görülmektedir. Şair, "tamamlanmış incileri", el gibi göstererek benzetme yapmaktadır. Ancak müşebbeh bih (el) metinde bulunmamakta, yalnızca ona işaret eden musafaha (el sıkışma) fiili yer almaktadır.

Şairin istiare kullanımına dair bir başka örnek ise, Cezayir'in güzelliğini tasvir ettiği şu beyitte görülmektedir: [Remel]³⁷³

مِرَاةٌ بُلُورٌ سَمَا قَدْرُهَا لَهَا غِشَاءٌ شَامِلٌ مِّنْ ذَهَبٍ

Kristal bir ayna ki değeri göklere çıkmış, Üzerini bütünüyle saran bir altın örtü var.

Burada istiare-i tasrihiyye bulunmaktadır. Şair, Cezayir şehrini bir kristal aynaya benzetmiş, ancak müşebbeh (Cezayir) metinde yer almamış, yalnızca müşebbeh bih (ayna) belirtilmiştir. Şairin "yüksek değer" ifadesi de, bu benzetmeyi destekleyen bir karîne olarak işlev görmektedir.

Şair, aşk konusundaki duygularını anlatırken de istiare-i mekniyye sanatına başvurur: [Kâmil]³⁷⁴

أُتْرَى يُفَاجِئُنِي السُّرُورُ بِلَيْلَةٍ فِيهَا مُحَيَّاكَ الْبَدِيعِ سِرَاجِي

Acaba beni mutluluk, yüzünün kandilim olduğu bir gecede ansızın yakalar mı?

Burada "محياك سراجي" (Yüzün kandilimdir) ifadesinde istiare-i mekniyye bulunmaktadır. Şair, sevgilisinin yüzünü bir kandile benzetmiştir. Ancak müşebbeh bih (kandil) metinde yer almazken, onunla ilgili bir özellik olan ışık verme işlevi korunmuştur.

Son olarak, ölümle karşılaşma anını anlatırken yine istiare-i mekniyye kullanmaktadır: [Tavîl]³⁷⁵

وَشَاهَدْتُ حَتْفِي جِدًّا فِي السَّيْرِ طَالِبًا وَيَا وَيْحَ مُشْتَاقٍ لَهُ الْحَتْفُ طَالِبًا

Ölümümü, beni bulmak için yola düşmüş bir yolcu gibi gördüm; eyvah ki, özlem çekenin peşine ölüm bile düşer yollara...

³⁷³ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 85.

³⁷⁴ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 95.

³⁷⁵ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 81.

Burada "شاهدت حتقي" (Ölümümü gördüm) ifadesinde istiare-i mekniyye bulunmaktadır. Şair, ölümü bir insan gibi tasvir etmiş, ancak müşebbeh bih (insan) metinde yer almazken, onun hareket etme ve arama gibi özellikleri korunmuştur.

Benzer bir kullanım, doğanın seslerini tasvir ettiği şu beyitte de görülmektedir:
[Tavîl]³⁷⁶

وَجَاوَبَتِ الْوَرَقَاءُ صَوْتَ هَدِيرِهِ بِصَوْتِ شَجِي كَالْبُكَاءِ عَلَى الْإِلْفِ

Güvercin, onun yankılanan sesine, bir sevgiliye ağlar gibi hüzünlü sesiyle cevap verdi.

Burada "جاوبت الورقاء" (Güvercin cevap verdi) ifadesinde istiare-i mekniyye bulunmaktadır. Şair, güvercini bir insan gibi konuşturmuş, ancak müşebbeh bih (insan) metinde yer almamıştır. Yalnızca cevap vermek fiili gibi insanlara özgü bir özellik metinde bırakılmıştır.

2.3.1.4. Kinaye

Dil açısından "bir şeyi söyleyip başka bir şeyi kastetmek" anlamına gelmektedir.³⁷⁷ Terim olarak bir kelimenin, asıl anlamı dışında, başka bir anlama gelecek şekilde kullanılması; ancak asıl anlamın da mümkün olması ve bu anlamın anlaşılmasını engelleyen herhangi bir karînenin bulunmaması şeklinde tanımlanmaktadır.³⁷⁸

Kinaye üç temel türe ayrılmaktadır. Birincisi, sıfattan kinaye (كناية عن صفة) olup, kelimenin kullanımıyla belirli bir niteliğe işaret edilmesidir. İkincisi, mevsuftan kinaye (كناية عن موصوف) olup, kelimenin bir varlık veya kavrama dolaylı olarak gönderme yapmasıdır. Bu tür kinayelerde kişi, topluluk, vatan gibi varlıklar dolaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Üçüncüsü ise nispetten kinaye (كناية عن نسبة) olup, bir sıfat ile sahibinin arasındaki ilişkinin dolaylı bir şekilde ifade edilmesidir. Önceki iki türden farkı, cümlelerin asıl anlamının hiç kast edilmemesidir.³⁷⁹

İbn Ali'nin kinaye üslubu içeren bazı beyitleri aşağıda verilmektedir:
[Tavîl]³⁸⁰

³⁷⁶ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 84.

³⁷⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 15/233.

³⁷⁸ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, 402; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, 287.

³⁷⁹ Abdürrâzîk, *el-Belâğatü's-şâfiyye fi'l-Ma'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, 243–247, 359–362.

³⁸⁰ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 73.

أَهْمُ بِحَزْمِ الْأَمْرِ لَوْ أَسْتَطِيعُهُ وَقَدْ حِيلَ بَيْنَ الْعِيرِ وَالنَّزْوَانِ

Bir karara varmak, bir adım atmak isterim—gücüm yetse ne iyi; fakat ne çare, kervanla menzili arasına perdeler çekilmiş...

Şairin "أهم بحزم الأمر" ifadesi, kararlılık ve irade anlamına gelen sıfattan kinayedir.

İbn Ali, bir başka beyitte sevgilisine seslenerek şöyle demektedir: [Tavîl]³⁸¹

فَيَا نَاعِسَ الطَّرْفِ الَّذِي مَنَعَ الْكَرَى فَجَدُّ بِالْكَرَى لَيْلًا عَلَى سَاهِرِ الطَّرْفِ

Ey uyukulu gözlerin sahibesi, geceyi uykusuz geçirene biraz uyku bağışla!

Şairin "يا ناعس الطرف" ifadesi, sevgiliyi dolaylı olarak anlatan mevsuftan kinayedir. Gözlerin mahmurluğu, zarafet ve çekiciliğe işaret etmektedir.

[Serî']³⁸²

فِيهِ مِنْ طَعَامِ اللُّؤْمِ مَا اعْتَدْتُهُ وَذُو النَّدَى الْمَرْجُوُّ بِالنَّفْسِ قِه

Onda alışageldiği "aşağılıkların sofrası"ndan izler vardır; oysa gerçek cömert, onurunu önünde siper eder kendine.

Şairin "ذو الندى" ifadesi, cömertlik ve eli açıklık anlamında sıfattan kinayedir, burada "الندى" (çiğ, bereket) kelimesi mecazi olarak kullanılmıştır.

"طعام اللؤم" ifadesi ise bencillik ve kötü ahlak anlamında sıfattan kinayedir, burada "yemek" kelimesi, kişinin alışkanlıklarıyla ilişkilendirilerek olumsuz özelliklere işaret etmektedir.

İbn Ali, Cezayirli İbn 'Ammâr'ı överken şu beyitte kinaye üslubu kullanmıştır:

[Kâmil]³⁸³

وَالْمَلِكُ قَدْ بَهَرَ الْعِيُونَ رَوَاؤُهُ وَسَمَا فَكَانَ النَّصْرُ مِنْ أَعْوَانِهِ

Krallık görkemiyle göz kamaştırdı ve yücelerek zaferi kendine yardımcı kıldı.

Bu beyitte "النصر من أعوانه" ifadesi, zafer ve gücün doğrudan hükümdara ait olduğunu belirten bir nispetten kinayedir.

³⁸¹ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu 'l-eş'âri 'l-Cezâiriyye*, 84.

³⁸² İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu 'l-eş'âri 'l-Cezâiriyye*, 89.

³⁸³ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu 'l-eş'âri 'l-Cezâiriyye*, 44.

Kinaye üslubuna dair son örnek, İbn Ali'nin Cezayirli İbn 'Ammâr'ın şiirini överken söylediği şu beyittir: [Kâmil]³⁸⁴

فَأَبُو عُبَادَةَ لَوْ رَأَاهُ أَجَلَّهُ
وَأَطَالَ الْقَوْلَ مِنْهُ فِي اسْتِحْسَانِهِ

Ebu Ubade onu görseydi, ona saygı duyar ve uzun uzun övgüler sıralardı.

Bu beyitte, "أطال القول منه في استحسانه" ifadesinde nispet kinayesi bulunmaktadır. Şair, belagat ve edebî üstünlüğü, dolaylı bir şekilde şiire veya şairin kendisine (İbn 'Ammâr el-Cezayirî'ye) atfetmiştir.

2.3.2. Bedi' Sanatlardan Yararlanma

Bedi' ilmi, sözün güzelliğini artıran, ona estetik bir ahenk ve anlam derinliği kazandıran sanatlardan oluşur. Bu ilim, ifadenin söyleniş ve anlam bakımından mükemmelliğe ulaşmasını sağlamak için kullanılan sanatsal yöntemleri inceler. Bedi' sanatları, lafzî sanatlar (söz sanatları) ve ma'nevî sanatlar (anlam sanatları) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.³⁸⁵

İbn Ali el-Cezairî'nin şiirlerinde lafzî ve ma'nevî sanatların nasıl kullanıldığını göstermek amacıyla, çeşitli örnekler ele alınacaktır.

2.3.2.1. Cinâs

Cinâs, iki kelimenin harf türü, sayısı, sırası ve dizilişi açısından benzer olup, anlamlarının farklı olması sanatıdır.³⁸⁶ İki temel türü bulunmaktadır:

- **Cinâs-ı Tâim (جناس تام):** İki kelimenin tüm harf özellikleri bakımından aynı olup sadece anlamlarının farklı olmasıdır,
- **Cinâs-ı Nâkis (جناس غير تام):** Kelimelerin bir harf veya hareke bakımından farklılık göstermesi nedeniyle tam cinâs niteliği taşımayan türüdür.³⁸⁷

İbn Ali, bir şarabı tasvir ederken şöyle demektedir: [Tavîl]³⁸⁸

وَحَمْرِي كَلَوْنِ الْمِسْكِ أَضْحَى
لَمَّا عَقِدَ التَّقَى مَنِّي يَحِلُّ

³⁸⁴ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 43.

³⁸⁵ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, 298; Nusrettin Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyatı* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2019), 405.

³⁸⁶ 'Abdülkâhir el-Cürçânî, *Esrâru'l-Belâga*, 7; İbnu'l-Esîr, *el-Meşelu's-Sâir fî Edebi'l-Kâtib ve Ş-Şâ'ir*, 1/262; 'Abdürrâzîk, *el-Belâgatü's-şâfiyye fî'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedi'*, 184.

³⁸⁷ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, 326-330; 'Atîk, *İlmu'l-beyân*, 197-205; Bağcı, *Ebu'l-Bahr el-Hattî ve şiirleri*, 214.

³⁸⁸ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 105.

2 يُصَرِّفُ فِي الْفُؤَادِ حُكُومُ جَوْرِ وَذَلِكَ مَزَلٌ فِيهِ يَحِلُّ

- 1 *Ve şarabım misk renginde oldu, Takva bende kökleşince çözülüp gevşemeye başladı.*
- 2 *Kalpte haksız hükümler dolaşır ve orası, onun yerleşip kaldığı bir mekândır.*

Bu beyitlerde cinâs-ı tâm sanatı bulunmaktadır. "يحلّ" kelimesi her iki mısradan da aynı şekilde yazılmış, ancak farklı anlamlarda kullanılmıştır. İlk beyitte "يحلّ", çözülmek, gevşemek anlamında olup, şarabın insan üzerindeki etkisini ifade etmektedir. İkinci beyitte ise "يحلّ", yerleşmek, kalmak anlamında kullanılmıştır. Bu cinas, beyitlere hem ahenk hem de edebî bir güzellik katmaktadır.

İbn Ali'nin cinas sanatı içeren üç beyti şöyledir: [Muctes] ³⁸⁹

1 عَلِمْتُ أَنِّي بِجُرْحِي مِنْ لَحِظِهِ لَسْتُ أُسَلِّمُ
2 كَأَنِّي ابْنُ كَلِيبٍ أُصِيبَ مِنْ لَحِظِ أُسَلِّمُ
3 وَكَانَ صَرْفِي لِطَرْفِي عَنْ مَنْظَرِ الْحُسْنِ أُسَلِّمُ

- 1 *Yaralandığımı biliyorum, onun bakışlarından asla kurtulamam.*
- 2 *Sanki Kuleyb'in oğlu gibiyim, bakışından dolayı felakete uğradım.*
- 3 *Gözlerimi güzellik manzarasından çevirmem, benim için daha hayırlı oldu.*

Bu beyitlerde tam cinas sanatı bulunmaktadır. "أسلم" kelimesi, beyitlerin sonunda tekrarlanmış olup her defasında farklı bir anlam taşımaktadır. İlk beyitte "أسلم", kurtulmak, selamete ermek anlamında kullanılmıştır. Şair burada, aşkın yaralarından kurtulamayacağını ifade etmektedir. İkinci beyitte "أسلم" kelimesinin anlamı eksik bırakılmıştır. Üçüncü beyitte ise "أسلم", daha iyi, daha hayırlı anlamında kullanılmıştır.

Ayrıca beyitte "صرفي لطرفي" ifadesinde cinâs-ı nâkıs bulunmaktadır. "صرفي" kelimesi yön değiştirme, uzaklaşma anlamına gelirken, "طرفي" kelimesi göz, bakış anlamında kullanılmıştır. Bu cinas, harf değişimiyle kelimeler arasındaki ahengi sağlarken, aynı zamanda farklı anlam katmanları oluşturmaktadır.

İbn Ali, bir başka beyitte bir âlimi överek şöyle demektedir: [Tavîl] ³⁹⁰

³⁸⁹ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 87.

³⁹⁰ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 92.

فَمَا لَكَ قَدْ أَصْبَحْتَ مَالِكًا عِلْمَهُ وَفِي خَلْدِي أَنْتَ الْإِمَامُ الْمُجَدِّدُ

Sana ne oldu ki ilminin sahibi oldun, Benim zihnimde ise sen yenilikçi bir imamsın.

Bu beyitte "مالك" ve "مالكا" kelimeleri arasında cinâs-ı nâkıs bulunmaktadır. "ما لك", "sana ne oldu?" anlamında bir soru ifadesi iken, "مالكا", "sahip olmak" anlamında bir isim-fiil olarak kullanılmıştır. Bu cinas, kelimeler arasındaki ses benzerliği sayesinde beyitte ahenk oluştururken, anlam farklılığıyla da ifadeye derinlik kazandırmaktadır.

İbn Ali, bir başka beyitte zamanın vefasızlığından yakınlıkla şöyle demektedir:

[Tavîl]³⁹¹

إِلَى كَمْ يَرُوعُ الدَّهْرُ رَوْعِي بِحَادِثٍ وَلَيْسَ الْأَمَانِيُّ مِنْهُ غَيْرَ أَمَانٍ

Daha ne zamana dek korkutacak beni zaman felaketleriyle? Onun sunduğu umutlar, sadece birer hayalden ibaret

Bu beyitte "الأماني" ve "أمان" kelimeleri arasında cinâs-ı nâkıs bulunmaktadır. "الأماني", insanın arzuları ve umutları anlamına gelirken, "أمان" kelimesi "serap, boş hayaller" anlamında kullanılmıştır. Bu cinas, beyitte hayal kırıklığı temasını güçlendiren ve umutların boşa çıkışını vurgulayan edebî bir etki oluşturmaktadır.

Aynı şekilde, İbn Ali bir başka beyitte sevgilisine seslenerek şöyle demektedir:

[Kâmil]³⁹²

أَتَرَكَ تَرْضَيْنَ الْمَجْرَةَ مَنْزِلًا وَمِنَ الْجَوَارِي رِفْعَةً بِجَوَارٍ

Acaba yıldızları mesken edinmeye razı olur musun, Ve yücelikte diğerlerinden üstün olup yakınında bulunmayı.

Bu beyitte "الجواري" ve "جوار" kelimeleri arasında cinâs-ı nâkıs bulunmaktadır. Her iki kelime ج, و ve ر harflerini paylaşmasına rağmen, hareke farkı ve anlam farklılığı nedeniyle tam cinas niteliği taşımamaktadır. "الجواري" kelimesi, gökte hareket eden yıldızlar veya gemiler anlamına gelirken, "جوار" kelimesi yakınlık, komşuluk anlamında kullanılmıştır. Bu cinas, beyitte hem ahenk hem de anlam derinliği sağlayarak sevgilinin ulaşılmaz konumunu vurgulamaktadır.

³⁹¹ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 73.

³⁹² İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 60.

İbn Ali, bir başka muvaşşahında âşîğın hâlini tasvir ederek şöyle demektedir:³⁹³

1 مَهْمَ رَمَقَا
أَبَانَ مِنِّْي الرَّمَقَا
2 مَا بِبِي شَفَقَا
بَدْرُ أَنْارِ الشَّفَقَا
3 نَوْمِي أَبَقَا
وَالسُّهُدُ فِي الْجَفْنِ بَقَا

1 Ne zaman bana baktıysa, Benden kalan son bakışı ortaya çıkardı.

2 Bende bir merhamet mi var ki? Oysa dolunay, ufku aydınlattı.

3 Uykum kaldı, Ama uykusuzluk gözlerimde yer etti.

Bu beyitlerde cinâs-ı tâm ve cinâs-ı nâkıs sanatı bir arada kullanılmıştır. İlk beyitte "رمقا" ve "الرَّمق" kelimeleri arasında cinâs-ı kâim bulunmaktadır. "رمقا" kelimesi bakış veya işaret anlamında kullanılırken, "الرَّمق" kelimesi hayatta kalan son nefes veya az miktarda bir şey anlamına gelmektedir.

İkinci beyitte "شفقا" ve "الشَّفقا" kelimeleri arasında cinâs-ı tâm yer almaktadır. "شفقا" kelimesi şefkat ve merhamet anlamında kullanılırken, "الشَّفقا" kelimesi gün batımında gökyüzünde görünen kızıl ışık anlamına gelmektedir.

Üçüncü beyitte ise "أبقا" ve "بقا" kelimeleri arasında cinâs-ı nâkıs bulunmaktadır. "أبقا" kelimesi terk etti, bıraktı anlamına gelirken, "بقا" kelimesi devam etmek, sürmek anlamında kullanılmıştır. Bu cinas, kelimeler arasında ses benzerliği sağlarken, anlam farklılığı ile de şiirin sanatsal yapısını güçlendirmiştir.

İbn Ali, ahlaksız kimsenin öğüde kulak asmasını anlatırken iki beyitte şöyle demektedir: [Serî']³⁹⁴

1 كَلَّمَهُ مُعْتَقِدًا نَصَحَهُ
وَكَلَّمَا كَلَّمَهُ كَلَّمَهُ
2 عَلَّمَهُ الْإِحْسَانَ وَهُوَ الَّذِي
عَلَّمَهُ السُّوءَ بِهَا عَلَّمَهُ

Ona nasihatine inanarak konuştu, Ama ne zaman konuşsa, ona yara açtı.

Ona iyiliği öğretti, ama o ise, Kötülüğün işaretiyle tanındı.

Bu iki beyitte cinâs-ı kâim sanatı belirgin bir şekilde göze çarpmaktadır. İlk beyitte "كَلَّمَهُ" ve "كَلَّمَهُ" kelimeleri arasında tam cinas bulunmaktadır. "كَلَّمَهُ" kelimesi "konuştu" anlamında, "كَلَّمَهُ" kelimesi ise "yaraladı" anlamında kullanılmıştır.

³⁹³ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'ârî'l-Cezâiriyye*, 104.

³⁹⁴ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'ârî'l-Cezâiriyye*, 89.

İkinci beyitte "عَلَّمَهُ" ve "عَلَّمَهُ" kelimeleri arasında tam cinas yer almaktadır. "عَلَّمَهُ" kelimesi "öğretti", "عَلَّمَهُ" kelimesi ise "tanıdı, bildi" anlamında kullanılmıştır.

Bu cinas örneklerinin söz estetiği, beyitleri ahenkli ve uyumlu kılarken, anlam estetiği ise çok katmanlı anlamları ve zıt duyguları ortaya çıkararak İbn Ali'nin tasvir ettiği insanî tecrübenin derinliğini yansıtmaktadır.

2.3.2.2. Tasdîr

Aynı zamanda "Reddu'l-acuz ile's-sadr" (رَدُّ الْعُجْزِ إِلَى الصَّدْرِ) olarak da adlandırılan bir belagat sanatıdır. Şiirde, beytin sonundaki kelimenin veya ifadenin, ya birinci mısranın başında, ortasında veya sonunda ya da ikinci mısranın başında tekrar edilmesi olarak tanımlanmaktadır.³⁹⁵

İbn Ali'nin şiirlerinde tasdîr sanatına örnek olarak sevgilisi hakkında söylediği şu beyit bulunmaktadır: [Kâmil]³⁹⁶

فَهُوَ الزُّجَاجُ إِذَا نَظَرْتَ لَطَافَهُ وَالْكَسْرُ يُسْرِعُ فِي لَطِيفِ زُجَاجِ

O, cam gibidir; ona baktığında incelik ve zarafet görürsün, Fakat kırılma, narin camda hızla gerçekleşir.

Bu beyitte tasdîr sanatı, "زجاج" kelimesinin birinci mısranın içinde yer aldıktan sonra ikinci mısranın sonunda tekrar edilmesiyle görülmektedir. Şair, cam kelimesini naziklik ve incelik anlamında kullanarak sevgilisini betimlemiştir. İkinci mısradaki ise aynı kelime, camın kırılma yapısına vurgu yaparak, sevgilisinin hassas ve narin yapısını pekiştirmektedir. Bu bağlamda, beyitteki sanatsal güzellik, camın çelişkili doğası üzerine kurulmuştur: o, hem zarif ve şeffaf hem de kolayca kırılabilen bir yapıya sahiptir. Böylece, İbn Ali sevgilisinin hem ince hem de hassas ruhunu etkileyici bir şekilde yansıtmaktadır.

Bir başka beyitte ise şöyle demektedir: [Kâmil]³⁹⁷

أَبْدًا أُنَاجِي الْقَلْبَ مِنْ فَرْطِ الْجَوَى بَتَعْلُلٍ مِنْ وَصْلِهِ وَيُنَاجِي

Sonsuz bir şekilde, aşkın şiddetinden dolayı kalbimle dertleşirim, Onun vuslatına dair avutucu sözlerle, o da bana dertleşir.

³⁹⁵ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, 333; 'Abdülazîz 'Aţîk, 'İlmu'l-bedî' (Beyrût: Dârü'n-Nahđati'l-'Arabiyye., ts.), 224.

³⁹⁶ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 96.

³⁹⁷ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 96.

Bu beyitte tasdîr sanatı "أنجي" kelimesinin birinci mısranın ortasında (haşv kısmında) yer alması ve ikinci mısranın sonunda "يناجي" şeklinde tekrar edilmesiyle görülmektedir.

Her iki kelime aynı kökten (ن - ج - ا) türetilmiş olup farklı çekimlerle kullanılmıştır, böylece beyitte ses uyumu sağlanırken anlam açısından da güçlü bir bağlantı kurulmuştur. Şairin kalbiyle konuşması, ardından kalbin ona karşılık vermesi, bu sanatsal yapıyı daha da derinleştirerek şair ile kalbi arasında duygusal bir diyalog oluşturmuştur.

İbn Ali, bir başka beyitte âşığın hâlini tasvir ederek şöyle demektedir: [Kâmil]³⁹⁸

وَأَغْمِضْهُ لِلطَّيْفِ حَلِيَّةَ عَاشِقٍ فَلَا نَوْمَ يَسْرِي فِي الْجُفُونِ وَلَا طَيْفًا

Hayali misafir olarak ona gözlerini kapa, ey âşıkların ziyneti, Gözlerde ne uyku dolaşır ne de bir hayal.

Bu beyitte tasdîr sanatı "الطيف" kelimesinin birinci mısranın ortasında (haşv kısmında) yer alması ve ikinci mısranın sonunda tekrarlanmasıyla görülmektedir.

Kelimenin her iki kullanımını da hayal ve rüya anlamlarını içermekte olup, bu tekrar sayesinde âşığın zihnini meşgul eden hayalin sürekli varlığı edebî bir şekilde vurgulanmıştır. Bu yapı, beyite hem ahenk hem de duygusal bir derinlik katarak, âşığın uyku ile hayal arasında gidip gelen hâlini güçlü bir şekilde yansıtmaktadır.

2.3.2.3. Tasrî‘

Bir kasidenin ilk beytinde iki mısranın aynı kafiye ile bitmesi sanattır.³⁹⁹ Genellikle kasidelerin başlangıcında tercih edilir, ancak şiirin ortasında fazla kullanımı edebî zevke uygun görülmemiştir. Eleştirmenler, aşırı tasrî‘ kullanımını yapay bir zorlama olarak değerlendirmiştir. Şiirdeki temel işlevi, okuyucuya veya dinleyiciye şiirin vezin ve kafiye düzenini ilk beyitte hissettirmek ve kasidenin yapısını belirgin hâle getirmektir. Ancak, bir şiirde çok fazla kullanılması hoş karşılanmamıştır.⁴⁰⁰ Tasrî‘ sanatı, anlam ilişkisine göre kâmil tasrî‘ (التصريح الكامل) ve nâkıs tasrî‘ (التصريح الناقص) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Tam tasrî‘, beytin ilk mısranın bağımsız bir

³⁹⁸ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu’l-eş‘âri’l-Cezâiriyye*, 99.

³⁹⁹ et-Tâlibî, *et-Tirâz li-Esrâri’l-belâğa ve ‘Ulûmi Haqâ’iki’l-i‘câz* (Beyrut: el-Mektebetü’l-‘Aşriyye, 1423h), 3/12; el-Şa‘îdî, *Buğyetü’l-îzâh li-Telhîşi’l-Miftâh fi ‘Ulûmi’l-belâğa*, 2005, 4/659.

⁴⁰⁰ İbnu’l-Eşîr, *el-Meşelu’s-Sâir fi Edebi’l-Kâtib ve’s-Şâ‘ir*, 1/237.

anlam taşıdığı ve ikinci mısraya bağlı olmadığı durumları ifade ederken, **nâkıs tasrî'**, ilk mısranın anlamının ikinci mısra ile tamamlanması gerektiği durumlarda ortaya çıkmaktadır.⁴⁰¹

İbn Ali, tasrî' sanatına şiirlerinde ölçülü ve doğal bir şekilde yer vermiş, özellikle kasidelerinin başlangıcında bu sanatı kullanmıştır. Ancak, şiirin ilerleyen bölümlerinde tasrî'e fazla yer vermemiş, gereksiz bir zorlama içine girmemiştir. Onun şiirlerinde tasrî'in kullanımını daha iyi anlamak için aşağıdaki tablo incelenebilir:

Tasrî' Çeşidi	Acüz	Sadr	Şiir No	Tasrî' Çeşidi	Acüz	Sadr	Şiir No
Kasidelerin Başlangıcında Yer Alan Tasrî'							
Nâkıs	طَالِبُ	المَصَالِبُ	16	Nâkıs	مَعَانِ	بَيَانِ	01
kâmil	رَمَقُونَا	لَحَظُونَا	17	Nâkıs	أَحْمَدُ	أَحْمَدُ	02
kâmil	وَرْدُهُ	بُودِهِ	18	Nâkıs	بِشْعَارِ	فَأَبَارِي	03
kâmil	وَتَفَى	حُسْنَا	19	kâmil	الدَّاتِ	وَأَوْقَاتِي	04
Nâkıs	مَرَاتِبِهِ	وَجَنَّتَهُ	20	kâmil	تَتَّبَعُهُ	مَطَّلَعُهُ	05
Nâkıs	كَلَمَهُ	نُصَحَهُ	21	kâmil	تَحْرُزُهُ	تُعَزِّرُهُ	06
kâmil	قِهِ	اعْتَدَّتُهُ	22	kâmil	وَعِلَاجِي	الْوَهَاجِ	07
Nâkıs	الأَزْرَقُ	مُهْرَقُ	23	Nâkıs	خَيَالُهُ	عَدَالُهُ	08
kâmil	غِرْلَانِهِ	وَبَانِهِ	24	kâmil	سِقَامُ	كِلَامُ	09
kâmil	غَلَبُ	مُنْقَلَبُ	25	Nâkıs	هَيْفَا	وَالسَّيْفَا	10
kâmil	سَحَابِ	سِحَابِ	26	Nâkıs	وَوُلُوعِي	وَحُضُوعِي	11

⁴⁰¹ İbnu'l-Eşîr, *el-Meşelu's-Sâir fî Edebi'l-Kâtib ve's-Şâ'ir*, 1/237-238.

kâmil	الْحَيْنِ	الْعَيْنِ	27	kâmil	الْأَحْوَرُ	الْأَنْوَرُ	12
kâmil	وَالْكُتُبِ	وَالْحُجُبِ	28	kâmil	خُدُودُ	قُدُودُ	13
Nâkıs	النِّسْوَانِ	وَحَابِ مَنْ	29	Nâkıs	شَفَا	أَلْطَفَا	14
				Nâkıs	المَصَائِبُ	صَائِبُ	15
Kasidenin İçinde Yer Alan Tasrî							
kâmil	أَفَلَا	أَفَلَا	22	Nâkıs	الْوَطْرَا	طَرَا	01
Nâkıs	وَلِسَانِهِ	فَوَجَدْتُهُ	23	kâmil	الْوَجَلَا	جَلَا	02
Nâkıs	سَلْمَانِهِ	فَكَانَتْهُ	24	Nâkıs	عَلَا	عَلَى	03
Nâkıs	اسْتِحْسَانِهِ	أَجَلَهُ	25	Nâkıs	الدَّائِيَّةُ	هَانِيَّةُ	04
Nâkıs	رِهَانِهِ	فَقَمَّتُهُ	26	kâmil	رَيْحَانِهِ	عِدَارِهِ	05
Nâkıs	إِنْسَانَهُ	وَسَرَّهُ	27	Nâkıs	بِعْتَانِهِ	وَصَلِّهِ	06
kâmil	اسْتِيطَانَهُ	بِنَاءَهُ	28	Nâkıs	بُسْتَانَهُ	وَأَبَاحَهُ	07
Nâkıs	جَرِيَانَهُ	حَدَائِقُهُ بِهِ	29	Nâkıs	نَيْسَانِهِ	نَثْرُهُ	08
Nâkıs	بَانِهِ	بِسَاطُهُ	30	Nâkıs	بِأَغْمَاتِ	بِمِرْءَاتِ	09
Nâkıs	مُرْجَانَهُ	مَحْمُولُهُ	31	kâmil	يَدَا	وَعَدَا	10
Nâkıs	نُدْمَانَهُ	نُورُهُ	32	kâmil	مَصْرَعُهُ	تَجْمَعُهُ	11
Nâkıs	ضَمَانِهِ	بِقَطْعِهِ	33	kâmil	يَمِيرُهُ	يُعْجِرُهُ	12
Nâkıs	وَعْدِهِ	إِيْعَادُهُ	34	kâmil	وَالجَمَلَا	كَمَلَا	13
kâmil	أَعْوَانِهِ	رَوَاؤُهُ	35	Nâkıs	عَلَا	الْأَمَلَا	14

Nâkıs	نِسْيَانُهُ	قُدْسَهَا	36	Nâkıs	خَلْدِي	جَلْدِي	15
Nâkıs	أَوْزَانُهُ	يُجِيدُهُ	37	Nâkıs	مُعْتَمِدِي	وَمُعْتَقِدِي	16
Nâkıs	نُعْمَانُهُ	شَقِيقُهُ	38	kâmil	خَبَالُهُ	لِرِشَادِهِ	17
kâmil	طَالِبُ	طَالِبًا	39	Nâkıs	حَالِهِ	بِلِحَاطِهِ	18
kâmil	السَّحْرَا	سَحْرَا	40	Nâkıs	كَقَدِّهِ	كَوَجِّهِ	19
kâmil	الغَالِيَهُ	شَاهِيَهُ	41	Nâkıs	حَالِيَهُ	جَارِيَهُ	20
				kâmil	وَرَدَا	مُسْتَنَدَا	21

İbn Ali'nin şiirlerinde yer alan **kâmil tasrî'** örneklerinden biri şu beytinde görülmektedir:

[Kâmil]⁴⁰²

وَمُهْفَهَفٌ سَمَحَ الزَّمَانُ بِوَدِّهِ فَعَدَا يُحْيِي بِالسَّلَامِ وَرَدَّهُ

Ve ince, zarif biri ki zaman onun sevgisini bağısladı, Artık selamıyla susuz gönülleri canlandırır.

[Kâmil]⁴⁰³

فَالْقَلْبُ ذُو كَلْفٍ بِأَسِ عِذَارِهِ وَالرُّوحُ عَاكِفَةٌ عَلَى رِيحَانِهِ

Kalp, onun yasemin kokulu yanağına tutkundur, Ruh ise reyhan misali kokusunda kendini adar.

[Tavîl]⁴⁰⁴

وَكُلُّ يَوْمٍ أَرَاكَ تَزْدَادُ حُسْنًا وَأَرَى مُهَجَّتِي تَذُوبٌ وَتَفْنِي

⁴⁰² İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu 'l-eş'âri 'l-Cezâiriyye*, 103.

⁴⁰³ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu 'l-eş'âri 'l-Cezâiriyye*, 40.

⁴⁰⁴ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu 'l-eş'âri 'l-Cezâiriyye*, 104.

Her gün seni daha da güzelleşirken görüyorum, Ve canımın eriyip yok olduğunu hissediyorum.

[Basît]⁴⁰⁵

أَنْتَ الَّذِي لَشَيْتِ الْفَضْلَ تَجْمَعُهُ وَأَنْتَ مَنْ لَوْ تَخَطَّى الدَّهْرُ مَصْرَعَهُ

Sen, dağılmış faziletleri bir araya toplayansın, Ve sen, zaman son bulsa bile varlığını sürdüreceksin.

[Tavîl]⁴⁰⁶

تَجُنُّوا عَلَيْنَا كُلَّمَا لَحَظُونَا وَأَبْدُوا صُنُوفَ الصِّدِّ إِنْ رَمَقُونَا

Bizi her gördüklerinde bize karşı kabalık ettiler, Ve her göz ucu takibinde bizi uzaklaştırmanın türlü yollarını sergilediler.

[Kâmil]⁴⁰⁷

يَحْمِيهِ قَطْعًا أَنْ يَهَانَ بِقَطْعِهِ وَكَفَاهُ ذُلُّ الْقَطْفِ عِزُّ ضَمَانِهِ

Onu kopararak aşağılanmaktan korur, Ve koparılmanın zilletine karşı, güvenin izzeti yeterlidir.

Bu beş örnekte, ilk mısranın anlamı tamamen bağımsız bir şekilde tamamlanmakta ve ikinci mısra, yeni bir anlam oluşturmak için ayrı bir yapı kazanmaktadır. İkinci mısranın genellikle "و" (vav) bağlacıyla başlaması, bu yapıyı daha belirgin hâle getirmektedir. Ancak, İbn Ali el-Cezairî'nin şiirlerinde "ف" (fe) bağlacına daha nadir rastlanmaktadır, bu da onun tasrî' üslubu doğal ve abartısız bir şekilde kullandığını göstermektedir.⁴⁰⁸

İbn Ali'nin şiirlerinde yer alan nâkıs tasrî' örneklerinden biri şu beyitte görülmektedir:

[Kâmil]⁴⁰⁹

خَدَمَ الْقَرِيضَ بِسَاطِهِ وَأَبَاحَهُ أَنْ يَجْتَنِي الْأَزْهَرَ مِنْ بُسْتَانِهِ

⁴⁰⁵ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'ârî'l-Cezâiriyye*, 86.

⁴⁰⁶ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'ârî'l-Cezâiriyye*, 103.

⁴⁰⁷ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'ârî'l-Cezâiriyye*, 44.

⁴⁰⁸ Küçükşarı, *Osmanlı Dönemi Arap Şâirlerinden İbrahim es-Sefercelâni ve Şiirleri*, 236.

⁴⁰⁹ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'ârî'l-Cezâiriyye*, 42.

Şiirin halısı ona hizmet etti ve Bahçesinden en güzel çiçekleri toplamasına izin verdi.

[Kâmil]⁴¹⁰

جَالَسْتُهُ وَلَزِمْتُهُ فَوَجَدْتُهُ مَلِكَ الْقُلُوبِ بِفِعْلِهِ وَلِسَانِهِ

Onunla oturdum ve yanında kaldım; Gördüm ki, sözleri ve davranışlarıyla kalplere hükmetmişti.

[Kâmil]⁴¹¹

وَرَكِضْتَ خَلْفَ ابْنِ الْحُسَيْنِ فَفْتُهُ رَكِضًا وَحَزْتُ السَّبْقَ يَوْمَ رِهَانِهِ

Ve sen, Ebû'l-Hüseyn (Ebû Tayyib el-Mütenebbî) 'nin peşinden koştun ve onu geçtin, Koşarak yarış günü birinciliği kazandın.

[Kâmil]⁴¹²

أَعْطَى الْبَلَاغَةَ حَقَّهَا فَكَأَنَّكَ نَظَمَ الَّذِي يُعْزَى إِلَى سَلْمَانِهِ

O, belâgata hakkını verdi; sanki Sözleri, Selman 'a (Selman-ı Farisî'ye) atfedilen nazma benziyor.

Bu beyitlerde eksik tasrî sanatına verilen örneklerden, ilk mısranın anlamının tamamlanması için ikinci mısraya ihtiyaç duyulduğu açıkça görülmektedir. İlk iki beyitte "وأباحه" ve "فوجدته" fiilleri, "أن يجتني" ve "ملك القلوب" ifadeleriyle ikinci mısradaki tamamlanmaktadır. Üçüncü beyitte, "ركضت" fiilinin anlamı, "ركضا" masdarıyla desteklenerek ancak ikinci mısradaki bütünleşmektedir. Son beyitte ise, "كأن" edatının isminden sonra gelen zamirin anlamı, "نظم" kelimesiyle ikinci mısradaki tamamlanmaktadır.

Bu yapı, beyitlerdeki anlam bütünlüğünün ancak iki mısra ile sağlanabileceğini göstermekte ve eksik tasrî üslubunun başarılı bir şekilde kullanıldığını ortaya koymaktadır.

2.3.2.4. İktibas

Bir sözün içerisine Kur'an-ı Kerim'den veya Hadis-i Şerif'ten bir kısmın eklenmesi, ancak bunun doğrudan bir ayet ya da hadis olarak sunulmamasıdır.⁴¹³ Bazı

⁴¹⁰ İbn 'Ammâr el-Cezâîrî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâîriyye*, 42.

⁴¹¹ İbn 'Ammâr el-Cezâîrî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâîriyye*, 43.

⁴¹² İbn 'Ammâr el-Cezâîrî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâîriyye*, 42.

⁴¹³ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, 338; el-Şa'îdî, *Buğyetü'l-İzâh li-Telhlîsi'l-Miftâh fi 'Ulûmi'l-belâga*, 2005, 4/688.

eski belagat âlimleri, iktibas kapsamına şiiri de dahil etmişlerse de, birçok sonraki dönem âlimi iktibas ile tazmin (التضمين) arasında bir ayrım yaparak, tazmini ayrı bir kategori olarak ele almıştır.⁴¹⁴ İktibas, kullanım bağlamına göre üç türe ayrılmaktadır. İktibas-ı müstahsen, vaaz, hutbe ve öğütlerde yer alan ve edebî açıdan uygun görülen iktibas türüdür. İktibas-ı mubah, aşk şiirlerinde, mektuplarda ve hikâyelerde geçen iktibasları kapsamakta olup kullanımı serbest kabul edilmektedir. İktibas-ı merdud ise şaka veya mizahi içeriklerde Kur'an veya hadis kullanımına dayanan iktibastır ve kutsal metinlerin saygınlığına uygun düşmediği için hoş karşılanmamaktadır.⁴¹⁵

İbn Ali el-Cezairî'nin şiirlerinde iktibas şu beyitte görülmektedir: [Kâmil]⁴¹⁶

حَسِبُوا السَّرَابَ بَقِيْعَةً مَاءٍ وَقَدْ ظَمُّوا فَمَا وَرَدُوهُ مِنْ غُدْرَانِهِ

Serabı çölde su sandılar, fakat Susadılar ve asla onun pınarlarına ulaşamadılar.

Bu beyitte, Nur Suresi'nden şu ayetten yapılan bir iktibas bulunmaktadır:

"وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ بَقِيْعَةٍ يَحْسَبُهُ الظَّمْآنُ مَاءً حَتَّى إِذَا جَاءَهُ لَمْ يَجِدْهُ شَيْئًا"⁴¹⁷

Şair, susuz kişinin çölde su sandığı serap tarafından aldatılması fikrini ayetten esinlenerek işlemiştir. İbn Ali, aynı mecazi ifadeyi kullanarak, bir beklenti içine giren kişinin sonunda hayal kırıklığı yaşamasını ve gerçeğin beklenenden tamamen farklı çıkmasını ifade etmiştir.

İbn Ali, bir diğer beyitte de mısraın ikinci yarısında Kur'an-ı Kerim'den açık bir alıntıya yer vermiştir: [Hafif]⁴¹⁸

جَنَّتَا وَجَنَّتِيْهِ عَزْدَبَتَانِيْ وَجَنَّتِي الْجَنَّتَيْنِ عَنِّي بَعِيد

İki yanağındaki iki cennet bana acı verdi lakin o iki cennet bahçesi benden uzaktadır.

Şair, Rahmân Sûresi'ndeki şu Kur'ânî ifadeden sanatsal bir yapı ilhamıyla yola çıkmaktadır:

"وَجَنَّتِي الْجَنَّتَيْنِ دَانَ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ"⁴¹⁹

⁴¹⁴ İbnu'l-Esîr, *el-Meşelu's-Sâir fi Edebi'l-Kâtib ve's-Şâ'ir*, 1/100.

⁴¹⁵ el-Merâgî, *Ulûmu'l-belâga*, 374.

⁴¹⁶ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 44.

⁴¹⁷ Nur Suresi: 39.

⁴¹⁸ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 101.

⁴¹⁹ Rahman Suresi: 54.

Bu âyet-i kerîmede, cennet meyvelerinin kolayca ulaşılabilir ve yakın oluşu ifade edilmektedir. İbn Ali ise bu ilahî terkibi şiirsel bağlamda yeniden kurgulamış ve onu lirik bir aşk söylemine dâhil etmiştir. Şair, sevgilinin iki yanağını iki cennete benzetmiş; bu yanaklardan güzellik ve cazibe “devşirilen” birer mecazî bahçe olarak sunulmuştur.

Ne var ki, âyetteki “yakınlık” anlamına karşılık, şair “جَنَى الْجَنَّتَيْنِ عَنِّي بَعِيدٌ” diyerek, bu güzellik kaynağının kendisine uzak olduğunu vurgulamış; böylece, ilahî metindeki nimetin yakınlığına karşılık, kendi şiirinde ayrılığın acısı ve erişilmezliğin hüznünü dile getirmiştir.

2.3.2.5. Tıbâk

Tıbâk kelimesi, sözlük anlamıyla iki şeyin bir araya getirilmesi demektir. Terim olarak ise, anlam açısından birbirine zıt iki kelimenin aynı bağlamda kullanılması sanatıdır. İki karşıt anlamın bir araya getirilmesi, sözün güzelliğini ve etkisini artırır, ifadeye canlılık ve derinlik kazandırmaktadır. Tıbâk sanatı, isimler, fiiller veya edatlar arasında gerçekleşebilir. Karşıt anlamların kullanımı, sözü hem anlam açısından zenginleştirir hem de okuyucunun dikkatini çekmektedir.⁴²⁰

Bu sanata, tatbîk (التطبيق), tezağ (التضاد), mutâbaka (المطابقة) ve tekâfü’ (التكافؤ) gibi farklı isimler de verilmektedir.⁴²¹

Aşağıda, İbn Ali’nin âşığının hâlini anlatırken tıbâk üslubu kullandığı bir beyit görülmektedir: [Tavîl]⁴²²

ويا أيها الألفُ الذي بصدوده وإقباله يشقى المتيمُّ أو يشفى

Ey sevgili! Senin uzaklaşmanla ve yakınlaşmanla, âşık ya acı çeker ya da şifa bulur.

Bu beyitte, "الصد" (uzaklaşma) ve "الإقبال" (yakınlaşma) kelimeleri arasında tıbâk sanatı bulunmaktadır. "الصد", ilgisizlik ve yüz çevirme anlamına gelirken, "الإقبال" ise yakınlık ve ilgi gösterme anlamındadır.

⁴²⁰ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, 304; el-Şa’îdî, *Buğyetü'l-îzâh li-Telhlîşi'l-Miftâh fi ‘Ulûmi'l-belâga*, 2005, 4/572.

⁴²¹ Abdürrâziq, *el-Belâgatü’s-şâfiye fi'l-Me’âni ve'l-Beyân ve'l-Bedi’*, 65.

⁴²² İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş’âri'l-Cezâiriyye*, 83.

Aynı şekilde, "يشقى" (acı çekmek) ve "يشفى" (şifa bulmak) fiilleri arasında da tıbâk sanatı mevcuttur. "يشقى", ızdırap, hastalık ve sıkıntı ifade ederken, "يشفى" kelimesi sağlık, rahatlama ve huzur anlamına gelir.

Bu karşıtlıklar, beyitte âşîğın duygusal durumundaki zıtlığı gözler önüne serer. Sevgilinin ilgisizliği, âşîği acıya sürüklerken, yakınlığı ise ona huzur ve şifa vermektedir. Bu sanatsal kullanım, şiirdeki duygusal gerilimi güçlendirerek âşîğın ruh hâlindeki çelişkili durumları etkili bir şekilde yansıtmaktadır.

İbn Ali, İbn 'Ammâr'ın kasidesi kendisine ulaştığında şöyle demiştir:

[Kâmil]⁴²³

طَلَعَتْ عَلَيَّ بَلِيلَةٌ غَرَاءٌ فَالْتَمَسْتُ
حَفَّ الدُّجَى مِنْهَا بِضَوْءِ نَهَارٍ

Bana parlak bir gecede doğdun ki, Onun aydınlığıyla karanlık, gündüz ışığına büründü.

Bu beyitte tıbâk sanatı, "الدجى" (karanlık, gece) ve "نهار" (gündüz) kelimeleri arasında görülmektedir.

"الدجى" kelimesi, geceyi ve karanlığı ifade ederken; "نهار" kelimesi ise gündüzü ve aydınlığı temsil etmektedir.

Bu zıtlık, beyitte güçlü bir edebî tasvir oluşturarak, sevgilinin varlığının geceyi aydınlatan bir ışık gibi karanlığı dağıttığını ifade etmektedir. Sevgilinin gelişyle karanlığın ortadan kalkıp yerini aydınlığa bırakması, şairin duygularını ve sevgilinin etkisini vurgulayan etkileyici bir mecazdır.

Bir başka beyitte sevgilisine duyduğu aşkın ıstırabını dile getirerek şöyle demektedir: [Kâmil]⁴²⁴

يُمَسِّي وَيُصْبِحُ مِنْ هَوَاكَ مُوَلَّهَا
يَشْكُو الظَّمَا أَبَدًا وَأَنْتَ زُلَّالُهُ

Sabahı ve akşamı aşkıdan dolayı perişan hâlde geçer, Daima susuzluk çeker, oysa sevgilisi onun için bir pınar gibidir.

Bu beyitte, tıbâk-ı zamânî sanatı, "يمسي" (akşama ermek) ve "يصبح" (sabahlamak) fiilleri arasında görülmektedir.

⁴²³ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 61.

⁴²⁴ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 96.

Şair, bu zıt fiilleri kullanarak, sevgilisine duyduğu aşkın ve çektiği ıstırabın gece gündüz, aralıksız devam ettiğini ifade etmektedir. Aşkının sürekliliğini ve her an içinde bulunduğu duygusal yoğunluğu vurgulayan bu zıtlık, beyitin anlamına derinlik ve sanatsal bir güzellik katmaktadır.

Aynı bağlamda İbn Ali şöyle demektedir: [Tavîl] ⁴²⁵

سَيِّمِضِي سَحَابُ الْهَجْرِ لَا شَكَّ ذَاهِبًا وَتَهْتِكُ شَمْسُ الْوَصْلِ مِنْ خِدْرِهَا سُجْفًا

Ayrılık bulutu şüphesiz geçip gidecek, ve kavuşma güneşi, perdesini aralayarak parlayacak.

Bu beyitte, "الهجر" (ayrılık) ve "الوصال" (kavuşma) kelimeleri arasında tıbâk sanatı bulunmaktadır.

Bu iki zıt kavramın bir araya getirilmesi, âşıkların ilişkilerinde yaşanan derin tezatları yansıtmaktadır. Ayrılığın acısı ile kavuşmanın sevinci arasındaki bu karşıtlık, beyitteki duygusal gerilimi artırarak, aşkın iniş çıkışlarını ve sevgililerin yaşadığı zıt duyguları güçlü bir şekilde ifade etmektedir.

İbn Ali bir başka beyitte şöyle demektedir: [Kâmil] ⁴²⁶

تُدْنِيكَ مِنْ حَرَمِ الْهَوَى لِحَظَاتِهِ رُغْمًا عَلَيْكَ وَمَا أَخَالُكَ تَصْدِرُ

Onun bakışları seni aşk mabedine yaklaştırır, İstemesen de, ama sanmam ki ondan uzaklaşabilesin.

Bu beyitte tıbâk sanatı, "تدنيك" (yaklaştırır) ve "تصدر" (uzaklaştırır) kelimeleri arasında görülmektedir.

Yaklaşmak ve uzaklaşmak arasındaki bu karşıtlık, âşığın sevgilisine olan mecburi yakınlığını ve ondan kopamayışını vurgulamaktadır. Bu zıtlık, beyitteki duygusal karmaşayı güçlendirmekte ve aşkın, istem dışı bir çekim gücü yarattığını ifade etmektedir.

⁴²⁵ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş‘ârî'l-Cezâiriyye*, 99.

⁴²⁶ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş‘ârî'l-Cezâiriyye*, 101.

2.3.2.6. Mukâbele

Sözlükte karşı karşıya gelmek ve karşıtlık oluşturmak anlamına gelir. Terim olarak ise, iki veya daha fazla anlamlı kelimenin ardışık bir düzenle sunulması ve ardından bu anlamlara zıt kelimelerin aynı sırayla karşılaştırılması sanatıdır.⁴²⁷

İbn Ali'nin şiirlerinde mukâbele sanatına örnek olarak, sevgilisiyle geçirdiği geceyi tasvir ederken söylediği şu beyit bulunmaktadır: [Vâfir]⁴²⁸

وَبَاتَ مُوسِدِي عَضِدِي حَتَّى تَجَلَّى الصُّبْحُ وَأَنْحَجَبَ الظَّلَامُ

Sevgilimin koluna yaslanarak uyudu, ta ki sabah aydınlandı ve karanlık kayboldu.

Beytin ikinci mısrasında, "تَجَلَّى الصُّبْحُ" (sabahın doğuşu) ifadesi ile "أَنْحَجَبَ الظَّلَامُ" (karanlığın kayboluşu) ifadesi arasında mukâbele sanatı bulunmaktadır.

Bu karşıtlık, günün aydınlanması ve gecenin karanlığının yok olması gibi birbirine zıt iki durumu ifade etmektedir. Sabah ve karanlık, birbirine tamamen zıt iki hâli temsil eder; biri ortaya çıktığında diğeri kaybolur. Bu zıtlık, beyitte sevgiliyle geçirilen uzun bir geceyi ve vuslatın süresini vurgulayan güçlü bir anlam derinliği oluşturmaktadır. İbn Ali, bu sanatı kullanarak, sevgilisiyle geçirdiği gecenin uzunluğunu ve sabaha kadar süren birlikteliğini sanatsal bir ifadeyle dile getirmiştir.

İbn Ali bir başka beyitte şöyle demektedir: [Tavîl]⁴²⁹

وَلِعَالَمِ الرُّوحَيْنِ مِنْهُ تَوَاصُلٌ وَلِعَالَمِ الْجِسْمَيْنِ مِنْهُ تَفَرُّقٌ

Ruhların dünyasında onunla bir bağ vardır, Fakat bedenlerin dünyasında bir ayrılık vardır.

Bu beyitte, mukâbele sanatı açık bir şekilde zıt iki fikir arasında görülmektedir.

İlk mısrada geçen "عالم الروحين" (ruhların dünyası), manevî bağ ve iletişimi ifade ederken; ikinci mısradaki yer alan "عالم الجسمين" (bedenlerin dünyası), fiziksel ayrılık ve mesafeyi anlatmaktadır.

Bu karşıtlık, beyitte ruhsal ve maddî boyutlar arasındaki tezat üzerine kuruludur. Ruhsal boyut birliktelik, bütünlük ve manevi bütünleşmeyle ön plana

⁴²⁷ el-Şa'îdî, *Buğyetü'l-izâh li-Telhîsi'l-Miftâh fi 'Ulûmi'l-belâga*, 2005, 4/580; 'Abdürrâzîk, *el-Belâgatü's-şâfiye fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedi'*, 260; Selçuk Pekparlatır, *Osmanlı Dönemi Şâirlerinden Yûsuf el-Esîr ve Şiiri* (Konya: Palet Yayınları, 2019), 174.

⁴²⁸ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 98.

⁴²⁹ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 77.

çıkarken, maddî boyut ise ayrılık, kopuş ve uzaklıkla karakterize edilmiştir. Bu karşıtlık, İbn Ali'nin aşkı hem ruhî hem de fizikî açıdan ele alışı ve bu iki boyutun arasındaki derin çelişkiyi estetik bir biçimde yansıtmasını sağlamaktadır.

2.3.2.7. Tevriye

Sözlükte "bir haberi gizlemek ve başkasını göstermek" anlamına gelen bir mastardır. Terim olarak ise, iki anlama gelebilecek bir kelimenin kullanılması, fakat yakın anlamın değil; uzak anlamın kastedilmesi sanatıdır.⁴³⁰

İbn Ali'nin şiirlerinde tevriye sanatına örnek olarak şu beytinde görülmektedir:

[Kâmil]⁴³¹

وَحَصَى مِنَ الْيَاقُوتِ قَدْ بَهَرَ الْحَجَا لَأَ مَا حَوَى الرَّاهِقُونَ مِنْ أَحْجَارِ

Ve akılları hayran bırakan yakut taneleri var ki, Onlar, çocukların topladığı sıradan taşlar gibi değildir.

Tevriye sanatı, bu beyitte "الحصى" kelimesinde görülmektedir. "الحصى" kelimesinin yakın anlamı, küçük taşlar iken; şairin kastettiği uzak anlam ise, inci taneleri gibi değerli mücevherlerdir.

İbn Ali, burada küçük taşlara benzeyen, ancak çok kıymetli olan incilerle sevgilisinin güzelliklerini mecazi bir şekilde ifade etmiştir. Bu kullanım, beyitte çift anlamlılık ve sanatsal bir incelik oluşturarak, şiirin estetik değerini artırmaktadır.

Ve İbn Ali, İbn 'Ammâr el-Cezâ'irî'nin şiirini tasvir ederken şöyle demektedir:

[Kâmil]⁴³²

فَالدُّرُّ يَنْظِمُهُ الْبَلِیْغُ وَهَلْ لَهُ مِنْ طَاقَةِ يَوْمًا بِنَظْمِ دَرَّارِ

İnciyi düzenleyen el-belîğ(bilge kişi); Acaba bir gün bu incileri dizme gücüne sahip olabilir mi?

Bu beyitte tevriye sanatı, "الدَّرُّ" ve "دَرَّار" kelimeleri arasında görülmektedir.

"الدَّرُّ" kelimesinin yakın anlamı, inci, değerli mücevher iken; uzak anlamı, şiirin değerli ve kıymetli dizeleridir.

⁴³⁰ el-Şa'îdî, *Buğyetü'l-izâh li-Telhîsi'l-Miftâh fi 'Ulûmi'l-belâga*, 2005, 4/595; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, 200–201.

⁴³¹ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 61.

⁴³² İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 60.

"دَرَار" kelimesinin yakın anlamı ise, sürekli yağan bol yağmur veya yün ya da pamuk eğirmede kullanılan iğ (مغزل) anlamına gelirken; şairin kastettiği uzak anlam, İbn 'Ammâr el-Cezâ'irî'nin şiirlerinde kafiyeleri ustalıkla işlemesi, anlamları güzellikle örmesi ve bunu bolca yapmasıdır.⁴³³

Bu tevriye, beyitte hem kelimelerin anlam zenginliğini hem de İbn 'Ammâr'ın şiirindeki ustalığı vurgulayan etkili bir belagat üslubu ortaya koymaktadır.

2.3.2.8. Telmîh

Bir şiir veya sözde, bilinen bir hikâyeye, meşhur bir olaya, sıkça tekrarlanan bir beyte, etkileyici bir atasözüne veya özlü bir hikmete işaret etme sanatıdır.⁴³⁴

Telmihin en etkili ve başarılı olanı, ifade edilen ana anlama katkı sağlayarak derinlik kazandıran kullanımlardır.⁴³⁵

İbn Ali'nin şiirlerinde yer alan telmihler, onun Arap edebiyatı mirasına olan geniş bilgisini ve bu mirasa yaptığı zarif göndermeleri göstermektedir.

İbn Ali'nin bu sanatı ustalıkla kullandığını gösteren bir örnek şu beyitte görülmektedir: [Kâmil]⁴³⁶

وظَفِرْتُ مِنْهُ بَلِيلَةً قَدْ أَسْفَرَتْ عَنْ لَيْلَةِ الْأُمُونِ مَعَ بُورَانِهِ

Ondan öyle bir gece kazandım ki, bu gece tıpkı Memun'un Bûrân ile geçirdiği meşhur düğün gecesi gibi parladı.

İbn Ali, İbn 'Ammâr el-Cezâ'irî ile birlikte şiir alışverişinde buldukları mecliste, bu geceyi, Abbâsî halifesi Me'mûn'un, Hasan b. Sehl es-Serahsî'nin kızı Bûrân ile evlendiği geceye benzeterek bir telmih yapmıştır.

Me'mûn'un Bûrân ile düğün gecesi, Arap edebiyatında ve tarihî rivayetlerde lüks ve ihtişamın zirvesi olarak anlatılan, şatafat ve zenginliğin sembolü haline gelmiş meşhur bir gecedir.⁴³⁷ İbn Ali'nin bu olaya yaptığı gönderme, kendi gecesinin güzelliğini ve şiir meclisinin zarafetini ifade etmek için edebî ve kültürel bir derinlik

⁴³³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 4/282.

⁴³⁴ et-Tâlibî, *et-Tırâz li-Esrâri'l-belâğa ve 'Ulûmi Hakkâ'iki'l-i'câz*, 3/97; el-Sa'îdî, *Buğyetü'l-izâh li-Telhîsi'l-Miftâh fi 'Ulûmi'l-belâğa*, 2005, 4/470; el-Merâgî, *'Ulûmu'l-belâğa*, 376.

⁴³⁵ el-Merâgî, *'Ulûmu'l-belâğa*, 376.

⁴³⁶ İbn 'Ammâr el-Cezâ'irî, *Dîvânü'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 41.

⁴³⁷ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Keşîr b. Dav' b. Keşîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî Ebü'l-Fidâ' İbn Keşîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Beyrût: Dârü'l-Fikr, 1986), 10/265.

katmıştır. Bu telmîh, hem şairin Arap kültürüne ve edebiyatına dair engin bilgisine hem de şiirlerinde kullandığı estetik dokunuşlara işaret etmektedir.

İbn Ali, İbn ‘Ammâr el-Cezâ’îrî’nin kendisi için yazdığı şiiri tasvir ederken bir başka beyitte şöyle demektedir: [Kâmil]⁴³⁸

وَرَدَتْ عَلَيَّ الْمَلَكَيْنِ بَابِلَ فَانْتَهَتْ
فَعَالَةً بِالسَّحْرِ فِي الْأَبَابِ

O (şiir), Babil'deki iki meleğe (Hârût ve Mârût'a) geldi de Akıllarda büyü etkisi yapan bir sihirbaz oldu.

İbn Ali, Kur'an-ı Kerim'de Bakara Suresi'nin 102. ayetinde geçen, Babil'de sihir öğreten Hârût ve Mârût kıssasını anlatan şu ayete işaret etmiştir:

(وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا أُنزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ)⁴³⁹

İbn Ali, bu kıssayı, İbn ‘Ammâr el-Cezâ’îrî’nin kasidesinin büyüleyici etkisini tasvir eden bir mecaz olarak kullanmıştır. Şair, bu kasidenin cazibesinin, Babil’de öğretilen her türlü sihirden daha etkili olduğunu ifade ederek, onun akıllarda ve kalplerde bıraktığı etkinin, en güçlü büyüden bile üstün olduğunu vurgulamıştır.

İbn Ali, sevgilinin aşkında yaşadığı acıyı dile getirirken bir başka beyitte şöyle demektedir: [Muctes]⁴⁴⁰

عَلِمْتُ أَنِّي بِجُرْحِي مِنْ
كَأَنِّي ابْنُ كَلَيْبٍ أُصِيبَ
لَحِظِيهِ لَسْتُ أَسْلَمُ
مِنْ لَحِظِ أَسْلَمَ

Yaralandığımı biliyorum, onun bakışlarından asla kurtulamam.

Sanki Kuleyb’in oğlu gibiyim, bakışından dolayı felakete uğradım.

Bu beyitte, Câhiliye Dönemi’nin en meşhur Arap liderlerinden biri olan Kuleyb b. Vâil’in kıssasına yapılan tarihî bir telmîh (التلميح) bulunmaktadır.

Kuleyb b. Vâil, ihanet sonucu öldürülmesiyle tanınır ve bu olay, Arap tarihinde Bekr ve Tağlib kabileleri arasında kırk yılı aşkın süren meşhur "Basûs Savaşı"na neden olmuştur.⁴⁴¹

⁴³⁸ İbn ‘Ammâr el-Cezâîrî, *Dîvânu'l-eş'ârî'l-Cezâîriyye*, 53.

⁴³⁹ Bakara Suresi: 102.

⁴⁴⁰ İbn ‘Ammâr el-Cezâîrî, *Dîvânu'l-eş'ârî'l-Cezâîriyye*, 87.

⁴⁴¹ Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İzzeddin İbnü'l-Egîr, Ömer ‘Abdüsselâm et-Tedmurî, *el-Kâmil fi't-târîh* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1997), 474.

İbn Ali'nin bu telmîhi, aşk acısının büyüklüğünü ve derin etkisini, Kuleyb'in ölümüyle başlayan uzun ve kanlı savaşın yarattığı yıkımla özdeşleştirerek vurgulamaktadır. Bu tarihî gönderme, şiirde hem kültürel bir derinlik hem de güçlü bir duygusal etki yaratmaktadır.

2.3.2.9. Mübâlağa

Bir ifadenin abartılı bir şekilde sunulması, yani bir sıfatın aşırı derecede güçlendirilmesi veya zayıflatılması anlamına gelir ve üç türe ayrılmaktadır: tebliğ (تبليغ), abartının hem aklen hem de âdeten mümkün olduğu; iğrâk (إغراق), aklen mümkün fakat âdeten imkânsız olduğu; ve ğuluvv (غلو), hem aklen hem de âdeten imkânsız olduğu durumları ifade eden bir belagat sanatıdır.⁴⁴²

İbn Ali'nin şiirlerinde mübâlağa sanatına örnek olarak sevgilisini tasvir ederken söylediği şu beyit bulunmaktadır: [Tavîl]⁴⁴³

فَسُبْحَانَ مَنْ سَوَّأَكَ فِي الْحُسْنِ صُورَةً لَهَا اعْتَرَفَتْ بِالْحُسْنِ حُورٌ كَوَاعِبُ

Allah'a şükürler olsun ki seni öyle güzel yarattı ki, güzelliğini huriler bile kabul etti.

Bu beyitte, mübâlağa üslubunun iğrâk (إغراق) türü bulunmaktadır.

Şair, sevgilisinin güzelliğini överken, cennet hurilerinin onun güzelliğini kabul etmesini dile getirerek, güzelliğin varlığını aklen mümkün kılarken, bunun âdeten imkânsız olduğunu ifade etmiştir. Gerçekte, hurilerin yaşayan bir insanın güzelliğine tanıklık etmeleri mümkün olmadığından, bu abartı iğrâk olarak değerlendirilir. Bu sanat, beyitte sevgilinin benzersiz güzelliğini vurgulamak için kullanılmıştır.

İbn Ali, bir başka beyitte sevgilisinin görünüşünü tasvir ederek şöyle demektedir: [Kâmil]⁴⁴⁴

تَخَيَّلَ أَنَّ الصُّبْحَ لَاحَ فَيَتَّبِعِي إِذَا مَا بَدَتْ وَاللَّيْلُ مَدُّ رَوَاقَهُ

Eğer o görünürse ve gece perdesini gererse, Sanırsın ki tan yeri ağarmış da gece sona ermiştir.

Bu beyitte, mübâlağa sanatı ğuluvv (غلو) türündedir, çünkü sevgilinin ortaya çıkışıyla gecenin sona ermesi hem aklen hem de âdeten imkânsızdır.

⁴⁴² el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, 312–313; 'Aţîk, 'İlmu'l-bedî', 93.

⁴⁴³ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 82.

⁴⁴⁴ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 82.

İbn Ali'nin şiirlerinde mübâlağa üslubunun bir başka örneği şu beyitte görülmektedir: [Hafif] ⁴⁴⁵

طَالَمَا اشْتَقْتُ أَنْ أَمْرُغَ خَدِّي فِي الثَّرَى ذَلَّةً وَأَلْثِمَ رِجْلَكَ

Ne çok arzu ettim yanağımı toprağa sürmeyi, zillet içinde ayaklarını öpmeyi.

Bu beyitte mübâlağa sanatı, tebliğ türündedir; çünkü şairin dile getirdiği eylem, yanağın toprağa sürmesi ve sevgilisinin ayağını öpmesi, hem aklen hem de âdeten mümkün bir davranıştır. Her ne kadar bu tür bir hareket nadiren yapılsa da, beyitteki abartı, sevgiliye karşı duyulan derin tevazu ve mutlak teslimiyeti vurgulamaktadır.

2.3.2.10. Hüsn-i Ta'lîl

Bir olayın bilinen sebebinin açıkça veya örtük bir şekilde reddederek, onun yerine sanatsal ve zarif bir sebep sunma sanatıdır. Bu yeni sebep, hem ince bir bakış açısı hem de edebî bir incelik içermeli ve ifade edilen amaca uygun olmalıdır. ⁴⁴⁶

İbn Ali el-Cezâ'irî'nin şiirlerinden şiirlerinden hüsn-i ta'lîl sanatına örnek olarak şu beyti verilmektedir: [Kâmil] ⁴⁴⁷

وَكَأَنَّمَا فِي اللَّيْنِ ذَاكَ اللَّحْظُ قَدْ طَلَبَ التَّسَامُحَ عَنْ نَوَاهُ وَبُعْدِهِ

Sanki o yumuşak bakış, Uzaklığı ve katılığı için af dilemekte gibiydi.

Bu beyitte hüsn-i ta'lîl sanatı, şairin bir niteliği ifade edip bilinen sebebinin gizlemesi yoluyla ortaya çıkmaktadır.

Belirgin nitelik, sevgilinin bakışlarındaki yumuşaklıktır. Şair, bu yumuşak bakışın doğal bir nezaket ya da zarafet nedeniyle olduğunu kabul etmek yerine, bunu aşkıdaki uzaklık ve soğukluk nedeniyle af ve bağışlanma dileme isteğine bağlayarak edebî bir gerekçeyle açıklamıştır. Bu yaklaşım, beyitteki anlamı derinleştirerek, şairin duygularını daha incelikli bir şekilde yansıtmalarını sağlamaktadır.

İbn Ali bir başka beyitte şöyle demektedir: [Remel] ⁴⁴⁸

رَقَّتْ لَهُ الْأَطْيَارُ فِي أَيَّهَا بَكَتْ لَهُ لَمَّا بَكَى وَانْتَحَبَ

⁴⁴⁵ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 105.

⁴⁴⁶ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, 306; Aḥmad b. 'Alî b. 'Abdulkâfi (Ebû Hâmid) ve Behâ'uddîn es-Subkî, *'Arûsü'l-efrâh fi şerhi Telhîsi'l-Miftâh*, thk. Abdülhamîd Hindâvî (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Aşriyye, 2003), 2/266.

⁴⁴⁷ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 103.

⁴⁴⁸ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 85.

Kuşlar ona yuvalarında merhamet etti; o ağladığında, onlar da ağladı.

Bu beyitte hüsn-i ta'lîl sanatı, şairin kuşların ve insanın birlikte ağlamasının gerçek sebebini reddetmesi yoluyla ortaya çıkmaktadır.

Kuşların ağlaması ve insanın hüzünlenmesi aklen mümkün olmasa da, şair bunu şiirsel hayal gücü içinde mümkün kılmaktadır. Kuşların bazen çıkardığı hüzünlü sesler, şair tarafından merhamet ve duygusal etkilenme olarak yorumlanmış ve bu, şairin gerçek nedeni gizleyip sanatsal bir gerekçeyle açıklaması olarak beyitte yer almıştır.

2.3.2.11. Cem‘ ma‘a‘t-taqsîm

Bir hüküm altında iki veya daha fazla unsuru bir araya getirip daha sonra bu unsurları tek tek açıklayarak ayırma sanatıdır.⁴⁴⁹

Bu sanatın İbn Ali'nin şiirlerindeki bir örneği şu beyitte görülmektedir:

[Kâmil]⁴⁵⁰

وَقَدْ اقْتَسَمْنَا فِي الْخِلَافَةِ حِطَّةً فَأَنَا الْمُطِيعُ وَأَنْتَ هُوَ الْحَاكِمُ

Hilâfet makamını aramızda paylaştık, Ben itaatkâr olanım, sen ise hükmeden.

Bu, güzel bir cem‘ ma‘a‘t-taqsîm örneğidir; çünkü hilâfet, doğası gereği emreden bir hükümdar ve itaat eden bir uyruk olmak üzere iki unsurdan oluşmaktadır.

Şair, bu iki unsuru hilâfet kavramı altında toplamış, ardından rolleri dengeli bir şekilde taraflara dağıtarak anlamı açık ve uyumlu hâle getirmiştir.

İbn Ali, bir başka beyitte dönemin Cezayir hükümdarını tasvir ederek İbn ‘Ammâr’a hitaben şöyle demektedir: [Tavîl]⁴⁵¹

فَمَلِكُهَا كَمَلِكِهَا الْمَعْهُودِ فِي بَذْلِ النَّدَى وَالسَّلْبِ وَالْإِيْجَابِ

Onun hükümdarı, bilinen hükümdarı gibidir; Cömertlikte de, yasaklamada da, vermede de aynıdır.

Şair, bu beyitte cem‘ ma‘a‘t-taqsîm üslubunu, hükümdarlık vasıflarını üç ana özellik altında toplayarak kullanmıştır: bölgede cömertlik ve ihsanı ifade eden " بَذْلِ

⁴⁴⁹ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, 312; el-Şa‘îdî, *Buğyetü'l-îzâh li-Telhîşî'l-Miftâh fi ‘Ulûmi'l-belâğa*, 2005, 4/605.

⁴⁵⁰ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş‘ârî'l-Cezâiriyye*, 104.

⁴⁵¹ İbn ‘Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş‘ârî'l-Cezâiriyye*, 54.

"الندى" (cömertlik ve bağışlama), "السُّلْبُ" (yasaklama veya zorlama) ve "الإيجاب" (kabul ve icabet). Bu özelliklerin her biri, şairin hükümdarın hem cömertliğini hem de otoritesini vurgulamak için dengeli ve sistematik bir biçimde sunulmuştur.

İbn Ali'nin meşhur "**Vasiyyetü İbn Ali**" adlı kasidesinde oğluna nasihat ederken şöyle dediği görülmektedir: [Basît] ⁴⁵²

وَكُنْ كَرِيمًا، حَلِيمًا، عَاقِلًا، فَطِنًا مُنَزَّهُ الْخُلُقِ عَنْ طَيْشٍ وَعَنْ غَضَبٍ

Cömert, sabırlı, akıllı ve zeki ol; Ahlâkını, taşkınlıktan ve öfkeden uzak tut.

Şair, bu beyitte ahlâkî erdemleri ve kaçınılması gereken kötü huyları bir araya getirip, bunları cem' ma'a't-taksîm sanatıyla ikiye ayırmıştır; ilk mısradaki cömertlik, sabır, akıl (hikmet) ve zeka gibi güzel hasletlerle, ikinci mısradaki kaçınılması gereken öfke ve taşkınlık gibi kötü huyları karşılaştırarak, ahlâkî dengenin nasıl korunması gerektiğini açık ve etkili bir şekilde ifade etmiştir.

2.3.2.12. Te'kîdü'l-medh bimâ yüşbihü'z-zemm

Bir kişiyi övmek için yapılan ve ilk bakışta eleştiri gibi algılanan, fakat aslında övme amacını pekiştiren edebî bir sanattır. Bu sanat, abartılı bir övgü oluşturmak amacıyla, eleştiriye benzeyen ifadelerle övgünün gücünü artırmak için kullanılmaktadır. ⁴⁵³

Bu sanatın İbn Ali'nin, İbn 'Ammâr el-Cezâ'îri hakkında söylediği şu beyitteki örneği dikkat çekicidir: [Kâmil] ⁴⁵⁴

وَعَلَّتْ إِشَارَتُهُ وَشَارَتُهُ فَلَا زَمَنٌ تَرَاهُ يَسُودُ غَيْرَ زَمَانِهِ

Emirleri ve simgeleri yücelir; Zamanlar değişse de, üstünlüğü sadece kendi zamanında görünür.

İbn Ali, bu beyitte bütün zamanlardaki üstünlüğü ve liderliği reddeder gibi görünse de aslında yalnızca içinde bulunulan zamanın, İbn 'Ammâr gibi bir şairin varlığıyla gerçek anlamda üstün ve yüce olduğunu vurgulamaktadır. Bu kullanım, görünürdeki menfî söylemle diğer zamanları değersizleştirirken, İbn 'Ammâr'ın

⁴⁵² Zuveyb, "Kaşîde fi talebi't-tahallî bi'l-âdâb ve'l-ğassü 'alâ talebi'l-'ilm", 92.

⁴⁵³ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, 427; 'Abdürrâzîk, *el-Belâğatü's-şâfiye fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî*, 271.

⁴⁵⁴ İbn 'Ammâr el-Cezâ'îri, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 45.

yaşadığı dönemin eşsizliğini ve büyüklüğünü öne çıkararak övgüyü pekiştiren uygun bir te'kîdü'l-medh bimâ yüşbihü'z-zemm örneğidir.

2.3.2.13. Te'kîdü'z-zemm bimâ yüşbihü'l-medh

Birini eleştirmek için kullanılan ve ilk bakışta övgü gibi algılanan, fakat aslında eleştiriyi pekiştiren bir edebî sanattır. Bu sanat, görünüşte övgüye benzeyen ifadelerle, eleştiriyi daha güçlü ve etkili kılmak amacıyla kullanılmaktadır.⁴⁵⁵

Bu sanatın İbn Ali'nin düşmanlarını hicvederken kullandığı bir örneği şu beyitte görülmektedir: [Kâmil]⁴⁵⁶

لَمْ تُبْلِ مِنْهُ سِوَى بِأَرْوَعٍ نَاكِثٍ لِلْعَهْدِ جَافٍ لِلْوَفَا خَوَانٍ

Ondan sadakat ya da vefa beklenmez; o sadece sözünden dönen ve hain biridir.

İbn Ali, bu beyitte eleştirisini şu şekilde pekiştirmektedir: Şair, bu kişinin asla hiçbir iyiliğe sahip olmadığını vurguladıktan sonra, istisna yoluyla yalnızca en kötü özellikleri —hile, aldatma, emanete ihanet ve sözünde durmama— onda bulunur diyerek, olumsuz niteliklerini daha da belirgin hale getirmiştir. Bu ifade tarzı, te'kîdü'z-zemm bimâ yüşbihü'l-medh üslubunun bir örneği olarak, eleştiriyi daha güçlü ve etkili kılmaktadır.

⁴⁵⁵ Abdürrâziq, *el-Belâğatü 'ş-şâfiye fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, 274.

⁴⁵⁶ İbn 'Ammâr el-Cezâirî, *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*, 89.

SONUÇ

Bu çalışmada, Osmanlı döneminde yaşamış Cezayirli şair İbn Ali'nin edebî mirası kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Şairin edebî kişiliği, yalnızca yaşadığı tarihî dönem bakımından değil, aynı zamanda dinî görev (fetva makamı) ile edebî konumunu birleştirmesi yönüyle de özgün bir nitelik taşımaktadır. Söz konusu dönemde edebiyat, durağanlık ve zayıflıkla itham edilirken; İbn Ali, bu kanaate meydan okuyan özgün bir ses olarak temayüz etmiş ve Osmanlı Cezayir'inin edebî açıdan bir boşluk değil, bilakis nitelikli şiirsel üretime ev sahipliği yapan bir kültür havzası olduğunu ispat etmiştir.

Araştırma sürecinde elde edilen veriler, İbn Ali'nin güçlü bir şiir nefesine sahip olduğunu göstermektedir. Bazı kasideleri seksen beyti aşmakta, şiir konularında ise oldukça çeşitli temaları işleyebilmektedir. Şairin üretimi, bireysel ile toplumsal, duygusal ile zihinsel, dinî ile dünyevî öğelerin iç içe geçtiği bir deneyimi yansıtmaktadır. Onun şiiri, tek bir amacı ifade etmekle sınırlı kalmamış; tasvir, ruhsal tecrübe ve eleştirel tutumu harmanlayan çok katmanlı bir yapı sergilemiştir.

İbn Ali el-Cezairî'nin şiir yolculuğunda en baskın tema, hiç kuşkusuz gazeldir. Şairin bu bağlamda kaleme aldığı şiirlerin sayısı on dört kasideye ulaşmaktadır. Bunun dışında, konu ve duygusal atmosfer itibarıyla gazel kategorisine giren bazı kıt'alar ve muvaşşahlar da bulunmaktadır. Toplamda, şairin gazel türündeki şiirleri 269 beyte ulaşmakta olup, bu sayı mevcut şiir mirasının dörtte birinden fazlasını oluşturmaktadır. Bu durum, gazelin onun şiirinde rastlantısal bir tema olmadığını; bilakis şiir dünyasının temel taşı ve kişisel duygularını yansıtmaya aracı olduğunu ortaya koymaktadır.

İbn Ali'nin gazelleri, muhteva ve üslup açısından iki temel çizgide gelişmiştir:

İlki, duygusal ve iffetli aşkı yansıtan "uzrî gazel" geleneğidir. Bu türde, fizikî hazdan arındırılmış, samimi ve yüce bir aşk anlayışı hâkimdir. Şiirlerde özlem, hasret, inleme ve ayrılık acısı gibi motifler yoğun olarak yer almakta; bu yönüyle Endülüs ve Hicaz'daki uzrî gazel geleneğinden izler taşımaktadır. Sevgili çoğu zaman ruhsal bir varlık gibi idealize edilmekte, dış güzellik ile iç ahlâkî nitelikler harmanlanarak sunulmaktadır.

İkincisi, ölçülü ve edebî hassasiyetle yazılmış olan hissî gazellerdir. Bu tarzda, insani duygularla bedensel yönler iç içe geçmekle birlikte, ifadeler hiçbir zaman kabalaşmaz ya da ahlâk dışı bir hâl almaz. Şair, müftü kimliği gereği, edebî hayâya riayet ederek açık cinsellikten kaçınmış; bunun yerine, istiare, kinaye ve teşbih gibi klasik Arap belagat tekniklerini kullanarak örtük imgelerle hislerini yansıtmıştır. Bu da onun ahlâkî duyarlılığını ve sanatsal zekâsını ortaya koymaktadır.

İbn Ali'nin gazellerinde öne çıkan bir başka teknik ise sevgilinin adını açıkça zikretmekten kaçınmasıdır. Bunun yerine, “ceylan”, “gazal”, “bedrî”, “lemyâ” gibi klasik mecazlara başvurmuş; bazı şiirlerinde ise müennes zamir yerine müzekker zamir kullanmıştır. Klasik Arap gazel geleneğinde sıkça görülen bu teknik, kimi zaman sanatsal, kimi zaman da sosyal veya dinî gerekçelerden neşet etmiştir. İbn Ali'nin bu tercihleri, onun hem ahlâkî kaygılarını hem de edebî inceliklere olan hâkimiyetini göstermektedir.

İbn Ali el-Cezairî'nin divanında öne çıkan şiir türlerinden biri de medih olmuştur. Elimize ulaşan medih şiirlerinin sayısı az olmakla birlikte, içerik itibariyle oldukça çeşitli konuları kapsamaktadır. Şair, bu türde Hz. Peygamber'i (s.a.v.), Fas'ın bazı âlimlerini ve Cezayir'in ileri gelen yöneticilerinden birini övgüyle anmıştır. Bu medihlerde çıkar beklentisinden ve dalkavukluktan uzak durulmuş; fikrîsel imgeler ve ahlâkî anlamlar ön plana çıkarılmıştır. Özellikle naat şiirlerinde tasavvufî bir eğilimin belirgin olduğu gözlenmekte olup, bu şiirlerde akılla duygular arasında dengeli bir söylem kurulmuştur.

İbn Ali'nin ihvaniyat alanındaki şiirleri, öğrencileri ve arkadaşlarıyla kurduğu samimi ilişkileri yansıtmaktadır. Özellikle yakın öğrencisi İbn 'Ammâr el-Cezairî ile olan ilişkisi, karşılıklı sevgi, vefa ve ilmî takdir duygularıyla şekillenmiştir. Bu şiirlerde kullanılan dil zarif, imgeler ise duygusal açıdan zengin ve derindir. Şiirler, şairin yaşadığı sosyal çevredeki insanî ve fikrî iletişimin derinliğini yansıtmakta; aynı zamanda Osmanlı Cezayiri'ndeki kültürel ortamın canlılığını ve şairin bir hoca, dost ve etkili bir edebiyatçı olarak konumunu ortaya koymaktadır.

İbn Ali el-Cezairî'nin mersiye türünde çok sayıda şiir kaleme aldığı bilinmemektedir. Ancak eşi için yazdığı mersiye oldukça etkileyici ve duygusal bir derinliğe sahiptir. Bu şiir, yitip giden bir sevgiliye duyulan özlem, gözyaşı ve acıyla örülmüş; dilsel açıdan içten, sade ve içe işleyen ifadelerle doludur. Mersiye, samimi

bir şekilde duyguları yansıtan ve yapmacılıktan uzak, yürekte gelen bir ağıt niteliği taşımaktadır. Bu yönüyle, sessiz bir hüznün ile onurlu bir kırılma arasında kurulan hassas denge dikkat çekicidir.

Hiciv türüne ise şair nadiren başvurmuştur. Bu şiirler genellikle ona haset eden bazı kişilere ya da gazel şiirlerini eleştiren İbn Meymûn el-Cezairî'ye yöneliktir. Şairin hicivlerinde eleştirel bir tutumla birlikte mizahî bir dokunuş da vardır. Hicivleri, hakaret ya da küfre kaçmadan, zekice ifadelerle yazılmış; ilmî konumuna uygun bir üslup içinde, fakat etkileyici bir sertlikte kaleme alınmıştır. Özellikle, düşmanlarına karşı dua yoluyla kötülük temennileri içeren dizeleri, şiirin duygusal yoğunluğunu artırmıştır.

Tasvir (betimleme) şiirleri ise İbn Ali'nin doğayla kurduğu estetik ilişkiyi ortaya koymaktadır. Cezayir'in bahçeleri ve yeşil alanları, onun şiirinde canlı renklerle, hareketle ve derin duygularla bezenmiş imgelerle anlatılmıştır. Şair, doğa tasvirini genellikle kişisel deneyimlerle harmanlamış; bu da tasvire duygusal bir boyut kazandırmıştır. Çoğu zaman, bu betimlemeler aşk, gazel ya da medih şiirlerine eşlik ederek şiirsel etkinin derinleşmesini sağlamıştır.

İbn Ali el-Cezairî'nin dînî şiirleri, onun müftü ve imamlık görevlerinin doğal bir uzantısıdır. Özellikle "Müftü İbn Ali'nin Vasiyeti" adlı meşhur didaktik şiiri, inanç, ilim, ahiret, eğitim ve öğretim yolları ile hoca-talebe ilişkilerini konu edinmiştir. Bu şiir, açık, net ve ahlâkî bir dil kullanılarak kaleme alınmış, dînî değerlerin öğretilmesinde etkili bir edebî araç hâline gelmiştir.

İbn Ali el-Cezairî'nin şiirlerinin sanatsal yapısı üzerine yapılan inceleme, onun klasik Arap kaside yapısının unsurlarına son derece hâkim olduğunu ortaya koymuştur. Şair, kasidenin, matla', mukaddime, tahallus ve sonuç gibi yapı taşlarına bağlı kalmış; bunları farklı şiir konularına hizmet edecek şekilde ustalıkla kullanmıştır. Özellikle şiirlerinin başlangıç bölümlerine büyük önem vermiş, bunları anlamlı ve duygusal olarak etkili kılmıştır. Giriş kısımları ise duyguların aktarımında ve okuyucunun psikolojik olarak hazırlanmasında etkili olmuştur; bu durum özellikle aşk ve şikâyet temalı şiirlerde dikkat çekmektedir. Tahallus bölümleri konular arasında yumuşak geçişlerle dikkat çekerken, sonuçlar genellikle hikmetli ifadelerle, dua tarzında veya şiirin ilk bölümüyle bütünlük arz eden bir biçimde sonlandırılmıştır. Bu yapı, şairin şiirsel kompozisyon üzerindeki hâkimiyetini açıkça ortaya koymaktadır.

İbn Ali el-Cezairî'nin şiirlerinde kullanılan vezinler ve kafiyeler üzerine yapılan teknik inceleme, onun klasik şiir ekolüne sıkı sıkıya bağlı kaldığını göstermektedir. Şiirlerinde aruz veznine uygunluk konusunda büyük titizlik sergilemiş; taviil, kâmil, hafif ve medîd gibi aruz kalıplarını kullanmıştır. Bunlar arasında özellikle taviil ve kâmil vezinlerinin ağırlıkta olduğu, şairin uzun nefesli anlatım tarzına ve anlam yoğunluğuna uygun düştüğü görülmektedir. Kafiye yapısı ise oldukça zengindir; toplamda 16 farklı redif kullanmış, bunlar arasında en sık kullanılanlar "هـ", "ب" ve "ن" olmuştur. Bu çeşitlilik, şairin her duygusal duruma uygun kafiye ve ses seçimi konusunda ne kadar yetkin olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca zihaf ve illetler gibi aruzun teknik yönlerini bilinçli bir şekilde kullanması ve şiirin başından sonuna kadar ses uyumu ve ritim açısından dengeli bir yapı kurması, onu ifadenin içeriği ile biçimsel estetik arasında mükemmel bir denge kurabilen bir şair hâline getirmiştir.

Şairin üslup tahlilleri, onun fasih Arapçaya bağlı kaldığını ve her şiir türü için uygun kelimeleri özenle seçtiğini göstermektedir. Kullandığı anlam alanları ise genellikle dini, duygusal ve eğitsel temalara yayılmıştır. Özellikle aşk şiirlerinde duygusal alan, nasihat ve naat şiirlerinde ise dinî alan ön plana çıkmıştır. Kelimeleri açık, anlaşılır ve garip ya da yabancı sözcüklerden arındırılmıştır.

Ayrıca, harf düşmesi, harf ilavesi, idğâm bozumu gibi sesbilimsel teknikleri de ustalıklı kullanarak hem anlamı hem de ritmi pekiştirmiştir. Cümle yapısı bakımından ise haber ve inşa cümleleri arasında denge gözetmiş; belagat sanatı kullanımıyla eğitici ve sanatsal söylem arasında başarılı bir denge kurmuştur.

İbn Ali'nin cümle yapılarındaki belagat kullanımı, onun meânî ilmine ve Arap dilinin inceliklerine derinlemesine vâkıf olduğunu göstermektedir. Haber cümlelerinin üç türünü de (ibtidâî, talebî, inkârî) bağlama ve muhataba uygun şekilde kullanmıştır. İnşa cümleleri ise emir, yasak, soru, temenni ve nida gibi çeşitli şekillerde işlemiş; bu kullanımlarda dua, sitem, hasret, hayret ve nezaket gibi farklı duygusal tonlara yer vermiştir. Bu çeşitlilik, şairin edebî söylem araçlarını etkili ve bağlama uygun şekilde kullanabildiğini ve Arap şiir geleneğine şuurla bağlı kaldığını ortaya koymaktadır. Aynı zamanda şiirlerinde öznel ve ruhsal bir derinlik de gözlemlenmektedir.

Son olarak, İbn Ali el-Cezairî'nin şiirleri beyân üslupları açısından oldukça zengindir. Şair, teşbih, istiare, mecaz, kinaye, gibi edebi imgeleri ustalıklı kullanarak

anlamı derinleştirmiş ve duyguları etkili şekilde aktarmıştır. Ayrıca, bedî‘ sanatlarında da dikkate değer bir başarı göstermiştir. Özellikle cinâs, tasrî‘, taksîm, hüsn-i ta‘lîl, tevriye, telmîh ve mübâlağa gibi sanatları şiirlerinde ölçülü ve anlamı güçlendirecek şekilde kullanmıştır. Tüm bu unsurlar, onun klasik şiir anlayışına ve yüksek bir belâgat kültürüne bağlılığını ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın sonucunda söylenilebilir ki, İbn Ali el-Cezairî, şiirsel yapının geleneksel tekniklerine hâkimiyeti ile anlam zenginliği ve derin edebî imgeleri bir araya getiren bütüncül bir sanatçı profili ortaya koymuştur. Onun şiirleri, klasik Arap kasidesinin hem şekil hem de içerik açısından özgün yapısını koruyarak dönemin şairleri arasında seçkin bir konum elde etmiştir.

KAYNAKÇA

- ‘Abdülkâhir el-Cürcânî, Ebû Bekr ‘Abdülkâhir b. ‘Abdirrahman b. Muhammed el-
Delâilu’l-İ‘câz fi ‘İlmi’l-Me‘ânî. thk. Maḥmûd Muhammed Şâkir Ebû Fahr.
Kahire; Cidde: Dâru’l-Medenî, 1413/1992.
- ‘Abdülkâhir el-Cürcânî, Ebû Bekr ‘Abdülkâhir b. ‘Abdirrahman b. Muhammed el-
Esrâru’l-Belâga. thk. Maḥmûd Muhammed Şâkir. Kahire; Cidde: Dâru’l-
Medenî, ts.
- ‘Abdürrâzîk, Ḥasan İsmâ‘îl. *el-Belâgatü’s-şâfiye fi’l-Ma‘ânî ve’l-Beyân ve’l-Bedî’*.
Mısr, Kahire: el-Mektebetü’l-Ezheriyye li’t-Türâs, 2006.
- Ali Khalaf Marzoog Alzayd, Ahmad Alkhalil. “Abbâsî Döneminde gazel
kasidelerindeki çeşitlik ve farklılıklar”. *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 5/2 (Aralık
2021), 669-694.
- ‘Ammâr, Bûhûş. *et-Târîḥ es-siyâsî li’l-Cezâ‘ir mine’l-bidâye ve gâyete 1962*. Beyrut,
Lübnan: Dâr el-Ġarb el-İslâmî, 1. Basım, ts.
- ‘Amûra, ‘Ammâr. *Mûcez fi Târîḥ el-Cezâ‘ir*. Cezayir: Dâr Reyḥâne, 1. Basım, 2002.
- ‘Aṭîk, Abdülazîz. *el-Edebü’l-‘Arabî fi’l-Endelüs*. Beyrut: Dârü’n-Nahḍati’l-
‘Arabiyye, 1986.
- ‘Aṭîk, Abdülazîz. *‘İlmu’l-Bedî’*. Beyrût: Dârü’n-Nahḍati’l-‘Arabiyye, ts.
- ‘Aṭîk, Abdülazîz. *‘İlmu’l-Beyân*. Beyrût: Dârü’n-Nahḍati’l-‘Arabiyye, ts.
- ‘Aṭîk, Abdülazîz. *‘İlmu’l-Ma‘ânî*. Beyrût: Dârü’n-Nahḍati’l-‘Arabiyye, ts.
- ‘Aṭîk, Abdülazîz. *‘İlmu’l-‘Arûd ve’l-Ķâfiya*. Beyrût: Dârü’n-Nahḍati’l-‘Arabiyye, ts.
- ‘Aṭîk, Ömer. *Mu‘cem Muşṭalahât al-‘Arûd wa-l-Ķâfiye*. ‘Ammân, Ürdün: Dâru
Usâme, 1. Basım, 2014.
- ‘Aṭwân, Ḥusayn. *Muḳaddimetü’l-Ķaşîdeti’l-‘Arabiyye fi’s-Şi‘ri’l-Câhilî*. Kahire:
Dâru’l-Me‘ârif, 1970.
- ‘Avn, Ḥâmid. *el-Minhâcü’l-Vâḍiḥ li’l-Belâga*. Kahire: el-Mektebetü’l-Ezheriyye li’t-
Türâş, 1. Basım, ts.
- ‘Azûz, Aḥmed. *Uşûl Turâsiyye fi Nazariyyeti’l-Huḳûli’d-Dilâliyye*. Şam: Menşûrâtu
İttiḥâdi Kuttâbi’l-‘Arab, 2002.
- Bağcı, Abdullah Esat. *Ebu’l-Bahr el-Hattî ve Şiirleri*. Konya: Sebat Ofset, 1. Basım,
2024.

- Bedevî, Ahmed Ahmed. *Ususu'n-Nakdi'l-Edebî 'inde'l-'Arab*. Kahire: Dâru Nehda, 1996.
- Bekkâr, Yusuf Huseyn. *Binâu'l-Ḳasîde fi'n- Nakdi'l-'Arabiyyi'l-Ḳadîm fi Dav'i'n- Nakdi'l-Hadîs*. Beyrût: Dâru'l Endelus, ts.
- Ben Thâbit, Vefâ. *eş-Şi'ru'd-Dînî ve'n-Nez'a el-İslâhîyye ve'l-'Alâkatü Beynehümâ*. Tiyyâret: Câmî'atü İbn Haldûn, Yüksek Lisans, 2019.
- Bisti, Muhammed. *Mecelletü'l-İber li'd-dirâsâti't-târîhiyye ve'l-eseriyye*. "Muhâvelâtü'l-e'lâc tahrîra medîneti Vehrân mine'l-ihtilâli'l-İsbânî" 2/2 (2019), 137-152.
- Bolelli, Nusrettin. *Belâgat Arap Edebiyatı*. İstanbul: İFAV Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fi el-. *el-Câmi'u's-şâhîh*. çev. M. Beşir Eryarsoy. İstanbul: Ravza Matbaacılık, 2009.
- Bulut, Ali. *Belâgat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 1. Basım, 2015.
- Cemâlüddîn, Mustafa. *el-Îkâ' fi's-Şi'ri'l-'Arabî mine'l-Beyt ile't-Tef'île*. Irak: Matba'atu'n-Nu'mân, 1970.
- Cezayirî, Ahmed İbn 'Ammâr el-. *Nihletü'l-Lebîb bi-Aḥbâri'r-Rihleti li'l-Ḥabîb*. Cezayir: Matba'atü Fountâne, 1903.
- Chevalier, Kourine. *el-Selâsûne sene el-'ûlâ li-ḳiyâmi devleti Medîneti'l-Cezâ'ir 1510-1540 M*. çev. Cemal Hmadna. Tilimsen: el-Mü'essese el-Câmi'iyye li'd-Dirâsât, 1. Basım, ts.
- Dayf, Ahmed Şevkî Abdüsselâm. *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1. Basım, 1995.
- Dereli, Muhammed Vehbi. *Osmanlı Dönemi Bediyyat Şairlerinden Aişe el-Bauniyye ve Peygamber Methiyyeleri*. Gece Kitaplığı, 2014.
- Düsüki, Muhammed bin Arafe ed-. *Ḥâşiyetü'd-Desûkî 'alâ Muḥtaşari'l-Me'ânî li't-Taftâzânî*. Beyrût: el-Mektebetü'l-'Aşriyye, 1. Basım, 2007.
- Ebu'l-Ḥasan, Su'âd Alî Abdulmâcid. *el-Mulûk eş-Şu'arâ' fi'l-Edebî'l-'Arabî*. Kulliyetu'l-Luğa el-'Arabiyye: Ummu Derman, 2006.
- Ebû Hilâl el-'Askerî, el-Ḥasan b. Abdullâh b. Sehl b. Sa'îd b. Yahyâ b. Mihrân. *eş-Şinâ'ateyn*. thk. 'Alî Muḥammad el-Becâvî. Beyrût, Lübnan: el-Mektebetü'l-'Unşuriyye, 1419.

- Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd, el-Cevherî. *Tâcü'l-luğa*. thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr. Beyrut: Dârü'l-İlmi, 1987.
- Ebü'l-Fidâ' İbn Keşîr, İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Keşîr b. Dav' b. Keşîr el-Ğaysî el-Ğureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkı eş-Şâfi'î. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Beyrût: Dârü'l-Fikr, 1986.
- el-Medenî, Ahmed Tevfik. *Hâzihi Hiye el-Cezâ'ir*. Kahire: en-Nahdatu'l-Mişriyye, 1. Basım, ts.
- Eminoğlu, Ali. *Moritanya Arap Edebiyatı İbn Râzike ve Şiirleri*. Konya: Yediveren Kitap, 1. Basım, ts.
- Ferâhîdî, Ebû Abdirrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-. *Kitâbü'l-'Ayn*. thk. Dr. Mehdî el-Mahzûmî. Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 1. Basım, ts.
- Halîf, Yûsuf. *el-Hubbü'l-Methâlî 'İnde'l-'Arab*. Kahire: Dârü'Ğubâ, ts.
- Haşâd, 'Abduşşamed. "et-Tetavvuru's-sukkânî fî Medîneti'l-Cezâ'ir hilâlile'l-'Ahdî'l-'Osmânî min hilâlî'l-maşâdiri'l-ecnebiyye – Dirâse İhşâ'iyye Tahlîliyye". *Mecelletu'l-Ma'ârif li'l-Buğûs ve'd-Dirâsât et-Târîhiyye* 9 (2024), 130-147.
- Hasan, 'Abdü'l-Kerîm. *el-Menhecü'l-mevdû'î: Nazariyye ve taṭbîk*. el-Mü'essese el-Câmi'iyye li'd-dirâsât, 1. Basım, ts.
- Hasân Abû Raḥâb. *el-Ğazelu 'inde'l-'Arab*. Kahire: Maṭba'atü Mişr, 1947.
- Hâşimî, Ahmed b. İbrâhîm b. Muştafâ el-. *Cevâhiru'l-Belâğa fî'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*. thk. Yûsuf es-Şemaylî. Beyrût, Lübnan: el-Mektebetü'l-'Aşriyye, ts.
- Hâşimî, Kevser. *Muḥâdarât fî Mikyâs Târîhi'l-Cezâ'ir el-ḥadîs mâ beyne'l-ḳarneyn 16–19 M*. Cezayir: Câmi'atu 08 Mây 1945, 2012.
- Havrânî, Yâsir el-. *eş-Şi'r ve't-Tekessub*. Ürdün: Dâru Mecdelâvî, 1. Basım, 2004.
- Hedarâ, Muştafâ. *İtticâhâtü's-Şi'ri'l-'Arabî fî'l-Ğarnî's-sânî'l-Hicrî*. Kahire: Dârü'l-Ma'ârif, 1. Basım, 1963.
- Hûca, Hamdân. *el-Mir'ât*. Cezayir: ANEP, 2006.
- İbn 'Ammâr el-Cezayirî, Ahmed İbn 'Ammâr. *Dîvânu'l-eş'âri'l-Cezâiriyye*. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1993.
- İbn Ca'fer, Ebu'l-Ferec, Ķudâme b. Ca'fer b. Ķudâme el-Bağdâdî. *Naḳdu's-Şi'r*. İstanbul: Maṭba'atu'l-Cevâib, 1302.

- İbn Fâris, Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ el-Ğazvîni er-Râzî, Ebu'l-Hüseyn. *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luġa*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1979.
- İbn Keşîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Keşîr b. Dav' b. Keşîr el-Ğaysî el-Ğureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Beyrût: Dârü'l-Fikr, 1. Basım, 1986.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fağl Muhammed b. Mükerrerem b. Ali Cemâluddîn el-Ensârî. *Lisânu'l-'Arab*. Beyrut: Dâru Şâdir, 3. Basım, 1414.
- İbn Meymûn el-Cezâ'irî, Muhammed. *et-Tuġfe el-Marđiyye fi'd-Devleti'l-Bekdâşdiyye fi Bilâdi'l-Cezâ'ir el-Maġmiyye*. thk. Muhammed b. 'Abdulkerîm. Cezayir: eş-Şeriketu'l-Vaġaniyye li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2. Basım, 1982.
- İbn Raşîġ, Ebü 'Alî el-Ĥasan b. Raşîġ el-Ğayravânî. *el-'Umde fi Meġâsini's-Şi'r ve Âdâbihî ve Nakđih*. thk. Muhammed Muġyiddîn 'Abdü'lġamîd. Kahire: 5. Basım, 1981.
- İbnu'l-Eşîr, Diyauddîn Naşrullah b. Muhammed. *el-Meselu's-Sâir fi Edebi'l- Kâtib ve's-Şâ'ir*. thk. Ahmed el-Ĥûfi, Bedevî Ĥabâne. Kahire: Dâru Nahđa, 1970.
- İbnü'l-Ĥicce el-Ĥamevî, Takıyyuddîn Ebü Bekr b. Alî b. 'Abdü'lġah el-Ĥamevî el-Ezrârî. *Ĥizânetü'l-Edeb ve Ġâyetü'l-Erab*. Beyrut: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 2006.
- İbnü'l-Ğayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb b. Sa'd Şemsüddîn. *Medâricu's-Sâlikîn Beyne Menâzili İyyâke Na'budu ve İyyâke Neste'in*. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, 3. Basım, 1996.
- İbnü'l-Müftî, Hüseyn b. Receb Şavûş. *Takıyidât İbnü'l-Müftî fi Târîġi Bâşavâti'l-Cezâ'ir ve 'Ulemâ'ihâ*. Cezayir: Beytü'l-Ĥikme, 2009.
- İbrâhîm, Muştafâ vd. *el-Mu'cemü'l-Vasîf*. Dârü'd-Da've, ts.
- İzzeddin İbnü'l-Eşîr, Ebü'l-Ĥasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, Ömer 'Abdüsselâm et-Tedmurî. *el-Kâmil fi't-târîġ*. Beyrût: Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1. Basım, 1997.
- Ğartâcennî, Ebu'l-Ĥasan Ĥâzim b. Muhammed b. Ĥasan el-. *Minġacü'l-Belâġa' ve Sirâcü'l-Udebâ'*. thk. Muhammed el-Ĥabîb b. el-Ĥucca. Beyrut: Dâru'l-Ġarb el-İslâmî, 3. Basım, 1986.
- Kâsim, Muhammed Ahmed - Dîb, Muġyiddîn. *'Ulûmu'l-belâġa: el-Beyân, el-Me'ânî, el-Bedî'*. Ĥarâbulus: al-Mu'essesetu'l-Ĥadîse li'l-Kitâb, 1. Basım, 1993.

- Kavas, Ahmet. “Kuloğlu”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 2002. Erişim 10 Temmuz 2025.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/kuloglu--garp-ocaklari>
- Ḳanâvî, ‘Abdül‘azîm Ali. *el-Vaşf fi ‘Şi‘ri‘l-‘Arabî*. Mektebetü‘l-‘Arab, 1. Basım, 1949.
- Küçüksarı, Mücahit. *Osmanlı Dönemi Arap Şâirlerinden İbrahim es-Sefercelâni ve Şiirleri*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2017.
- Maṭlûb, Ahmed. *Mu‘cemü‘l-Muştalâhâti‘l-Belâgiyye ve Teṭavvuruhâ*. Beyrût: ed-Dârü‘l-‘Arabiyye li‘l-Mevsû‘ât, 2006.
- Maṭlûb, Ahmed. *Mu‘cemu Muştalâhâti‘n-Nakdi‘l-‘Arabiyyi‘l-Ḳadîm*. Bağdat: Dâru Şuûni‘ş-Sekâfiyyeti‘l-‘Âmme, 1989.
- Merâġî, Muştafâ el-. *‘Ulûmu‘l-belâġa: el-Beyân, el-Me‘ânî, el-Bedî‘*. Beyrut: Dârü‘l-Kütübi‘l-‘İlmiyye, 1993.
- Murad, Shawish. *Kuşayrî Risâlesi‘nde Tasavvufî Şiirlerin Özellikleri*, 2021.
- Neşvân, Zayd ‘Alî ‘Antar. *el-Cezâ‘ir fi ‘Ahdî‘d-Dâyât*. Şan‘â‘: en-Nibrâs, 1. Basım, 2005.
- Pekparlatır, Selçuk. *Osmanlı Dönemi Şâirlerinden Yûsuf el-Esîr ve Şiiri*. Konya: Palet Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Rabiha, Ḥalidî. *eş-Şi‘ru‘l-Cezâ‘irî fi‘l-Fetrati‘l-‘Osmâniyye, İbn ‘Ammâr Enmûzecen*. Bâtna: Câmî‘atü‘l-Hâcc Ləḥḍar, Doktora, 2011.
- Râfi‘î, Muştafâ Şâdîk er-. *Târîḥu Âdâbi‘l-‘Arab*. Dârü‘l-Kitâbi‘l-‘Arabî, ts.
- Sa‘dullâh, Ebû‘l-Ḳâsim. *Târîḥu‘l-Cezâ‘ir eş-Sekâfi*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru‘l-Ġarbi‘l-İslâmî, 1998.
- Saidi, Kheireddine. *Cezayir-Fas İlişkilerinde Tarihi Krizler*. İstanbul: Afrika Koordinasyon ve Eğitim Merkezi (AKEM), 28 Eylül 2021.
- Saîdûnî, Nasiruddin. *el-Cezayir fi‘t-târîḥ: el-Ahdu‘l-Osmânî*. Cezayir: ANEP, 1. Basım, 1984.
- Şâlih, ‘Abâd. *el-Cezâ‘ir hilâle el-ḥukmi‘t-Turkî 1814–1830*. Cezayir: Dâru Hûma, 01 Basım, 2012.
- Samancı, Yusuf Sami. *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Mencek Paşa ve Şiirleri*. Konya: Çizgi Kitabevi, 1. Basım, 2017.
- Şa‘îdî, ‘Abdü‘l-Mu‘ṭî el-. *Buġyetü‘l-îzâḥ li-Telḥîşi‘l-Miftâḥ fi ‘Ulûmi‘l-belâġa*. Mışr, Kahire: Mektebetü‘l-Âdâb, 17. Basım, 2005.

- Se'âlebî, Ebû Mansûr 'Abdü'l-Melik b. Muḥammed b. İsmâ'il es-. *Lubâbü'l-Âdâb*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1997.
- Sekkâkî, Ebu Yakûb Yûsuf b. Ebî Bekr es-. *Miftâhu'l-'Ulûm*. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1987.
- Serric, Muhammed. "el-Mezâhiru'l-İctimâ'iyye li'l-Muctema' el-Cezâ'irî fi'l-'Ahdi'l-'Osmânî ve Bidâyeti'l-İhtilâl min hilâlî'l-Kitâbâtî'l-Ġarbiyye (1519–1850 M.)." *Mecelletu Dirâsât fi't-Tenmiye ve'l-Muctema' 7/1* (ts.), 39-51.
- Su'âdne, Cemâl. *eş-Şi'ru'l-Cezâ'irî fi'l-'Ahdi'l-'Osmânî: Mevdû'âtuhû ve ḥaşâ'işuhû el-fenniyye*. Cezayir: el-Hâc Lahḍar, el-Luġa el-'Arabiyye ve Âdâbuhâ, 2011.
- Subkî, Aḥmed b. 'Alî b. 'Abdulkâfî (Ebû Hâmid) ve Behâ'uddîn es-. *'Arûsü'l-efrâḥ fi şerḥi Telḥîşî'l-Miftâḥ*. thk. Abdülhamîd Hindâvî. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Aşriyye, 1. Basım, 2003.
- Şinnâvî, Ali el-Ġarîb Muḥammed eş-. *el-İhvâniyyât fi 'ş-Şi'ri'l-Endelüsî*. Mektebetü'l-Âdâb, 2006.
- Şensoy, Sedat. *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Hasan el-Bûrînî ve Dinî Şiirleri*. Konya: Palet Yayınları, 2019.
- Şuytâm, Arzkî. *el-Muctema' el-Cezâ'irî ve Fa'âliyyâtuhû hilâle'l-'Ahdi'l-'Osmânî (1519–1830 M.)*. Cezayir: Câmî'atu'l-Cezâ'ir, Doktora, 2005.
- Ṭâlibî, Yaḥyâ b. Ḥamza b. 'Alî b. İbrâhîm el-Ḥuseynî el-'Alevî eṭ-. *eṭ-Tırâz li-Esrâri'l-belâġa ve 'Ulûmi Ḥakâ'iki'l-i'câz*. Beyrût: el-Mektebetü'l-'Aşriyye, 1423h.
- Tasa, Muhammet. *Ahmed b. Şahin el-Kıbrısı ve Şiirleri*. Konya: Adal Ofset, 1. Basım, 2013.
- Tasa, Muhammet. *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*. Konya: Adal Ofset, 1. Basım, 2007.
- Tilîmât, Gâzî - Eşşar, 'İrfân el-. *el-Edebü'l-Câhilî – Ḳadâyâhu Aġrâduhû A'lâmuhû Funûnuhû*. Humus: Dârü'l-İrşâd, 1. Basım, 1992.
- Wikipedia. "Reis Sarayı". 19 Nisan 2025. Erişim 10 Temmuz 2025. https://ar.wikipedia.org/wiki/%D9%82%D8%B5%D8%B1_%D8%A7%D9%84%D8%B1%D9%8A%D8%A7%D8%B3
- Zebîdî, Muḥammed b. Muḥammed b. 'Abdurrezzâk ez-. *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Ġâmûs*. thk. Heyet. 4 Cilt. b.y.: Dâru'l-Hidâye, ts.
- Ziriklî, Ebû Ġays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-. *el-A'lâm*. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 15. Basım, 2002.

Zuveyb, Abdurrahmân. “Kaşide fi talebi't-taḥallî bi'l-âdâb ve'l-ḥassü 'alâ talebi'l-ilm”. *Mecelletü'l- 'Aşr* 02 (20 Mayıs 2018), 90-93.

